

ESKİŞEHİR ÇOCUK FOLKLORU

Tuğçe ÖZDEMİR

Yüksek Lisans Tezi

Eskişehir, 2022

ESKİŞEHİR ÇOCUK FOLKOLU

Tuğçe ÖZDEMİR

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı

Türk Halk Bilimi Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2022

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜTÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tuğçe ÖZDEMİR tarafından hazırlanan “Eskişehir Çocuk Folkloru” başlıklı bu çalışma 06.06.2022 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarında yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı/Türk Dili Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Doç. Dr. Zülfikar BAYRAKTAR

Üye Doç. Dr. Aşlı BÜYÜKOKUTAN TÖRET

(Danışman)

Üye Prof. Dr. Kürşat ÖNCÜL

ONAY

.../.../2022

Doç. Dr. Oytun MEÇİK

Enstitü Müdürü

...../...../2022

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Tuğçe ÖZDEMİR

ÖZET
ESKİŞEHİR ÇOCUK FOLKLORU

ÖZDEMİR, Tuğçe

Yüksek Lisans -2022

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Türk Halk Bilimi Bilim Dalı

Kültür bir toplumun aynasıdır ve onu yansıtan da bireylerdir. Çocukluk, kültürün işlevsel olarak benimsenerek öğrenildiği dönemdir. Çocuk etrafında gelişen inançların ve uygulamaların temeli doğum sürecinden başlar. Çocuk etrafında her detay oyunlaşma ve taklit özelliğine sahiptir. Çocuk etrafında şekillenen inanış ve uygulamalar zamanla değişir, dönüşür ve güncellenir.

Eskişehir Çocuk Folkloru başlığıyla hazırlanan bu çalışma, halk bilimi inceleme yöntemlerine uygun olarak hazırlanmıştır. Gözlem ve mülakat teknikleri kullanılarak sahadan veri toplanmıştır. Çalışmanın içeriği yedi başlık altında verilmiştir. Kapsam ve başlıklandırmada; doğum, hastalık, sözlü ürün, maddi öge, oyun, dijital oyun, şölen kavramları kullanılmıştır. Eskişehir’de geleneksel kültürün kent kültürüne taşınırken değişime uğradığı ve kent kültürüne yeni kültürel değerlerin kazandırıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eskişehir, Çocuk, Folklor, Derleme, İnceleme.

ABSTRACT
ESKİŞEHİR CHILDREN'S FOLKLORE

ÖZDEMİR, Tuğçe

Master – 2022

Department of Turkish Language and Literature

Department of Turkish Folklore

Culture is the mirror of a society and it is individuals who reflect it. Childhood is the period when culture is learned by adopting it functionally. The basis of the beliefs and practices that develop around the child starts from the birth process. Every detail around the child has the feature of playing and imitating. Beliefs and practices shaped around children change, transform and update over time.

This study, which was prepared with the title of Eskişehir Children's folklore, was prepared in accordance with the methods of folklore analysis. Data were collected from the field using observation and interview techniques. The content of the study is given under seven headings. In scope and title; The concepts of birth, illness, oral product, material item, game, digital game, feast were used. It has been determined that the traditional culture in Eskişehir has changed while being transferred to the urban culture and new cultural values have been gained in the urban culture under the influence of fashion.

Keywords: Eskişehir, Birth, Child, Game, Disease.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xviii
ÖNSÖZ.....	xix
GİRİŞ	1
1. ÇALIŞMA İLE İLGİLİ BİLGİLER.....	1
1.1. Çalışmanın Konusu	1
1.2. Çalışmanın Amacı	1
1.3. Çalışmanın Önemi	2
1.4. Kapsam ve Sınırlılıklar.....	3
1.5. Materyal ve Yöntem.....	3
1.5.1. Kuramsal Çerçeve.....	3
2. ÇOCUK FOLKLORU VE ÇOCUK FOLKLORU ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	4
2.1. Çocuk Folkloru Kavramı ve Türkiye’de Çocuk Folkloru	4
2.2. Kitaplar ve Tezler	5
2.2.1. Kitaplar	5
2.2.2. Tezler	7
2.3. Makale ve Bildiriler.....	8
3. ARAŞTIRMA ALANI: ESKİŞEHİR.....	9
3.1. Eskişehir’in Tarihi	9
3.2. Eskişehir’in Coğrafyası	11
3.3. Eskişehir’in İdari Yapısı.....	11
3.4. Eskişehir’in Ekonomisi	12
3.5. Eskişehir’in Sosyolojik Yapısı	12

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DOĞUM ETRAFINDA ŞEKİLLENEN İNANIŞ VE UYGULAMALAR	13
1.1. DOĞUM ÖNCESİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR	14
1.1.2. Gebe Kadın Etrafında Şekillenen İnanış ve Uygulamalar	26
1.1.3. Gebeliği Engellemeye Yönelik İnanış ve Uygulamalar	28

1.1.4. Aşırme ile İlgili İnanış ve Uygulamalar	29
1.1.5. Cinsiyet Tayini ile İlgili İnanış ve Uygulamalar	40
1.1.6. Çocuğun Fiziksel Görünüşü ile İlgili İnanış ve Uygulamalar	46
1.1.7. Doğuma Hazırlık ile İlgili İnanış ve Uygulamalar	47
1.2. DOĞUM SIRASI İNANIŞ VE UYGULAMALAR	48
1.3. DOĞUM SONRASI İNANIŞ VE UYGULAMALAR.....	55
1.3.1. Lohusalık	55
1.3.2. Çocuğun Beslenmesi/Anne Sütü ve Süt Annelik	56
1.3.2.1. Süt Verme	56
1.3.2.2. Sütün Kesilmesi	59
1.3.2.3. Sütten Kesme	60
1.3.2.4. Sütanne.....	61
1.3.2.5. Çocuğun Beslenmesi.....	61
1.3.3. Doğum Ziyareti ve Armağanlar	63
1.3.4. Göbek Bağı ve Eş/Son	63
1.3.5. Kundaklama	65
1.3.6. Tuzlama	67
1.3.7. Ad Verme.....	70
1.3.8. Nazar	73
1.3.9. Ağız Açma/Boğaz Açma/Huy Kesme	79
1.3.10. Kırk Basması/Al Basması.....	79
1.3.11. Kırk Karışması.....	86
1.3.12. Kırk Uçurması ve Kırk Banyosu/Kırklama	88
1.3.13. Aydaş Çocuk.....	91
1.3.14. Diş Çıkarma ve Diş Buğdayı	93
1.3.15. Altı Ay Kınası.....	96
1.3.16. İlk Saç ve Tırnakları Kesme	97
1.3.17. Yürümeye Geçiş ve Yürüyemeyen Çocuk.....	101
1.3.18. Konuşmaya Geçiş ve Konuşamayan Çocuk	104
1.3.19. Yaşamayan Çocuk	106
1.3.20. Uyumayan Çocuk	108
1.3.21. Çok Ağlayan Çocuk.....	108
1.3.22. Korkan Çocuk.....	109
1.3.23. İkiz Doğum.....	109

1.3.24. Kurban Kesme/Sacı	110
1.3.25. Sünnet	111
1.3.26. Mevlit.....	117
1.3.27. Çocuğun Aile Eğitimi	118
1.3.28. Çocuğun Okula Başlaması ve Eğitim-Öğretim Hayatı.....	118
1.3.29. Diğer İnanışlar	120
1.4. BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRMESİ	121

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇOCUK HASTALIKLARI İLE İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR.. 123

2.1. ÇOCUK HASTALIKLARI VE HALK HEKİMLİĞİ	127
2.1.1. Sarılık.....	127
2.1.2. Karın Ağrısı, Karın Çekme	129
2.1.3. Mide Ağrısı ve Mide Bulantısı	130
2.1.4. Sıtma	130
2.1.5. İsilik	130
2.1.6. Kabakulak	131
2.1.7. Kızamık.....	131
2.1.8. Kızıl	132
2.1.9. Suçiçeği.....	132
2.1.10. Yanık yarası	132
2.1.11. Boğmaca	133
2.1.12. İshal.....	133
2.1.13. Soğuk Algınlığı ve Burun Akıntısı	133
2.1.14. Ateşlenme	134
2.1.15. Sinüzit	134
2.1.16. Burgur Bezemesi/ Eşek Bezemesi/ Kurdeşen.....	135
2.1.17. Pişik	136
2.1.18. Arı sokması.....	136
2.1.19. Arpacık.....	137
2.1.20. Boğaz Ağrısı ve Öksürük.....	137
2.1.21. İltihap	139
2.1.22. Pamukçuk.....	139
2.1.23. Kabızlık.....	139
2.1.24. Gaz Sancısı	140

2.1.25. Alerji	140
2.1.26. Göz ağrısı.....	141
2.1.27. Yara/Yakma	141
2.1.28. Gelincik.....	142
2.1.29. Dalak Kesme/ Afakan Kalkması/ Göbek Kaçması-Kayması/Korkuluk	143
2.1.30. Siğil ve Temre.....	145
2.1.31. Yılancık.....	149
2.1.32. Yel Kesme.....	150
2.1.33. Köstebek	151
2.1.34. Karaaslan Yarası	151
2.1.35. Astım, Bronşit ve Zatürre	152
2.1.36. Yarım Hastalığı.....	153
2.1.37. Baş Ağrısı	153
2.1.38. Bıngıldak Çizme	154
2.1.39. Kırık, Çıkık, Ezilme, Morarma, Şişlik.....	155
2.1.40. Kuşpalazı	156
2.1.41. Kekeme	156
2.1.42. Orta Kulak İltihabı	156
2.1.43. Kulak Ağrısı.....	157
2.1.44. İncili Tutma.....	157
2.2. BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRMESİ	157

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÇOCUK ETRAFINDA ŞEKİLLENEN MADDİ KÜLTÜR ÖGELERİ 159

3.1. Beşik ve Salıncak	159
3.2. Yatak Malzemeleri	159
3.3. Çocuk Giyimi	159
3.4. Takılar	160
3.5. Çocuk Kişisel Bakım Malzemeleri.....	160
3.6. BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRMESİ	161

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ÇOCUK ETRAFINDA ŞEKİLLENEN SÖZLÜ EDEBİYAT ÜRÜNLERİ 162

4.1. NİNNİLER	162
4.2. BİLMECELER.....	163
4.2.1. Hayvanlarla İlgili Bilmeçeler.....	164

4.2.2. Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Bilmeceleer	164
4.2.3. İnsan ve İnsan Organlarıyla İlgili Bilmeceleer.....	164
4.2.4. Eşyalarla İlgili Bilmeceleer	165
4.3. ÇOCUK ŞARKILARI.....	165
4.4. TEKERLEMELER.....	169
4.4.1. Ebe seçimi ve Sayışmaca Tekerlemeleri	169
4.4.2. Oyuna Eşlik Eden Tekerlemeler	170
4.4.3. Diğer Tekerlemeler	172
4.5. MASALLAR	173
4.5.1. Yavru Tavşan Masalı	174
4.5.2. Prens ve Prenseler Masalı.....	175
4.6. FIKRALAR	175
4.6.1. Nasreddin Hoca Göle Maya Çalışıyor.....	176
4.7. ATASÖZLERİ, DEYİMLER VE DEYİŞLER	177
4.8. EFSANELER VE HALK HİKÂYESLERİ.....	178
4.8.2. Korkusuz Mehmet Efe Efsanesi	178
4.8.3. Bir Sandık Lokumuna Girilen İddia	179
4.8.4. Mezarlıkta İddia Uğruna Ölen Adam	179
4.8.5. Cemalım Türküsü ve Hikâyesi	180
4.8.6. Köprü Altı Canavarı.....	180
4.8.7. Kanlı Atletli Ev	181
4.8.8. Leylek Hikâyesi	181
4.9. BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRMESİ	182

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. ÇOCUK OYUNLARI	183
5.1. ALETLE OYNANAN OYUNLAR	197
5.1.1. Taşla Oynanan Oyunlar	197
5.1.1.1. Üç Taş	197
5.1.1.2. Beş Taş.....	198
5.1.1.3. Yedi Taş	198
5.1.1.4. Dokuz Taş /Dokuz Kiremit	198
5.1.1.5. Jenga.....	199
5.1.1.6. Dama	199
5.1.1.7. Seksek/Mektup.....	200

5.1.1.8. Satranç.....	200
5.1.1.9. Mangala/Köçürme Oyunu.....	201
5.1.1.10. Cız Oyunu	202
5.1.2. Topla Oynanan Oyunlar.....	203
5.1.2.1. Yakar Top/Ortada Sıçan.....	203
5.1.2.2. Çift Kaleli Yakar Top.....	204
5.1.2.3. İstop.....	204
5.1.2.4. Renkli İstop	204
5.1.2.5. Top Sektirme.....	205
5.1.2.6. Toplu Saklambaç.....	205
5.1.2.7. Dokuz Aylık.....	205
5.1.2.8. Lastik Top Oyunu	205
5.1.3. İple ve Lastikle Oynanan Oyunlar	205
5.1.3.1. İp Çekme/Halat Çekmece Yarışı.....	205
5.1.3.2. Tek Kişilik İp Atlama.....	205
5.1.3.3. Grup Olarak İp Atlama.....	205
5.1.3.4. Salıncak/Salıncak Sallama	207
5.1.3.5. Çinçançon.....	207
5.1.3.6. Kavurma.....	208
5.1.3.7. İpin içinde Kör Ebe	208
5.1.3.8. Ele İp Geçirme Oyunu	208
5.1.3.9. Dilim Ekmek Kimseye Vermem.....	208
5.1.4. Bilye/Misket/Çekirdek ile Oynanan Oyunlar	208
5.1.4.1. Bilye/Misket.....	208
5.1.4.4. Kayısı Çekirdeği.....	209
5.1.5. Kâğıt Kalem ile Oynanan Oyunlar	209
5.1.5.1. İsim-Şehir Oyunu	209
5.1.5.2. Hırsız-Polis.....	210
5.1.5.3. Kim Kiminle Nerede Ne Yapıyor?	210
5.1.5.4. S.O.S/ K.E.K/ Tic Tac Toe Oyunu	211
5.1.5.5. Hımbıl	211
5.1.5.6. Sözcük Bulma	212
5.1.5.7. Sudoku	212
5.1.5.8. Tuzluk Oyunu	212

5.1.6. Çivi ile Oynanan Oyunlar	213
5.1.6.1. Ceviz Oyunu	213
5.1.7. Mendil ile Oynanan Oyunlar	214
5.1.7.1. Yağ Satarım Bal Satarım.....	214
5.1.7.2. Mendil Kapmaca	216
5.1.8. Oyuncak ile Oynanan Oyunlar	216
5.1.8.1. Tahta ya da Plastik At	217
5.1.8.2. Kukla	218
5.1.8.3. Evcilik	218
5.1.8.4. Araba Yarışı	218
5.1.8.5. Sipsi Çıkarmak.....	219
5.1.8.6. Topaç.....	219
5.1.8.7. Makartor	219
5.1.8.8. Baloncuk Çıkarma Tüpü	220
5.1.8.9. Patlangıç	220
5.1.8.10. Stres Balonu	220
5.1.9. Çomak, Kazık, Sopa, Kemik ile Oynanan Oyunlar	220
5.1.9.1. Met	220
5.1.9.2. Lades	221
5.1.9.3. Aşık Oyunu	222
5.1.9.4. Çelik Çomak	223
5.1.10. Gazoz Kapağı ve Taso ile Oynanan Oyunlar.....	224
5.1.11. Diğer Oyun Araçlarıyla Oynanan Oyunlar	224
5.1.11.1. Yağlı Kayış	224
5.1.11.2. Sandalye Kapmaca	224
5.1.11.3. Çuval Yarışı	225
5.1.11.4. Yumurta Yarışı.....	225
5.1.11.5. Tombala.....	226
5.1.11.6. Dart.....	226
5.1.11.7. El Oyunu	226
5.1.11.8. Cam Kırıklı Çukur.....	227
5.2. ALETSİZ OYNANAN OYUNLAR	227
5.2.1. Papatya Falı.....	227
5.2.2. Uğur Böceği Uçurma	227

5.2.3. Ay Dede Oyunu	228
5.2.4. İngili Mingili Kukiki Oyunu	228
5.2.5. Şaşırtmacalar	229
5.2.6. Aldım Verdim	230
5.2.7. Evet-Hayır	230
5.2.8. Kelime Türetme	230
5.2.9. Aç Kapıyı Bezirgân Başı	231
5.2.10. Kutu Kutu Pense	231
5.2.11. Birdir Bir	232
5.2.12. Saklanbaç/Saklambaç/Sobi/Simmeç	232
5.2.13. Ay Gördüm	233
5.2.14. Yakalambaç (Yakalamaç, Yakalamaca)	234
5.2.15. Çatlak Patlak	234
5.2.16. Tıp	235
5.2.17. Kör Ebe	236
5.2.18. Simit	237
5.2.19. Sıcak-Soğuk	237
5.2.20. Kurt Baba	237
5.2.21. Çarkıfelek/Şarkıfelek/Şarkılı Yerden Yüksek	237
5.2.22. Kral	238
5.2.23. Don Ateş	239
5.2.24. Deve Cüce	239
5.2.25. Gece Gündüz	239
5.2.26. Sessiz Sinema	240
5.2.27. Kulaktan Kulağa	240
5.2.28. Çay Kahve Gazoz	241
5.2.29. Enden Benden Tiribo	241
5.2.30. Eski Minder	241
5.2.31. Taş Kâğıt Makas	242
5.2.32. Ebe Saat Kaç/ Ali Baba Saat Kaç/ Tilki Saat Kaç Oyunu	243
5.2.33. Uzun Eşek	243
5.2.34. Alaylar/Mor Menekşe Oyunu	243
5.3. BÜYÜKLERİN KÜÇÜKLERE EŞLİK ETTİĞİ OYUNLAR	246
5.3.1. Buraya Bir Kuş Konmuş	247

5.3.2. Otobüse Bindim	247
5.3.3. Fış Fış Kayıkçı	247
5.3.4. Ay Dede ile Yemek.....	248
5.3.5. Tel Sarar.....	248
5.3.6. Ce eee Korkutmaca	249
5.3.7. Çirkin Olmaca.....	249
5.4. BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRMESİ	249

ALTINCI BÖLÜM

6. DİJİTAL KÜLTÜR VE ÇOCUK.....	251
6.1. Teevizyon ve Çocuk	253
6.1.1. Türkiye Televizyonlarında Yer Alan Çocuk Kanalları.....	255
6.1.1.1. TRT Çocuk.....	255
6.1.1.2. Cartoon Network	255
6.1.1.3. Minika	256
6.1.1.4. Minika Çocuk.....	257
6.1.1.5. Minika Go	257
6.2. Çizgi Film ve Anismasyonlar	257
6.2.1. Niloya.....	261
6.2.2. Pepee	261
6.2.3. Caillou.....	264
6.2.4. Ninja Kaplumbağalar	264
6.2.5. Dede Korkut Hikâyeleri.....	265
6.2.6. Yusuf'un Dünyası	268
6.2.7. Maşa ile Koca Ayı	268
6.2.8. Rafadan Tayfa.....	269
6.2.9. Kukuli	269
6.2.10. İbi	270
6.2.11. Sürekli Dizi-Mordecai ve Rigby'nin Maceraları	270
6.2.12. Grizzy ve Lemmingler	270
6.2.13. Maysa ve Bulut	270
6.2.14. Şirinler	271
6.2.15. Sevimli Kahramanlar	271
6.2.16. Taş Devri.....	271
6.2.17. Keloğlan.....	271

6.2.18. Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu	273
6.3. ÇOCUKLAR İÇİN HAZIRLANAN DİZİ VE PROGRAMLAR	274
6.3.1. Sihirli Annem.....	274
6.3.2. Bücür Cadı	275
6.3.3. Ruhsar	275
6.3.4. Selena.....	276
6.3.5. Bez Bebek	277
6.3.6. Susam Sokağı.....	278
6.3.7. Teletabiler	278
6.3.8. Adam Olacak Çocuk-Barış Manço	279
6.3.9. Zaboo Mafoo.....	279
6.4. Youtube ve Çocuk Kanalları	280
6.4.1. Tatita Oyun Kâşifi Kanalı	282
6.5. Çocuk Mobil Uygulamaları.....	282
6.5.1. Çocuktube	282
6.5.2. TRT Çocuk Kütüphanesi	283
6.5.3. Cartoon Network Mobil Uygulamaları.....	283
6.6. Dijital Oyunlar.....	284
6.6.1. Atari, Tetris ve Sanal Bebek Oyunları.....	294
6.6.2. Bilgisayar Oyunları.....	295
6.6.2.1. The Sims Oyun Serisi	295
6.6.2.2. GTA Oyun Serisi	296
6.6.2.3. Street Fighter Oyun Serisi.....	298
6.6.3. Mobil Oynlar.....	298
6.6.3.1. Zuma	298
6.6.3.2. Candy Crash	298
6.6.3.3. Cody Cross	298
6.6.3.4. Sneak/Yılan Oyunu	298
6.6.3.5. Kelime Gezmece	299
6.6.3.6. Minecraft Oyunu	299
6.6.3.7. Bimi Boo Oyunları.....	299
6.6.4. Çevrim İçi Oyunlar	299
6.6.4.1. Pubg Oyunu.....	300
6.6.4.2. Counter Strike Oyunu	303

6.6.4.3. Age Of Empires Oyun Serisi.....	303
6.6.4.4. Roblox.....	304
6.6.5. E-Spor Oyunlar	304
6.7. Sanal Gözlükler	305
6.8. Bölüm Sonu Değerlendirmesi	306

YEDİNCİ BÖLÜM

7.TOPLUMSAL ETKİNLİKLER VE ŞÖLENLERDE ÇOCUK	307
7.1. Çocuk ve Dans.....	307
7.2. Hıdırellez	308
7.3. Yağmur Duası.....	309
7.4. Ramazan Ayı	310
7.5. Dini Bayramlar	310
7.6. 23 Nisan-19 Mayıs-29 Ekim Resmi Bayramlar	311
7.7. BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRMESİ	312
SONUÇ.....	314
KAYNAKLAR	324
EKLER.....	353
EK 1. FOTOĞRAFLAR.....	353
EK. 2. DERLEME SORULARI.....	361
ÖZGEÇMİŞ.....	365

KISALTMALAR

Çev.: Çeviren

Ed.: Editör

Haz.: Hazırlayan

Vb.: Ve benzeri

ÖNSÖZ

Her bireyin benliğini oluşturma evresi olan çocukluk bir film gibi hayatın her detayında karşılaşılan bir olgudur. İnsan kaç yaşına gelirse gelsin çocuklukta edindiği tecrübe ve kazanımlar doğrultusunda ilerler. Türkiye’de çalışma alanı olarak üzerine geç düşülen bir konudur. Bu nedenle sınırları keskin bir şekilde çizilmemiştir. Keşfedilmeye, yeni çizgiler eklemeye ve üzerine konuşulmaya açıktır. Eğitimden psikolojiye, antropolojiden medyaya kadar birçok alana araştırma niteliği kazandırmaktadır. Disiplinarası incelendiğinde çocuğa dair birçok soruna çözüm getirilebilir.

Çocuk folkloru çalışmasının tercih edilmesindeki en büyük etken çocuklara duyulan sevgi ve çocuk dünyasını keşfetme merakıdır. Alan araştırmasına çıkıldığında her günüm bir gün öncesinden daha keyifli geçmiştir. Çünkü Eskişehir kent yapısı olarak hem geleneksel kesimde hem de il merkezinde yenileşmeye açık, enerjisi yüksek bir şehirdir. Her yaş grubundan bireyle oyunları canlandırabilmek, beraber tekerleme anımsamak gibi uygulamalarla gerçekleştirilen derlemelerde, görüşme yapılan kişileri de bir nebze olsun geçmişe götürüp gülümsemelerini izlemek mutluluk vermektedir.

Verilerin ortaya çıkmasında katkıda bulunan kaynak kişilerde 18 yaşını doldurmayanlardan veli ve çocuk rızası beraber alınmıştır.

Dijital kültürün ilk başlarda usul usul sonradan hızlı bir şekilde ilerleme göstermesi de hazırlanılan çalışmada olmazsa olmaz bir bölümün eklenmesi gerektiğine işaret etmiştir. Dijital kültür, çalışma içerisinde Eskişehir sınırları temel alınarak, ölçeklendirme çalışmasıyla birlikte veriler etrafında başlıklandırılmış ve yorumlanmıştır.

Eskişehir’de sanata, müziğe yönelim de imkân da oldukça fazladır. Bu imkânların yarısına yakını çocuk odaklı sunulmaktadır. Çocuk oyun oynayabilsin, ilgi alanını keşfedebilsin, çocuğun yüzü gülsün diye birçok çalışma ve etkinliği bünyesinde barındıran bir şehirdir.

Hazırlanan bu çalışma çocuğa disiplinler arası da bakılması gerektiğini ve çocuktan gelen hiçbir tepkinin küçümsenmeyerek değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir. Gelecekte oluşturulacak benliğin iskeleti küçücük bir bedende iken can

bulmaktadır. Yaşanan olaylarla beslenerek yeşerir ya da yerinde sayar. Bu çocuğun bulunduğu bağlamla iç içe bir meseledir.

Çalışmanın birinci bölümünde doğum etrafında şekillenen inanış ve uygulamalar ele alınmaktadır. Çünkü çocuk anne karnına düştüğü andan itibaren uygulamalarla donatılır.

İkinci bölümde çocuk hastalıkları ve geleneksel tedavi yöntemleri üzerinde durulmuştur. Danışman hocam Doç. Dr. Aslı Büyükokutan Töret'in yürütücülüğünü yaptığı "Geleneksel Tedavi Yöntemleri Bağlamında Eskişehir İlindeki Ocaklar Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme" adlı BAP projesinde yer alınarak bu konuda detaylı bir veriye ulaşılmıştır. Eskişehir'de şifa ocaklarının hâlâ sürdüğü yalnız yok olma tehlikesiyle de karşı karşıya olduğu gözlemlenmiştir.

Üçüncü bölüm olan "Çocuk Etrafında Şekillenen Maddi Kültür Öğeleri"nde ise kültürel bir değerle çevrelenmiş çok fazla bir veriye ulaşılamamıştır.

Dördüncü bölüm olan "Çocuk Etrafında Şekillenen Sözlü Edebiyat Ürünleri" ise Eskişehir açısından değerlendirildiğinde zayıf bir alandır. Geleneksel kesiminde bile unutulmaya yüz tutmuştur.

Beşinci bölüm olan "Çocuk Oyunları" keyifli ve verimli geçen bir bölüm olmuştur. Kaynak kişilerin de mutlu olduğu, hatırlamaya çalışırken bile yüzünde gülücükler açtırmaya sebep olan anlatımlarla karşılaşılmıştır.

Altıncı bölüm hazırlanan teze dair diğer alan çalışmalarına ek bir nitelik kazandırmak ve güncelden uzak kalmamak amacıyla açılmıştır. "Dijital Kültür ve Çocuk" 21. yüzyılda uzak kalınamayacak bir bütünlükle Eskişehir saha çalışmalarında karşılaşılan bir kavramdır.

Yedinci bölüm de "Toplumsal Etkinlikler ve Şölenlerde Çocuk" başlığı altında ritüeller etrafında çocuğun üstlendiği görev ve inançlar incelenmiştir.

Derleme çalışmalarında dijital kültür ortamında gerçekleştirilen görüşmelerden ve sosyal medyadan yararlanılmıştır. "Eskişehirli Hanımlar Mekânı" adlı Facebook sayfası bu noktada bize epey veri sunmuştur.

Sonuç bölümünde ise bulgular değerlendirilmiş, geleceğe dair yapılabilecek yenilik ve planlamalardan söz edilmiştir.

Bu konuyu seçmemde öncülük eden, bana her zaman güvenen ve inanan, yol gösteren, sahayı tanımamda yardımcı olan, önüme çıkan engellerde desteğini eksik etmeyen, danışman hocam Doç. Dr. Aslı Büyükokutan Töret'e teşekkürü bir borç bilirim.

Tez dönemim boyunca yurt dışı görevinde olmasına rağmen desteğini üzerimde hissettiğim, danışmam gereken her durumda yardımcı olan ve yol gösteren hocam Doç. Dr. Adem Koç'a teşekkür ederim.

Çalışma süresi boyunca motivasyonumu hep yükselten, gerektiğinde benimle birlikte derlemeler yaparak maddi ve manevi desteğini esirgemeyen annem Hediye Hale Özdemir, babam Rahmi Özdemir ve kardeşim Buse Özdemir'e teşekkür ederim.

Çalışmada sorularıma bütün samimiyetiyle cevap veren, bilgilerini benimle paylaşan sözlü kaynak kişilerime çok teşekkür ederim.

Tuğçe ÖZDEMİR

GİRİŞ

1. ÇALIŞMA İLE İLGİLİ BİLGİLER

1.1. Çalışmanın Konusu

Çocuk folklorunu çocuklar, çocukla alakalı varlıklar, nesneler, yetişkin bireyler, ebeveynler ve çevresinde oluşan tüm inanış ve uygulamalar oluşturmaktadır. Çocuk folkloru bir çocuğun anne karnında oluşmadan önceki evresinden başlayıp ergenlik çağına gelinceye kadar olan dönemini kapsar. Çocuğun dünyaya geldiği mekânı, bulunduğu toplumun kültürel değerlerini ve yaşayış biçimini içinde barındırır. Çocuk folkloru, çocuğun maddi ve manevi tüm ihtiyaçlarını, beden dilini, sözlü ve sözsüz bütün davranışlarını, zorlukları karşısında çözüm pratiklerini kapsar. Doğum hayatın geçiş evrelerinden biridir ve hayata ilk gözlerini açan çocuğun etrafında birçok inanış ve uygulamalar oluşmuştur. Bu inanış ve uygulamalar, her toplumda belli değişikliklerle aynı amaçlar doğrultusunda oluşmuştur.

Toplumların folkloru yıllardan beri incelense de çocuk odaklı çalışmalar oldukça azdır.

Çocuk masallarına, ninnilerine, oyunlarına ve doğum sürecinde çocuğa ayrı ayrı yer verilen kaynaklar vardır. Çocuk folkloru toplumları oluşturan bireylerin kendi benliklerini oluşturduğu ilk evre olduğu için daha detaylı araştırılması ve verilere sahip çıkılarak canlandırılması gerekmektedir.

Türkiye’de az da olsa çocuk folkloru üzerine çalışmalar yapılmıştır. Eskişehir ele alındığında çocuk folkloru üzerine neredeyse hiçbir çalışma yapılmamıştır. Daha önce bölgede yapılan çalışmalar bildiri ve yazılar ile sınırlı kalmıştır. Bu çalışmada detaylı başlıklarla çocuk folkloru her açıdan ele alınacaktır.

1.2. Çalışmanın Amacı

Kültür bir toplumun aynası gibidir. Kültür olmadan bir toplumun kimliği, benliği, değeri oluşamaz. Kültür zaman içerisinde topluma yayılır ve bir değer haline gelerek benimsenir. Kültürüne sahip çıkmayan bir toplum, sulanmadığı için kuruyan bir ağaç gibi dalları kırılıp yok olmaya mahkûmdur. Kültür beslendikçe filizlenen

dallar gibi genişler ve beraberinde daha sağlam köklenir. Bu sayede toplum ayaklarının üzerinde daha sağlam durur.

Bu tez çalışmasının hazırlanmasındaki amaç, Türk kültürünün en önemli değerlerinden birisi olan çocuk folkloru içerisinde gelişen tüm inanış ve uygulamaların, oyunların, giyimin, beslenmenin, sözlü ürünlerin, pratiklerin dünden bugüne gelmiş olduğu noktayı araştırmak, halk bilimsel açıdan incelemek ve çocuk folkloru çevresinde gelişen tüm uygulamaların geleceğe nasıl aktarılabilceğı, nasıl sürdürülebileceğı üzerinde düşünceler öne sürmek, böylece kültürel değerlere sahip çıkarak onları yaşatmaktır.

Eskişehir çocuk folkloru üzerine bildiri ve kısa yazılardan oluşan kaynaklardan başka bir veriye ulaşılammıştır. Eskişehir folkloru üzerine yapılan çalışmalar içerisinde çocuk folkloruna dair çalışmalara yer verilmiştir. Bu çalışmada yapılması gereken çocuk folkloruna halk bilimi araştırmaları kapsamında yeni bir boyut kazandırarak, bu değerlerin yaşatılması üzerine odaklanıp, kültürel nedenleri ve önemini belirleyip, örneklerle somutlaştırıp, yansıttığı kültürü tanımlayıp, yerelden ulusala ve ulusaldan evrensele kazandırılması için gerekli her şeyi sunuma hazırlamaktır. Bu çalışmanın her aşamasında yapılması gereken en önemli şey, halk bilimi yöntemlerini takip ederek bu çizgiden çıkmamaktır.

1.3. Çalışmanın Önemi

Eskişehir’de çocuk folkloru üzerine tespit edilen çalışmaların birçoğı başka bir konunun alt başlıklarında yer alanlardır. Eskişehir’deki çocuk folkloru adı altındaki çalışmalar birkaç bildiri ve yazıdan ibarettir. Bu çalışmalar kültürel değerlere sahip çıkma noktasında çok önemlidir. Ancak bu çalışmaların hiçbirisi halk bilimi kuram ve yöntemlerine göre hazırlanıp, geniş bir çalışma kapsamında olmamıştır. Bu çalışma sayesinde çocuk folklorunu daha geniş bir bakış açısıyla sınıflandırılabilcek, değerlendirilebilecek ve geleceğı için sahip çıkma, geliştirme ve unutmama hususunda bir adım atılabilecektir. Aynı zamanda psikoloji, sosyoloji, antropoloji gibi birçok bilim dalına da kaynaklık edebilecektir.

1.4. Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırma konusu belirlendikten sonra konunun hangi alanı kapsayacağı net bir şekilde belirlenmelidir. Çalışmanın farklı yerlere sapmadan amacına ulaşabilmesi için önemlidir. Belirlenen problemler doğrultusunda bu sınır çizilebilir. Çalışmanın planlanması bu sınırlara göre daha kolay gerçekleştirilir.

Araştırmada Eskişehir merkezi ve Eskişehir'in çevre ilçe ve köyleri de dâhil edilerek incelemeler yapılmıştır. Çalışma sonunda gidilen köy ve mahalleler belirtilmiştir. Her yaş grubundan bireyle görüşülmüştür. Bu sayede unutulmuş ve yeni gelişen tüm inanış, uygulama, oyun ve geleneklere ulaşmak daha kolay olmuştur.

Unutulmaya yüz tutmuş inanış ve uygulamalara, oyunlara, geleneklere, sözlü edebiyat ürünlerine köy ve mahallelerde yaşayan yaşlı bireylerden öğrenmek çok daha kolay olmuştur. Gelişen teknoloji ve şehirleşme ile birlikte değişen oyunlar ve uygulamalar ise çocuklar ve genç nesil aracılığıyla öğrenilmiştir.

1.5. Materyal ve Yöntem

1.5.1. Kuramsal Çerçeve

Halk bilimi araştırmaları yapılırken metin merkezli ve bağlam merkezli olarak iki temel yöntem kullanılır. Metin merkezli bir yaklaşımla çalışma hazırlanırken konunun tarihi, gelişimi, değerlendirilmesi gibi birçok noktada bilgiye ulaşılabilir. Bağlam merkezli bir araştırma yönteminde ise sadece metne bağlı kalınmaz. Metnin ortaya çıktığı ortam ve ortaya çıkışındaki işlevi incelenir ve araştırılır. Araştırma bağlam ve metinle birlikte yürütülür. Bağlam merkezli araştırmalarda kültürün ortaya çıktığı toplum ve etkileri, sosyal açıdan da incelenmiş olur. Sadece metin merkezli bir çalışma yapılırsa şu anki konumu ve işleyişi bakımından çalışma yetersiz olur.

Tezin konusu çocuk folkloru olduğu için ve bu konu kültürel değişimlerle zaman içerisinde farklılıklar yaşadığı için sadece metin merkezli yöntemle çalışmak doğru değildir. Bağlam merkezli bir çalışma planı ile çocuk folkloru üzerine derleme çalışmaları yapılarak gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, çocuk folkloru üzerine araştırılan alan çevresinde yaşayan insanlarla konuşarak ve gözlemleyerek yapılmıştır. Gözlem yöntemi araştırmada büyük bir yere sahiptir. Bu incelemelerle

beraber metinler de taranacak ve değerdendirilmesi yapılmıştır. Alan araştırmasındaki veriler, taranan metinlerle kıyaslanmış ve değışiklikler ve yenilikler tespit edilmiştir.

2. ÇOCUK FOLKLORU VE ÇOCUK FOLKLORU ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

2.1. Çocuk Folkloru Kavramı ve Türkiye’de Çocuk Folkloru

Çocuk folkloru çok yeni bir kavramdır. Çocuk folklorunu anlamak için öncelikle folkloru bilmek gerekir. “Folk” halk manasına gelir ve folklor halk biliminin karşılığıdır. Toplumda folklorun halk danslarıyla karıştırıldığı görülmektedir. Bu karıştırmaya neden olmamak adına öncelikle halkın ne demek olduğuna yer verilmelidir.

Alan Dundes “Halk kimdir?” sorusunun cevabını şu şekilde tanımlamaktadır: “Halk terimi en azından ortak bir faktörü paylaşan herhangi bir insan grubunu ifade eder. Bu grubu birbirine bağlayan faktör ortak bir meslek, dil veya din olabilir ne olduğu önemli değildir. Bundan daha önemli olan ise, herhangi bir sebebe bağlı olarak oluşan grubun kendisine ait kabul ettiği bazı geleneklere sahip olmasıdır” (Alan Dundes, 1998:143).

Buradan da anlaşılacağı üzere birarada toplanan, bir sebeple iletişim kuran herkes halktır. Çocuk da halkın bir parçasıdır. Bir oyun parkında, okulda vb. birçok yerde gözleme çok açık halkın en temel örneğidir.

Nebi Özdemir “çocuk folkloru” kavramını açıklarken şu ifadelere yer vermektedir:

“Çocuk folkloru, burada halkbiliminin hem bir alt araştırma dalı, hem de bu dalın malzemesinin adı olarak kullanılmaktadır. Çocuk folkloru, yetişkinlerin çocukla ilgili maddi ve manevi yaratmaları ile çocukların her türlü sözlü, sözsüz ve yarı sözlü yaratmalarını içerir. Bu ikili yapı, çocuk folklorunun kapsamının ve zenginliğinin belirtilmesi bakımından önemlidir. Nitekim çocuğun doğum öncesinden evleninceye kadar geçen yaşamı, pek çok gelenek, görenek, inanç ve benzeri ile doludur. Bunda geçmiş yıllardaki çocuk ölüm oranlarının yüksekliğinin yanında, yetişkinlerin çocuklarını kendi sosyo-kültürel yapılarına uygun olarak yetiştirme kaygısının etkisi büyüktür. Çocuk bu kültürlenme adı verilen süreç içinde yerel ve ulusal kimliğini kazanır. Çocuk folklorunun diğer yanını, çocukların kendi yaratmaları meydana getirir. Bu maddi ve manevi ürünler, bağımsız ortamlarda ve isteğe bağlı olarak çocuklar tarafından yaratılmaktadır. Çocuk dili, çocuk törenleri, araçları, çocuk inançları, çocuk

mizahı ve benzerinin yanında çocuk oyunları ve oyun araçları bu alanın en önemli ürünlerini meydana getirmektedir” (Özdemir, 2006: 16-17).

Çocuk kavramının önemi Türkiye’de geç fark edilmiştir. Bu nedenle gerek halk bilim alanında gerekse diğer bilim dallarında yapılan çalışmalar oldukça yeni ve geliştirilmeye açık bir durumdadır.

İnsan davranışının bebeklikten itibaren geliştiği psikologlar tarafından yaygınlaştırıldığında, kültürün de temelden işlendiği ortaya konulmuştur. Kültürü ele alırken ve yaşatılmasını sağlarken bunu göz önünde bulundurmanın farkındalığıyla çalışmalar yoğunlaştırılmıştır.

Türkiye’de; Şükrü Elçin, Mevlüt Özhan, Nebi Özdemir gibi önemli isimler tarafından Çocuk Folkloru üzerinde öncü çalışmalar yapılmıştır.

Sosyalleşmeye bağlı olarak toplumsal norm ve yapıların aktarımı ‘kültürleme süreci’ denilen kişinin doğumundan ölümüne kadar kendi toplumunun kültür öğelerini öğrenmesi, toplumca istenen, beklenen insan olma süreci aracılığıyla gerçekleşir (Güvenç, 2020: 412).

2.2. Kitaplar ve Tezler

2.2.1. Kitaplar

Saim Sakaoğlu’nun “Gümüşhane ve Bayburt Masalları” adlı çalışmasında masalları anlamak ve çocuklar üzerinde etkilerini yorumlayabilmek açısından önemli bir yere sahiptir.

Mustafa Ruhi Şirin’in “Masal Atlası” adlı eserinde masal tarihine değinerek, farklı coğrafyalardaki masallar anlatılmış ve bu masallara çocuk merkezli bir yaklaşımla değinilmiştir.

Şükrü Elçin’in “Türk Bilmeceleri” adlı eseri sözlü edebiyat ürünlerinin anlaşılması ve tanımlanmasında en önemli kaynaklardan biridir. Türk kültüründeki bilmecelere değinerek bilmecelerin yaşatılmasında etkilidir.

Eflatun Cem Güney’in “Folklor ve Halk Edebiyatı” adlı eserinde derlenen masallar ve bilmeceler de yer almaktadır. Bu masal ve bilmeceler yapılan incelemelerle detaylandırılmıştır.

Metin And'ın “Oyun ve B   ” adlı eseri   ocuk folkloru alanında oyun bölümüne önemli bir kaynaklık etmektedir. Metin And çalışmasında   ocuk oyunlarını kapsamlı bir şekilde anlaşılr hale getirmiştir.

Metin And “Türk Kültüründe Oyun Kavramı” adlı eserinde, oyunu farklı yönleriyle ele alarak oyunu sınıflandırmıştır.

“Tekirdağ   ocuk Oyunları” adlı   alışma Erman Artun'a aittir ve derleme yöntemi ile 97 oyuna yer verilmiştir.

Mevlüt   zhan'ın “Türkiye'de   ocuk Oyunları Kültürü” adlı çalışmasında oyun tanımından ve tarihinden ele alınarak   ocuk üzerinde bıraktığı etkilere yer verilmiştir.

Mevlüt   zhan'ın “  ocuk Oyun ve Oyuncakları Sözlüğü”   ocuk folkloru üzerinde karşılaştığımız birçok terim üzerine kaynaklık yapacak bir çalışmadır. Bu   alışmada Türk Dünyası   lkelerindeki   ocuk oyunlarına ve aralarındaki benzerliklere de yer verilmiştir.

Öcal Oğuz ve Petek Ersoy'un “Türkiye'de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel   ocuk Oyunları” adlı çalışmada çeşitli yörelerden   ocuk oyunlarının derlemesine yer verilmiştir.

Nebi   zdemir'in iki ciltten oluşan “Türkiye'de   ocuk Oyunları” adlı çalışmasında oyun Türkiye genelinde oynanan tespit edilebilmiş oyunlara yer verilmiş ve anlatılmıştır.

“Günümüzde   ocuk Oyunlarında ve Oyuncaklarında Yaşanan Değişimler Sempozyumu” 2011 yılında kitap haline getirilerek günümüzde   ocuk folklorunda üzerinde önemli bir kaynak haline gelmiştir.

Sıtkı Can'ın “  ocuk ve İlgili İnanmalar” adlı eserinde   ocuk ve   ocuk etrafında gelişen inanış ve uygulamalara, doğum sürecine ve uygulamalara yer verilmiştir.

Orhan Acıpayamlı'nın “Türkiye'de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü” adlı çalışmasında doğum sürecindeki inanış ve pratikler ilk bölümde verilmiştir. İkinci bölümünde ise bu inanış ve uygulamalar incelenmiştir.

Çocuk folkloru ile ilgili Sedat Veyis Örnek'in "Geleneksel Kültürümüzde Çocuk" eserinde doğumdan itibaren çocuğu ele alarak ergenlik dönemine kadar geldiği süreçte yapılan uygulamalar, inanmalar, gelenekler aktarılmıştır. Bunlara ek olarak sözlü edebiyat ürünlerine de değinilmiştir. Çocuk folkloru alanında en geniş bilgiye ulaşılabilen kaynaklardan biridir.

2.2.2. Tezler

Bu alandaki yapılan ilk yüksek lisans tezi "Van Çocuk Folkloru"dur. Bu çalışma Sinan İmamoğlu (2005) tarafından hazırlanmıştır.

Bu alanda yapılan ikinci yüksek lisans tezi ise "Çankırı Çocuk Folkloru"dur. Münir Cerrahoğlu (2005) tarafından hazırlanmıştır.

Halide Yaşar 'ın (2008) "Balıkesir ve Yöresinde Çocuk Folkloru Ürünleri Üzerine Derlemeler ve İncelemeler" adlı yüksek lisans tezinde doğumdan başlayarak çocuk üzerine yapılan tüm uygulama ve inanışlar başlıklar altında incelenmiştir. Doğum Etrafında Şekillenen İnanış ve Uygulamalar, Çocuk Hastalıklarıyla İlgili İnanış ve Uygulamalar, Çocuk Etrafında Şekillenmiş Sözlü Edebiyat, Çocuk Oyunları, Çocuk Etrafında Şekillenen Maddi Kültür Öğeleri şeklinde beş bölümde incelenmiştir.

Ahmet Keskin'in (2009) "Özbek Çocuk Folklorunda Türler" adlı yüksek lisans tezinde Çocuk Folkloru tanımlanıp ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Çocuk folkloruna dair sözlü edebiyat ürünleri tespit edilmiştir. Çocuk Folklorunun Kapsamı, Tanımı, Özellikleri, Türleri ve Türk Boylarında Çocuk Folkloru; Özbek Çocuk Folklorunda Türler; Özbek Çocuk Folkloru Metinleri şeklinde üç bölümde incelenmiştir.

Burcu Aksu' nun (2011) "Muş Çocuk Folkloru" Adlı yüksek lisans tezinde de doğum öncesinden başlanmış ve hem sözlü edebiyat ürünlerine yer verilmiş hem de tüm uygulamalar derlenerek ortaya koyulmuştur. Çocuğun Doğumu Öncesi ve Sonrası Yapılan Uygulamalar, Çocuk Hastalıkları, Sözlü Gelenek Ürünleri, Çocuk Oyunları, Masallar şeklinde beş bölümde incelenmiştir.

Nuriye Çalık'ın (2011) "Kahramanmaraş'ta Çocuk Folkloru" adlı yüksek lisans tezinde içindekiler kısmında ilk önce Bulgular ve Tartışma diye bir başlık

açılmıştır. Daha sonra Doğum, Çocuk Oyunları, Çocuk Etrafında Şekillenmiş Sözlü Edebiyat Ürünleri ile birlikte üç başlıkta incelenmiştir.

Seval Fidan'ın (2019) “Kütahya Yöresi Çocuk Folkloru Üzerine Derlemeler ve İncelemeler” adlı yüksek lisans tezi 1.Kütahyanın Tarihi, Coğrafi ve Demografik Durumuna Genel Bir Bakış, 2.Araştırma Konusunun ve Alanının Tespiti, Derleme Bilgileri, Çocuk Folkloru ve Çocuk Folkloru Ürünleri Üzerine Yapılmış Çalışmalar, 3.Kütahya’da Çocuğun Doğumu Öncesi ve Sonrasında Yapılan Uygulamalar, 4. Kütahya Çocuk Oyunları, 5.Kütahya Çocuk Hastalıkları, 6.Çocuk Etrafında Şekillenen Sözlü Edebiyat Ürünleri olarak altı bölümde incelenmiştir.

Shadmanai Supataeva'nın (2019) “Kırgız Türklerinde Çocuk Folkloru” adlı yüksek lisans tezi Kırgız Çocuk Folkloru Üzerine Yapılan Çalışmalar, Kırgızlarda Çocuk Folklorunun Tanımı ve Kapsamı, Kırgız Halk Edebiyatında Çocuk olmak üzere üç bölümde incelenmiştir.

Gülnur Korkusuz'un yüksek lisans tezi “Alaşehir Yöresi Doğum Gelenekleri ve Çocuk Folkloru Ürünleri” (Korkusuz, 2019).

Çocuk Folkloru üzerine bir doktora çalışması henüz yapılmamıştır.

2.3. Makale ve Bildiriler

M. Şakir Ülkütaşır'ın “Çocuk ve İlgili İnanmalar” adlı yazısında çocuk etrafında oluşan inanmalar üzerine yapılan incelemelerde önemli bir çalışmadır.

Metin And tarafından 1979 yılında yayınlanan “Çocuk Oyunlarının Kültürümüzde Yeri ve Önemi” yayınlanmıştır.

Mahmut Nedret “Çocuk Folkloru” adlı makalesinde çocuk folklorunun halk edebiyatı içerisindeki yerinden söz etmiştir.

Nebi Özdemir “Teknolojik Gelişmeler Bağlamında Türkiye’deki Çocuk Oyunlarının İncelenmesi” adlı makalesinde hızla gelişen teknolojiyi çocuk oyunları üzerinde bıraktığı etkiden ve oluşturduğu değişikliklerden bahsetmiştir.

“Türk Halk Geleneğindeki Doğum Sonrası Uygulamalar” adlı makalesinde Mehmet Aça doğum sonrası gerçekleştirilen inanış ve uygulamalara yer vermiştir.

Erman Artun tarafından 1997 yılında yayınlanan Tekirdağ’da Ninni Söyleme Geleneği yayınlanmıştır.

“Dede Korkut Hikâyelerinden Günümüze Yansıyan Doğum Adetleri” adlı makalesinde Sinan Gönen Dede Korkut Hikâyelerindeki doğum adetlerini tespit ederek günümüzdeki karşılıkları ve benzerlikleri sunmuştur.

Cihan Yamakoğlu tarafından 2001 yılında yayınlanan “Türkiye’de Çocuk Oyunları” yayınlanmıştır.

Ruhi Ersoy’un “Kadın Kamlar’dan Göçerevli Türkmenler’de Ebelik Kurumu’na Dönüşüm” adlı makalesinde kamlık geleneğinin ebelikle örtüşen yanlarına değinerek kamlık aktarılmıştır.

Pınar Girmen’in (2012) “Eskişehir Çocuk Folklorunda Çocuk Oyunları ve Bu Oyunların Yaşam Becerisi Kazandırmadaki Rolü” adlı makalesinde Eskişehir ve çevresindeki çocuk oyunlarının bir kısmı belirlenerek bunlar üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

3. ARAŞTIRMA ALANI: ESKİŞEHİR

3.1. Eskişehir’in Tarihi

Eskişehir tarihi günümüzden yüzyıllar öncesine, M.Ö. 14. Yüzyıla dayanmaktadır. Çok eski bir yerleşim yeri olan bu şehir, o çağlarda Hitit medeniyetinin merkezi konumundadır. Sonrasında ise Eskişehir; Lidyalılar, Persler, Makedonlar, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlı gibi büyük medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır (URL-40).

Bugünkü Eskişehir ili, Eski ve Orta Çağlarda Yunanca Dorylaion, Latince Dorylaeum ismi ile tanınan bir kentti. Arap kaynaklarında ise şehrin adı Darauliya, Adruliya ve Drusilya olarak verilmiştir. Dorylaion, antik kaynaklarda önemli yolların kavşak noktasında kaplıcaları ile ünlü, ticaret ile zenginliğe kavuşmuş bir Frigya (Phrygia) şehri olarak geçer ve şehrin kurucusu olarak Eretrialı Doryleos gösterilir. Özellikle Bizans çağında önem kazanan kentte imparator Justinianos’un yazlık sarayının varlığından söz edilir. 19. yüzyılda birçok gezgin ve bilim adamı, bölgeye yaptıkları gezilerin ve araştırmaların sonucunda Eskişehir’in 3 km kuzeydoğusunda, Porsuk Çayı’nın kuzeyinde yer alan bugünkü adıyla Şarhöyük ören yerinin antik Dorylaion şehri olduğunu saptamışlardır. Burası 17 m. yüksekliğinde, 450 m çapında Orta Anadolu’nun orta büyüklükteki höyüklerinden biridir. Burada 1989 yılından itibaren Kültür Bakanlığı ve Anadolu Üniversitesi adına Prof. Dr. A. Muhibbe Darga başkanlığında bir ekip tarafından arkeolojik kazılara başlanmıştır. Halen devam

etmekte olan kazılarda, höyükte şimdilik Osmanlı Dönemi'nden ilk Tunç Çağı'na kadar geri giden sürekli bir yerleşmenin olduğu saptanmıştır. Dorylaion - Şarhöyük, Bizans'ın Selçuklular'a karşı korunmasında büyük rol oynamış ancak 1176'da Selçuklu Sultanı II. Kılıçaslan'ın Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'u mağlup etmesinden sonra kent, Selçuklular'ın egemenliği altına girmiştir. Bundan sonra uzun bir zaman yıkık ve terkedilmiş olan Dorylaion-Şarhöyük'ün yakınında, harabenin güneyinde yeni bir yerleşme kurulmuştur. W. M. Ramsay'in bildirdiğine göre, büyük olasılıkla Dorylaion harabelerine Eskişehir adı verilmiş ve bu ad o zamandan günümüze uzanmıştır (URL-52).

Cumhuriyetin ilanından sonra, sancak ve mutasarrıflıkların il yapılmaları üzerine, Eskişehir'de 1923 yılında il olmuştur. 1926 yılında Eskişehir'in Sivrihisar, Mihallıçık ve Seyitgazi olmak üzere üç ilçesi bulunuyordu. 28.06.1954 tarihinde 6321 sayılı kanunla Çifteler, Mahmudiye, 27.06.1957 tarihinde 7033 sayılı kanunla Sarıcakaya ilçe haline getirildi ve Eskişehir'in ilçe adedi 6'ya çıkmış oldu. Daha sonra 19.06.1987 tarihinde 3392 sayılı kanunla Alpu, Beylikova, İnönü; 9.05.1990 tarih ve 3544 sayılı kanunla Günyüzü, Han ve Mihalgazi ilçe haline getirilmiştir. Böylece ilçe sayısı 12'ye çıkmıştır (URL-52).

Seyitgazi: Zengin bir tarihi olan Seyitgazi'nin 18 km. güneydoğusunda, Bardakçı köyünde, güneye inen antik yol üzerinde Roma Çağı'nda kurulmuş, Bizans Çağı'nda da önemini korumuş bir dini merkezi olan Santabarıs antik kenti bulunmaktadır. İlçenin Üçler tepesinin doğuya bakan yamaçları üzerinde 150 m. yüksekliğindeki 1207-1208 tarihlerinde 1. Alaattin Keykubad'ın annesi Ümmühan Hatun tarafından yaptırılan Seyyit Battal Gazi Külliyesi (cami, türbe ve imarethaneler) yer almaktadır. 1511-1517 tarihleri arasında Osmanlılar tarafından eklenen medrese binaları ilçenin tarihi dokusunu zenginleştirmiştir. İlçeye 7 km. uzaklıktaki Arslanbeyli Köyü'nde yer alan Sücaeddin - i Veli Türbesi, İki Çeşme mahallesinde Selçuklu Hamamı'nı önemli tarihi eserler arasında saymak mümkündür (URL-53).

Han: Eskişehir'e 86 km. uzaklıkta antik yol üzerinde bulunan ilçe Romalılar tarafından kurulmuştur. Bizans Çağı'nda dini bir yerleşme alanı olan ilçede toprak altındaki yumuşak kaya mezarları bulunmuştur (URL-53).

Sivrihisar: Zengin bir tarihi olan ilçe Hitit, Frig, Roma, Bizans, Anadolu Selçuklu dönemlerinin önemli merkezlerinden birisi olmuştur. Anadolu Selçukluları döneminde bir uç beyliği olan ve önemli bayındırlık çalışmalarının yapıldığı kentte o dönemde yapılan eserlerden (8 cami, 16 mescit, 5 hamam, 1 kervansaray, 2 kümbet, 8 çeşme ve 1 sübyan mektebi) pek azı günümüze ulaşmıştır. İlçenin en önemli tarihi eserlerinden birisi olan Haznedar Cami ilçe merkezindedir. Anadolu Selçuklularından Hazinedar (Maliye Nazırı) olan Necibiddin Mustafa'nın kendi adına yaptırdığı caminin içerisi minyatürlerle doludur. Merkezde yer alan diğer bir önemli camide Selçuklu mescidi yıkılarak Hicri 898 yılında Şeyh Baba Yusuf tarafından yaptırılan Kurşunlu Camisi'dir. Caminin zarif bir minaresi ve önünde çeşmesi vardır. Sivrihisar'ın 16 km. doğusunda Ballıhisar köyünde yer alan Pessinus Şehri bir Frig yerleşmesidir. Kent Romalılar döneminde de önemini korumuştur. Çağında büyük ve tanınmış bir şehir olan Pessinus ticaretin yanında tanrıça Kybele ve Attis için yapılan ayinleri ile de ünlüydü. (URL-53).

3.2. Eskişehir'in Coğrafyası

Eskişehir İli, İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatısında 29°-32° doğu boylamları ile 39°-40° kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Kuzeyinde Bolu, doğusunda Ankara, güneyinde Konya ve Afyonkarahisar, batısında Kütahya ve Bilecik illeri bulunmaktadır (Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2018: 10).

Eskişehir'in topografik yapısını, Sakarya ve Porsuk havzalarındaki düzlükler ile bunları çevreleyen dağlar oluşturur. Havza düzlüklerini kuzeyden Bozdağ, Sündiken sıradağları, batı ve güneyden ise İç Batı Anadolu eşiğinin doğu kenarında yer alan Türkmen Dağı, Yazılıkaya Yaylası ve Emirdağ kuşatır. İlin dörtte birini çam, meşe, gürgen, ardıç, katran ve köknar ağaçlarının oluşturduğu ormanlar teşkil eder. Orman olmayan arazilerde, su kenarlarında söğüt, ahlat ve kavak ağaçlarına rastlanmaktadır. Eskişehir, İç Anadolu Bölgesi'nde olduğundan karasal iklime sahiptir. Yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve yağışlı geçmektedir (URL-54).

3.3. Eskişehir'in İdari Yapısı

Eskişehir kent merkezi bir büyük iki ilçe olmak üzere üç belediyeyle yürütülmektedir. İlçe ve köyler ise kaymakamlık ve muhtarlıklarla yönetimi sürdürülen yerleşim yerleridir.

3.4. Eskişehir'in Ekonomisi

Eskişehir kırsalda çiftçilik ve hayvancılıkla geçinmektedir. Merkeze bakıldığında esnaf ve zanaatkârların hala varlığını koruduğu görülmektedir.

3.5. Eskişehir'in Sosyolojik Yapısı

İsa'dan önce birinci bin yılda Porsuk Nehri kıyılarında Frigyalılar tarafından kurulan Eskişehir Türkiye'nin en önemli yol kavşaklarından birisidir. Yunus Emre, Nasrettin Hoca gibi tarihi kişileri yetiştiren Eskişehir Lületaş, çeşitli haslıklara iyi gelen sıcak su kaynakları ile de ünlüdür (URL-53).

Eskişehir sosyolojik olarak üç üniversiteyi bünyesinde barındıran, öğrenci dostu, sosyal bir şehirdir. Kültürel olarak çok yönlü ve herkese yönelik faaliyetlerin bulunduğu bir yerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DOĞUM ETRAFINDA ŞEKİLLENEN İNANIŞ VE UYGULAMALAR

Aile kavramının oluşabilmesi için mutlaka çocuk gereklidir. Evliliğin hemen ardından beklenen hamilelik olgusu ile beraberinde birçok inanış da kendine yer edinmiştir. Sadece Türkiye’de değil birçok toplumda doğumun kutsanması insanlık tarihi kadar eskidir. Topluluk kavramının oluşabilmesi aile kavramının oluşmasıyla birbirine bağlıdır. Aileler bir araya gelerek toplumları, toplumlar da kültürleri oluşturup yaşatmaktadır. Bu düzenin bozulmaması adına da birçok dinsel-büyüsel uygulamayla korunma çabasına girilmiştir.

Toplumsal yapı, değişmeksizin insanlara yeni statüler vermektedir ve törenlerin kamusal karakteri, grup üyelerine her yıl topluma karşı hak ve ödevlerini ve yerini anımsatıcı olmaktadır. Geçiş ritüelleri, aynı anda hem topluma giriş izni taşır hem de katılımcılara tinsel dünyaya ilişkin ve toplumsal organizmayla ilgili mistik bir deneyim sunar (Yolcu, 2014: 271). Çocuk, toplumsal onayın denetiminde gerçekleşen üremenin kültürel yanıtını oluşturur. Ailenin ve toplumun gebelik öncesinden başlayarak gebelik süresince ve doğum anına kadar sağlıklı bir çocuğun doğması için takip ettiği süreç, çok sayıda büyülük ve hekimlik uygulama refakatinde işler. “Sağlıklı anne sağlıklı çocuk doğurur ve yetiştirir.” Şeklindeki yaygın kabulün etkisiyle anne odağında gerçekleştirilen geleneksel nitelikli büyülük ve hekimlik uygulamaların merkezinde bile çoğu zaman çocuk vardır. Biyolojik anlamda sağlıklı, kültürel anlamda temsil gücü yüksek, uyumlu kuşaklar bireysel ve toplumsal beklentiler arasında üst sıradadır. Bu beklentiler, bireysel ve toplumsal kaygılara sebep olmakta; uygulamalar aracılığıyla kaygılar giderilmeye çalışılmaktadır (Uyaniker ve Ayaz, 2021: 184).

Kadının gebe kalma isteği ile belirlenmiş olan çocuk folklorunun uygulanma alanlarının her bir alanı kadına yönelik olarak görünse de aslında her biri doğacak çocuğa yöneliktir (Uyaniker ve Ayaz, 2021: 186). Kadının tesirinde çocuğa geçeceği inanışıyla çevrelenmiştir.

1.1. DOĞUM ÖNCESİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR

Aile kavramı Türk toplumu ve birçok toplumda büyük bir öneme sahiptir. Aile, küçük gözüken ama toplumda birçok düzenin yürümesini sağlayan çekirdek konumundadır. Ata ruhlarına olan inançlar etkisiyle de aile kavramı güçlenerek Türk toplumunda “baba ocağı” kavramı ile kutsallaştırılmıştır. Bu kutsallık etkisinde sürekliliği önemsenmiştir.

Her doğum ailenin, akrabaların, soyun ve sopun sayısını artırmaktadır; sayı artışıysa gücün, dayanışmanın artması demektir. Özellikle küçük topluluklarda ve etnik gruplardaki aileler, nüfuslarının çokluğu oranında kendilerini güçlü ve dayanıklı hissetmektedirler. Yaygın olan, “çocuk ailede ocağı tütürür” sözü de toplumun bu konudaki değer yargısını açığa vurmaktadır (Örnek, 2018: 184).

Doğum da bir “geçiş” olduğuna göre, inançlar ve gelenekler, gebe kadını daha doğum öncesinden, hatta ta çocuk sahibi olma isteğinden başlayarak birtakım adetlere uymaya, bu adetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmeye zorlamaktadır. Böylece doğum, annenin gebe kalma isteğinden başlayarak yüzlerce âdetin, inancın, dinsel ve büyüsel özlü yüzlerce işlemin hücumuna uğrayarak adeta onlar tarafından yönetilmektedir (Acıpayamlı, 1974).

Çocuk, anne ve babaya yönelik geleneksel algıların dinler tarafından desteklendiği ve geliştirildiği de bir gerçektir. Nitekim Hz. Peygamber’e atfedilen “Cennet annelerin ayağının altındadır” sözü, İslam’ın kadını anne olmaya teşvik ettiğinin, onu bir anne olarak kutsadığının bir göstergesidir (Aça ve Yolcu, 2019: 359).

Çocuk doğduğunda yalnızca fiziki bir varoluşa sahiptir, henüz ailesi tarafından tanınmamıştır ve cemaat statüsünü ancak doğumdan hemen sonra uygulanan ayinler kazandırmaktadır; ancak bu ayinler sayesinde cemaatleriyle bütünleşmektedirler (Eliade, 1991:161)

Altay Türkçesindeki üren kelimesi tohum, meyve, çekirdek, öğrenmek, alışmak, çocuk ve bebek anlamlarına gelir (Ercan, 2020: 86). Üreme kavramı tohum ve toprakla ilişkilendirilerek; Toprak, verimli ya da kısır olarak nitelendirilir (Delaney, 2018: 58).

1.1.1. Gebe Kalmaya Yönelik Uygulamalar

Kadının gelin olduktan bir süre sonra gitmiş olduğu ailede ve toplumda sayılabilmesi, bir yere sahip olabilmesi, değer görebilmesi ve soyun devamını sağlayabilmesi için gebe kalması ve çocuk doğurması gerekir. Kadının gebe kalmadığı süreç uzadıkça toplumu huzursuz eder ve kadının saygınlığı gitgide azalır. Gebe kalamayan kadın toplumda kısır olarak adlandırılır. Kısır kadın geleneksel toplumda aşağılanır, eksik ve değersiz görülür. Gebe kalamama problemi geleneksel toplumda kadının üzerine yüklenmektedir. Bu nedenle kadın gebe kalabilmek için birtakım inanış ve uygulamalar çerçevesinde çarelere başvurur. Yöresel farklılıklar gözetilse de her yerde amaç aynıdır.

Çocuk doğur(a)mayan kadın, üretim sürecinin dışındadır ve salt tüketim etkinliğinin içinde ve işlevsiz görülmektedir. İşlevin ortadan kalktığı ve süreğenliğe hizmet etmeyen her bir üye, arı kovanında düzenli çalışmayan bir arı gibi, diğer toplum üyeleri tarafından aykırı ve tuhaf olarak görülür. Geleneksel toplumun denetim ve gözetimi, üretimden yoksun ve çocuk doğurma anını geciktiren kadının üzerindedir. Bekârlık zamanı gereğinden fazla uzayan kızlar, evlenmiş ama henüz çocuk sahibi olmayan kadınlar hakkında toplum, bu konuda kendini sorgulama hakkına sahip görür. Sözler, davranışlar, imalar yoluyla diğer üyeler tarafından söz konusu kişiler uyarılır (Yolcu, 2014: 199-200).

Erkeklerin kendilerini bolca yağmur yağdıran “gök”le eşleştirdiği erkek egemen toplumlarda sorunun kaynağı yağın onca yağmura rağmen üretim aşamasına geçemeyen “toprak”ta, yani kadında aranmıştır (Aça ve Yolcu, 2019: 360).

Çocuk, anne ve babanın kültürel kimliğini pekiştirmekte ve soyun devamı için önemli bir unsur olarak görülmektedir. Ayrıca çocuk, ailesi için gelecekte bir sigorta olarak görülmekte ve aile şu anda ve gelecekte psikolojik, ekonomik ve kültürel yönden bir rahatlık sağlayacağını da düşünmektedir. Bu nedenle Anadolu’nun tüm bölgelerinde bir ailenin çocuk sahibi olamaması kültürel kimlik kaybı ve eksiklik olarak görülmektedir (Taş, 2002: 573-580).

Evlilik çağına gelen genç kızlar, evlendiklerinde çocuk sahibi olup olmayacaklarını öğrenmek amaçlı fallık uygulamalara başvurulurken evlenip de çocuk sahibi olamayan kadınlar, geleneksel toplumlarda genellikle kendilerine mal

edilen “kısırlık” sorununu ortadan kaldırabilmek için dinlik-büyülük uygulamalara ve halk hekimliğine bağlı sağaltma yöntemlerine başvurmuşlardır. Geleneksel toplumlar, hayatın normal düzeni içinde sürdürülebilmesini tabuları ihlal etmemeye, inancın gereklerini yerine getirmeye, başka bir deyişle kaos ya da düzensizliğe yol açabilecek davranışlardan kaçınmaya, kutsalları çiğnememeye bağlamışlardır. Bu nedenle, çocuksuzluk ya da “kısırlık”, geleneksel topluluklarda tabuların ihlali, kutsalların çiğnenmesi ile de ilişkilendirilmiştir (Aça ve Yolcu, 2019: 359).

Yakutlarda Umay adı “İmı” şeklinde ancak talih kuşunun adı olarak muhafaza edilmiştir. Fakat “Umay” ruhunun bütün görevleri ve sıfatları “ayısıt” denilen ruhlara verilmiştir (İnan, 2017: 33).

Ayısıt-yaradıcı, bereket ve refah sağlayıcı dişi ruhlar zümresine denir. Bunlardan kimi insan yavrularını ve kadınları, kimi de hayvan yavrularını ve dişi hayvanları korurlar. Ayısıt’lar dağınık halde bulunan hayat unsurlarını toplayıp birleştirir ve “kut” yaparlar. Bu “kut” denilen nesneyi ana karnındaki çocuğa üflerler. Böylece çocuğa can verirler. Gebe kadınlar daima bu ruhların himayesi altında bulunurlar. Kuğu kuşları “ayısıt”ların timsali sayıldığı için bu kuşlara dokunulmaz. Yakutların inançlarına göre ayısıtlar gökten, gümüş tüylü beyaz kısrak suretinde inerler; yele ve kuyruklarını kanat gibi kullanırlar. İnsanları koruyan ayısıt’lar da kış günlerinde güneşin doğduğu yerde bulunurlar. Yakut kızları ayısıt adına “tangara” (put) yapıp karyolalarının altında saklarlar (İnan, 2017: 33).

Türk destanlarında aileler bir evlat sahibi olabilmek için uzun uğraşlar verip çok çeşitli yollara başvururlar. Bu durum Türk destanlarının temel unsurları arasında gösterilebilir. Kahramanın doğumunu anlatan destanlarda kahraman geç doğan bir çocuktur. İhtiyarlık çağına gelmiş, fiziki olarak çocuk sahibi olma imkânları sona ermiş ailelerin olağanüstü güçlerin yardımıyla çocuklarının olduğu görülmektedir. Oldukça geç ve sıra dışı güçlerin etkisiyle dünyaya gelen çocuk, diğer insanlarda olmayan bir güç ve cesarete sahip olduğundan kahraman olmaya adaydır (Dağı, 2020: 102).

Destanlarda kısırlığın sağaltılmasında uygulanan pratiklerden biri de dua ile çocuk sahibi olmaktır. Dede Korkut Hikâyelerinde yer alan “Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyı” ve “Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı”ndan dua ile çocuk sahibi

olma motifi görülmektedir (Ergin, 1989: 81-117; Gökyay, 2006: 27, 59-60; Dağı, 2020: 103)

Kısır kadının tanrı tarafından bir lanete uğradığına inanılır. Lanetin sebebi ise kısır kadının tanrıya olan inancında şüphe olması ve gereken saygıyı göstermemesidir. Tanrıda onu cezalandırmıştır (Sever, 2016: 73). Bu durum, Dede Korkut hikâyelerinden Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyında da (Ergin 1989: 78) şöyle anlatılmaktadır: Bu otağlardan birisi kara otağdır ve Bayındır Han, “Kimün ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara kiçe altına döşen, kara koyun yahnısından önüne getürün, yir ise yisün, yimez ise tursun gitsün.(...) Oğlu kızı olmayanı Allah Ta ’ala kargayupdur, biz dahi kargaruz” diyerek çocuğu olmayanların lanete uğradığını ve bu nedenle lanetli birine aralarında yer veremeyeceklerini dile getirir.

Türk halk anlatılarında sağaltıcı meyvelerin başında elma gelmektedir. Destanlarımızda da elmanın çocuksuzluğun tedavisinde en sık kullanılan meyve olduğu bilinmektedir. Manas destanı başta olmak üzere birçok destanda çocuksuzluğun sağaltılmasında elma motifi öne çıkmaktadır. Cakıp Han, kısır karısından yakınırken Çıyırda’nın elmalı, kutlu yerlerde yuvarlanmadığından dolayı üzüntü duymaktadır (İnan, 1992: 6; Dağı, 2020: 102).

“Bu Çıırçı’yı alalı,

Ben koklayıp bala öpmedim

Bu Çıırçı saçını taramıyor,

Huda’ya tövbe edip hiç bana bakmıyor

Bu mezarlı yeri ziyaret etmiyor,

Bu elmalı yerde yuvarlanmıyor

Bu şifalı sulara gecelemiyor

Ey Huda Taala yar olsa!

Çıırçı’nın karnında

Erkek bala var olsa (Yıldız, 1995: 573).

Bu ifadelerde belirtildiği gibi, eski Türklerde gebe kalamayan ve “kısır kadın” adlandırmasına maruz kalan kadınlar kutsal mekânlarda dua ederek, kutsal sayılan sulardan içerek ve çeşitli ritüeller gerçekleştirerek tedavi olmaya çalışmaktadırlar.

Elma halk kültüründe üremenin, çoğalmanın bir temsilidir. Elmalık yer ise verimli toprak yani döl tutan, tohumunu filizlendiren, üreten, üreyen yer demektir.

Elma, masal ve hikâyelerde de çocuk sahibi olmakla simgelenmiştir. Elma çocuksuzluk için bir çaredir, bir ilaçtır. Pek çok masal ve halk hikâyesinin çocuksuz padişahı, bir pirin kendine verdiği elmanın yenilmesinden sonra baba olma mutluluğuna erişir (Sakaoglu, 1996: 6)

Masallarda ve hikâyelerde çocuğu olmayıp da derdine derman aramak üzere yola çıkan beye, padişaha, bir derviş rast gelerek bir elma verir. Elmanın kabuğunu atına yedirmesini, elmayı da karısıyla kendisinin yemesini söyleyerek kaybolur. Elmayı yiyen karı-kocanın erkek çocuğu olurken at da bu erkek çocuğa ilerde bineceği tayı doğurur (Sever, 2016: 58).

Kybele’den Artemis’e kadar bütün ana tanrıça imgelerinde belden aşağı kısmın üçgen biçiminde olduğu ve bununla analığın, dişiliğin simgelendiği bilinir. Kybele adına dikilen bir taşın üç kaide üzerine oturtulması, hem ana rahminin üçgen biçiminde oluşu hem de üç sayısının arkaik dönemlerden itibaren pek çok dinde kutsal sayılmasından kaynaklanmaktadır. Sacayağının ayakları, üçgen biçiminde yere değer. Bu nedenle sacayağı, rahmi simgeler. Çocuğu olmayan kadınlar, üçgen biçimindeki sacayağından üç kez geçerek üç kaide üzerine oturtulan ve belden aşağısı üçgen biçiminde resmedilen Kybele adına dikilen Hamza Taşı etrafında tur atarlar (Üstünova, 2010: 187-188).

Ana rahminin üçgen biçiminde oluşu, benzetme yoluyla ayaklarının oluşturduğu üçgen nedeniyle sacayağına da doğurganlık, üreme simgesi olma niteliğini kazandırmıştır. Sacayağına yüklenen bu anlam, evrensel bir durumdur (Üstünova, 2010: 188).

Şamanların çocuk isteme ritüelleri düzenlediklerine Şaman efsaneleri tanıklık etmektedir. Eski zamanlarda kısır olan Yakut kadınları kartaldan çocuk isterlerdi. Kartalın yardımı ile doğrulan çocuğa Yakutlar, hotoy törüteh (kartaldan türemiş)

adını verirdiler. Bu ise Şamanlığın gelişmesi ve bütün sosyal alana hâkim olması dolayısıyla çocuk isteme ritüelinin de Şaman yetenekleri arasına alınması demektir (Bayat, 2021: 228).

Çocuk isteme ritinde Şamanlar, önce doğum hamisi Ayıısı'tın yanına kalkar, ondan çocuk isterler. Ancak Ayıısı'tan olumlu cevap alamadıkları için bu kez yıldırım ve yağmur hamisi olan Syüüleer Bılıt Tyördiger'den çocuk isterler. Bulut ve yağmur ruhu yaşlı çifte iki çocuk verir. Bu ritte Şamanlar, çocukların ruhlarını alıp yaşlı bayanın vücuduna yerleştirmek için onun başı üstünde brrr... ederler. Yaşlı bayan kendini kaybeder (Bayat, 2021: 228).

Yakut Türklerinde çocuk isteme ritine ayıısı/ayıısı tartarar denilir. Genellikle bu tür merasimleri iki Şaman yapar ve bunlar da çoğunlukla ak Şamanlar olur. Nitekim kötü ruhlara kamlık yapan Şamanlar, Yüryüng Ayı Toyon'un yanına kalkabilmedikleri için zengin adamlar bu merasim için ak Şamanları davet ederler. İkinci efsanede ak Şamanlar, ilk olarak baş tanrı Yüryüng Ayı Toyon'dan çocuk isterler. Tanrı, yaşlı lidere iki oğul verir. Ancak ikinci Şaman, daha aşağı katta oturan ve bu durumdan üzülen Ayıısı'tın da yanına uğrar ve ondan dört erkek iki de kız çocuk ruhu alır. Şamanlar, çocuk ruhlarını liderin eşlerinin şakaklarından karınlarına üflerler (Bayat, 2022: 229-230).

Hakaslar Umay'ı bebeği olmayan kadınlar için yapılan törende kullanırlar. Bu törene Umay'ın çekilmesi adı verilir. İnançlarına göre Şaman Umay'ı çekerken bebek kutunu da çekmiş olur (Ercan, 2020: 20). Törende; İmay-taşıl dağının içine ulaşan Şaman, doğacak bebeğin "ruh"unu (Autmay) yakalardı. Geriye döndükten sonra kutsanmış sütle doldurulmuş kabı, kadının başına koyar ve Umay'ın sembolü sayılan hurug ımay'ı üç kez güneş yönünde üzerinde dolaştırır ve: Huray, huray, huraylarım, hut polzın!, derdi. Daha sonra teli ters çevirip üç kez vurur ve ımay ruhunu sütün içine düşürüldü. Daha sonra kadın may hurugdan önceden süte batırılmış olan denizkeşanesi kabuğunu ağzına alırdı ve yavaşça sütü içerdi. Fincan, şamanın elinde bulunurdu, hasta ise kuta düşer ve kadın hamile kalırdı." (Lvova ve diğerleri, 2013b: 82-83).

Çocuğu olmayan kadına kısır, dölsüz denir (KK-141, KK-191).

Kısırlıkta erkek hiçbir zaman suçlu görülmez. Kadın suçlu görülür (KK-191).

Anadolu dışındaki Türkler arasında da kısırlığın giderilmesi için inançlar etrafında şekillenen bazı pratikler uygulanmaktadır. Uygulanan pratiklerde taklit ve temas büyüsünün yoğunlukta kullanıldığı bilinmektedir.¹

Dinsel ve büyüsel işlemler doğrultusunda, çocuğu olmayan kadın türbe ve yatırlara gider. Burada çocuk olsun niyetiyle adak adanır, kurban kesilir, dua edilir. Özellikle bazı türbe yatırlar çocuk üzerine yardımı olduğuna dair toplumda yayılmıştır.

Türbe ve yatır ziyaretlerinde mekânın kutsallığı ve buna bağlı olarak merkez simgeciligi öne çıkmaktadır. Kutsal olduğuna inanılan kişilerin yattığı varsayılan bu tür kutsal mekânlar ile bu mekânlarda yer alan kutsal taşlar ve ağaçlar dileklerin Tanrı'ya en kolay ulaşabileceği yerler olarak kabul edilmektedir (Aça ve Yolcu, 2019: 360).

Orta Asya'da İslam öncesi devirde Türkler bazı taş ve kayaları kutsal saymışlardır. 1920'lerde Mavennaünnehir bölgesini dolaşan Joseph Castogne Fergana'da Taşkent ve Buhara dolaylarında büyük ve tuhaf şekillerdeki kayalara ve taşlara son derece saygı gösterildiğini, bunların insanlar üzerinde iyi veya kötü etkiler bırakabilecek büyümlü kuvvete sahip olduğuna inanıldığını bu sebeple devamlı ziyaret edildiklerini söylemekte ve bunların her birinin yanında bir evliya mezarı bulunduğunu belirtmektedir (Ocak, 2000: 123-124).

Taş/ kaya kültüyle bağlantılı olarak ele alınabilecek söz konusu adak yerleri bazen tek başına, bağımsız ve yuvarlak büyük bir taş bazen de tepe niteliğini kaybetmiş yerli bir kaya şeklindedir. Söz konusu taşlar genellikle ya kutsal bir subaşıda ya kutsal bir ağacın yakınında ya da bir evliya mezarının yanı başında bulunmaktadır. Gerek farklı yapıları gerekse kutsala yakın olmaları nedeniyle halk bu taş ve kayaları basit bir kaya ve taş parçası olarak düşünmemekte, bir çeşit ilahi gücün çıktığı yer olarak kabul etmektedir (Güngör, 2016: 341).

---

¹ Ahıska Türklerinde kısır kadınlar, veli türbelerine şal koyup, bir iki gün sonra onu götürüp bellerine bağlarlar. Ahıska Türkleri; boş beşiği sallamazlar, sallayınca çocuklarının olmayacağına inanırlar; kısır kadınlar yedi evden toplanmış demir eşyaları eritip, bundan bilezik yapıp takmışlardır. Ayrıca yumurtanın sarısını un ile karıştırıp kısır kadının beline bağlamışlar ve bu şekilde çocuk sahibi olacaklarına inanmışlardır (Hacili, 1992: 95-99; Dağı, 2020: 103).

Sünni Baba yatırına çocuğu olmayanlar gider. Anlatılana göre çocuğu olmayan bir ailenin yatır ziyaretinden sonra çocuğu olmuş, çocuğun ismini Sünni olarak adlandırmışlardır. Sünni Baba yatırının on iki metre uzunluğunda mezarı vardır (Koç, 2019: 91).

Beylikova İlçesi Okçu Köyünde; Köy halkı Dede Bayırı'na çıkıp dedenin etrafında dua ederler. Orada bir dilek ağacı vardır. Duadan sonra dilek ağacına gidilir ve ağaca çaput bağlanır (Koç, 2019: 103).

İnönü ilçesi Aşağıkuzfındık Köyünde birden fazla dedenin yattığı Dede Bayırı Yatırları bulunmaktadır. Dede Bayırında bulunan Topçu Dede, Selim Dede, Nazif Dede, Ahmet Dede yatırları çocuğu olmayanlar tarafından ziyaret edilir. Ziyaret etmeden önce dört adet iğneye farklı renklerde ip bağlanır. Her bir renk bir türbeyi temsil eder. Çocuk sahibi olmak için kurban adanarak dilek tutulur. Bu iğneler içinde su bulunan bir testiye atılır. Önce hangi iğne kararsa o iğnenin temsil ettiği türbe çocuk sahibi olan kadın tarafından ziyaret edilerek orada kurban kesilir (Koç, 2019: 112).

İnönü ilçesi Erenköy'de, Erenler Tekkesi'nin başında bir kuyu bulunmaktadır. Dilek tutanlar kuyunun içine elini sokup bir şey almaya çalışır. Eline karınca, böcek vb. bir canlı gelirse dileği kabul olacağına inanılır. Özellikle Hıdırellez günü bu şekilde dileği olanlar Erenler Tekkesi'ni ziyaret etmektedirler. Tekke sadece çocuk sahibi olmak için değil, her türlü dilek için ziyaret edilmektedir. Aynı zamanda Erenler Tekkesi'nde yatan evliyaların Kurtuluş Savaşı'nda savaştıklarına köyün yaşlıları tarafından inanılmaktadır (Koç, 2019: 113).

Çocuğu olmayan kadınlar da türbeye gelip dua ederler. Hasan Baba'yla gelinin mezarları arasındaki bir boşluktan ellerini sokan kadınlar bir avuç toprak alırlar, bu toprakta kıl olursa dualarının kabulü için yatırların kurban istediğini, kurban kesilmesi gerektiğini anlarlar. Şayet bu toprakta bir böcek olursa kadın o böceği yutar. Rivayete göre vakti zamanında bir kadın eline gelen topraktan böcek çıkınca böceğin bacaklarını kopartarak yutmuş ve çocuğu kolsuz, bacaksız doğmuştur (Koç, 2019: 99).

Mahmudiye ilçesi Kaymazyayla Köyü Çiçekli Dede Türbesi'ne çocuğu olmayan kadınların gittiği bilinmektedir. Ayrıca dilek, istek ve hastalık durumlarında da ziyaret edilen kutsal mekânlardandır.

Mahmudiye ilçesi Türkmenmecidiye Köyünde Garip Tekke türbesi çocuğu olmayanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Aynı zamanda kötü olaylardan kurtulanlar, dilek dilemek isteyenler bu türbeyi ziyaret ederek kurban adamaktadırlar. Köyde yaşayan Müzeyyen Hanım ve Seçil Hanım da çocuklarının bu türbeye kurban adadıktan sonra olduğuna inanmaktadırlar. Çocukları olduktan sonra Garip Tekke'yi çocuklarıyla birlikte ziyaret edip kurban kesişler ve mevlit okutmuşlar (Koç, 2019: 118).

Odunpazarı ilçesi Avdan Köyü Çamardı Tekkesi (Çamcı Baba Tekkesi) çocuğu olmayan kadınlar tarafından ziyaret edilen ve dua edilen bir kutsal mekandır.

Odunpazarı ilçesi Karatepe Köyü'nde Kızılıcık Dede ve Kamçılı Dede türbesi vardır. Köyün cem hizmetlerini gören dedelerdir. Kızılıcık Dede, Kamçılı Dede'nin babasıdır. Bu dedelerin keramet sahibi veliler olduğuna inanılır. Çocuğu olmayanlara dua ile yardımcı olup çocukların isimlerini de İhsan koydurduğundan köyde ve civarda Ali İhsan, Murat İhsan gibi birçok benzer ismi taşıyan insan vardır. Darda, kazada, doğumda “Kamçılı Dede sen yetiše diye çağrıldığında o insanın yardımına geldiğine inanılır (Koç, 2019: 151).

Tarihi Odunpazarı evlerinin bulunduğu Paşa Mahallesi'nde Şeyh Şahabeddin Sühreverdi, Şeyh Ahu Mahmud Dede (Ahu Melek), Şeyh Hasan Hüsnü Dede, Şeyh Nusrettin Dede (Tezveren Dede) ve Bademlik Mezarlığı içinde Şeyh Mehmet Sadık ve Şeyh Edebalı'nın makamları ziyaret mekânları olarak canlılığını sürdürmektedir. Özellikle çocuk sahibi olmak isteyenler yedi türbe gezerek dileklerini tutmaktadırlar. Eskişehir'de ve özellikle Odunpazarı'nda türbelerin çok olması, çocuk sahibi olma niyetiyle gelenler için ziyaretin kolay tamamlanmasını sağlamaktadır. Hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Şeyh Mehmet Sadık bu nedenle de yedi türbe gezme geleneğinin tamamlayıcısı konumundadır (Koç, 2019: 154).

Odunpazarı Paşa Mahallesi Şeyh Ahu Mahmud Dede (Ahu Melek) türbesi bir ev şeklindedir. Çocuğu olmayan kişiler burayı ziyaret edip dua eder, kurban keser.

Paşa Mahallesiinde bulunan bir diğ er türbe de Şeyh Hasan H sn  Dede'dir.  ocuğu olmayan kadınların buraya gelip dua ettikleri, kurban adadıkları ve  ocuk sahibi oldukları görülmüştür. Ayrıca birçok hastalığa Şifa arayanlar da burayı tercih etmektedir.

Eskişehir Odunpazarı ilçesi Yahnikapan Mahallesiinde hizmet veren Şah Pabucu Ocağından Satılmış İnanç, çocuğu olmadığı için bir kurban alıp Hacı Bektaş'a gider. Orada bir kuyuya yatırılır. Baygın haldeyken mübarek kendisini konuŐturur ve konuŐulanlar, başında bekleyen bir kişi tarafından kaydedilir. O kayıtta, "Sen ilk önce sıdk ile kendi ocağına temiz bak. Ne arasan orada var. Eren, evliyanın birbirinden farkı yoktur, senin burada ne işin var" Şeklinde yazılıdır (Büyükokutan Töret, 2019: 135).

Beylikova İm kler Köyü'nde bulunan Haydar Baba ve Hasan Baba Türbesi'nde bulunan taşın arasına çocuğu olmayan kadınlar elini sokar. Eline böcek gelen çocuğu olacağına inanır. Bu inanç gerçekleŐsin diye böceği yiyenler vardır. Eğer ki toprak boş gelirse çocuğu olmayacağını düşünür.

Eskişehir Seyitgazi Türbesi'nde bulunan Kadıncık Ana Türbesi'nin içinde duvarda göz oyuklar vardır. Bu oyuklarda küçük küçük taşlar bulunur.  ocuğu olmayan kadınlar ve herhangi başka dileği olanlar bu duvara dilek dileyip taşı yapıştırmak maksadıyla duvara tutarlar. Eğer ki taş yapıŐırsa dileklerinin kabul olacağına inanırlar. Saha çalışmasında türbeye gidildiğinde taşların bazen yapıŐıp bazen yapıŐmadıęı dilek dilenerek denenmiŐtir. Ayrıca duvarlarında  ocuk iŐteęinde bulunanların cümleleri de mevcuttur.

Eskişehir Seyitgazi Kümbet Köyü Selçuklu zamanından kalan Kümbet Türbesi'nde bulunan kadın türbesinin etrafında çocuğu olmayan kadınlar döner ve dua eder. Dua ederken burada yatan zatın yüzü suyu hürmetine diyerek Allah'a yalvarır. Oyuncak bebek bırakanlar da bulunmaktadır.  ocuğu olduktan sonra türbeye gelip adak keserler ve çocuğu erkek olursa adını, orada yatan zatın adının Himmet olduğu söylendiği için Himmet koyar. Eğer ki kız olursa orada yatan eşi kadın zatın da adı Fadime'dir ve onun adı verilir (KK-202).

Eskişehir Odunpazarı ilçesi Paşa Mahallesinde bulunan Şeyh Edebalı Türbesi’nde bir kum havuzu bulunur. Bu kum havuzuna başta çocuğu olmayanlar olmak üzere gelenler dileklerini çizerek dua ederler.

Çocuk sahibi olmak isteyenler Himmet Baba’yı ziyaret ederler, yazma örterler, dua ederler, iki rekât namaz kılarlar, üç defa etrafını dolanırlar, Kur’an-ı Kerim okurlar. Kan akıtmak isteyen kurban keser (Koç, 2014: 88)

Çocuğu olmayan Yakut kadınları mukaddes bir ağacın dibinde, ak boz at derisi üzerinde, “yer sahibi” (an daydı iççite)ne yalvarırlar; ağlaya sızlaya dua ederler. Bu duadan sonra çocuk sahibi olanlar bunun tanrıdan, yer ağaçları ruhları tarafından verildiğine inanırlar (İnan, 2017: 160).

Yakutlarda, kısır kadınlar çocuk vermesi için ayısıt (Umay)a dua ederler. Gebe kadınlar doğum günleri yaklaştığı zaman odalarını ve evlerinin çevresini çok temiz tutmaya çalışırlar. Komşu çocuklarına ve hayvan yavrularına karşı şefkat gösterir ve onları doyururlar. Ayısıt geldiğinde herkes güler yüzlü, şen ve tok olmalıdır (İnan, 2017: 33).

Kırgızlar’da, Şamanizm devrinden kalma mukaddes ağaçlar, ataların ve büyük şamanların mezarları İslamlaştırılmış ve “evliya”ların türbeleri olmuştur. “Manas” destanında Yakup Han hatununun kısırlığından şikâyet ederek diyor ki: “Bu Çırcı’yı alalı on dört yıl oldu. Bir çocuk koklayamadım, öpemedim. Bu hatun mezarlı yerleri ziyaret etmiyor, elmalı yerlerde yuvarlanmıyor, kutlu pınarlar yanında gecelemiyor” diyor (İnan, 2017: 160).

Kırgız-Kazaklar’ın “şeriata aykırı” adetlerinden şikâyet eden Mollo Gazi Hoca “kadınları kısır olursa sahrada tek başına biten bir ağaç, bir kuyu (pınar) veya su yanında koyun kesip gecelerler” diyor. Müslüman Kırgızlar’ın bu adetleri Yakut Şamanistlerinin “kutlu ağaç” yanında yaptıkları şaman ayininden ancak ismiyle ayrılmaktadır (İnan, 2017: 160-161).

Çocuk sahibi olmak için dervişlere nezirler vermek, aç doyurmak, çıplak giydirmek, ağzı dualının alkışını almak, kutlu pınarlar yanında geceleme, evliya mezarlarını ziyaret etmek, vd. aynı yöndeki inançlardır ve geçmişte ak iyelerin (Umay’ın), arvahların; günümüzde ise evliyanın, velinin yardımını, Allah’a

dileklerinin kabulü yönünde aracılık etmesini sağlama amacıyla yapılmaktadır (Sever, 2016: 59).

Hocalara gidilerek muska yazdırılır, okunmuş su içilir, dua okutulup üfletilir.

Çocuksuz kadınlar, hocalara yazdırdıkları meyvelerin (özellikle de elmanın) bir yarısını kendileri yemekte, diğer yarısını da kocalarına yedirmektedirler. Burada, elmanın doğurganlığı ve çocuğu simgelediğini; masal ve halk hikâyesi türünden anlatılarda çocuksuz padişah ve vezirlerin bir dervişin kendilerine verdikleri elma sayesinde çocuk sahibi olduklarının anlatıldığını özellikle belirtmek gerekir (Aça ve diğerleri, 360).

Büyücülere giderek efsunlanan, birtakım işlemlerden geçirilen yiyecekler yenir ya da su içilir.

Halk hekimliği kapsamında; çocuğu olmayan kadına yapılan uygulamalar buğuya oturma, bel çekme, rahime çeşitli ilaçlar uygulama, kaplıcalara gitme olarak adlandırılabilir.

Doğurma tutukluğunu, bel tutukluğu, kasık sertliğiyle eş tutan halk hekimliği, içerisinde yumuşatıcı, tutukluğu giderici, onarıcı özler taşıdığına inanılan kimi maddeleri, otları ezip döverek yakı yapıp bele, kasığa sarma yoluyla çocuk sahibi olacağını ummaktadır. Bu amaçla yüzlerce yakı türü geliştirilmiştir. Özellikle ısıtıcı, yumuşatıcı, yakıcı nitelikteki maddelerden ve otlardan elde edilen buğu uygulaması, rahime giden yolu açmak amacını gütmektedir. Üşütmenin ve “soğuklatma”nın da çocuk sahibi olmayı engellediği düşüncesinden çıkılarak kızdırılmış taşlara, kiremitlere oturmak, sıcak kaplıcalara gitmek yolları da sık sık denenmektedir (Örnek, 2015: 25). Ebegümeci, muhtevasında “müsilaj” taşıdığından “yumuşatıcı” olarak etkilidir. Yaygın inanışa göre, kadının kasıklarındaki iltihaplar ebegümeci veya diğer bitkilerin buğusuyla çözülecektir (Sever, 2016: 60).

Ebeler ebe gümecini kaynatıp suyunu içirirler ve ebe gümecini kadının altına koyarlar. Bu üç gün tekrarlanır. İltihap varsa temizlenir. Oğlan böceği denilen uzun, kara böceklerin de başı koparılır ve yine kadının alt yanına konur. Bu şekilde de iltihabı varsa çıkarılır. Ayrıca soğan pişirilir, ucuna çıradan çıkan katran sürülür ve kadının alt yanına konur. Yine özellikle harman yerlerinde biten kıvırcık yapraklı

otun içinden çıkan süt üç gün içilir. Bu süt çok acıdır. İltihabı sökmeye yardımcı olur. Kaynak kişimiz, kayınvalidesinin “Benim oğlum bu otlarla oldu.” dediğini aktarır. Böyle yöntemlerin her çeşit hastalığa iyi gelmediğini de belirtir (Koç, 2014: 88).

“Çocuğu olmayan kadın kaynamış süt kazanının üstüne çömeltilir” (KK-7).

“Elim ocaklı olduğu için çocuğu olmayanların karnına masaj yaparım” (KK-108).

“İlk çocuğum öldü. Sonra bir süre çocuğum olmadı. Doktor köy ebesine gönderdi. Köy ebesi kasıklarımı çekti, belimi sardı. Sonra çocuğum oldu. Bir tane daha çocuğum olsun dedim, yine olmayınca tekrar sardım. Bir çocuğum daha oldu” (KK-117).

Eskişehir kaplıcalar bakımında zengin kaynaklara sahiptir. Çocuğu olmayan kadınların kaplıcalarda sıcak sulara oturup yıkanması da etkili olmaktadır. Özellikle kent merkezinde bulunan “Alçak Hamam” ve “Has Hamam” tarihi, doğal suyu ve şifasal etkileriyle meşhurdur.

Geleneksel toplumda doktora gitmek ve gebe kalamadığı için doktora gittiğini dillendirmek ayıplanmaktadır. Kadının yetersiz görüldüğü geleneksel toplumda dillendirmeden kadınlar arasında geleneksel uygulamalar daha çok tercih edilmekte ve doğru görülmektedir.

Geleneksel kesimde her ne kadar erkek kusursuz görülse de erkek için de birtakım uygulamalar ve yöntemler bulunmaktadır. En çok tercih edilen ise doktora başvurmadır. Kadında olduğu gibi erkekte de doktora başvurmak gizli tutulmaya çalışılır. Doktor sonrası erkeğe güç kuvvet versin, üretkenlik getirsin, tedaviyi hızlandırsın diye fındık, fıstık, balyağ, koç yumurtası gibi besinler ve bu besinlerden oluşturulan karışımlar yedirilmektedir.

1.1.2. Gebe Kadın Etrafında Şekillenen İnanış ve Uygulamalar

Toplumda gebe kadınlar ayrı bir yere sahiptirler. Toplum tarafından hasta olarak kabul edilen ve çeşitli tehlikelerden, davranışlardan kaçınması beklenen gebe kadına yönelik çeşitli adlandırmalar, sıfatlar ve kalıplaşmış tabirler mevcuttur. Toplumda en yaygın olarak gebe kullanılsa da; hamile, yüklü, iki canlı, arka eteği

uzamış, orta kata kiracı gelmiş gibi sözlerle de bir kadının gebe olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca çatlayasica, gene neye dönmüş gibi aşağılayıcı, kınayan kelimeler de gebeyi ifade etmektedir.

Kadın hamile olduğunu ortam içinde söyleyememektedir. Aş çalımı ifadesiyle karşılaşılır. Yani bir kadının sürekli midesi bulanmaya başladıysa hamile olduğunu düşünür (Koç, 2014: 89).

Uygur Türklerinde hamile kadın, bebeğinin düşmemesi için çok itinalı davranır. Kadınların düşük yapması, doğumdan da zor bir olay olarak görülür ve bu durum “Bir çüşek, on tuğuttin yaman! (Bir düşük, on doğumdan beterdir!)” şeklindeki Uygur atasözüyle ifade edilmiştir (Tursinniyaz, 2007: 48; Öger, 2012: 1684).

Kadın fazla yük kaldırmaktan ya da çalışmaktan beli düşer. Bu da çocuğunu düşürmesine sebep olur. Bu sebeple beli düşen bir kadın hocaya götürülür. Hoca eline büyük bir kukla alır. Bu kuklada çeşitli renklerden oluşan teller vardır. Hoca bu telleri kırk bir kere okuyup üfleyip düğümler. Ardından düğümllediği bu tele çarşıdan almış olduğu bir kilidi takar ve anahtarıyla kilitler. Daha sonra hoca bu düğüm atılan ipi kilidiyle birlikte kadının beline sıkıca bağlar. Anahtarı da kadına teslim eder. Bu kilitli ip, çocuk doğana kadar kadının belinden çıkarılmaz. Hatta kadın verilen anahtarla kilidi açmadığı sürece doğum gerçekleşmeyebilir. (Kolot, 2017: 20). Çocuk düşmemesi için hocanın kilit üstüne dua okuması ve kadının bu kilidi üstünde taşıması uygulamasına Kaşkay Türklerinde de Düşük riskinde hocalara başvurma, sıkça karşılaşılan bir yöntemdir. Derlemelerde görülen ilk yöntemde hocanın renkli iplerden oluşan bir kuklayı yani ip yumağını okuyup üfleyip düğümlemesi kadının basık olduğunu düşündüğü içindir. Böylece ipe düğüm atılan yerde basık hapsedilmiş olur ve herhangi bir durumda yeniden belirmemesi için hoca, düğümün olduğu yere bir de kilit takar. Böylelikle kadın, çocuğunu düşüremez duruma getirilir. Burada hocanın yaptığı aslında kişinin hayrı için yapılan iyi niyetli bir büyüdür. Kadim Türklerde insanların başlarına kötü bir hâl geldiğinde Şamanlara başvurması ve onların büyü yoluyla kötü ruhları defetmesi yöntemleri İslam’la birlikte hocaların Arapça okuduğu dualarla, insanları nazardan ve kötü ruhlardan korumasına dönüşmüştür (Kolot, 2017: 20-21) rastlanmaktadır (Karaaslan, 2010: 65).

Ana rahmindeki çocuğun düşmesine neden olabileceği için ağır kaldırmaktan, ağır iş yapmaktan, hamamda uzun süre durmaktan da kaçınılmalıdır (Aça ve diğerleri, 361).

Eskişehir’de en çok “hamile, yüklü, gebe” adlandırmaları kullanılmaktadır (KK-141).

Hamileliğin ilk belirtisi mide bulantısı ve kusmadır. Hamile olanın gözü parlar (KK-141).

Mide bulantısı, aşırme ve regl döneminin gecikmesiyle hamilelik anlaşılır. Bazen hamileliğin başında regl de görülebilmektedir (KK-191).

Düşük riski olan kişi hamileliğini yatarak geçirmelidir (KK-141).

“Hamileyken kömür kovalarını bile taşıdım hiçbir şey olmadı. Normal hayatımı değiştirmedim” (KK-141).

“Hamile kadın sancağa binerse bebeğin gözleri şaşır olur. İp atlarsa göbek kordonu kopar, düşük olur. Ayağını burkarsa memeden kopar. Bir tanıdığım 9 aylık hamile ayağını burkmuştu. Bebek “memeden kurtulmuş” yani kordon kopmuş. Bebek öldü. Zehirlenmiş, anne zor kurtuldu” (KK-191).

1.1.3. Gebeliği Engellemeye Yönelik İnanış ve Uygulamalar

Gebelik Türk kültüründe önemsendiği gibi aynı zamanda gebelik durumundan kaçınılan örneklerle de karşılaşılabilir. Bu durum duyurulmaktan korkulan ve gizlenen uygulamalar etrafında şekillenir.

Gebe kalıp da doğum yapmak istemeyen kadınlar, yakını kadınlarla çevrede “ebe” olarak bilinen kadına giderler. Ebe, çocuk sahibi olmak istemeyen kadının göbeği üzerinde çeşitli el hareketleri yaparak kadının karnında çocuğun eşini (plasentayı) ters çevirir. Bu, oldukça tehlikeli bir yoldur. Sürekli kız doğuran, bu yüzden de yine kız doğuracağından korkan kadınların, kocalarından habersiz başvurdukları, bazen ciddi sağlık problemleri doğuran, hatta ölümle sonuçlanan bu tür uygulamalara günümüzde de rastlanmaktadır (Sever, 2016: 62).

Çok çocuklu kadınlar daha fazla çocukları olmasını önleyemeseler bile hamile kaldıklarında kibrit çöpünü alıp rahime yerleştirdikleri zaman bebeğin zehirlenmesine sebep olur, böylece bebek düşer. (Kolot, 2017: 18). Adana’da da kadın haznesine tavuk tüyü sokularak bebek düşürülmektedir (Başçetinçelik, 2009: 50)

“Bebeği düşürmek isteyen kadının rahmine ebe, hindi tüyü koyar. Ebegümeci otunu da rahme koyup çocuk düşürülür” (Koç, 2014: 88).

Kadın hamile kaldığında bebeği istemiyorsa ağırlık olsun ve bebek düşsün diye değirmen taşını koyarlar (Koç, 2014: 88).

“Hamile kalmak istemeyenler eskiden “fitil” kullanılırdı” (KK-141).

“Bebeğin düşmesi için çok hohlanır, zıplanır. Soğanı ve kabuğunu kaynatıp içilir. Kanyak içilir” (KK-141).

“Hamile kalmak istemeyen kadın spiral taktırır” (KK-191).

“Çocuğu düşürmek için rahime şiş dürtülür, hohlanır, zıplanır” (KK-191).

1.1.4. Aşerme ile İlgili İnanış ve Uygulamalar

Halk arasında gebelik sürecinin “aşerme” ya da “aş yerme” ve mide bulantısıyla başladığına inanılmaktadır. Aşerme, bugün için gebe kadının canının istediği yiyecekleri ifade etmekle birlikte, normalde bazı yiyeceklerden tikslenme anlamına gelmektedir (Aça ve diğerleri, 2019: 361).

Deyim giderek anlam değiştirmiş ve “yükklü kadının kimi yiyecekleri canı çekmesi, onları tatmaktan kendini alamaması” gibi anlamlara gelmiştir. Gebeliğin bu döneminde gebe kadına her canının istediğini, ne kadar münasebetsiz de olsa, vermeye çok dikkat edilir. Bu kural gözetilmezse, anada veya doğacak çocukta zararlı etkilerin meydana geleceğine inanılır: çocuğun düşmesi, sakat, kusurlu doğması gibi” (Boratav, 2016: 168).

Aşerme olgusuna Türk destanlarında da yer verilmiştir. Türk destanlarında kahramanlığın, alplığın habercisidir. Destanlarda alpların anneleri alpin doğumundan

önce, Manas'ta olduğu gibi arslan yüreği ve ciğeri ister. Buna benzer örnekleri Kazak destanlarında da görebiliriz. Destanlardaki bu aşerme, kahramanın geleceğine dair ipuçları veren bir unsurdur (Aça, 1997: 34).

Abdülkadir İnan'ın "Manas Destanı" adlı çalışmasında Cakıp Han'ın hamile kalan karısı Çıyırdı Hatun "pars yüreği" aşerir. Destanda olay şöyle anlatılır (Dağı, 2020: 107): "Bu ziyafetten bir müddet sonra Çıyırdı Hatun her türlü yemekten tiksinti duyarak hiçbir şey yemez oldu. 'Pars yüreği yemek istiyorum.' diye tutturdu. Aradılar, taradılar, nihayet bir avcının öldürdüğü parsın yüreğini bulup yedirdiler." (İnan, 1972: 8).

Aşeren kadın genellikle acı, ekşi ve baharatlı şeyleri yemekten kaçınır ya da yakınları tarafından kaçınmaya zorlanır. Bu tutumun nedeni halk arasında yaygın olarak söylenen "ye ekşiyi doğur Ayşe'yi" tekerlemesinde de görülür. Buna karşılık tatlı yiyecek ve içeceklerse oğlan çocuğunun belirtisi olarak yorumlanır ve bu durum yine yaygın söyleyişle "ye tatlıyı doğur atlıyı" tekerlemesiyle açıklanmaktadır (Örnek, 2018: 187).

Türkiye'nin çeşitli yerlerinde aşerme durumunu niteleyen ad, deyim, anıştırma ve yakıştırmalardan bazıları şunlardır: Aşeriyor, aşyeriyor, aşeren, aşveren, aşyeren, aş çalıyor, yerikliyor, yerüklü, yergin, yerikleme, başı kel, başı döngün, başıbozuk, başı bulanık, göğnü kötü (Örnek, 2018: 188).

Kazakistan Türklerinde, halk deymiyle "jerik" (yerik-aşerme) aşamasına gelince, bazı şeyleri yapmaktan, özellikle belirli nesneleri ve yiyecekleri yemekten kaçınır ya da tersine belirli şeyleri yemeye özen gösterir. Bu tip şeyler fizyolojik bakımdan kadının bünyesindeki kimi maddelerin eksikliğini gidermek amacıyla yenilir ya da içilirken, öte yandan bilinçaltında yatan ve analogik büyüünün etkisiyle de yeğlenmektedir (İsmail, 2002: 180; Dağı, 2020: 108).

Hatta bazı yerlerde aşermeyi doğrudan ceninin gelişimine bağlayanlar da vardır. Buna göre bebeğin organlarının oluşumu sırasında anne aşermektedir. Yani bir organın oluşması, annenin canının çektiği bir yiyeceği yemesine bağlıdır. Dolayısıyla yiyememesi durumunda bebekte eksiklik görülmesi kaçınılmaz olacaktır (Yaşar, 2008: 48).

Balıkesir yöresinde görülen inanca göre; Aşerme döneminde dikkati çeken bir uygulama da aşeren kadına meyve veren bir ağaçtan meyve koparttırılmamasıdır. Aksi takdirde o dalın kuruyacağı inancı vardır. Bu sakınmanın nedeni, aşeren kadındaki anormal ve aşırı gizil isteğin, o dalın meyve verme vasfını bir nev'i kendine çekerek yok edeceği endişesidir. Yani kendi de meyve vermek üzere olan kadın ağaçtaki doğurganlık ve üreme gücünü kendine çekerek yok edecektir. Doğurganlık özelliği olan iki varlık arasındaki bu gizil güç alışverişi aksi yönde de teşekkül edebilir. Aşeren hamile bir kadın, o güne kadar hiç meyve vermemiş “kısır” bir ağacın dalına bir taş sıkıştırırsa kadının doğumunu takiben ağacın da meyve vermeye başladığını görür (Yaşar, 2008: 49). Burada doğurganlık vasfı hamile bir kadının, kutsal niyetle ele alınan taşa temas edip, onu aracı olarak kullanarak vasfını ağaca aktarması görülmektedir.

Meyve ve doğurganlık ilişkisi yaratılış mitlerinden itibaren karşımıza çıkar. İlk insanlar, meyveli bir ağaç vasıtasıyla beslenmektedirler. Fakat kendilerine yasaklanan dallardaki meyveleri yiyince Tanrı katından yeryüzüne indirilirler. Ölümsüz iken ölümlü ve hastalıklı birer varlık haline dönüşürler. Dikkatleri çeken bir başka nokta da Eje'ye doğurganlık vasfının yasak meyvenin yenilmesinden sonra verilmesidir. Eje, yasağı ihlali nedeniyle doğum yapacak ve doğum sancıları çekecektir (Aça, 2005: 11).

Eskişehir'de yapılan alan çalışması sonucunda kaynak kişilerin dile getirdikleri şunlardır:

“Patlıcan kurusu haşlanırken yayılan kokusuna aşeriyordum” (KK-2).

“Büyük oğluma hamileyken memleketten Eskişehir'e geliyorduk. Yolda gelirken tuğlaları kurutmak için fırınlıyorlarmış. Bana o koku öyle güzel geldi ki eşime inip yemek istediğimi söyledim ve eşim gülüp geçti. O kadar canım çekmiş ki çocuğum doğduğunda saçları kızıl doğdu. Zamanla saçları sarı ve kumral oldu” (KK-3).

“Benim canım haşlama kemikli et istemişti sıyırıp sıyırıp yemiştım” (KK-4).

“Çileği hiç sevmezdim ama ona aşerdim 2 kilo alıp aynı anda hepsini yemiştım” (KK-5).

“Ben ilk oğluma hamileyken bakla aş ermiştim ve kendim yemek yapmıyordum midem çok bulanıyordu ilk 3 ay. Anneme kayınvalideme sürekli bakla yaptırıyordum ve en ilginç de kayınvalidem de eşime hamileyken bakla aş ermiş. Bu bana çok enteresan gelmişti o zaman. Sonra ikiz hamileliğim oldu. Onlarda da deli gibi patlıcan yemiştim” (KK-6).

“Bende bilinçli olarak aşermedim. Hep rüyamda görüyordum. Anneme anlatınca aşermişsin diye söylerdi. Rüyamda gördüklerimi bana yaparlardı. Aşerme döneminde en fazla 4-5 kere olmuştur. Çoğunlukla benim yerime eşim aşerirdi. Gebeliğimin 4. ayından sonra aşermişim, aşermişim diyorum çünkü rüyamda görmelerden ibaret bir aşermeden bahsediyorum. Sabah annemle telefonda konuştuk; anne rüyamda peynirli tepsi böreğı yapmışsin onu yedik dedim. Annem de aşermişsin sen dedi ve ilk aşermem buydu. Sonra yine rüyamda (daha biber çıkmamıştı) yeşilbiber dolması gördüm. Bir de Antep fıstıklı baklava gördüm rüyamda. Hepsini de aşermem bunlardır”(KK-1).

“Geçen sene ocak ayının başıydı karpuzun pembe yeriyle kabuğı arasındaki beyaz tatsız yeri aşermiştim. Yeşil elmanın ortasını yemiştim. Lacal de papel izlerken kadın topitop yiyordu. Onu aşerdim ama topitopun tam kendisini değıl hani çubuğunun içinde biraz şeker kalır ya onu dişinizle ezerek çıkartırsınız çocukluğumuzda mutlaka yapmışızdır onu istedim aksi gibide mahallemizde topitop kalmamıştı eşimde işteydi gelmesine çok vardı diğeri mahalle bakkalına gidip buldum. Çiğ patatesi tuzlayıp yemiştim özellikle büyük patates seçmiştim. Doritos ve lays arası orman meyveli dondurma yedim. Doritos olayını rüyamda gördüm öylelikle canım istemişti. Bu belki sıradan ama bal kabağı sezonu kapandığında canım balkabağı tatlısı istemişti. Bide kocaman marul alıp onu nar ekşisi döküp limon sıkarak bitirmişliğim vardır” (KK-8).

“Kızıma hamileyken üç ay turşu ve limon yedim. Mevsimsiz erik aşerdim. Ya gittiğim yerde olmazsa diye kol çantama limon koyup da dışarı çıkıyordum. Bazen montun cebine de koyuyordum. Tuzlayıp tuzlayıp portakal gibi limon yiyordum. Hala da yerim. Hamilelikte tahammül edemediğim koku çiğ balık kokusuydu” (KK-9).

“ İkinci gebeliğimde Ankara'ya gezmeye gidiyorduk. Arabaya bir bindim sanki domates bahçesinden geçtim. Taze domates bahçesindeymişim gibi burnuma koku geldi. Sonra kahvaltıya gittik. Orada tabağa koymuşlar. Yaz domatesi gibi değildi ama olsun, nefsimi körertmeye yetti” (KK-10).

“Ben hamileyken neredeyse ayvadan başka bir şey yiyemiyordum. Gamze olur diyorlardı ama hiç de inanmıyordum. Kızımın yüzünde beş tane gamze var” (KK-11).

“Hamileyken kışın çilek aşermiştim ama bulamamıştık. Sonradan bulduk, çok pahalıydı ve alamadık. Doğduğunda kızımın alnında çilek izi vardı. Bir de yaz günü portakal aşardım. Onu buldum ve yedim” (KK-12).

“İkinci doğumunda çilek aşermiştim. Bulduk, yedim ve sonra bütün yaz boyunca hep çilek yedim. Kızım bir doğdu, yuvarlak bir surat, pespembe yanaklar... Herkes çilek kız diye sevmişti” (KK-13).

“Birinci hamileliğimde kış kıyamet soğuk bir hava vardı. Eskiden dondurma sadece yazın olurdu. Canım dondurma çekmişti. Herkes dondurma bulabilmek için seferber oldu. Eşime çok gülmüşler: “Bu soğukta, dışarıda kar varken ne dondurması” demişler. Sonra bir bakkalda çocukta gördüm ve elinden bir almışım ki sormayın. Kız kardeşim “kusura bakmayın, biz uzun süredir arıyoruz” demişti. Hala anlatır, güleriz” (KK-14).

“İkincisi hamileliğimde canım kâğıt helva çekti. Çok aradık ve bir pastaneden kız kardeşim buldu. Ablam tekrar isterse yesin diye düşünerek fazla fazla almış” (KK-14).

“Üçüncü hamileliğimde markete girdik. Markette bir turşu kokuyor ki sormayın. Dolanıp duruyorum, turşunun yanına geliyorum -ki turşu yiyen insan değilim- o günden sonra alıştım” (KK-14).

“Kız çocuklarıma hamileyken çilek çok yedim. Ondan çok tatlı kızlarım oldu. Erkek çocuğuma hamileyken de bisküvili lokum aşermiştim” (KK-14).

“Kızıma hamileyken bilinçli şekilde denemek için zeytin yiyip elimi yanağıma değirmiştım. Aynı noktada kızımda minicik bir siyah ben oluştu. Annem de bana hamileyken kendi bacağına dokunmuş. Benim de aynı yerimde ben var. Oğlumda da ayva yedim ve gamzeli oldu” (KK-15).

“23 sene önce hamileyken ocak ayında, yeşil erik aşerdim. O mevsimde bulamayınca kuru erik yedim” (KK-16).

“Bir sabah uyandığımda burnuma “browni kek” kokmuştu. Aksam 5 taneyi birden yemiştım. Doğurana kadar da hep onu yedim. Hala en çok yediğim yiyeceklerden biri odur” (KK-17).

“Hamileyken üzüm aşermiştim. Hala her bulduğumda yerim” (KK-18).

“21 yıl önce ilk oğluma hamileyken, kasım ayıydı. Elmalı şeker aşermiştim. Günlerce aradık. En son eşim ve annem bir pastanede bulmuş. Bir tane kalmış ve başkası alacakken elinden almışlar. Bir getirdiler, Allah'ım sanki altın bulmuş gibi bir sevinç yaşadım” (KK-19).

“Son tekne kazıntısı olan oğluma hamileyken, şubat ayıydı. Kavunu nasıl istiyorum ama burnuma burnuma kokuyor. Maddi durumumuz da yok alamadım. En son çare olarak kavunlu sakız çiğnemiştım ve yaz boyu kavunlu dondurma yedim” (KK-19).

“Ortanca oğluma hamileyken leblebi şekerinin beyaz olanından dokuz ay boyunca yedim ve hala da severim” (KK-19).

“İkinci oğluma hamileyken Hatay'ın meşhur ekşili çorbasını yattım kalktım devamlı yedim. Komşum yapardı. Oğlum bir doğdu ki, suratı ekşili çorba gibiydi. Bir yıl boyunca bir bebek hiç tebessüm edip gülmez mi? Yok hiç gülmedi. 18 yaşına geldi. Hala çok gülmez, hep asık suratlıdır” (KK-19).

“Kızıma hamileyken tuzsuz zeytin aşermiştim. Oğluma hamileyken de çiğköfte aşerdim” (KK-20).

“Ben iki hamileliğimde de çok mide bulantısı yaşadım. Hiç yemek yiyemedim. Oğlumu sadece şeftali yiyerek, kızımı da sadece ayva yiyerek doğurdum. Kilo almak bir yere, sekiz kilo vermişim” (KK-11).

“İki hamileliğimde de taş, toprak aşardım” (KK-192).

“Hamileyken fasulye turşusu istedim. Eşim bulup getirdi. Kayınpederimle oturup yedik. Unutamam, sanki ikimiz de aşermiştik” (KK-21).

“İlk oğluma hamileyken bakla aşermiştim ve kendim yemek yapmıyordum. Hamileliğimin ilk üç ayı midem çok bulanıyordu. Anneme ve kayıinvalideme sürekli bakla yaptırıyordum. En ilginç de kayıinvalidem de eşime hamileyken bakla aşermiş. Bu bana çok enteresan gelmişti. Sonra ikiz bebeklerime hamileliğim oldu. Onlarda da deli gibi patlıcan yemiştım” (KK-6).

“Hamileliğimde ocak ayının başında karpuzun pembe yeriyle kabuğu arasındaki beyaz tatsız yeri aşermiştim” (KK-8).

“Yeşil elmanın ortasını yemiştım” (KK-8).

“Hamileliğimde dizi izlerken kadın topitop yiyordu. Onu aşardım. ama topitopun tam kendisini değil, çubuğunun içinde biraz şeker kalır ya, onu dişinizle ezerek çıkartırsınız -çocukluğumuzda mutlaka yapmışızdır- onu istedim. Aksi gibi de mahallemizde topitop kalmamıştı. Eşim de işteydi. Gelmesine çok vardı. Diğer mahalle bakkalına gidip buldum” (KK-8).

“Hamileliğimde çiğ patatesi tuzlayıp yemiştım. Özellikle de büyük patates seçmişim” (KK-8).

“Hamileyken doritos ve Lays cipslerinin arasında orman meyveli dondurma yedim. Doritosla yemeyi rüyamda gördüm. Rüyamda görünce uyandığımda canım çekmişti” (KK-8).

“Hamileyken bal kabağı sezonu kapandığında canım balkabağı tatlısı istemiştım” (KK-8).

“Hamileliğimde kocaman marulu alıp, üzerine nar ekşisi döküp, limon sıkarak bitirmişliğim vardır” (KK-8).

“Hamilelikte hiç bilinçli olarak aşermedim. Hep rüyamda görüyordum. Annem aşermişsin sen diye söylerdi. Rüyamda gördüklerimi yaparlardı. Aşerme döneminde en fazla dört ya da beş kez olmuştur. Benim yerime eşim aşerirdi. Gebeliğimin dördüncü ayından sonra aşermişim, aşermişim diyorum çünkü rüyamda gördüm. Sabah annemle telefonda konuşmuştuk. “Anne rüyamda peynirli tepsi böreği yapmışsın, onu yedik” dedim. Annem de “sen aşermişsin” dedi. En belirgin aşermem buydu. Sonra yine rüyamda daha biber çıkmamıştı ama yeşilbiber dolması gördüm. Bir de rüyamda Antep fıstıklı baklava gördüm” (KK-23).

“Hamileyken canım haşlama kemikli et istemişti. Sıyırıp sıyırıp yemiştım” (KK-4).

“Hamilelikte kışın ortasında yeşil erik istemiştım. Eşim Antalya'dan getirmişti”,(KK-24).

“İlk kızıma hamileydim. Yedi haftalıkken, Çanakkale Gemlik'te gezerken, bir dükkânda yeşil zeytin gördüm. bakarken ne kadar güzel diye iç geçirdim. Eşim önden gidiyordu. Yanına gittim. Bir süre gezdik ve sonra arabaya bindik. Eşıme “bir dükkânda zeytin gördüm ve hiç bu kadar güzel zeytin görmedim” dedim. Dükkanlar kepenkleri çekerken ancak bulabildik. Bir kilo kavanozla yeşil zeytin aldık. Otelde hepsini erik yer gibi yedim. Kızım da 4-5 yaşına kadar zeytin severdi. İkinci kızım da ilk kızım da –ki belirtilerden çok farklıydı- baklava aşerdim. Normalde sevmezdim. Resmen ağzımın suyu akmıştı. Üçüncü hamileliğimde iki buçuk aylıktan altı aylığa kadar semizotuna aşerdim. Bu da oğlandı” (KK-25).

“Hamileliklerimde iki oğlumda da doğuma kadar istifra ettim. Şeftali, dondurma ve balık aşerdim” (KK-26).

“Oğluma hamileyken midem çok fenaydı. Ona rağmen canım mevsimsiz erik istemişti. O dönemde bulamadık. Turşusunu bulduk. Salata turşusundan hiçbir farkı yoktu. Bir de pamuk şeker istemiştım. Onu da bulamamıştık. Şimdi her şey her zaman bulunabiliyor” (KK-27).

“İkiz çocuklarıma hamile iken aynı anda bir elimde çikolata, bir elimde ise bütün limonu aynı anda ısırarak yedim. Bir de gece vakti leblebi şekeri canım çekmişti. Eşim bulup getirmişti” (KK-28).

“Hamileyken şubat ayında kiraz aşerdim. Resmen istiyorum diye ağlıyordum. Maalesef bulamamıştık. Doğduğunda kızımın kafasında kırmızı leke vardı. Kel doğduğu için çok bariz görülüyordu. Mayıs ayında doğum yaptım. Eşim hastaneye kiraz getirmişti. Ben de geçti artık demiştim” (KK-29).

“İlk hamileliğimde deli gibi canım limon çekmişti. İkinci hamileliğimde daha hamile olduğumu bilmiyorken sabah 06.00’da mangal kokusu geldi. Sanki dışarıda biri mangal yakmıştı. Hatta köfte gibi kokuyordu. Sonra anladım ki hamileymişim. 9 ay boyunca et, köfte yemiştim. Bütün hamileliğim mangalla geçmişti” (KK-30).

“Oğluma hamileyken canım hep gl reçeli ve haşhaşlı ekmek çekmişti. Sürekli uyuyordum ve bulantılarım çok olmuştu” (KK-31).

“Hamileyken patlıcan kurusunun haşlanırken ki kokusuna aşeriyordum” (KK-2).

“Kızıma hamileyken ilk zamanlarda canım koyun yoğurdu istiyordu. Kayınvalidem otobüs ile Konya’dan gönderiyordu. Bir de tahin ve pekmezi bir kseye döküp kaşıkla çorba gibi içmem bambaşka bir olaydı. ayı çok severim ama hamileyken bir yudum bile iemedim” (KK-32).

“Hamileliğimin başlarında yoğun bakımda yattım. Canım sürekli kıymalı yumurta istiyordu. Yanımdaki hasta bilinçsiz yatarken ben ona bakıp bakıp iki gün kıymalı yumurta yemiştim. Hayatımdaki en güzel yumurtaydı hala tadı aklımdadır” (KK-33).

“İki hamileliğimde de şiddetli bulantı ve kusma yaşadığımdan dolayı hiçbir şey aşeremedim. Nasıl bir şey diye merak ediyorum, hiç yaşayamadım” (KK-34).

“İlk oğluma hamileyken çok fena kuzu bacağı içine pilavı koyup dikilen ve sonra fırına koyulan, adını hatırlayamadığım yemekten canım çekmişti. Yiyemedim. İkinci oğluma hamileyken knefe canım çekmişti. Onu da yiyemedim. İki ocuğum

da lekeli doğdu. İlk oğlumdaki leke hemen geçti de ikinci oğlumun kaşlarının tam ortasında hala var. Bununla alakası var diye düşünüyorum” (KK-35).

“Hamilelikte canım simit çekmişti. İki üç simitçiye girdim, istediğim simitten kalmamıştı. Benim canım gevrek simit istemişti. Bulamamıştım ve fazla dolaşamadığımdan eve doğru gitmeye başlamıştım. Moralim çok bozulmuştu ve arkamda birkaç metre uzaklıktaki simitçiye “simitçi” diye bağırırken duydum. Sanki Allah göndermişti. Çok sevinmişim” (KK-36).

“19 yıl önce oğluma hamileliğimde, gece tavanda döner tabağı görmüştüm. Eşim yatmıştı. Onu uyandırdım, “gecenin bir saati söylenir mi” dedi. Maaşı alınca kayıinvalidem çarşıda döner ekmek yedirmişti. İki tane yemiştım. Bir de beyaz sabun kokusu burnuma geliyordu ve yemek istiyordum ama zararlı diye yemedim. Sabun koklamaktan banyodan çıkamıyordum. Sonra sakız çiğnemeye başladım. Beyaz sabun kokusunu duyunca hala devam ediyor. Bulaşık yıkarken bile yarıda dayanamayıp sakız çiğniyorum. Beyaz sabun kokulu genel temizlik ürünleri ve kolonya kullanıyorum” (KK-37).

“Dört kez hamile kaldım. Sağlıklı dört çocuğım var. Bir kadın tam anlamıyla eksiksiz beslenir, mineral ve vitamin kaybı yaşamaz ise kesinlikle aşermiyor. Test ettim ve onayladım. Kadında çeşitli vitaminler, mineraller eksik ise vücut aşerme reaksiyonu ile eksikliği gidermeye çalışıyor” (KK-38).

“Hamileyken çok fazla aşermem olur ve hiçbir şey yiyemezdim. İki ayda 6 kilo verdim. Canım çekmezdi, yiyemezdim, zorla yemek yedim, onda da çıkartırdım. İki çocuğumda da aynıydı. Bu nedenle düşük risklerim çok oldu” (KK-39).

“Hamileyken dört ay boyunca toprak yedim. Demir eksikliğim de yoktu ama canım sürekli toprak istiyordu. Öyle her toprağı da yemiyordum. Ağzımda istediğim lezzeti her toprakta bulamadım. Bir sürü toprak denedim ve en sonunda Eskişehir Büyükdere Mahallesiinde Capella Park Sitesi yapılırken, nemli soğuk soğuk toprakları gördüm. O günden itibaren o toprağın kokusuna her gece gidip, oradan toprak alıp, üstünü su ile ıslatıp, koklaya koklaya yedim. Kendime engel olamıyordum. Bu benim nefsimin çok üstünde bir şeydi. Doğum yapıp geldim. Bir

saat sonra toprağı gördüm. “Aman ııyy bu ne böyle burada duruyor” deyip attım” (KK-40).

“İlk hamileliğimde Japon eriğı aşermiştim. Kayınımınla kayınvalidem büyük bir poşet erik toplamışlar. Ramazan bayramı arifesinde bana verdiler. Bayram günü görümcemde misafir olarak hamile bir kadın vardı. İki hamile olarak oturup koca poşet eriğı yedik. Bu arada doğumuma kadar da çarşıda bir lokanta vardı ne zaman çarşıda olsam devamlı oraya gider, bir oturuşta dört kâse bol sarımsaklı, bol taneli işkembe çorbası içerdim. Eşim beşinciye istemeye utanır, her seferinde dört kâse midemde çorbayla oradan çıkardım. Bir gün de çilek aşerdim. Eşim almaya üşendi. Kızım doğdu ve bir yaşına kadar dudağının üstünde kırmızı leke kaldı. Büyüdükçe ve ten rengi değıştikçe o leke de kayboldu” (KK-41).

“Aşerme dönemini çok hissedemedim ama o güne kadar ağzıma balık koymamıştım. Kokusundan eve girmezdim, fakat hamilelik döneminde pişirip yedim. Çarşıya gidince temizlik ürünü satan mağazalara girip, saatlerce deterjan sabun koklardım. Hâlâ çantamda ve evimin her yerinde sabun var. Bir de annem bana hamileyken ciğer yemiş ve bacağına sürmüş. Bacağımın aynı yerinde dört tane parmak izi ciğer lekesi hala var” (KK-42).

“Kavurmaya aşermiştim. Yarım koyun etini bir hafta içinde bitirmiştim. Gece bile kalkıp yiyordum. Şimdi koyun etini yemiyorum, kokusuna bile dayanamıyorum” (KK-43).

“Ben hiç aşermedim. Hatta eşim “yerinde olsam fırsata çevirip her gün bir şey isterdim” diye dalga geçerdi” (KK-44).

“İlk kızıma hamileyken çilek aşermiştim. O zamanlar eşim 700 tl maaş alıyordu. Düğünümüzü de kendimiz yaptığımız için borçlarımız vardı. Bir de kış hamileliği geçirdim. Doğalgaz vs. derken fazladan para kalmıyordu. Çilek aşerdiğimi söyleyememiştim. Hep rüyamda kocaman kocaman, sulu sulu çilek yemiştim. İkinci kızımda yaz hamileliği idi. Şeker pancarı haşlaması aşerdim. Yazın pancarı bulmak çok zor ama eşim araştırmış. Eskişehir’de bulamamış ve son çare trendyol uygulamasında bulmuş. Trendyol’dan sipariş verip Isparta’dan getirtti. Pancar

memleketinde yaşayıp da pancarı Isparta'dan getirtmek de ilginç bir anı olarak kaldı” (KK-45).

“Hamileliğimde ilk önce pilav ve salata turşusu aşermiştim. Sanki 6 yaşında bir çocuk gibi pilav istiyorum diye ağlayacak kadar dile getirmiştim. Sonra beş aylıkken kavun, erik, karpuz ve şeftali aşermiştim” (KK-46).

“Acur turşusu istemiştim. Eşim üç gün üç gece dolaştı ve zar zor buldu” (KK-47).

“Her gün aç karnına kocaman bir karpuzu kaşıkla yiyordum. Yaz ayıydı, küçük oğluma hamileyken portakalı çok canım istedi. Günde 4-5 kilo yiyordum” (KK-48).

“Aşerme kırk günden sonra başlayabilir. Etten çok tiksindim. Sokak köftecilerinden gelen kokudan tiksindim. Doğumdan sonra yiyebildim” (KK-141).

“Kızıma hamileliğimin ilk döneminde kestane şekeri aşerdim. Her gece rüyamda gördüm, ama yiyemedim. Oğluma hamileyken de balıktan tiksindim. 5-6 aylık hamileydim” (KK-191).

Eskişehir’de aşerme hakkında yapılan görüşmelerde; aşerme olgusunun belli bir dönemde gerçekleştiğine dair kuşaktan kuşağa aktarılan bir bilincin oluştuğu gözlemlenmiştir. Aşerme döneminde hamile kadına gördüğü her yiyecekten tatırılması gerektiği, aşerme durumunda yemezse kötü sonuçlar doğurabileceği, rüyada görmenin bile bir aşerme olduğu inancı sürdürülmektedir. Aşerme en çok meyve ve sebzelerde görüldüğü gibi yenilemeyecek “toprak, taş” gibi nesnelerde de olabildiğine rastlanılmıştır.

1.1.5. Cinsiyet Tayini ile İlgili İnanış ve Uygulamalar

Çocuğun cinsiyeti ana rahmine düştüğü andan itibaren merak konusudur. Halkın yaptığı gözlemler doğrultusunda zamanla birtakım tespitler ortaya atılmış ve onay alanlar kültüre yerleşerek yayılmıştır. Sadece gözlemlerle sınırlı kalmamış nesneler yardımıyla simgeleştirilerek çıkarımlarda bulunulan birtakım uygulamalar çerçevesinde günümüze kadar ulaşmıştır.

Eski Türk inancında çocukların korunmasından ve çoğalmaktan Umay sorumludur. Umay cinsiyet tayininde de inanç doğrultusunda bağlanılan temsildir.

Umay, içten dileyen ve saygıda kusur etmeyen kimselere erkek evlat verir. Bu inanç, Divanü Lügati't-Türk'te (Atalay, 1985: I/123): “Umayka tapınsa ogul bolur” (Herhangi biri Umay’a saygı gösterir, hizmet ederse oğlu olur) şeklinde söylenmiştir.

Yakutlar Tanrıdan çocuk, bilhassa erkek çocuk isterlerken, ak şamana (ayı oyun’a) başvururlar. Ak şaman, Ayısı hatuna yahut ak at sürüleri sahibi olan “magan silhılah” tanrıya dua eder. Bu törende kanlı kurban sunulmaz. Bu tanrılara ıdık olarak bir hayvan bağışlanır. Bu hayvana kimse binmez (İnan, 2017: 160).

Dede Korkut hikâyelerinden birinde bir hatun erkek evlat istediği zaman kuru kuru çaylara sücü (şarap) döktüğünü, kara giyimli dervişlere nezirler verdiğini” söylüyor. Bu sözlerde çay (su) kültü yahut Yakutlar’daki gibi “yer sahibi” kültü pek açık görülmektedir (İnan, 2017: 161).

Hamile kadın, bağa bahçeye giderken eğer yoluna yılan çıkarsa çocuğun oğlan olacağına inanılır. Yılan, eski Türk inancında Erlik ile ilgili bir simgedir. “Erlik” ile “er/erkek olma” arasında bir ilişki söz konusudur. Zira Erlik eski Türk inancında erkek olarak tasvir edilir. Kam, ayin yaparken Erlik’i şöyle tanıtır:

Kara argımak minittu

Bindiği (at) kara küheylan

Kara cibek tizgindu

Dizgini kara ipekten

Kara yılan kamçılu

Kamçısı kara yılan

Er aldıma kulüp kel!

Tam önüme gülerek gel

(İnan, 1972: 10; Sever, 2016: 70).

Erlik, kara yilandan kamçısı olan, yeraltının hakimidir. Kamlar, Erlik’in hakimiyetindeki “yeraltına yolculuk ederlerken yılanın hareketlerini taklit ederler” (Çoruhlu, 1999: 187).

Bir bardak su içine gebe kadından sağılan bir damla süt dağılmadan dibe çökerse erkek, dağılırsa kız olacaktır (Aça ve diğerleri, 2019: 362).

“Ardın iri duruyor kız doğuracaksın, yüzün turnalık duruyor oğlan doğuracaksın.” derler. Oğlan doğuracaksa yüzü kırmızı, kız olacaksa gözler ak, ardı iri olur. Kız çocuğu daha çabuk hareketlenir (Koç, 2014: 90).

Yumurta kaynatılır ve kabukları soyulur. Hamilenin saçından iki tel alınıp bu saç teliyle yumurta yanlamasına ortadan kesilir. Sarısı oyuk olursa kız, oyuk olmazsa erkek çocuğu olacağına inanılırdı (Koç, 2014).

Düğünden bir sonraki gün, yani gerdek gecesinden sonraki gün gelin suyu yapılır. Buna paça, gelin ardı da denilir. Bu törende yengelerden biri akan suyun bir kenarına bıçak ve tarak gömer. Gelin alayı yapılarak bu su kenarına gelin kız götürülür. Gelin kız, besmeleyle su kenarına gömülen bıçağı ya da tarağı bulmaya çalışır. Bıçağı bulursa oğlu, tarağı bulursa kızı olacağına inanılır (Koç, 2014).

Devamlı erkek çocuk sahibi olmak isteyip de kız çocuğu olan anne, hamileliğin son ayında büyük bir samimiyet ve dürüstlikle “Eğer oğlum olursa, onu kız gibi yetiştireceğim, büyüteceğim” diyerek Allah’a yalvarır, dileğinin gerçekleşmesi için adak adarsa, oğlan çocuğu olacağı inancı vardır. Böyle bir durumda oğlan çocuğu sahibi olan aile, çocuğun saçlarını, çocuk yedi yaşına girdiği gün, çocuğa kurban kesilir, kurban eti fakirlere dağıtılır, ardından da çocuğun saçları kesilir. Böylesi çocuklara yörede “adaklı” adı verilir (Sever, 2016: 67).

Hamile kadın, bir tasın içindeki suya, kendi sütünden birkaç damla bırakır. Süt, suyun dibine çöker ise, çocuğun oğlan olacağına, süt suyun yüzüne çıkarsa kız olacağına inanılır. Anadolu’da kız çocuğuna “gidici” gözüyle bakılır. Günü gelecek, kız çocuğu başka bir ailenin gelini olacaktır. Oğlan ise, evde kalacak, baba ocağının tütmesini devam ettirecektir. Sütün dağılmasıyla çocuğun cinsiyetinin kız olacağına verilen hükümde de kızın evden ayrılacağı inancı vardır. Diğer yandan burada erkeğin daha ağır başlı, kızın ise erkeğe nazaran daha tez canlı olduğu inancına da yer verilmiştir. Sütün dibe çökmesi ağırlığa, yani erkek çocuğa, sütün su yüzüne çıkması da hafifliğe, tez canlılığa, yani kız çocuğa işaret sayılmaktadır (Sever, 2016: 67).

Çocuğun cinsiyetiyle ilgili bir başka işaret, annenin karnında koyu bir çizginin olup olmamasıdır. Eğer, annenin karnında koyu bir çizgi varsa, çocuğun oğlan olacağına inanılır (Sever, 2016: 67).

Çocuğun doğmadan cinsiyetini öğrenmek için ateşe atılan şap, aldığı biçim sivriyse, çocuğun erkek, şapın aldığı şekil çukurlu ya da yassı ise bebeğin kız olacağına inanılır (Tatar, 2016: 116).

Günyüzü İlçesi Gecek Köyünde Hacı Fettah Tekkesi bulunur. Tekkede yatan kişi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte yaşanan bir olay şöyle rivayet edilir: “Eskiden kadılara Fettah derlermiş. Kadı da olabilir tam olarak bilmiyoruz. 1912 senesinden beyaz elbiseli, beyaz atlı sarıklı zatlar kalkıyor burada toplanıyorlar, burada eğleniyorlar, buradan batıya doğru gidiyorlar. Sivrihisar valilerinden Ali Efendiye bu olayı anlatıyorlar. Ali Efendi de diyor ki “Allahüâlem büyük bir harp çıkacak.” diyor. Balkan Harbi çıkıyor. Böyle mübarek bir kabir burası. Tekkenin karşısındaki ev sonradan yapıldı. Evin sahibinin karısı hamileyken rüyasında bir zat geliyor “Oğlun olacak, onun ismini Hacı Fettah koy. Eğer adını Hacı Fettah koymazsan başına musibet gelir.” diyor. Defalarca rüyasına geliyor. Kadın da çocuğunun ismini Fettah koyuyor, böyle kerametleri var. Burasının önemi köyün diğer tekkelerinde de yatan zatlar beyaz atlarıyla önce burada toplanıyorlar, buradan harbe gidiyorlar.” (Koç, 2019: 109).

Eskişehir’de tespit edilen cinsiyet tayini uygulamalarına verilen cevaplar şunlardır:

Bekârken hayallerimde hep bir kız çocuğu hayal ederdim. Hamileliğimde de içime kız olacağı doğmuştu. Bir kızım oldu (KK-9).

Kızda ekşi yersen “yedin ekşiyi doğurdun Ayşeyi” derler (KK-141).

Anne karnında çok hareketli olursa erkek olacak denir (KK-141).

Hamile kadın görmeden bir yere makas bir yere bıçak konur. Hamile kadın makasa oturursa kız, bıçağa oturursa erkek olur. Ben oğlumda bıçağa oturmuştum (KK-141).

Hamilenin başından tuz dökünce ağzını ellerse kız, burnunu ellerse erkek olur (KK-141).

Erkek çocuğu soyu devam ettirdiği için daha çok önemsenir. Erkek çocuğu daha müjdeli duyurulur (KK-141).

Erkek doğuracak gebe güzelleşir, kız doğuracak gebe çirkinleşir (KK-191).

Hamile kadın tarağa oturursa kız, bıçağa oturursa erkek evladı olacaktır (KK-191).

Hamilenin karnı sivriyse erkek, genişse ve kalçaları büyükse kız evladı olur (KK-191, KK-133).

“Oğlumda sürekli erik yedim ve doktor oğlum doğana kadar kızın olacak dedi. Beni gören herkes kız doğuracaksın derdi ama oğlan doğurdum” (KK-191).

Hiç kızı olmayan kızı olsun ister, oğlu olmayan da oğlan ister. Eksik neyse o düşünülür (KK-191).

Eskişehir’de cinsiyet tayini sadece hamileyken yapılmakla sınırlandırılmamış bekâr kadınlar arasında da bir eğlence konusu olmuştur. Yakın arkadaş olan bekâr kadınlar kendi arasında “bence senin ileride oğlun olacak, sende tam kaynana tipi var”, “bence senin ileride kızın olacak, çok çıtkırıldımsın” gibi yorumlarla tahminlerde bulunmaktadırlar.

Kent kültürüne bakıldığında ise değişen ve gelişen geleneklerde parti anlayışının çocuk üzerine ilk başlangıcı cinsiyet kavramıdır. Cinsiyet partileri kent kültürüne kazandırılan batıdan gelen bir kültürdür. Geleneksel kesimde ve eskiden cinsiyetin öğrenilememesiyle birlikte cinsiyet tahmininde bulunabilmek adına dinsel-büyüsel uygulamalar yapılırken, günümüzde öğrenilebilen cinsiyet etrafında şekillenen uygulama parti kavramıyla şekillenmiştir.

Cinsiyeti sadece anne ya da sadece annenin bir yakını öğrenir. Başka kimse bilmez. Bilen kişi aynı zamanda partiyi organize etmelidir. Bu durumda organizasyon firmalarından bu konuda paket hizmet alınabileceği gibi kişi kendi de hazırlığını yapabilir.

Eskişehir cinsiyet partilerini kültürüne en hızlı kazandıran şehirlerdendir. Gelenekselden kent merkezine göçün en fazla olduğu ve genç nüfus oranının yüksek olduğu bir şehir olmasıyla birlikte bünyesine taşıyarak, organizasyon firmaları aracılığıyla çeşitli uyarlamalarla zenginleştirmeye devam etmektedirler.

Cinsiyet partisinde yeme-içme masası hazırlanır. Genelde eve en yakın eş, dost, akraba davet edilir. Anne ve baba adayları ortaya alınır. Malzeme olarak sadece siyah balon kullanılmaktadır. Siyah balonun içinde mavi pullar varsa erkek, pembe pullar varsa kız çocuk olacaktır. Bunu balonu alan ve organizasyonu hazırlayan kişi bilir. Balonu patlatmaları için anne ve baba adayına iğne verilir. Kalabalığın coşkusuyla balon patlatılır. Toplumsal cinsiyetten dolayı renk seçiminde farklılık isteyenlerle de karşılaşılmaktadır.

Cinsiyet partileri ailenin kendisi tarafından hazırlandığı gibi organizasyon firması tutularak da hazırlanabilmektedir. Organizasyon firmaları mekân seçiminden patlatılacak balona, yeme-içmeden açılacak müziğe kadar hazırlığın hepsinden sorumludur.

Partilere yeni bir eğlence kazandırmak adına erkek ve kız bebeklerini temsilen kostüm giymiş animatörlerden yararlanarak canlandırmalar eşliğinde cinsiyet öğrenme partisi gerçekleştirilmektedir (KK-132).

Cinsiyet partisi gerçekleştiren kaynak kişi, “Cinsiyet partisini eşimle ve büyük kızım ile yapmak istedim. Organizasyon malzemesi satılan bir yerden cinsiyet balonu adı altında satılan siyah balondan alıp patlattık. Bir de video çektik. Kıyafet seçimimde renge önem vermedim ama balon içerisinde mavi veya pembe olmak üzere kız-erkek çocuklarını belirtmek için renkler kullanılıyor” (KK-183). diye belirtmiştir.

Organizasyon firmaları renkli sprey tüpler kullanarak kız bebekler için “pembe”, erkek bebekler için ise “mavi” boya fişkırtarak partiye konseptler hazırlayabilmektedir. Yapılan uygulamalar organizasyon firmaları ve ailenin talepleri doğrultusunda çeşitlenebilir ve farklılıklar oluşturabilir.

1.1.6. Çocuğun Fiziksel Görünüşü ile İlgili İnanış ve Uygulamalar

Çocuk anne karnına düştüğü andan itibaren gebe kadının kaçınması gereken durumlardan biri bebeğin fiziki özellikleri çevresinde gelişenlerdir. Annenin yediği, içtiği, baktığı, konuştuğu her şeyden etkilenen çocuğun dış görünüşü de etkilenecektir inancı vardır.

Bu kaçınmaların temelinde, anne ile karnındaki çocuğunun arasında, sıkı bir yazgı birliği, bir özdeşlik olduğu tasarımı yatmaktadır. Fikir çağrışımları ve “analojik” düşünceyle beslenen bu tür kaçınmalar sadece geleceğin annesinin davranışlarını değil, aynı zamanda onun yakınlarını da ilgilendirmekte, giderek grubun benimsediği ve uyguladığı birer kaçınma kalıbı durumuna gelmektedir (Örnek, 2018: 192).

Gebe kadın ile karnındaki çocuk arasında bir bağ oluştuğu bilinmektedir. Bu bağ gebenin toplumdaki algısını ve düşüncelerini de etkilemiştir. Gebe kadın ne yediğine dikkat etmelidir. Çünkü yediği her şey karnındaki bebeğin fiziki ve zihinsel gelişimini etkilemektedir. Gebe kadın neye dikkatli ve uzun süre bakarsa bebeği ona benzer ya da öyle davranış sergiler. Gebe kadın neyi kınarsa çocuğu kınadığı şeye benzer. Gebe kadının içten düşündüğü olumlu veya olumsuz dilekler gerçekleşir.

Hıdırellez vakti geldiğinde hamile kadına hiçbir iş yaptırılmaz. Özellikle de hamile kadın anahtar çevirmez, el işi yapmaz, çamaşır kesinlikle yıkamaz ya da odun kesmez. Eğer bu işleri yaparsa bebeğine vurur ve bu yüzden bebeği sakat ya da cildinde lekelerle doğar (Kolot, 2017: 22-23).

Eskişehir’de en yaygın inançlar:

“Tavşana bakanın çocuğunun yırtık dudaklı, köpeğe bakanın çirkin olacağına inanılırdı. Şimdilerde böyle inanan yoktur” (Koç, 2014: 89).

“Ayva yersen gamzeli olur” (KK-141, KK-133).

“Ayva yersen bebeğin tüylü doğar, tüyü sonradan dökülebilir” (KK-132, KK-136).

“Çok zeytin yiyeenin gözü siyah olur” (KK-141, KK-133).

“Neye bakarsan çocuğun ona benzer. Yıldıza bak da ay gibi ışıldasın derler” (KK-132).

1.1.7. Doğuma Hazırlık ile İlgili İnanış ve Uygulamalar

Doğum hazırlığı doğmayan bebeğe nazar değmemesi maksadıyla geleneksel kesimde gösterişten uzak bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Bebeğin ve annenin doğumdan hemen sonra ihtiyacı olabileceği temel eşyalar düşünülerek bir bebek çantası hazırlanır. Bebeğin ilk giyeceği kıyafet olan “yenidoğan” diye adlandırılan takım, biberon, emzik, lohusa anneye pijama ve terlik, ıslak mendil, peçete, havlu vb. bulundurulur.

“Doğum hazırlığını daha çok kız tarafı yapar” (KK-141).

“Lohusa yatağım çok özenli hazırlanmıştı. Mavi takım nevresim serdim. Mavi gecelik ve tül den sabahlığım vardı. Erkek çocuğum olduğu için mavi seçtim. Başıma kırmızı bağlamadım, gerek duymadım. Bebeğe bir beşik ayarlamadım. Yatağa, yanıma yatırdım” (KK-141).

Kent kültürü bağlamında doğum hazırlıklarında, hamilelik sürecinin sonlarına doğru batıdan gelen “baby shower partileri” düzenlenmektedir. Bebek doğmadan önce hamile kadına motivasyon maksadıyla bebeğin kutlandığı bir partidir. Baby Shower partileri hem Türkçe kelime olarak hem de Türk kültürüyle bağdaşabilme olarak tam bir karşılığını henüz bulamamıştır. Baby Shower Türkiye’de bebek gelmeden önce heyecanını en yakınlarıyla paylaşabilmek adına düzenlenmektedir. Oysa Türk kültüründe “doğmamış bebeğe don biçilmez” inancıyla nazar değceği, anne karnındaki bebeğin korunması gerektiği düşüncesi vardır. Yadırganması ya da bir türlü anlam kazanamaması buradan gelmektedir.

“Yeme-içme masası hazırlanarak anne adayı ve baba adayı o güne özel süslenir. Fotoğraf çekimleri yapılır. Hediyeleşmeler olur” (KK-132).

Kent kültürü bağlamında doğum öncesi yapılan bir diğer hazırlık da hamile pilatesi ve yogasıdır. Kent kültüründe bir moda oluşturarak ortaya çıkan ve hamile kadını rahatlatmak, doğuma hem fiziken hem de ruhen hazır hale getirebilmek maksadıyla işlevini sürdürmektedir.

Pilates diğer ismiyle kontrolöji; beden-zihin-ruh kontrolü anlamında Joseph Pilates tarafından geliştirilmiş bir egzersiz metodudur. Joseph’in raşitik olduğunu pek az kişi bilir, Joseph raşitizmden kurtulmak için geliştirdiği ve “kontrol sanatı”

olarak yorumladığı bu spor dalını pek çok sakatlanmış dansçı, asker ve jimnastikçiler üzerinde deneyerek geliştirmiştir. Hareketler ve bunun sonuçları ispatlanmıştır. Her hareketin dayandığı bir mantık ve sağlığa yararlı bir yanı var. Böylelikle pilates; egzersizlerin sonuçlarının gözlendiği bilimsel bir metot haline gelmiştir. Hamile jimnastiğinden en büyük farkı budur. Yoga da bilinen en eski egzersiz sistemlerinden biridir. Aynı prensiplerle beden sağlığına yardımcı olan bir başka egzersiz yöntemidir (Onat, 2021: 87).

Bir kadının doğasında olan doğum yetisini kullanması için harekete ihtiyacı vardır, Toplumumuzda hamileler “aman rafa uzanma, aman çok yorma kendini” diye aslında hareketsizliğe itilmektedir. Modern hayatın etkileri de cabasıdır. Durum böyle olunca doğumda kullanılması gereken kasları kullanamaz. Halbuki doğa hamilelere relaksin hormonunu (esneklik hormonu) doğumda yeterince esneyebilsin diye vermiştir. Gebelikte esneklik hormonu artar (Onat, 2021: 87).

Hamile yogalarına katılan birçok kişinin doğumunun daha kolay geçtiği ve doğum sonrası ağrılarının da olmadığı tespit edilmiştir.

1.2. DOĞUM SIRASI İNANIŞ VE UYGULAMALAR

Doğum öncesi inanışlar çevresinde gelişen uygulamalarla korunan gebe kadın için yapılanların hepsi doğuma hazırlık niteliğindedir. Doğum anına geldiğinde gebe kadında yeniden doğmuş gibi olacaktır. Kadının da bebekle birlikte yeniden doğabilmesi için birtakım korumalara devam edilmesi gerekir. Teklikelere en açık olduğu bir andadır.

Anne adayı ve çocuk için son derece kritik bir aşama olan doğumun kolayca ve tehlikesiz bir şekilde gerçekleşebilmesi, geleneksel toplumlar için hijyene, ustalığa (ebeliğe), tabu ve kaçınmalara riayete, doğumu zorlaştırabilecek doğaüstü varlıklara karşı önlem almaya bağlıdır. Her şeyden önce doğumun gerçekleşeceği mekânın hem maddi hem de manevi anlamda arındırılması, temizlenmesi ve güvenli bir yere dönüştürülmesi gerekmektedir. Manevi arındırma ya da temizliğin birincil sağlayıcısı da Türklerin “Umay Ana”sı ile “Fatma Ana”sının uzantısı olan “ebe kadınlar”dır (“kindik-ene”, göbek-ana). Ebe kadınlar, sadece doğumun güvenli bir şekilde gerçekleşmesini sağlamakta, aynı zamanda dünyaya getirdikleri çocukların da manevi anneleri olmaktadır (Aça ve diğerleri, 2019: 362).

Hız. Fatma, Türklerin İslamiyet'i kabul edişı ile birlikte örnek şahsiyeti ile Türk kültüründe sirayet etmiş, eski Türk kültürü inanış ve uygulamaları ile bütünleşerek "Fatma (Fadime) Ana" kültü oluşturmuştur. Fatma Ana hakkında anlatılan efsaneler de bu kültün bir parçasını oluşturmaktadır. Bu açıdan Fatma Ana'nın Türk efsaneleri içindeki yerini ortaya koymak, Hız. Fatma'nın Türk kültüründe yalnızca İslami bir şahsiyet olarak kalmadığını, Türk kültürünün inanış ve değerler sistemi ile bütünleştiğini göstermek açısından önemlidir (Işık, 2017: 19).

Kadın kamların etkinlik gösterdiği zamanlarda kamlar "benim elim değil Umay ananın eli" sözü ile sağaltıma başladığı iddiaları vardır. Hatta bebeklerin sırtında oluşan izin de Umay ananın elinin izi denildiği de söylenmektedir. Umay ana inancının Anadolu'da Fatma Ana kültüyle bir süreklilik içinde günümüze kadar geldiği söylenebilir (Işık, 2017: 21).

Ebelerin bu bağlamda sahip olduğu olağanüstü nitelikler ve güçte dikkat çeken bir diğer husus da "ebem kuşağı"dır. Yağmurdan sonra havanın açılacağına habercisi olan gök kuşağına, bazı yörelerde ebem kuşağı denir. Halk arasındaki inanca göre, bu kuşağın, Hız. Fatma kuşağı olduğuna inanılır. Bu kuşaktaki yeşil rengin cenneti temsil ettiğine inanılmaktadır. Ebelerin doğum yaptırma esnasında söyledikleri: "Benim elim değil, Fatma anamızın eli" sözünü ve Müslüman bakışların Hız. Fatma'yı pirleri kabul ettiği bilgisini anımsarsak ebemkuşağıyla Fatma ana kuşağı ilişkisinin de bu bağlamda yorumlanması mümkündür. Türkmen ebe analarının umumiyetle geleneksel kıyafetlerinde bellerinde sarılı ve her zaman temiz tuttıkları bel kuşaklarının olduğunu, doğumlarda ve doğuma yardımcı bir araç işlevi gördüğünü; bütün bunları, onun kutsallığı inancı ile birleştirdiğimizde, "ebemkuşağı" kavramının da buradan gelen kutsallıklar neticesinde, Fatma Ana kutsallığıyla ifade edildiği anlaşılır. Öte yandan, ebemkuşağının altından geçmenin cinsiyeti değiştireceğine inanılır. Bu da yine bir yönüyle yeniden doğmayı çağırıştırır; delikli taştan geçme ritüeli gibi, yenilenmeyi, temizlenmeyi sembolize eden mitlerin ölümsüzlüğünün göstergesi olan bir inanç kültürünü çağırştırmaktadır (Eliade, 1993; Ersoy, 2007: 69-70).

Yakutlar'da ilk doğuma büyük ehemmiyet verilmektedir. Doğum günü yaklaşınca erkek ormana gidip bir kayın ağacı keser. Bu ağaçtan bir buçuk arşın uzunluğunda üç kazık hazırlar. Bunlar tek bir kayın ağacından alınmalıdır. Kiler, ev,

sandıkları hep açık bırakırlar. Ateşe yağ atıp “ey doğum tanrısı Ayısıt hatun ye! Yolun açık olsun!” derler. Çocuk doğduğu gibi yağlı bir yemek yerler; bir hayvan kurban keserler. Hayvanın kafasını kırmadan pişirirler. Kemiklerini bir kaba doldurup ormana götürüp bir ağaca asarlar. Doğumun üçüncü günü Ayısıt hatunu çıkarma ayini yapılır (İnan, 2017: 161). Bu ayinde yakın komşular toplanır ve hanenin kadınlara ait olan sol tarafına çukur kazarlar. O çukura bebeğin “son”u gömülür. Çukurun çevresine üç küçük çadır kurulur ve bu çadırlar ağaç kabuğundan yapılır. Çadırlar erkelere gösterilmez. Çadırlara ateş sokulur. Kayın ağacının kabuğu kullanılarak güneş, ay, geyik, ok gibi resimler yapılır. Çocuk kız ise makas ve inek resmi çizerler. Geyik resmi ateşin yanına koyulur. Çizile resimler oklanır ve ateşe düşmesi sağlanır. Ateş sönmeden hemen önce kadınlar daire oluşturup ellerini yağlar. Hep beraber alkış tutarlar ve gülmeye başlarlar. Elleri sürdükleri yağdan kumla birlikte yüzlerine de sürerler.

Ayin sonunda “Doğum tanrısı hatun ye! Diye bağırırlar. Aralarında bulunan bir genç kadın kahkaha atarak gülerse “ayısıt buna girdi. Çocukları çok olacak” derler. Bu törenden anlaşılıyor ki “son” çocukların koruyucusu olan ayısıt (eski Türklerde Umay)’ın timsalidir. Buna kadınlar çocuk anası olmak için taparlar (İnan, 2017: 34).

Köyde köy ebeleri vardı, onlara haber verirlerdi. Normal doğumlar köyde, zor bir doğumsa Eskişehir’de gerçekleşirdi. Doğum anı gelince hamile oturur şekilde bekler. Sancı varsa biraz yürütülür. Doğum anı gelince ebe yardımcı olur. Oturur şekilde beklerken ebe bebeğini alır. Bir bakırda ısıtılan sıcak suyla ve sabunla ebe ellerini yıkar. Doğum yapan kadının kirli yerleri yıkanır. Ayağa kaldırılmaz. Lohusa, ikinci veya üçüncü gün yıkanır (Koç, 2014: 89).

Doğum dalgaları sırasında bir ebe, doğum yapan kadına oldukça faydalı olacak pek çok yöntemi kullanır. Mesela kuyruk sokumundaki baskıyı azaltmak için, özel tekniklerle kalçaya bir şal bağlayıp, kalçayı sallayabilir, bir pilates topunda gösterdiği egzersizlerle bebeğin başının inişini kolaylaştırabilir (Onat, 2021: 64).

Günümüzdeki inanışlara göre doğum sancısı esnasında kadınların çektiği bu sancılar onların günahlarının affedilmesini de sağlamaktadır. Hatta doğum esnasında ölen bir kadın için şehit oldu denilmektedir. Bu durum da bize, yaratılış mitlerinde

Hız. Havva'ya bir ceza olarak verilen doğum sancısının İslamiyet'le birlikte kadınlar için mükâfata dönüştüğünü göstermektedir (Kolot, 2017: 33).

Diğer yandan yörede ölen kadının saçlarının çözülüp omuzlarının üzerinden aşırılarak göğsünün üzerine bırakıldığı ve o halde defnedildiği düşünülürse, bu uygulamayla hamile kadını bir nevi ölüme hazırlama söz konusu olabilir. Doğum esnasında ölen hamile kadının cennete gideceğine olan inançla örgülerin çözülmesi, haile kadının psikolojik olarak ölüme hazır hale getirilmesi amaçlanmıştır (Sever, 2016: 74).

Kadının doğum sırasında akıttığı kan evrenin yaratılışında kaostan düzene geçişte akan kurban kanının sembolik yeniden üretimidir. Kadının erginleme aşamalarından biri olan doğum sırasında akıttığı kan tıpkı bekâret kanı gibi kirli görülmez. Bunun sebebi de gene elde ettiği zaferdir (Ölçer, 2005: 45).

Doğum sırasında köy ebesi sancılı kadını iki iskemle arasına oturtur ve açıklık olup olmadığını varsa ne kadar olduğunu öğrenmek için en eski yöntem olan parmak atmayı uygular. Eğer açıklık fazla ise bu bebeğin dünyayı görmek istediğinin habercisidir. Ebe, kadını hemen yatırır ve üstüne örtüsünü örter. Sıcak su hazırda bekletilir. Doğumu ebeler yaptırır ama en büyük çaba yine anneye düşer ve tüm çabasıyla ıkmaya başlar. (Kolot, 2017: 32).

Kıyırdayan kadının doğumu kolay olur. Yani sürekli hareket eden kadının doğumu kolay olur. Köyde belli bir yaş aralığındaki herkes normal doğum yapmıştır. Sezaryenle doğum yapan yoktur. Bazı hamilelerin doğumu çabuk olur. Köyde “suyuna” derler, bebekle beraber gelirse doğum çabuk olur. Yarım saate kurtulur (Koç, 2014: 89).

Eskişehir’de yapılan görüşmelerde edinilen bilgiler şu şekildedir:

“Fatma Eli diye bir ot suya karıştırılır ve doğuma gidene içirilir” (KK-191).

“Doğumu daha önce kolay olan kadının elinden su içilir ve diğerinin de doğumunun kolay olacağına inanılır. Bana da doğuma giderken içirdiler. İkinci doğumumdu ve kolay geçti” (KK-133)

“İlk çocuğum olan oğlumda kuru doğum yaşadım ve çok zor oldu” (KK-191).

“Doğumda çok tepki vermedim. Kısık kısık “ay ay” derken ebem bana hiç sesim çıkmıyor diye ”sakın bir daha doğum yapma” dedi. “bir daha doğurmam” dedim ama bir senesine tekrar doğurdum” (KK-141).

“İlk oğlum doğduğunda simsiyah kömür gibiydi. Sonradan düzeldi” (KK-141).

“Doğum esnasında çocuğu çıkartmakta zorlandıkları için benim canımı çok yaktılar. Diri diri makasla etimi keserek çocuğu çıkarttılar. Kırk gün doğum acım, sancım devam etti” (KK-141, KK-133).

“Doğum güçleşirse eskiden vakumla bebek çekilirdi. Benim doğumumda da kordon dolanması olmuş. Eğer doğmasaydı vakumla çekilecekti. Bebek son anda ağlayarak hayata döndü” (KK-141).

“İlk doğumlar çok zor geçer. İkinci doğum daha kolaydır” (KK-191).

Kent kültürü bağlamında göze çarpan ve doğum öncesinde bağlayıp doğum anı ve hemen sonrasını kapsayan bir olgu ise “doula”dır. Doula Amerika’da ortaya çıkan ve Türkiye’de çok yeni olan bir kavramdır. Yeni olmasına rağmen Eskişehir’de oldukça ilgiyle karşılanmaktadır. Birçok gebe kadının doğum korkusunu aşmasına ve doğru yönlendirmeyele bebeğiyle bağ kurabilmesine yardımcı bir kişiliktir. Doula kelime anlamı olarak da hizmet eden kadın demektir.

Geleneksel toplum yapısında ön ebe ve art / arka ebe gibi kavramlarla karşılaşmaktadır. Ön ebe denilen kişi doğumu gerçekleştirirken, art/ arka ebe de doğum yapan kadını telkin etmek ve doğumu kolaylaştırmaya çalışmakla sorumludur. Art ebe gerektiğinde masaj yapar, sırtını sıvazlar ve “Fatma Ana Otu” denilen otu kaynatarak doğum yapan kadını rahatlatmaya çalışır. Bu görevi art ebe yapabildiği gibi doğum odasında yer alan, daha önce sağlıklı doğum yapmış, bilgi ve tecrübe sahibi kadınlar da üstlenebilmektedir (Büyükokutan Töret ve Özdemir, 2021: 122).

Eskişehir’de yapılan görüşmelerde şunlar tespit edilmiştir:

Türkiye’de doğuma hazırlık eğitimleri ilk olarak 2006 yılında Marmaris’te Kadın Hastalıkları ve Doğum Uzmanı Hakan Çoker ve Lorens Arslan tarafından başlatılmıştır. 2010 yılında Hakan Çoker, Uzman Psikolog Neşe Karabekir ile birlikte İstanbul Doğum Akademisi’ni kurarak, profesyonel anlamda doula eğitim ve hizmetlerine başlamıştır. Lorens Arslan da bu akademiden yararlanarak, resmi olarak “doula” unvanını almıştır. İstanbul Doğum Akademisi’nden sonra İstanbul Gedik Üniversitesi, Gebze Teknik Üniversitesi gibi farklı kurumlar tarafından da sertifika programları açılmaya başlanmıştır. Önceleri sadece ebe, hemşire, psikoterapist, okul öncesi öğretmeni gibi doula kavramı ile ilişkili mesleklere sertifika alma hakkı tanınırken daha sonra ilgi duyan ve bu alanda çalışmak isteyen bireylere bu hak verilmiştir (KK-176).

Doula, gebenin o anki ihtiyacına göre onunla birlikte hareket eden, yanında olan kişidir (KK-173).

Doğum sırasında; doula, ebeler ve doktor birlikte uyum içinde çalışıldığı zaman çok güzel bir ekip oluşmaktadır. Doula, ebenin tamamlayıcısı rolünü üstlenir. Doğuma yumuşaklık, anlayış, gevşeme getirir ve anneye destek olur (KK-176). Ancak doula tıbbi bakım vermez, tedavi yapmaz, psikoterapi yapmaz, ilaç ve medikal tarzı tavsiyelerde bulunmaz, anne adayını adına karar vermez. Doula o an için anne adayının iyi tanıyan kişi olduğu için sağlık ekibinin onunla çalışması, doğumu kolaylaştırır (KK-177).

Lohusa çevreden duyduğu “Çok ye sütün gelmez”, “Ağlama sütün kesilir”, “Sütün artmazsa çocuk aç kalır” gibi sözlerden etkilenerek psikolojik olarak baskı altında kalabilmektedir. Böyle durumlarda lohusayı olumsuz düşüncelerden uzaklaştıran kişi doula olmaktadır (KK-175, KK-177).

Kent kültürü bağlamında değişen ve dönüşen kültür dijitalin etkisinde “fotoğraf ve video” uygulamasında “doğum fotoğrafçılığı mesleği”ni doğurmuştur. Kent kültüründe dijital kültüründe etkisiyle birlikte anı biriktirme geleneği yaygınlaşmıştır. Bunun doğrultusunda hamile kadın da bebeğiyle bağ kurabilmek için fotoğraf yöntemini tercih etmektedir. İleride bebek büyüdüğünde ona gösterebilmek ve hamilelikten anı kalabilmesi adına tercih eder. Toplumda hamile kadının kendini kapatması gerektiği, hamileliğin ayıp bir olgu gibi görülmesi ya da

geçmiş kültürün etkisiyle belleğin dışı vurumu olarak bundan kaçınan gebelerin de olduğu görülür.

Eskişehir için bahsedilirse, hamilelik ve doğum fotoğrafçılığı yoğun talep gören bir etkinliktir. Hatta sırf bebek fotoğrafçısı olarak dükkân işleten kişiler de mevcuttur.

Hamilelik sürecinde her hafta aynı yerde aynı şekilde fotoğraf çekilebileceği gibi sadece doğuma yakın özel bir elbiseyle hem bireysel hem anne-baba çift olarak da seçilen bir mekânda fotoğraf çekimi yapılabilmektedir. Fotoğraf çekimlerinde anne adayı genellikle uzun bir elbise tercih etmektedir. Çekim kemanı olarak da açık hava ve deniz kenarında gün batımı en çok görülenlerdendir. Gün batımında anne karnındaki bebeğin daha anlamlı gözüktüğü düşüncesi tespit edilmiştir.

Doğum anında doğum ve hamilelik fotoğrafçısı hastane izniyle doğumhaneye girerek fotoğraf ve video çekimi yapar. Yapılan çekimlerden kısa filmler ve albümler oluşturulmaktadır. Sosyal medyada doğum anlarını paylaşan yeni nesil anneler duygularını bu paylaşımların altında aktarmaktadır.

Kent kültürü bağlamında değişen ve gelişen geleneklerde doğum odası hazırlığından söz etmek gerekir. Doğum odası süsleme geleneği de batıdan gelen kültürler arasındadır. Türkiye’de öncelikle özel hastanelerde yapılmaya başlanmış, daha sonradan devlet hastanelerinde de yayılmıştır

Doğum odası anne odaya geçmeden önce hazırlanır. Anneye içi ayıcık, oyuncak koyulmuş bir balon, özel sepetle hazırlanmış çikolatalar hazırlanır. Hemen yan tarafına hazırlanan masaya da ikramlıklar koyulur. İkramlıklar arasında mutlaka lohusa şerbeti vardır. Lohusa şerbeti için özel satılan bardaklar bile mevcuttur. Batı kültüründe şerbet yer almamaktadır.

Doğum odasının kapısında bebeğinin adının yazılı olduğu özel bir kapı süsü takılır. Bu kapı süsü eve geçerken de götürülür ve evin kapısına asılır.

Doğum odası hazırlığı için organizasyon firmaları ile hamilelik sürecinin sonlarında bir anlaşma yapılabilmektedir. Organizasyon firmaları doğumun gerçekleşeceği gün doğum odasını lohusa annenin talebine göre düzenlemektedir. Kapıya asılacak süsten yatakta kullanılan çarşafa, ikram edilen şerbetten dağıtılacak hediyeliklere kadar firma tarafından hazırlanır.

Organizasyonla anlaşma yapmayı tercih etmeyen ailelere de bazı hastaneler tarafından hazırlanan süslemeler yer alabilmektedir.

Çocuk için küvez, çocuğun nefesini açtıkları cihaz ve beşik doğum odasına hastane tarafından getirilir (KK-191).

1.3. DOĞUM SONRASI İNANIŞ VE UYGULAMALAR

Doğum sonrasında kadının etrafında gelişen inanış ve uygulamalar son bulmamaktadır. Kırk gün boyunca kadın ve bebek zayıf ve tehlikelere açık görülür. 40 gün içerisinde bebeğe ve anneye uygulanan birçok uygulama ile şekillenmektedir.

Eskişehir’de doğumun hemen ardından ilk yapılanlar şu şekildedir:

“Doğumu yaptıran ebeye çikolata, tatlı ya da para gibi hediye verilir” (KK-141, KK-191).

“Doğumdan sonra su içersen ölürsün, özellikle kana kana su içilmez” (KK-133) Açık yaraya su dökülmez düşüncesinden gelmektedir.

“Çocuk doğumu ilk olarak baba tarafına müjdelenir. Günümüzde ise bu değişmiş, fark gözetilmemektedir” (KK-141).

“Çocuğa anne sütü verilmez de mama verilirse, ilk mamasını veren kişiyle bir bağ oluşur” (KK-133).

“İlk doğan çocuk babaannenin kucağına verilir” (KK-141).

“Kadınlarda doğumdan sonra geleneksel kesimde “uşak eşi” diye adlandırılan bir rahatsızlık görülebilmektedir. Doğumdan sonra soğukta kalınca uşak eşim ağrıdı derler. Ağrı her yerinde de gezebilir sadece karın bölgesinde de olabilir” (KK-107). Uşak eşi ocağı tarafından ovularak ve okunarak geçebilmektedir.

1.3.1. Lohusalık

Doğum sonrası kırk gün annenin korunması gerektiği döneme lohusalık dönemi denir.

Yeni doğurmuş, doğurup da henüz yataktan kalkmamış kadına “lohusa”, “loğsa”, “boğazkesen”, “emzikli”, “nevse” gibi adlar verilir (Örnek, 2018: 199).

Yeni doğum yapıldıktan hemen sonra “Meryem Ana” uygulaması yapılır. Bu uygulamada bebek yerine yatırılır. Hemen bir tepsi börek yapılır. Böreğin yanında çorba, çay gibi yiyecek içecek de sofraya konur. En yakın akrabalar çağrılır. Günümüzde doğumlar genellikle hastanelerde yapıldığı için Meryem Ana uygulaması da artık pek yapılmamaktadır (Koç, 2014: 91).

Kahve hariç, hepsinden şerbet yapılırdı. O nedenle “Şerbet” sözcüğü birçok deyme yataklık etmiştir. “Şerbet gibi” sözü hoş bir havayı anlatırken, zorlu bir beklentiden sonra mutlu sonuç alındığında şairane bir şekilde; “Ecel şerbeti içilir!” Üzüntüden kan kusan mağrur kişiye “Kızılıcak şerbeti içtim!” dedirtir. Dalkavuğa; “Nabza göre şerbet verdirir!” Bunların dışında inanç ve geleneklerde de şerbet içilir. Tarikata girene “şerbet verilmiş” olunur. Rûfai dedesinden okunup şerbetli olana ne akrep ne de yılan sokulur. O yüzen alacalı işlere Rûfailer karışır (Sözeri, 2014: 269).

Aktarlardan zencefil, zerdeçal, havlıcan, karanfil, çubuk tarçın, top karabiber, top yenibahar, kibrit kutusu büyüklüğünde kızamık şekeri alınır. İki-üç litre suya ikişer üçer adet atılır ve kaynatılır. İki tatlı kaşığı karanfil, bir çay kaşığı top karabiber, bir çay kaşığı yenibahar yeterlidir. Aynı bir kapta da şerbet kaynatılır. Bu iki su birbirine karıştırılır, biraz daha kaynatılır. Ilık olarak servis edilir. Üzerine iri olarak fıstık, fındık ya da ceviz atılır. Lohusanın içi temizlenir, ferahlar, bungun olmaz. Hem kırkı çıkana kadar hem de kırkı çıktığı gün eve gelen misafirlere ikram edilir. Bazı yerlerde sadece karanfil, tarçın ve meyan kökü de lohusa şerbeti olarak kaynatılır. İçine kırmızı gıda boyası da eklenir (Koç, 2014: 96).

Lohusayken mecbur kalınmadığı sürece dışarı çıkılmaz. Ben 37. Gün çıktığımda bayramdı. Bayram olunca kayınvalideme gittim. Gelin keşke sen gelmeseydin bekleseydin dedi (KK-141).

“Lohusayken ölünce şehit oldu denilir” (KK-141).

1.3.2. Çocuğun Beslenmesi/Anne Sütü ve Süt Annelik

1.3.2.1. Süt Verme

Bebeğin anneye buluştuğu ve ilk bağı kurduğu an ilk emzirdiği andır. Kordon bağından sonra aralarında kurulan ikinci bir bağıdır.

Doğum sonrası anne memesine konan bebekler, ilk emzirme gerçekleşene dek, orada kalmalıdır. Pek çok hastanede sadece temas ettirilip, sonra bebeğin temizlenmek üzere alındığını bilinmektedir. Oysaki ilk emzirme gerçekleşene dek, bebeğin yeri, annesinin koynudur. Doğum, emzirmeden tamamlanmaz (Onat, 2021: 62).

Anestezi ve ağrı kesicilerin kullanılmadığı bir doğumda, bebek doğduktan sonra onun için yaşam alanı olan yani “doğal habitatı” olan anne koynuna bırakıldığında, kendi kendine emekleyerek memeye doğru gider ve kendiliğinden emmeye başlar. Bu davranış tıp literatürüne “memeye emekleme” ya da “kendi kendine bağlanma” ismiyle geçmiştir (Onat, 2021: 29). Anne memeden bebeğin algıladığı bir kokuyu salgılar ve bebek o kokuya doğru yol alır.

Meme kokusuna ve hamilelikte ona yol göstermesi için rengi koyulaşan meme başına bakarak bebek yolunu bulur. Hatta perineden (yani çıktığı yerden), göbek deliğine (yani memeye ulaşırken geçeceği yol) kadar uzanan adına “linea nigra” denilen çizginin de, hamilelikte koyu renk almasının nedeni aslında bebeğe yol göstermektir (Onat, 2021: 29).

Emzirmek öğrenilmez, o zaten vardır. Sadece izin verilir. Çünkü bebekler emmeye programlı doğar (Onat, 2021: 27).

Bebek doğduğunda ve ilk haftalarında enfeksiyona yatkın, korunmasız ve savunmasızdır. Bu yüzden ağız sütü dediğimiz “kolostrum”un mutlaka bebeğe verilmesi gerekir. Çünkü kolostrum antikordan oldukça zengindir ve enerji değeri de çok fazladır. Bunun anlamı şudur: bebeğe verilen bir damla kolostrum onun kan şekerinin düşmesini önler ve enerji değeri yüksek olduğu için tok tutmaya yeterlidir. Ayrıca bebeğin ilk aşısıdır (Onat, 2021: 57).

Lohusanın kendisini ziyarete gelenlere güle güle derse sütünün de misafirlerle gideceği inancında sütün, bir canlı olarak algılandığı görülmektedir. Eğer lohusa güle güle kelimesini kullanırsa sütün lohusaya küseceğine ve onu terk edeceğine inanılmaktadır (Kolot, 2017: 47).

Annenin sütü gelsin diye soğan yedirilir, anne üçüncü gün yıkanır (Koç, 2014: 89).

Kimi insanın sütü bir günde iner, kimininki  günde iner. Sütü insin diye şerbet içirilir. Tatlı veya soğan yedirilir. Sütü olmayan kadının bebeğini başkası da emzirebilir. Kaynak kiimiz kendi kız kardeşinin torununu emzirmiştir, kendi çocuklarını kimseye emzirtmemitir. Süt biterse ya da yetmezse un hasidesi yapılır ve sulandırılarak bebeğe içirilir. Emzik olmadığı zaman da ekmekle eker karıştırılır, tülbentin içine konur ve bebeğe verilir (Koç, 2014: 89).

Evde yatan anneye önceleri “peleze” ya da “puluze” denen içecek verilirdi. Su, eker ve nişastanın karışımıyla hazırlanan içecek lohusanın korkuluğunu alır, rahatlatır ve süt getirir (Koç, 2014: 89).

Emziren annelerde “artık eskisi gibi emmiyor”, “saatlerdir a emmek istemiyor”, “ne kadar vermeye çalışsam o kadar itiyor”, “memeyi görünce ağlamaya balıyor”, “her yolu denedim, almıyor, tüm gün a duruyor, sadece geceleri emiyor”, “ben sürekli emsin istiyorum”, “ne yapsam emmiyor, kucağıma alıp, memeye yaklatırınca bile ağlıyor, memeyle kavga halinde, çok üzülüyorum”, “sadece uykudayken alıyor oysaki eskiden ne zaman versem alırdı, şimdi kabul etmiyor, öyle bunaldım ki, delirecek haldeyim” vb. 3-6 aylık annelerin en çok şikâyet ettiği cümlelerdir (Onat, 2021: 16-17).

Günümüzde hiç süt üretemeyen bir anne tüple memeden beslenme denilen bir yöntemle emzirebilmektedir. Bu yöntemde bebeğe verilecek olan besin bir kaba konur. Kabin içine ince bir beslenme tüpü konur. Tüpün bir ucu meme ucuna bantla yapıştırılır, diğer uç ise besin kabının içinde bırakılır. Bebek emzirme pozisyonlarının herhangi biri kullanılarak, alması gereken besini tp yardımıyla annenin memesinden alır (Onat, 2021: 23-24). Bu yöntem evlat edinen ailelerde emzirme sıkıntısını da ortadan kaldırmıştır. Hatta bu yöntem babalar tarafından da denenmiş ve onların istediklerinde emzirme eylemini gerçekleştirdiği grlmtır.

Evlat edinen anne evlatlık aldığı bebekle gerçek bir bağ kurmak ister. Emzirmek, aslında bu birbirine yabancı iki insan arasında öylesine muhteşem bir bağ kurar ki, bebeğin evlat edinildiği annesini sevmesi için, o annenin karnında dokuz ay yaşamasına ya da onun tarafından doğurulmasına ihtiyaı yoktur. Onun tarafından beslenmesi, emzirilmesi, bakımının onun tarafından yapılması, bu muhteşem bağı oluşturmak için en önemli faktörlerdendir (Onat, 2021: 50).

Gelişmekte olan ülkelerde yaşayan annelerin, batı kültüründeki annelere göre çok daha yüksek oranlarda emzirdiği çalışmalarda gösterilmiştir. Bu durum özellikle kültürel faktörlerle açıklanmaktadır. Türk toplumunun emzirmeyi destekleyici ve özendirici kültürel yapısı, bebeği ile fiziksel temasın daha fazla olması, emzirme pratiğini daha sık gözlemlmeleri, etrafında bu deneyimi yaşamış kişilerin varlığı ve desteği düşünülünce, batı toplumundaki bir kadına göre daha şanslı olduğu söylenebilir (Onat, 2021: 24).

Eskişehir’de tespit edilenler şu şekildedir:

“Eskiden bebek üç ezanı duyduktan sonra emzirilirdi” (KK-141).

“Çocuğun sütü doğar doğmaz verilir” (KK-191).

“Çocuğu emzirirken anne çok susar” (KK-141).

“Sütü emmeyince çocuk; süt sertleşir, peynirleşir makineyle sağılması gerekir” (KK-191).

1.3.2.2. Sütün Kesilmesi

Lohusa kadının içinde bulunduğu stres ve psikolojiyle birlikte en çok korktuğu olaylardan biri sütünün kesilmesidir. Anne sütü anne ve bebeğin gerçek hayatta ilk bütünleşmesidir.

Sütün kesilmesi ya da yetersiz olması durumlarında da sütü bollaştırmak için çeşitli yollara başvurulmaktadır. Bebeğe il sütü (ağız) çeşitli uygulamalar (“Kur’an” okuma, okunan sayfanın başında parmağı şekere bandırıp bebeğe emzirme vd.) eşliğinde verdiren toplum, lohusanın sütünü bollaştırmak ya da kesilen sütünü getirtmek için genellikle büyüye ve halk hekimliğine bağlı uygulamalara başvurmaktadır. Lohusanın eşini suya atmak, lohusayı koyun ciğerine baktırmak, lohusaya süt boncuğu adı verilen beyaz bir taş taşıtmak ve çobanla ekmek değiştirmek büyülik uygulamalardan, lohusaya ciğer ve soğan yedirmek ve memesine balla pişirilmiş ayva koymak halk hekimliğine bağlı uygulamalardandır (Aça ve diğerleri, 365).

Altay-Sayan Türklerinde özön ağacın özü, süttten yeni kesilen bebek anlamlarındadır (Akbaş Ercan, 2020: 86).

Emziren anneler; “süt pompalarken, tepemdekiler beni strese sokuyor”, “her şeye karışan kayıvalidem varken, sütü arttırmak ne mümkün?”, “vesveseleriyle rahat vermeyen komşu teyzeleri ne yapacağız?”, “sütün yetmiyor, mama başlayalım diyen sağlık personeli (ebe) yüzünden güvenimi kaybettim”, “Lohusayken... oldu, ... yüzünden, ... filanca... dedi, ben de... olunca, sütüm bitti” (Onat, 2021: 18) vb. şikayetler nedeniyle sütlerinin kesildiğini belirtmektedir.

Kültürel bellek etrafında şekillenerek ve toplumdan etkilenecek lohusa anneler “emzirmek zordur”, “emzirmek meme ucunda ağrıya sebep olur”, “ilk bebeğimi emziremedim, ikincide de emziremem”, “memelerim küçük yeterince sütüm yok”, “sütüm yetmiyor”, “ben beceremem” gibi negatif inançla sütünün kesilmesine neden olmaktadır.

Emzikli kadının sütü kesildiğinde, memelerine maydanoz ezmesi konursa sütünün geleceğine inanılır (Tatar, 2016: 117).

Sütü gelmeyen lohusanın, içeceği suya, evliya toprağı konur içilirse, sütünün geleceğine inanılır (Tatar, 2016: 117).

Sütün nazardan kesildiğine inanılıyorsa, yedi komşunun eşiğinden birer parça yonga alınır ve yakılarak, anne çocuk bunlarla tütsülenirse, nazarın kalkacağına inanılır (Tatar, 2016: 117).

Eskişehir’de görülen:

“Benim ilk çocuğumda sütüm çoktu. Bir gün birden bire ayaktayken sütün süzüldüğünü gördüm. Komşularım tarafından maşallah denildi ama yine de nazara geldi. Sonraki çocuğumda hiç sütüm gelmedi. Üçüncü çocuğumda da 21 gün sonra geldi” (KK-141).

1.3.2.3. Süttten Kesme

Kız çocuğı bir, bir buçuk yaşına; erkek çocuk bir buçuk iki yaşına kadar emer. Kız çocuğı daha çabuk ayrılır (Koç, 2014: 94).

Önceden anneler bebeği iki yıl emzirirdi. Sütten ayıracağı zaman yumurtayı kaynatırlar, soğuyunca bebeğin poposunda yuvarlar ve ondan sonra emzirmezler. Yumurta yiyeceksin, artık emmeyeceksin, anlamına gelir (Koç, 2014: 94).

Eskişehir’de:

“Okul çağına kadar emmeye devam ettim. Okuldan kaçıp eve gidesim bile geliyordu” (KK-134).

1.3.2.4. Sütanne

Eski toplumlarda süt ile soy arasında bir ilgi kurulduğu açıktır. Bu durum, hem uygulamalarda hem de dilsel yapılarda karşımıza çıkar. Türkçede “sütü bozuk” deyimini kötü soydan gelen kimse; “helal süt emmek” ise bir kişinin ailesinin/soyunun düzgün olması anlamında kullanılmaktadır. Soy bağı ile süt emme arasındaki ilişki, herhalde tıpkı kan gibi kutsallık içeren bedensel sıvıların niteliğiyle örtüşmektedir. Bu bağlamda sütanalığı kurumunun Ortadoğu halklarında oldukça eski bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir (Yolcu, 2014: 241).

“Sütanneliği daha çok sütü fazla gelen ve bir bağ daha kurmak isteyen teyze ve hala tercih eder. Ben de teyze olarak yeğenime sütannelik yaptım. Benim çocuklarımla akraba olmaları dışında sütkardeş de oldukları için nikâh düşmez” (KK-141).

“Sütüm fazla geldiği için yeğenimin de sütannesi oldum” (KK-141).

1.3.2.5. Çocuğun Beslenmesi

Mama ile beslenen bebeklerde kabızlık, gaz sancısı, ağlama nöbetlerine sık rastlanmaktadır. Enfeksiyonlar da sık görülebilmektedir (Onat, 2021: 61).

Bebeğin beslenmesinde pirinç unu da kullanılmaktadır.

Emzirme uygulamasının lohusa annenin yaşadığı stres ve baskıyla birlikte birçok sorun yaşatması “emzirme danışmanı” mesleğinin doğmasını gerektirmiştir. Kent kültüründe yer alan ve emzirememe kavramının önemli bir sorun teşkil etmesi hususunu ortadan kaldırabilmek adına atılan önemli bir adım olarak görülmektedir.

Emzirme danışmanlığı başlı başına bir iş olarak görülebildiği gibi tıpkı

doulalar gibi ebeler ve hemşireler tarafından tercih edilmektedir. Aynı zamanda doula olmayı tercih edenler de emzirme danışmanlığını da uzmanlık alanlarına dâhil edebilmektedir. Emzirme danışmanlığı için sertifika programları gerçekleştirilmektedir.

Emzirme konusunda geleneksel kültürden gelen kulaktan dolma bilgiler ve gelenekler kent folkloruna da taşınmıştır. Taşınan bu gelenekler ve bilgilerin zaman zaman tehlikeli sonuçlar da doğurabildiği ya da yanlış aktırabildiği görülmüştür. Kent kültüründe lohusa anneyi destekleyecek çok kalabalık bir akraba desteği olmaması, her şeyin hastanelerde sağlık ekiplerine bırakılması ve onlarında emzirme konusuna detaylı olarak yetişememesi, lohusa annenin psikolojik olarak zayıflamasıyla birlikte oluşan bilinç eksikliği emzirme danışmanlarına olan ihtiyacı doğurmuştur.

Emzirme Danışmanı, emzirme ile ilgili her konuda bilgi alacağınız, karşılaştığınız güçlüklerde ilk başvuru kaynağınız olan ve acil durumlarda arayacağınız bir kaynaktır. En temel amacı aslında sizi güçlendirmektir (Onat, 2021: 51).

Pek çok annenin “doktorum var ya, yeterli” ya da “doğum yaptığım hastane görevlileri yardımına koşar” yanıtını vermektedir. Elbette doktorlar ya da hastane görevlileri her zaman yardım için hazırdırlar. Ancak bir emzirme danışmanı gibi eve gelip, doğal ortamda ziyaret edemeyebilirler. Ayrıca her sağlık çalışanının emzirme danışmanlığı yapamayacağını da bilmek gerekir. Çünkü emzirme danışmanlığı tıbbın özel bir alt dalıdır, ayrı bir eğitim ve uzmanlık gerektirir. Yurt dışındaki örneklere bakıldığında, çocuk doktorunun çoğu zaman anneleri profesyonel yardım almak için emzirme danışmanına yönlendirdiği görülmektedir (Onat, 2021: 51).

Türkiye’de ise emzirme danışmanlığı henüz çok yeni bir kavram olması sebebiyle doktorlar tarafından çok bilinmemekte ve emzirme danışmanları ya da ebelere yönlendirme yapılmamaktadır. Emzirme konusu Türkiye’deki tıp eğitimi müfredatında yalnızca birkaç saat gibi sınırlı bir sürede verilmektedir. Bu durumda ne yazık ki emzirme konusunda anneye yardım edemeyen hekim, mamaya yönlendirmektedir (Onat, 2021: 51-52).

1.3.3. Doğum Ziyareti ve Armağanlar

Lohusaya doğumun ilk haftasında gözüydin, ikinci haftasında hatır sorma ziyaretleri yapılır (Örnek, 2018: 200). Gözüydin adı dışında buna “mübarek olsun gitme”, “lohusaya gitme”, “bebeğe gitme”, “bebek görmeye gitme”, “uşak görmeye gitme” gibi adlar da verilmektedir (Örnek, 2018: 221). Ziyaretlere eli boş gidilmesi hoş karşılanmaz. Evde yapılan ya da hazır alınan poğaça, börek, baklava, sütlaç, muhallebi, çikolata, şeker, süt gibi yiyecekler ve yazma, başörtüsü, havlu, patik, kumaş, çorap, terlik, çamaşır, oyuncak, biberon, zıbın, önlük gibi hediyeler tercih edilir. Kent folklorunda bebek konseptli çiçekler ve hazırlanmış setler de tercih edilmektedir. Ziyaretlerde gelen konuklara lohusa şerbeti ve tatlı ikram edilir. Zorlukla ve türlü uygulamalarla atlatılan geçiş dönemi tatlı bir içecek ve yiyeceklerle kutlanır.

1.3.4. Göbek Bağı ve Eş/Son

Gebelik safhasında ana rahminde çocuğun içinde bulunduğu ve çocuğun anadan gerekli besinleri alarak yaşaması ve gelişmesini sağlayan keseye (plasenta) halk arasında çocuğun eşi veya sonu adı verilmektedir. Divanü Lügati't-Türk'te bu eşin, sonun adı “Umay”dır (Atalay, 1985: I/123).

Umay, Dîvânu Lugâti't Türk'te iki şekilde geçer. Umay hem kendisinde tapıldığında oğlan çocuk doğumunu gerçekleştiren bir ilahtır hem de doğumdan sonra çıkan “sos” adı verilen plasentadır (Yılmaz, 2015: 56).

Umay, Yakutlarda Ayısıt adını almıştır. Ayısıt, loğusanın hem sağlığını kazanmasında hem de iffetli, namuslu kadınların namuslarını, iffetlerini korumada yardımcı olur (Sever, 2016: 80).

Kaşgarlı Mahmut'un, “Divanü Lügat-it-Türk'te; “Umay, kadın doğurduktan sonra karnından çıkan hokka gibi nesne”dir. Buna “çocuğun ana karnındaki eşi” denilmekte ve kadınlar sonu uğur saymaktadırlar. Bu durum “Umayka tapınsa ogul bolur = birisi buna hizmet ederse çocuk doğar” atasözüyle söylenmiştir (Atalay, 1998a: 123).

Eşin (sonun) çocuk gibi “canlı” doğduğu, göbek bağı kesilince, döl yatağıyla ve çocukla bağlantısı kalmadığı için öldüğü inancıyla, ona ölmüş bir varlığa

gösterilen saygı gösterilmekte, herhangi bir yere atılmayıp gömülmekte, kedi, köpek gibi hayvanların yemelerine meydan verilmemesine dikkat edilmektedir (Boratav, 2016: 173)

Çocuk dünyaya geldiği gibi babası ebeye bir kadeh rakı (arağa) sunar; toplananlara ziyafet çeker. Ebe buğday unundan bir yemek yapar (Kazak-Kırgızlar buna “bökpın” Kırgızlar “centek” derler). Kadınlar bu yemekten yedikten sonra bir çukur kazıp son’u ve bu yemekten bir parça kap ve kaşıkla beraber gömerler. Bu Yakutlar’da Ayısı’ta, Altaylar’da Umay anaya kurbandır (İnan, 2017: 165).

“Eş bir hayvan tarafından yenirse, hayvanın kuduracağı, çocuğun da çarpılacağı” inancında, canlı olan eşin bir hayvan tarafından yenmesi hayvanın kudurmasına sebep olmakta, hayvanı bu özelliği, yemek suretiyle temas ettiği eş vasıtasıyla çocuğa geçmektedir (Büyükokutan, 2012: 246).

Kazak Türkleri arasında, dünyaya yeni gelen bebeğin göbeğini kadın keser, erkek de keser “kindik şeşe” olarak adlandırılır. Halk arasındaki, “Çocuk kindik şeşesine çeker” inancı nedeniyle, bebeğin anne, babası ve yakınları kindik şeşeyi önceden tespit ederler. Daha önceden kindik şeşe olma isteğini belirten iyi, dürüst kişilerin bu istekleri değerlendirilir (Türk, 1998: 126).

Türkmenistan’da, yeni doğan çocuğun göbeğini yaşlı ve tecrübeli kadınlar, kılıçla keserler. “Göbek ene” adı verilen bu kişilerin saygın biri olmasına özen gösterilir (Tatlılıoğlu, 1999: 14-17).

Nahçıvan Türkleri arasındaki inanca göre, çocuğun gelecek hayatında düşmüş göbeği büyük rol oynar. Çocuk büyüdükten sonra daha çok göbeğinin kesildiği ve atıldığı yere meyilli olur (Kadirzade, 2000: 672).

Gagavuz Türkleri, çocuğun göbeğine ekmek parçası koyarlar ve göbeğinde de bir parça ekmek keserek “çocuk çalışkan ve çiftçi olsun” dileğiyle pulluğun üzerine bırakırlar (Güngör ve Argunşah, 2002: 25; Büyükokutan, 2012: 249).

Muğla yöresinde; çocuğun göbeğini kesecek olan kişinin öncelikle boy abdesti alması gerekmektedir. Bu kişi, çocuğun göbeğini, karnından itibaren bir karış uzunluğunda keserse, sesi uzun, gür ve güzel olur; kısa keserse sesi az çıkar, kısık

olur. Uzun keserse, çocuk, altını çok ıslatır; kısa keserse, az ıslatır. Çocuğun göbeğini yukarı doğru bağlarsa çocuk az sidikli, aşağı doğru bağlarsa çok sidikli olur. Göbek kordonunu kısa keserse, çocuğun ömrü kısa olur. Uzun keserse, çocuğun sümüğü çok akar (Büyükokutan, 2012: 247).

Balıkesir ve çevresinde, çocuğun göbeğini kesen makas, kırk gün açılmaz. Bu makas kırk günden önce kullanılırsa, çocuğun öleceğine inanılır (Çelik, 1997: 77; Büyükokutan, 2012: 248).

Muğla yöresine göre, “son”un dünyaya gelen çocuğun cinsiyetini değiştirme ve kısırlılığı giderme gibi doğumla ilgili gelenekler içinde de büyük rol oynadığı görülmektedir. Şöyle ki: Sürekli kızı olan biri, en son doğan çocuğunun eşini ters olarak gömerse bir sonraki çocuğu erkek olur (Büyükokutan, 2012: 246).

Eskişehir’de:

“Kordon bağı keserken dört parmak-bir karış arası bir ölçü alınır diye biliyorum” (KK-141).

“Göbek bağı evde saklanır” (KK-141).

“Birinin sonu düşmedi. Doğumu çok basit ve normaldi. Bir türlü son düşmeyince ameliyata alıp temizlendi. Çok az görülen bir olaydır. Cenin zehirlenmesi diye adlandırılmaktadır. Son ana kadar anlaşılan bir şey değildir” (KK-191).

1.3.5. Kundaklama

Çocuk belenirken (kundaklanırken) çocuğun altına daha önce, yani hamilelik döneminde elenip sacda kavrularak hazırlanmış toprak konulur. Çocuğun çişinden dolayı bacaklarının arasının, kaba yerlerinin pişmemesi için, çamın kuru kabuğu dövülerek toz haline getirilir. Bu toza yörede “mazak” adı verilir. Bu toz ile çocuğun belden aşağısı sarılır (Sever, 2016: 82). Çocuğun çeşitli yerleri “bıçılğan” (pişik, yara) olursa, murt yaprağı, kızılkabuk veya topalak dövülüp tülbentten geçirilir, elenir; çocuğun bıçımlarına/pişiklerine, yaralarına ekilir (Sever, 2016: 82).

Murt yaprakları havanda dövölerek iyice ezilir; içine zeytinyağı, karabiber, tuz katılarak bir kıvama gelinceye kadar karıştırılır. Çocuğun terinin kokmaması için çocuğun vücuduna sürölür. Bu işlem, çocuğun kırkı çıkıncaya kadar ara ara tekrar edilir (Sever, 2016: 82).

Bebek doğduğunda eli ayağı düzgün olsun diye kundağa sarılır. Doğumdan önce bebek için kundak bezi hazırlanır. Kimi zaman sade kimi zaman özel işlenerek kundak bezi hazırlanır. Genel itibariyle beyaz bezden oluşur. Bez dört köşe olur. Omuz bezi ve ara bezi ayrı ayrı konur. Göbeğine zeytinyağı sürölür ve göbek bağı sarılır, sonra kundaklanır. Ayağında, bacağına eğrilik görülürse toprağa yatırılır ve kundağa sıkıca sarılır. Bu şekilde bebeğin bacağının düzeldiğine inanılır (Seyitgazi, Bardakçı Köyü) (Koç, 2014: 92).

Bebekler bir yaşına kadar kundaklanırdı. Bebeğin altına iki bez konur, onun altına da lastik konup sarılır. Üstüne de bez sarılır. Günümüzde kundaklama pek yapılmamaktadır (Koç, 2014: 92).

Bebeklerin altına toprak ısıtılır ve konur. Bebeğin kırkı çıktığında çiş öğretilir. Biraz büyüdüğünde çocuk altını ıslatırsa çocuk toprağı denilen toprak ısıtılır ve çocuğun altına konulur (Koç, 2014: 92).

Bebekler üç-dört ay kundaklanır. İshali kesilsin diye toprak ve katran sürölür (Koç, 2014: 92).

Bebekler genellikle toprakla büyütölürdü. Toprak elenir ve sacda kavrulur, kara toprak ısıtılır, bebek içine yerleştirilirdi ve sıcak ortamda yatardı. Altına serilirdi. Bebek ayrıca kundaklanır. Eli kolu yamuk olmasın diye dimdik sarılır. Çörekotu yağı, badem yağı, zeytinyağı göbeğine karnına sürölür, yel alması engellenir. Çörekotu ağzına damlatılır ve bağırsakları yumuşar, gazını atmasına yardımcı olur (Koç, 2014: 92).

Eskişehir’de görüşölen kişiler şunları belirtmişlerdir:

“Eskiden bebekleri kundak yapardık. Bebeğimin kundağını açıp serinletmek istedim ama kayınvalidem çocuğı hemen elimden aldı. Açılmaz çocuk dedi. Çünkü evler o zaman sobalıydı. Rüzgâr girebilir ve çocuğun üşütmesine sebep olup

öldürebilirdik. Hemen kucakladı, üstünü örttü ve sobayı ısıttı. Sonra bebeğin üstünü açıp kundağı bir süreliğine açmama izin verdi.”(KK-103).

“Kırk gün kundaklama yaptım. Gece gündüz devam ettim.” (KK-141).

“Kızım bir buçuk kilogram olarak dünyaya geldi. Kemikleri zarar görecekti diye kundaklamaya korkardım. Bebeğime 27 gün anneannem benim yanımda kalarak baktı. Onu sımsıkı kundaklardı. Ben canı acıdığını düşünerek korkardım, arada açmak isterdim ama anneannemin de bir bildiğini olduğunu düşünürdüm. Bebeği elime aldığımda dimdik kundaklı olurdu.” (KK-133).

“İki çocuğumu da kundakladım. Çocukların daha rahat ettiğini düşünüyorum. Kırk gün süreyle devam ettim.” (KK-191).

1.3.6. Tuzlama

Tuz, Türk halk inanışlarında, taş, ağaç, su gibi tek başına kült mertebesine ulaşamamış olmakla birlikte daha çok büyüye, berekete, uğura yönelik bir anlam yüklenmiştir. Anne karnındaki çocuğun cinsiyetini tahmin etmekten başlamak üzere insan hayatıyla ilgili hemen her pratikte, uğur, bereket, nazar kavramlarıyla iç içe girmiş bir nesne olarak tuza rastlanmaktadır (Aça, 2001: 94-95).

Ernest Jones, “Halkbiliminde Tuz’un Sembolik Önemi” adlı uzun tebliğinde, ayinlerde kötü ruhları kovmak için tuz kullanıldığını belirterek, halk düşüncesinde tuza büyülü özellikler yüklendiğini gösteren delilleri bir araya toplamıştır. Vardığı sonuç ise şöyledir: Beyaz hayat veren tuz sperm simgesidir, erkeği ve aşılama ilkesini göstermektedir (Çobanoğlu, 2005: 155; Dorson, 1984: 37; Büyükokutan, 2012: 253).

Çocuğun terlememesi, terinin kokmaması, derisinin sağlam olması için yapılan tuzlama işlemi, doğar doğmaz ya da göbeği kesildikten ve ilk defa yıkandıktan sonra yapılmaktadır (Aça ve diğerleri, 2019: 363).

Çocuğun tuzlanması tuzun hazırlanması gerekir. Havanda dövülen tuza yine havanda dövülen şeker katılarak tülbentten elenir. İki üç kadın bir araya gelerek çocuğu yıkarlar. Bir çarşaf serilerek çocuk bu çarşaf üzerine yatırılır ve hazırlanan tuz çocuğun her tarafına serpilir. Eğer çocuk bu işlemden sonra uyuyakaldıysa, tuzu

canı isteyerek almış, dolayısıyla da işlem amacına ulaşmıştır. Çocuk uyandıktan sonra bu defa çocuk tuzlamada olduğu gibi yine bir çarşaf üzerine yatırılarak her tarafına, gözlerine dahi bal sürülür. Çocukta karamih hastalığı varsa yahut benzi kara ise, çocuk balın içinde kaldığından hem bu karamih yok olur hem de benzi aklaşır. Bal bulunmazsa, çocuk pekmeze de belenebilir (Sever, 2016: 81).

Gagavuzlar, yeni doğan çocuğu tuzlu suda yıkarlar. Çocuğun yıkandığı bu su, meyve ağacının dibine dökülür. Çocuğun vücudunun sertleşmesi, güçlenmesi için yağ sürerler. Ayrıca çocuğu arçın tütsüsüne tutarlar (Yoloğlu, 1999:85).

Kıbrıs Türkleri arasında da, çocuğun ileride kokmaması ve derisinin sert olması amacıyla tuzlama yapılmaktadır. Bunun için doğum yapan kadının evine gelen kadınların getirmiş oldukları tuz, şeker ve zeytinyağı karıştırılır. Bebeğin başı hariç her yerine ebe tarafından sürülür. Ardından çocuğa tuz göyneği hazırlanıp giydirilir (Meral, 1992: 32).

Kırgız Türklerinde de çocuk, uzun ömürlü ve sağlıklı olması için, tuzlu suda yıkanmakta, ardından daha önce bir köpeğin üstüne örtülen itköynök adı verilen bir beze sarılmaktadır (Aça, 2001: 97).

Bal, türlü çiçeklerden meydana geldiği için doğuştan çocukta olan muhtemel hastalıkları da tedavi eder. Kimi çocuklar, doğumun zor olması durumunda, doğduklarında mor olur, nefes alıp vermekte zorluk çekerler. Kına, şeb (şap), çiğ yumurta, zeytinyağı, rendelenmiş sabun karıştırılıp bir kıvama getirilerek böyle çocukların vücuduna sürülerek çocuk sarılır. Çocuk bu sargıyla yarım veya bir saat yatarsa rahatlar. Hem nefes alması düzelir hem de morluğu gider (Sever, 2016: 81).

Çocuğun tuzlanması ve bala belenmesinden sonra çocuğun kafasına evin ocağından alınan is, çocuğun saçlarının siyah olması için başına sürülür. Oğlan çocuklarının yüzüne un sürülür. Bunun nedeni ise, çocuğun aksakallı ihtiyar olacak kadar uzun yaşaması ve ömrü boyunca alnının ak olarak yaşaması içindir (Sever, 2016: 81).

İlk gün “Meryem Ana”, ikinci gün boş geçer, üçüncü gün “tuzluk” yapılır. Babasının çamaşırının üstüne bebek yatırılır. Bebeğin her yeri bembeyaz yapılır ve kundaklanır. Bebek sabah tuzlanır ve öğleye kadar durur. Babasının çamaşırının

üzerinde yapılırsa babasının sözünü dinleyeceğine inanılır. Bebek tuzlanıp kundaklandıktan sonra uzun boylu olsun diye yüklüğün üzerine konur. Tuzluk zamanı yapılan yemekler yine çocuk uzun boylu olsun diye tavan arasına konur. Peygamberimiz doğduğu zaman tuzlanmış. O yüzden bebek bir haftalık olunca dudaklarının kenarına kadar her yeri tuzlanır. Vücudunun kokmaması için bu uygulama yapılır. Vücudu kızardığı için de sütle yıkanır (Koç, 2014: 92).

Ebe bebeği doğduğunda tuzlar. Bebeğin büyüdüğünde teni kokmasın diye bebek tuzlanır. Ertesi gün ebe tuzlu tereyağı ile bebeği yağlar. Üç beş gün sonra tekrar yağlardı (Koç, 2014: 92).

Muğla yöresinde; çocuk, tüm bedeni ıslatıldıktan sonra bezin ortasına yatırılır. Ağzına ve tenasül organına bir miktar şeker atılır. Tuzla, yenibahar iyice ezilip çocuğun tüm vücuduna sürülür. Başına da kına yakıldıktan sonra bir gün öyle bekletilir, diğer gün çocuk suyla durulanır. Buna “tuzluk suyuna koyma” denir (Büyükokutan, 2012: 251).

Eskişehir’de yapılan görüşmelerde elde edilen tespitler şu şekildedir:

“Aşırı tuzla kızımı kayıinvalidem tuzladı. Ağzı yüzü her yeri bilinen iri tuzla doldu. Böyle çok tuzlanınca ölen bebek bile varmış. Allah korusun, şimdi ki aklım olsa izin vermezdim. O kadar deri tuzlanmaz, cahillik diye düşünüyorum. Tuzlanan kızım da aşırı terleme sorunu var. Elleri, ayakları su dökmüş gibi oluyor. Oğlumu tuzlamadık. Hiçbir sorunu da yok” (KK-96).

“Kırk banyosundan sonra bebeğin vücudu tuzlu suda ovalanır. Bir inanışa göre tuzlu suda yıkanan bebeğin ilerideki yıllarda teri kokmazmış” (KK-66).

“Teri çok kokan insanlara ‘acaba bebekken seni tuzlamadılar mı’ ya da ‘seni bebekken az tuzlamışlar galiba’ denir” (KK-133).

“Hastaneden gelince çocuk yıkanır. Suyun içerisine bir avuç tuz atılır. Çok fazla tuz da zarar verir. Daha sonra durulanır” (KK-141).

“Tuzlama yarı kırkında yapılır. Anahtarlık, tuz, iğne, yirmi adet taş suyun içine atılır. Üstüne direkt tuz bulanmaz. Tuz da suya atılır” (KK-191).

1.3.7. Ad Verme

Türk kültüründe erkek çocuğa ad verilmesinin sonrasında, ergenlik döneminde ad alması, yani toplumda bir statü elde etmesini gösterir adını niteler bir unvan alması söz konusudur. Bu ad alma, çocuğun, daha doğrusu delikanlının toplum beyninde mühim bir iş, hareket yapmasına bağlıdır. Toplumda bir statü elde edinceye kadar sıfatsız/unvansız yaşayan Türk genci, 14-15 yaşına geldiğinde mühim bir iş başarmışsa yaptığı, başardığı işi de hatıra getirecek bir sıfat/unvan alıyordu. Nitekim Dede Korkut Hikâyelerinden Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyı'nda Buğaç, adını Bayındır Han'ın her bahar buğra ile güreştirdiği boğayı yenerek almıştır. Yine, Salur Kazan'un İvi Yağmalanduğı Boy'da ad almanın öyle kolay olmadığı şu sözlerle belirtilir: “Ol zamanda bir oğlan baş kesmese, kan dökmese ad komazlar idi” (Ergin, 1989:118).

Eski Türklerde erkek çocuğa ya uzun zaman hiç ad verilmez, ya da ilk verilen ad, belli bir sürelik bir ad olurdu ki, bu geçici bir ad idi. Toplumu ilgilendiren, onun adına veya toplumun tasvip ettiği önemli bir iş, hareket başardığı zaman, yani delikanlılık çağına geldiğinde ya yaptığı işi hatırlatan ya da ilerisi için bir dilek anlamını taşıyan bir ad verilirdi ki buna “er-at/erkek adı” derlerdi (Boratav, 1984:88; Sever, 2016: 87). İslamiyet'in kabulü Türk toplumunda yayılmasıyla birlikte bu gelenek zamanla unutulmuş ve değişmiştir.

Ad veren ihtiyar gerek Şamanistlerde ve gerek Müslüman Türkler'de şu alkışı (duayı) söyler:

“Adın Yaşar olsun! Beşik bağın berk olsun!

Arkanda küçük, önünde büyük kardeşlerin olsun!

Beşik bağın kopmasın! Arka eteklerin davar, at

Sürleri bassın! Ön eteklerini çocuklar bassın!

Benim gibi ak sakallı, sarı dişli ol! Ak dişlerin

Sararsın, kara saçların ağarsın!”

Bu dua sonunda Müslüman Türkler “amin”, Şamanist Türkler ateşe yağ atarak “opkuruy!” derler (İnan, 2017: 167).

14-15 yaşlarına gelip de toplumda bir yeri ve adı hak edecek iş, hareket yapmamış, toplumun takdirini kazanamamış ise, hayatı boyunca “Adsız” diye anılırdı; fakat tarihte “Adsız/Atsız, Adsız Big” gibi adlarla yerlerini alan isim sahiplerinin tamamını bu şekilde değerlendirmek mümkün değildir (Sümer, 1985: 23). Adsız, Adsız Big olarak konulmuş adlar, çocuk doğduğunda yaşamasını sağlamak, çocuğu şerir ruhlardan korumak, şerir ruhları aldatmak amacıyla konmuş adlar olmalıdır. Yani, “bu oğul adsız, işe yaramaz, ruhunu alıp götürmeye değmez” şeklindeki davranışla, kötü ruh veya arvak’ın çocuğa yaklaştırılmayacağına inanılır (Kalafat, 1999: 100).

İslamiyet’i kabul eden Türk milleti, yeni doğan bebeklerine ad verirken dinî olmasına ve özellikle de Kur’an-ı Kerim’de geçiyor olmasına özen göstermeye başlamıştır. Bu sebeple ata adlarından uzaklaşmış ve Arapça adlar koyulmaya başlanmıştır. İslami açıdan bakıldığında halkın da inandığı ad verme konusundaki asıl mevzu verilen adın okunması gerekiyor inancından doğmuştur. Dinî isim koyma mevzusu ise yanlış anlaşılmış ve insanlar Kur’an-ı Kerim’de geçiyor diye bebeklerine anlamı olmayan hatta Arapçada bazı eklerin anlamını karşılayan adlar vermeye başlamışlardır (Kolot, 2017: 37).

Ad, insanın bir parçasını oluşturduğuna göre, ad üstüne yapılacak ak ya da kara büyü, sempatik büyü türünün “parçanın başına gelen, bütünün de başına gelir” ilkesince, o adın sahibini de etkileyecek demektir (Örnek, 2006).

Ayrıca ad, insanın etik kişiliğinin de simgesidir. “Adımı beş para etti”, “adını anmak bile istemem”, “adı batsın” gibi deyimler de bunu göstermekte; adın çoğu kez onurla bir tutulması da bunu belgelemektedir. Bir onur zedelenmesi sorununda söylenen, “eğer benim adım Mehmet ise, ben de bunu senin yanına koymam” ya da “sen benim adımı ağzına alacak adam mısın?” türünden sözler, adın kişilikle aynı tutulduğunu göstermektedir (Örnek, 2018: 206).

Bebeklere doğar doğmaz isim verilmezdi. On-on beş günlük olup göbeği düşünce bebek yıkanır ve ismi konur. Akrabalar, komşular çağrılır. Toplananlar yanlarında hediye getirirlerdi. Bir hoca çağrılır. Hoca bebeği kucağına alır, üfleye üfleye okur. Sonra ezan okur, filanca oğlu filanca diye üç kere bebeğin kulağına seslenir (Koç, 2014: 93).

Bazen büyükler kendi kaderleriyle bebeğin kaderi benzemesin diye isimlerinin bebeğe konulmasını istemezler. Bebeğin isminin de bir hafta içinde konulması gerekir. Bebek bu sürede ölürse, ahirette hangi isimle çağrılacağı belli olmayacağı için sıkıntıya düşmesi istenilmez. Bu nedenle dini inanç gereği üç günde konulması gerektiğine inanılır (Koç, 2014: 93).

Çocuğun doğduğu sırada, göbeği kesilirken konan ada “göbek adı” denmektedir. Genellikle dinseliliğiyle ün yapmış kişilerle kutsal kitaplardan seçilen bu adlar, resmi kayıta geçtiği gibi, geçmeden de çocukların ana babaları, akrabaları ve yakınları tarafından kullanılabilir. Halk göbek adı konmasını genellikle dinselilikle açıklamaktadır (Örnek, 2018: 220).

Eskişehir’de yapılan görüşmelerde elde edilenler şu şekildedir:

“Çocuğa ad üç gün içinde verilir. Hoca getirtilir. Ezan okunur ve kulağına adı söylenir” (KK-141).

“Kayıinvalidemle erik toplamaya gittik, geldik. Marmelat yapmak için erik kabuklarını sıktı sıktı kovaya koydu. Şener’in bezlerini de bunlarla yıkarız dedi. O esnada çocuğumun adının “Şener” olacağını anladım. Ben koymadım” (KK-141).

İlk çocuk yaşamadıysa ikinci çocuğa “Yaşar” adı verilir (KK-141).

Bir daha çocuk istemeyenler son çocuğuna “Yeter” adını verir (KK-141).

Bebek yeni doğduğunda hatıra kalması adına kent folklorunda tercih edilen bir yöntem de bebeğin ayak izinin alınmasıdır. Kullanılan malzemede değişiklikler görülebilmektedir.

Bebeğin el ve ayak izin sulu boya veya parmak boyasıyla çıkarılır. Sağlık açısından risk alınmaması için böyle tercih edilir. Alınan el ve ayak izi anne tarafından saklanır (KK-89, KK-90).

1.3.8. Nazar

Nazar hem lohusa hem de bebek, çocuk için en çok korkulan ve kaçınılan tehlike unsurudur. Birçok ülkede üzerine çalışmalar yapılan ve tam manasıyla çözülemeyip enerjiyle ilişkilendirilen nazar Türkiye’de dini inançla bağdaştırılarak birtakım uygulamalarla süslenmiştir.

Nazarın muhtemel kaynağı sözlü ise, görünür olması gerekmeyen, vücudun herhangi bir yerinde asılı muskalar, sesin erişebileceği en kuytu yerleri bile korurlar. Kimi zaman sözlü yollardan nazar değmesi daha da tehlikelidir. Nazara dönüşebilmesi için bakışın isabet etmesi, hedefini bulması gerekir. Oysa söz, uzakta bir yerlerden de telaffuz edildiğinde nazara neden olabilir. Sözlü olana karşı yine sözlü, dualı, yazılı, muskalı önlemler gerekli olur. Bakış yoluyla göz değmesine karşı, resimli, ikonik, parıltılı, renkli karşı-nazarlar etkili olurken, söze karşı, daha soyut ama yine de öykünmeci, yazılı nazarlıklarla hazırlıklı olmak zorunludur (Taburoğlu, 2021: 22).

Türk kültüründe, kurt motifinin koruma, uğur, bereket ve tedaviye çağrışım yaptığı bilinmektedir. Kurdun dişini cebinde taşıyan kimseye nazar değmez. Kurdun aşık kemiğini para çantasında taşıyan zengin olur. Bu kemik aynı zamanda çocuklar için nazarlıktır. Kurdun dişi gümüş kaplıdır ve gelinin saçına takılır ise gelin nazar almaz. Kurt dişi çocuk beşiklerinde kötü göze karşı koruyucudur (Kalafat, 2002; Kalafat, 2007b: 46).

İslam dininde nazar değmesine yer verilmektedir. Buhari’nin Ebu Seleme’den naklettiği hadis bunun kanıtıdır: Efendimiz, Ümmü Seleme’nin evinde yüzü kara ve kızıl ya da sarı karışığı olan bir kız görünce: buna nazr değmiş, ona okuyup ilaç yapın, buyurdu. Hz. Ayşe de şu hadisi naklediyor: Peygamberimiz, bu hastaya okuduklarında şöyle buyurdu: Allah’ın yardımı ve izniyle bizim toprağımız, kimimizin de tükürüğüyle hastalarımız şifa bulur. Hz. Peygamber, parmağını tükürüğüyle ıslatır, temiz toprağa bulaştırarak hastaya sürer ve öyle dua edermiş. Nazar değene Kur’an okuyup üflenmesi de onu tinsel açıdan güçlendirmektedir. Nazar değmesinde şu kısa dua okunmaktadır: Bismillahi erkike min külli şey’in yüezzike ve min külli aynin ve hasidin Allahü yeşfike (Hançerlioğlu, 1984: 419).

Bir hadise göre Hz. Muhammed'in bir yakını, nazarlık takmanın caiz olup olmadığını sorar. O da, “kadere karşı tek etkin nazar olduğunu” ortaya koyar. Kur'an içerisinde bir sureyi okuyan ya da muska gibi üzerine giyinen kişi, nazara karşı etkili bir korunma sağlamış olur (Donaldson, 1981: 67; Taburoğlu, 2021: 26).

Terleme ve kusma gibi belirtilerle ortaya çıkabilen nazarın değdiği bünye su kaybeder. Kişi, ne kadar kırılan, oturmamış bir bünyeye, akışkan bir varoluşa sahipse, nazarın isabet etme olasılığı da o nispette artar. Bu yüzden muhtemel nazar kaynağına cevaben, nazarlıklar yardımıyla yapay bir ıslaklık yaratılmalıdır. Özellikle kem güçlere karşı tükürmek, bakışın kurutan, güçten düşüren etkisine karşı ıslak bir yaşamın dirimiyle karşı koymak anlamını taşır. Bakış, yaşamın akışına, ıslak temeline yöneliktir: Sütten kesilen inekler, doğurganlığını yitiren kadınlar gibi (Aquaro, 2004: 8; Taburoğlu, 2021: 31).

Göz değmiş varlığın gençliği kaybolur, bedenindeki tazelik kurur, yüzünde çizgiler ortaya çıkar. Nazar altında kalanda bedensel ve ruhsal dirim geri çekilir, üretimsizleşir. Kem bakışı tükürerek ıslatmak, nemlendirmek, ondaki habis gücü zayıflatmak içindir (Dundes, 1981: 30; Taburoğlu, 2021: 31). Övgü ve sevgi dolu sözlerle maruz kalan çocuğun üzerine tükürmek, başının etrafına tuz serpmek ya da Polonya'da uygulandığı gibi kafasını yalamak bu amaca dönüktür (Brav, 1981:53; Taburoğlu, 2021: 31). Nazara karşı tükürmek, yaşam kaynaklarına göz dikene ıslak bir cevap, yeniden ıslatma çabası gibi anlaşılabilir. “Hz. Muhammed de, gözü başkasına isabet edene abdest almasını, kendisine göz isabet edene ise yıkanmasını emreder” (Kuzey, 2007: 22).

Gözün değeceği muhtemel yere doğru tükürmek, sözgelimi yeni doğmuş bir bebeğe bakan bir yabancı için böyle bir ıslatma çabasıdır. Bu sayede nazar vurmaya aday kimse, kendisiyle gelmesi muhtemel kem bakışları uzaklaştırılabilir. Nazar, bakılarda “dehidrasyon” yaratır. Bir çocuğun güzelliği övüldüğünde ardından tükürmek de bu çekilen suyun telafisi içindir. Bazı yerlerde yeni doğmuş bebeğin kırılğanlığı, nazara açıklığının kırk gün sürdüğü varsayılır. Bu zaman boyunca içeride kalan, gözlerden uzak tutulan çocuk, kırkıncı gününde ilk kez yıkanarak, nazardan kısmen bağışık şekilde dışarı çıkarılır. O güne kadar bedeni ve ruhu dağınık yaşayan çocuğun, yıkandıktan sonra sanki parçaları bir araya gelir; nazarın içerisine nüfuz edebileceği boşluklar, gözenekler suyla dolar. Akan suyla beraber, efsunlanmış

gibi, muhtemel nazarları kovabilecek bir bağışıklık kazanır. Suyla mesh etme, vaftiz etme de farklı fiiller sayılmamalıdır (Taburoğlu, 2021: 30).

Geleneksel toplumda yaygın olan göz değmesi inancının bireydeki güvensizlik ve saldırganlık-kıskançlık duygularını inkara ve yadsımaya yarayan bir inanç sistemi olduğu ileri sürülmekte; “ruh sağlığı ve toplum hekimliği yönünden göz değmesi inancının bireyin ilerlemesini, daha iyiye doğru gitmesini, hastalara erken yardım sağlamasını önleyen bir inanç olarak görülmesi yerinde olur denmektedir (Öztürk-Tekeşin, s. 308, 31. 168; Örnek, 2018: 233).

Cemiyetimiz, esas olarak, siyah ve kestane saçlı, beyaz ve esmer tenli fertlerden meydana gelmiştir. Böyle bir topluluk, düşman olarak çok defa mavi gözlü ve sarı saçlılarla karşılaşmıştır. Halk arasında gezenler, mavi göz ile sarı saçın tutulmadığını görmüşlerdir. Bu his, geçmiş zamanlarda daha da köklü idi. Bu sebeple halk, öldürücü kudrete sarı saçlılık ve mavi gözlülük sıfatlarını vermekte gecikmemiştir. Böylece bugünkü korkunç tip meydana gelmiştir. (Acıpayamlı, 1962: 16).

Aynı zaman içinde doğuran kadınlar kırk gün birbirleriyle görüşmezler veya görüştürülmezler. Ancak, görüşme zorunlu ise, birbirlerine nazarlarının değmemesi için birbirlerinden iğne alıp verirler ve bu sayede nazar önlenmiş olur (Sever, 2016: 104).

Nazar, kem göz, iftira, beddua gibi etkilerden korunmak ve arınmak için elin, baş etrafında daireler çizilerek üç kere döndürülmesi ile gerçekleştirilmesidir. Bu uygulama yapılırken de bitiriş anında, “El benim değil Fatıma Anamızın eli olsun” sözü söylenir (Işık, 2017: 29).

Halka göre nazar, daha ziyade, sıhhatli, güzel, neşeli kimselere değmektedir. Mademki durum böyledir, o halde kendisine nazar değmesi mümkün olan kimseyi, nazarın hoşlanmayacağı şekle sokmak lazımdır. Demek oluyor ki, halk bu hareketiyle, öldürücü kudreti aldatmaya çalışmaktadır ve aldatacağına da emindir (Acıpayamlı, 1962: 18).

“Alageyik Kaf dağında oturan Tepegöz’ün kızıdır.” Toroslar ve Aladağ’da Boz geyik adlı bir dedeye (yatıra) saygı gösterilir. Geyik boynuzları evlerin çatılarına, kapı üstlerine nazarlık olarak asılır (Sözeri, 2014: 78).

Eskişehir’in Seyitgazi İlçesi Sandıközü Köyü’nde avcılık yapanların evinde nazarlık amacıyla geyik boynuzlarının tavana asıldığı görülmüştür.

Çocuğa, eski elbise giydirilir. Eğer, çocuğa yeni elbise giydirmek zorunluluğu varsa, bu elbisenin bir tarafı yırtılır veya elbise tersine çevrilerek giydirilir (Acıpayamlı, 1962: 2).

Çocuğun yüzü, çenesi, boynu, göğsü ve kolları kocakarılar yalatılır (Acıpayamlı, 1962: 3).

Eğer bebek evden dışarı çıkarılmak isteniyorsa, kundağına sarımsak yerleştirilir (Acıpayamlı, 1962: 3).

Mavi boncuk, katırtırnağı, kaplumbağa yumurtası kabuğu, kurt veya köpek dişi, altın, hurma çekirdeğinden yapılan minyatür nalın, mercan, yılan gömleği parçası, iğde çekirdeği, şap, sarımsak, üzerlik, çörek otu bir çıkıya dikilerek çocuğun omzuna asılır (Acıpayamlı, 1962: 3).

Çocuğa nazarı değdiğine inanılan şahsın evine gidilerek kapısının eşliğinden gizlice bir parça alınır. Bu yonga ateşe atılarak meydana gelen dumana hasta çocuk tutulur. Yahut, adı geçen şahsın evinden çalınan herhangi bir eşya, üzerlikle birlikte, ateşe yakılır ve dumanına çocuk tutulur (Acıpayamlı, 1962: 7).

Hasta çocuk uyutulur. Bu sırada da ateşe üzerlik ve çörekotu atılarak uyuyan çocuk meydana gelen dumanla tütsülenir. Aynı zamanda: “Üzerliksin, her derde devasın... Üzerlik demişler senin adına... Çıksın çocuğumun ağzından kasığından... Elem tere/iş, gözlere demir şiş... Çörekotu patlasın, çocuğuma nazar edenler, çatır çatır çatlasın”. denir (Acıpayamlı, 1962: 7).

Nazar değen çocuğun üstüne örtülen bezin üst tarafından aşağı doğru su dökülür (Acıpayamlı, 1962: 8).

Hasta çocuk kendisine nazar değdiği sanılan kimseye ait kumaş parçası veya ayakkabı tabanının içine atıldığı su veya aynı şahsın ayakkabısının yıkanmasından meydana gelen kirli su ile yıkanır (Acıpayamlı, 1962: 3).

Kırkklı çocuğa nazar değmesin diye muska, iğde dalı ve dilgöz boncuk (yedi delikli mavi boncuk) takılır (Koç, 2014: 93).

Sarımsak tepesi, bir miktar tuz ve çörekotu bir bezin içine konur ve dikilir. Bu hazırlanan muska bebeğin üzerine takılır (Koç, 2014: 93).

Çok farklı şekillerde açığa çıkabilen nazarı bertaraf etmek için, aynı çeşitlilikte karşı-nazar girişimlerinde bulunmak gerekir. Örneğin nazar vuran gözlerin kem etkisini dengelemek için, bırakılan şeye doğru tükürmek bunun bir yoludur. Bu edimsel nazarlık, nazarın “kurutan” etkisine karşı, bir “ıslatma” girişimi olsa da, aynı zamanda öykünmecî bir nazarlık üretme çabasını da örnekler. Tükürük, aynı zamanda dışarı atılan bir nefestir; kötü varlıklara doğru yönelen bir üfürükle beraber çıkar. Bu sırada ağızdan gerçekten tükürük çıkması beklenir. Sadece tükürme sesi çıkarmak, nazar boncuğunu, camdan değil de plastik veya tahtadan yapmakla eşanlamlı bir edimdir. Nazarlığın kendisi, bir ikon gibi malzemesinden ayrılmaz (Taburoğlu, 2021: 21).

Eskişehir’de yapılan görüşmeler doğrultusunda elde edilen verilen şunlardır:

“Yüreğin daralır için sıkılırsa nazar değmiş denir ve kurşun döktürülür” (KK-49).

“Nazar değmesine tavada üzerlik, tütsü yakılır” (KK-49).

“Nazar için tavada tuz kavrulur” (KK-49).

“Çocukların omzuna çörek otu ve karaağaç bir beze sarılarak takılır” (KK-49).

“Nazar ocağı olur. Sadece kan bağı olan biri istediği kişinin ağzına tükürür ve ocak o kişiye geçer. Ocak olan kişi dua okuyarak nazarı geçirir” (KK-50).

“El verebilecek ocak olan tanıdığım, komşum vardı. Kendisi nazar okurdu. Bana el verdi. El verirken, elini elime koydu ve bir dua okudu. Şimdi bende de el var. El almak yeterli değil, biraz da nefesin kuvvetli olmalıdır ve inanmak gerekir” (KK-51).

“Başı ağrıyan, nazardan etkilenen bana gelir. Çocukken de babaannem ve annem nazar için okurlardı ve geçerdi. Annemin nefesi çok kuvvetliydi ve ocaktı. Başkası okusa geçmeyen annemde geçerdi. Şimdi de ben el aldım ve okuduğumda tesir ediyor. Herhangi para veya hediye kabul etmem. Ocaktan bir su veririm. Ben okuduktan sonra nazar dışarı gitsin diye dışarı bakmasını söylerim” (KK-136).

“Babaannem kurşun dökerdi. Eski kepçelerden bir kepçe kullanılır. Gaz ocağında eritilir. Üzerine çarşaf örtülür. Bir kaba su konur ve üzerinde kurşun dökülür. Coss diye bir ses çıkar. Sonrasında nazar üzerine dualar okunur. Dökülen kurşun eşiğe dökülür ve düz bir şekil alır. Daha sonra oradan alınır. Ben de bildiğim bütün ayetleri okurum” (KK-136).

“Büyük kızım, bir bayram günü dillendirerek sevdim. Büyümüş ve kendi kendine saçlarını taradığı bir dönemdi. Altı yaşlarındaydı. Anneannesine gittik. Çocuk halsizleşti ve birden bayıldı. Annem, anne ve babanın nazarı çok değer derdi. O zaman cuma günüydü. Annem camiden çıkan dedelere kızımı okuttu. Okudukça düzeldi” (KK-103)

“Havale geçiren çocuklar olur. Durduk yere çocuğun gözleri büyür. Nazarla olur denir. O zaman da yüzüne Kur’an sayfasını açarlar, örterler ve çocuk düzelir. Bunu da büyükler şöyle açıklar: Bilimsel olarak çocuğun ortamla ilişkisi kitabın karanlığıyla kesilir. Çocuk sakinleştiği için düzelir. Dini açıdan ise Kur’an kutsaldır ve düzeltti denir. Herhangi bir kitap kapansa da o çocuk sakinleştiği için nefesi düzelir. Ya ağlarken katılmıştır ya da nefesi durmuştur. Teyzemin ilk çocuğu havale geçirmiş. Kayınvalidesi Kur’an kapamış ve çocuk boğulmuş ve ölmüş” (KK-103).

“Bebeğin ilk siyah kakasını, evin ilk giriş eşiğine, halı altına koyulur. Kötü gözle gelen varsa bile, o pis bakış kakasında kalır. Benim başıma geldiği için sonraki doğumlarımda, hep ilk kakasını kapı eşiğine koydum. Gelenler üstünden geçti” (KK-19).

1.3.9. Ağız Açma/Boğaz Açma/Huy Kesme

Çocuk doğduktan sonra, aile büyükleri çocuğun kimin huyunu almasını istiyorlarsa, çocuk ilk defa onun kucağına verilir. Çocuğun iştahının, yemesinin içmesinin kim gibi olması isteniyorsa o kişi çocuğun ağzını açarak tükürüyormuş gibi “tu, tu” diyerek çocuğun ağzına pekmez veya bal verir. Bu işleme “boğaz açma” adı verilir (Sever, 2016: 93).

Yeğenimi ilk kez ben kucağıma aldım ve mamasını ilk ben yedirdim. İkisinin de ilki bende yaşandığı için huyumu alacaktır diye düşündüm. Bir de kız halaya çeker derler. Kız yeğenim ve ben de halasıyım (KK-134).

1.3.10. Kırk Basması/Al Basması

Kırklı olmanın belirgin özelliği, annenin bu süre içerisinde tabu, yani pis sayılmasıdır. Kadının tabusal nitelikteki birtakım kaçınmalarının temelinde bu pislik tasarımı yatmaktadır. Bu pislik duygusu oldukça yaygındır. Doğum yapan kadınların belirli bir süre başkalarına tabu olması çeşitli kültürlerde yer almaktadır. İslam kültür çevresinde de aynı durumu görüyoruz. Ortaçağda Müslümanlarda “kırk gün anne pisliğinden temizlenemez sayılırdı. O ne evden dışarı çıkabilir, ne de dağlara bakabilirdi, çünkü temiz olmadığından kaynakları kuruturdu. Yirmi bir gün saçlarını ıslatması ve herhangi bir şeye dokunması yasaktı. Yoksa pisliği yaymış olurdu (Mazaheri, 1972: 49).

İkindiden sonra lohusanın dışarıya su dökmemesi, bebeğinin kıyafetlerini dışarda bırakmaması gibi kaçınmalar karşımıza yeraltı dünyasıyla yeryüzü dünyası arasındaki zıt zaman anlayışını çıkarmaktadır. Bilindiği üzere yeryüzünde gündüz iken yeraltında gece, yeryüzünde gece iken yeraltında gündüzdür. Bu yüzden akşam vakti dışarşerli gibi kötü ruhların rahatça gezip tozduğuna inanılır. Lohusa ve bebeğine musallat olmayı seven bu kötü ruhlardan korunmak için onların yeryüzünde olduğu gece vakitlerinde lohusa ve bebeğinin dışarda olmaktan kaçınmaları da bu yüzdendir. Bu inanış, yalnızca lohusa ve bebeğini değil yaşayan tüm insanları da içine almaktadır. Akşam vakti su dökülmez ya da bir şey silkelenmez, hayvanlara ilişilmez. Bütün bu kaçınmalar insanların kendilerini dışarşerliden korumaları içindir (Kolot, 2017: 51).

Altaylı boylarda ve Kırgızlar'da doğum saati yaklaşıncı, oba yahut oymak kadınları lohusanın evine toplanırlar. Tecrübe görmüş bir kadın ebe (ineci) vazifesini görür. Çadırın tam orta yerine (ateş yakılan yerine) bir direk yerleştirerek ona bir urgan bağlarlar. Bu urganın bir ucu duvara bağlanıp lohusanın koltukları altından geçirilir. Kadın çok ıstırap çekmeye başlarsa albastı yahut al karısı denilen kötü ruhun lohusaya musallat olduğuna hükmederler. Bu kötü ruhu korkutmak, kovmak için erkekler de toplanır, “hay, huy! Diye haykırmaya başlarlar, tüfek ile havaya ateş ederler. Bu gürültü kadın doğuruncaya ve baygınlığı geçinceye kadar devam eder. Bazen hocanın yahut baksının müdahalesine lüzum hâsıl olur (İnan, 2017: 161).

Lohusalara musallat olan bu kötü ruh Çin seddinden Akdeniz kıyılarına, buz denizinden Hind'e kadar yayılmış Türk folklor ve hurafelerinde Al karası, Albastı, Al albis, almıs adlarıyla yer almıştır (İnan, 2017: 161).

Özellikle İslamiyet'i kabul eden Türk boyları tarafından “Albastı (Türkiye ve Balkan Türkleri), “Albız (Osmanlı Türkleri), Albarstı, Alvasti, Albosti, Yalmavuz, Yalmaguz (Orta Asya Türkleri). Türk boyları arasındaki halk inanmalarına göre, “alkarısı” veya “albasması” adı verilen bu kötü ruh yeni doğum yapmış kadınlara, loğusalara ve çocuklarına musallat olmakta, onların ciğerlerini yemeye çalışmakta veya kanlarını emerek onları öldürmeye çalışmaktadır. Bu kötü ruhun eski Türk inanç sistemindeki koruyucu ruh al ruhu ile aynı varlık olduğu düşünülürse, eski inanç sistemindeki olumlu ruh, İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemde şeytanileştirilmiş, olumsuz ve kötü bir varlığa dönüştürülerek ondan uzaklaşmaya çalışıldığı açıktır (İnayet 2010: 15-17).

Halk arasında ağıl, samanlık, viranelik, su kıyısı, kaya, çeşme ve su kaynaklarını alkarısının eğleştiği ve saklandığı yerler olarak kabul edilir; buralara besmeleyle ve destur çekerek yanaşılması gerekir (Örnek, 1977: 145; Çobanoğlu, 2021: 134).

En çok hoşlandığı şey gelinin ciğeridir ve daha çok erkek çocuk doğuran kadına musallat olur (Soylu 1975, 7264).

Alkarısı veya Alkızı ahırda atlara musallat olur onların yelelerini, kuyruklarını örer ve üzerine binip koşturduğu atları yorar, terletir; atın sırtına sakız

yapıştırmak; Alkızına iğne, çengelli iğne batırmak, dua okumak suretiyle onu yakalamak mümkündür; yakalanan alkızı yakalayanın sülalesine dokunmayacağını söyleyerek serbest bırakılır veya ev işlerinde kullanılır fakat yanlışlıkla serbest bırakılır; Alkızı sözünde durur, Alkızını tutan kişinin şahsi eşyaları da yeni doğmuş bebekleri ve lohusaları koruyucu işleve sahiptir (Çobanoğlu, 2021: 136).

Alkarısı'nın yörede çizilen fiziki görünümü ile diğer Türk boylarındaki Alkarısı tasavvurları büyük benzerlik göstermektedir. Sözelimi Fergana Özbekleri, Alkarısı'nı pejmürde, dağınık saçlı bir kocakarı suretinde telakki ederler (İnan, 1987: 261; Sever, 2016: 94).

Albastı'nın kadın olarak görülmesi ve hem koruyucu, hem de ölüm getirici olması bu iyenin zamanla anaerkil yapının zayıflaması, kadının merkezi konumdan çıkarılmasıyla alakalı olabilir. Zira anaerkil bir yapıda Ulu Ana, İlahe Ana olan kadın ataerkil yapıda bu ilahi konumdan sıyrılarak yardımcı karaktere akabinde olumsuzlayıcı tipe dönmüş olmalıdır (Karakaya, 2019: 17).

Kırgız-Kazak Türkleri'nin hurafelerine göre “albastı” iki nevi olup biri “kara albastı” ve diğeri de “sarı albastı”dır. “Sarı albastı”lar hoca veya baksı (şaman)ların okumasıyla def olup giderler. “Kara albastı” ise kendisini görmek iktidarına malik olan ocaklı adamlar başka kimseden korkmaz. “Sarı albastı” sarışın bir kadın suretindedir. Bazen keçi veya tilki suretlerine girer. bu ruh lohusalara musallat olup ciğerlerini alır, götürüp suya atar. Baksılar yahut ocaklı adamlar “albastı”yı ciğeri yerine koymaya mecbur ederler. “Albastı”yı yakalayan baksı eline kopuz alarak şu afsunu söyler:

“Ey, albastı zalim,
Koy ciğerini yerine,
Zavallının canın iade et,
Sözümü tutmazsan,
Bana hürmet etmezsen,
Gözlerini çıkarırım...”

Bu suretle merasim yapılırsa albastı ciğeri yerine koyar ve ölen lohusa da iadei hayat edermiş. Baksılar “albastı”yı, ekseriya, keçi suretinde görüyorlar (İnan, 2017: 161-162).

Kazak-Kırgızlarda keçi suretinde görülen Alkarısı, Urenha-Tuba Türklerinde keçi sesi ile bağırarak bir yaratıktır. Bütün Türk boylarında olduğu gibi Anadolu’da ve dolayısıyla yörede de Alkarısı, kötü sesle bağırarak bir yaratıktır. Diğer ortak bir özellik olarak da bu ruh bütün Türklerde dışıdır; hoppa, hilekar ve yalancıdır (İnan, 1972: 172; Sever, 2016: 97).

“Kara albastı” yahut “Kara” ciddi ve ağır başlı bir ruhtur. “Sarı albastı” ise hoppa, mekhar ve şarlatandır. Ekseriya insanları hile ve aldatmakla ele geçirir. Bazen insana dokunmayacağına söz verir ve uzak bulunur. Lakin daima fırsat bekler ve nihayet kolayını bulup bir zararını dokundurur (İnan, 2017: 162).

Kazaklarda da alkarısının çocuğu çalma inancı görülmektedir: İnana göre körpe uşah tek kaldıkda cin onu deyişdirebilir. Yeni, özünün hasta uşağını sağlam uşağın yerine koyur, sağlamı ise özü ile aparır. Bele uşaklar el arasında “cin deyişeyi” adlanır. “Cin deyişeyi” adlanan uşakları magik üsulla deyişdirirler. Ana, uşağı kebiristanlığa getirip 6 köhne kebir keçip onu 7. kebirin üzerine koyup deyir: “Ey uşağını götür, benim uşağımı kaytar”. Ana, arhaya bakmadan oradan ayrılır. Eger uşak ağlayırsa, deyirler: “Cin uşağı kaytarıb, öz uşağını apardı”, yoh ağlamırsa, demeli, deyişmeyib” (Kadirzade, 2000: 451).

Doğuran kadının yakınlarından başkası, kırkı çıkmamış çocuğun yanına girmez. Aksi durum olursa, gelen kişinin kırkı basar ve çocuk zarar görür. Bu zarar, çocuğun ölümü olacağı gibi, çocuğun bir tarafının sakat olması şeklinde olur (Sever, 2016: 104).

Kırk basmaması için bebeğin başucuna Mushaf, süpürge konur. Bebeğin uyuması için salıncak yapılır ve salıncağa da yine süpürge asılır. Şeytanlar çalmasını diye süpürge konur (Koç, 2014: 93).

Aşağıkuzfındık Köyünde cıngıl yerine çom sözcüğü kullanılır. İğneyle mavi ve yıldızlı boncuklardan örülüp çocuklara takılır (Koç, 2014: 93).

Köyde cenaze varsa ve kapının önünden geçecekse, cenaze geçmeden lohusa bebeği alır ve cenazenin önünden önce o geçer, böylece kırkı o keser (Koç, 2014: 93).

Kırk basmasın diye çarşıdan kanlı et getirilmez, acı maya alınıp verilmez. Komşuya bir şey verilmez, komşudan alınmaz (Koç, 2014: 93).

Al basmaması için kırmızı bir şeyler konur. Al basan kadının çeke çeke öldüğü görülmüştür. “Al basmış, lohusa öldü.” derler. Yörede doğum yapı da ölen çok kadın olmuştur (Koç, 2014: 96).

Al basan kadın kendini kaybeder, akıl noksanlığı gibi bir şey oluşur. Korkan kadının kendini sandığa kapattığına bile rastlanılmıştır (Koç, 2014: 96).

Lohusa kırmızı yazma örter, ayağına da yeşil giyer (Koç, 2014: 96).

Lohusa ayağa kalkana kadar beklenirdi. Başında biri nöbet tutardı. Yatağının bir ucuna ip bağlanır ve Ayet’el Kürsi okunarak etrafı dolandırılır, ipin diğer ucuna bağlanırdı. Üç gün sonra, lohusa kalkınca ip çözülürdü. Bu şekilde yapınca al basmaz. Kırmızı ip ya da kurdele takardı ki bu da al basın diye yapılırdı (Koç, 2014: 96).

Eskişehir’de yapılan araştırmada tespit edilenler şunlardır:

“Doğum sonrası hastaneden çıktığım gün eşimin kısa bir mesafeye gitmesi gerekiyordu. Oğlumun doğumunun 3 günüydü. Kapıyı kitledim, yattım. Aynı odada annemle yatıyorduk. Kapının kilidi açıldı. Ben, eşim geldi diye düşündüğüm için hiç umursamadım. Bir şey geldi, yatağın ayakucundan boğazıma oturdu. Nefes alamıyordum. Çırpınışlarım ve çıkardığım seslerden annem uyanıp, beni zar zor uyandırmış. Ondan sonra da yastığımın altına bıçak ve başucuma da Kur'an-ı Kerim koymuştuk” (KK-92).

“Kızımın henüz kırkı çıkmamıştı. Kapının yanında gece lambası vardı ve yanıyordu. Yatakta gözümü bir açtım; çok uzun, siyah kıyafetli, yüzü belli olmayan kadın şeklinde biri ışığın altındaydı. Besmele de çekemiyorum. Baktım baktım sonra

sabah ezanı okunmaya başladı. Besmele çektim. O an kapıyı açıp, çıkıp gitti. O anda hiç korkmadım ama sonradan aklım başıma gelince uzun süre korktum” (KK-93).

“Kırklı kadın ve bebek düğün evine gitmez, cenaze evine gitmez. Kırklı kadın ve bebeğe adetli (regl) kadının bakmaması gerekir. Adetli olan kadın bir kez olsun bakarsa, o kişinin her adet zamanında bebeğin yüzünde kızarıklık olur. Büyükler derdi. Genelde gerçek olduğuna da rast gelindi” (KK-93).

“Nazardan korunmak için, kırkı dolmadan çocuğun yüzü kimseye gösterilmez, annenin bulunduğu odaya kimse alınmaz” (KK-66).

“Kırk basması yaşadım ama önceden pek inanmıyordum. Bebeğim olduğunda ayrı odada ikimiz kalıyorduk. Bir gece onun ağlamasına gözlerimi açtım ama kımıldayamıyorum. Uyku ile uyanıklık arası bir şeyler oldu. İçimden bütün duaları okudum ve bir hışımla kurtuldum. Sonra hep eşimle aynı odada uyuduk. Kırklı kadın ve bebek kesinlikle yalnız kalmamalıdır” (KK-94).

“Kırkı çıkmayan kadın yalnız bırakılmaz. Yalnız kalırsa erkek ceketini ya da süpürge konur. Korkuturlar diye önlemdir. Bir de hem lohusa anne hem bebek için kırk gün mezarı açık denir” (KK-96).

“İki evladım var. İkisinde de yalnız kaldım ve hiç bir kırk basması ya da al basması yaşamadım” (KK-95).

“Kırk basmasın diye kapı arkasına süpürge konur. Yatağın yanına ve yastığın yanına anahtar veya demir konur” (KK-97).

“Oğlumda kırk gün boyunca kırk basması oldu. Sadece başucumda Kur'an ayetleri sesli olarak açıkken olmuyordu, durduğu an yeniden korkmaya ve korkutulmaya başlıyordum. Korkutulduğumda yanımdakiler uyandırır istiyordum ama hareket edemiyordum. Uyur uyanık arası bir durum oluyordu. İkinci gebeliğimde tekrarı olmadı” (KK-98).

“İlk oğlumda o kadar çok korkutuyorlardı ki, aklımı kaçıyorum sanmıştım. Geceleri ayaklarımın üstünden göğsümün üstüne kadar küçük küçük şeyler üstüme oturup, oğlumu da ellerine alıp camdan aşağıya sallıyorlardı. Bağırıyorsun ama

duyulmuyor. Besmele çekmek nerde, nefesim kesiliyordu. Birkaç kez bunu yaşadım. Bir iki kez korkutulduğumda da oğlumu kapı dışına götürerek beni de çağırıyorlardı. Kalkıp gidiyordum. Eşim yakalayıp uyandırmıştı. Ben bunlarla boğuşurken psikolojim iyice bozulmuştu ve uyumak istemiyordum. Rahmetli babaannem anneme kızdı ve “eh be kızım insan bir arayıp sormaz mı” dedi. Sonra “eşinin bir kaç gün giydiği atleti ters çevirip sen giy” dedi. O günden sonra hiçbir şekilde ne kâbuslar ne de götürmeye kalkmalar olmadı. Altı sene sonra ikinci oğlumda da aynı uygulamayı yaptım ve sorunsuz kırk gün geçirdim” (KK-99).

“Al basmasın diye anneye kırmızı kurdele bağlanır” (KK-100).

“Kayınvalidemi lohusalığının ilk yirmi gününde çok korkutuyorlarmış. Bir gece kayınpederim yokmuş. Kayınvalidem de kucağında bebekle uyumuş. Uykusunda bir tokat atmışlar, kalkamamış da dua etmeye çalışmış. Sonra zar zor kalkınca rüya gördüm sanmış. Yüzünü yıkarken bir bakmış, yüzünün yanı kıpkırmızıymış. Bir daha da yalnız bırakmamışlar ya da başucuna Kur’an-ı Kerim koymuş” (KK-101).

“Lohusayken yattığımda birisi adımla sesleniyor gibi gelirdi. Kaynanam “sakın kalkıp gitme, üç kere duyana kadar kalkma” derdi. Hiç orali olmadım. Bebeği yalnız bırakma dediler. Başında sürekli kim bekleyecekti. Kırk gün olunca arada sırada mecbur tek bırakılmak zorunda kalınıyor. Allah’a emanet yastığının altına küçücük Kur’anlardan alıp koydum” (KK-102).

“Lohusayken bir sabah üstümde biri oturuyordu. Uyanmak istiyordum ama uyanamıyordum. Üstümdeki adam beni “kızım kızım” diye seviyordu. Bu kişi eşimin ölmüş babasıymış. Sonrasında korkuyla kalktım. Yanımda eşim uyandı. Diğer odadan kayınvalidem de koştu, geldi. Sonrasında içinde Kur’an suresi olan cevşeni üzerimde taşıdım. 21 yaşındaydım. Bayağı bir süre yalnız kalamadım ama bir daha da böyle bir şey yaşamadım. Bu olay yaşanmadan bir iki gün önce rahmetliyi çok andık. Çok anınca krizimin elleri teninin rengi dedesine benzetildi” (KK-103).

“Anneler lohusa iken yorgun olur. Bebek uyumaz, anne de korkutulur denirdi. Yanıma annemle kayınvalidem Kur’an, bıçak, makas koydurtmadılar. Çünkü Kur’an-ı Kerim yücedir, baş altına alınmazdı. Ben lohusayken, ebe hemşireydi

uyutup dinlendirdiler. Ben de torunumun doğumunda koydurtmadım. Sadece boynuna cevşen taktık” (KK-103).

“Kırkı çıkmayan bebeğin çamaşırları ikindi vaktinden sonra dışarı serilmez. Eğer ki, bebek yıkandı ise leğendeki suyu sabah ezanından sonra, güneş doğduğunda dökmek gerekir” (KK-104).

“Lohusa kadının ve bebeğin yanına gusül abdestsiz gidilmez. Adetli iken gidilmez. Eğer giden olursa bebekte ve annede çıban gibi yara dökülür. Benim başıma geldi” (KK-19).

“Sucuya imek ve ev işi yapmak dışında bebeği tek bırakmazdım. Tek bırakıldığında da Kur’an, süpürge sapından birkaç tel, kilitli iğneye takılı altın bebeğin başına kırkı çikana kadar konur” (KK-141).

“Gece çocuğun bezi dışarıda tutulmaz. Ezandan önce toplanır. Çocuğun kırklıken yıkandığı su olur olmaz yere dökülmez. Anneye çocuğa uğrama olur. Cin çarpar denir” (KK-141).

“Bizim adımızın gittiği yedi ceddimizden kimseye albastı uğramayacakmış. Çünkü anneannemin dedesi alkarısını atın üstünde giderken ipi atıp yakalamış. Alkarısı beni serbest bırakırsan senin yedi ceddine dokunmayacağım demiş. Sülalede her lohusa olan kadın bu olayı aklından geçirir ve adını anmış olur” (KK-141, KK-133).

“Lohusayken uykuya yeni daldığımda birden yatakta titremeye başladım. Bir sesin öleceksin dediğini duyuyordum. Gerçekten öleceğime inandım. Yatak öyle bir zangırdarak titriyordu ki, hiç durmayacak sandım. Başımda Kuran okudular. Ağladıklarını duyuyordum. Sonra eşim yanıma geldi. O geldikten kısa bir süre sonra sakinledim. Hayatımın en zor anıydı” (KK-133).

1.3.11. Kırk Karışması

Lohusa ile çocuk hamamda iken, şayet kırk hamamı için başka bir lohusa getirilecek olursa, kırk basmamak için, çocuğu hemen kucağına alıp yukarı kaldırmak lazımdır. Bu gibi hallerde etrafında bulunan kadınlar açıkğöz olurlar.

Bir mahallede kırk gün içinde iki çocuk doğarsa bunların kırkları karışmış olduğundan herhangi bir evdeki ilk karşılaşmalarında çocukları sırt sırta getirmek gerekir, zira kırk basması büyük bir ihtimal dâhilindedir (Ali Rıza Bey, 1973: 110-111; Örnek, 2018: 204).

Doğum olduğunda, eğer evde veya komşuda herhangi bir hayvan mesela inek yavrulamışsa, loğusayla ineğin kırkı karışır. Loğusa, ineğe ekmek götürür, ineğin sahibi de iğne veya ineğin sütünden getirirse kırk karışması giderilmiş olur (Sever, 2016: 102).

Kırkı karışmış çocuklardan biri ölürse, onun mezarının toprağından alarak diğer çocuğı o toprağın suyu ile iki yol ayırdığında, kanı karışmadık (akraba olmayan) birine yıkattırlarsa, kalan çocuğı zarar gelmez (Uğur, 1948: 7; Sever, 2016: 99).

Bir lohusa varken başka biri daha doğum yaparsa ikisi kırkları çıkıncaya kadar karşılaşmamalıdır. Bir çeşme başında karşılaşılırsa başka biri kırk basmasın diye aralarından su atar. Gece kırklı kişi dışarıya çıkmaz. Kırk basmaması için başına demir, maşa, anahtar, süpürge konur (Koç, 2014: 93).

Lohusalar karşılaşınca yazma değişirler. Oğlan doğurmuş bir lohusa ile kız doğurmuş lohusa karşılaşırsa kız oğlanı basar. Akin köyünde ocak vardır. Kırk basmasın diye bebeğın yedi yerinden yakarlar (Koç, 2014: 93).

Kil, tuz, bıçak bekçidir, bebeğı şeytandan korusun diye bebeğın başına konur. Önceden kille bebek yıkandığı için önemlidir (Koç, 2014: 93).

Kırkı çıkmamış iki lohusa karşılaşırsa, kirli kadın üstüne gelirse bebeğı kırk basar ve her yeri yara olur (Koç, 2014: 93).

“İki kırklı aynı ortama sokulmaz. Hem bebeklerin hem lohusa annelerin kırkı karışır derler” (KK-141).

1.3.12. Kırk Uçurması ve Kırk Banyosu/Kırklama

Kırk olgusunun son evresi olan kırkinci gün arınmanın temsili su yöntemiyle donatılan bir uygulamayla gerçekleştirilmektedir.

Yenidoğanın elleri amniotik sıvı ile bulaşmış olarak doğar. Yenidoğan bu tat alma duyusu sayesinde elleri ağzına sokar ve kolaylıkla memeyi bulur. Yenidoğanın elleri dışında geri kalan vücut bölgelerinin kurulanması, ellerinin yıkanmaması, kurulanmaması gerekir. Memede oluşan ve yeni doğanın yön bulmasına yardımcı olan kokuların kaybolmaması için areola da (meme ucundaki kahverengi alan) yıkanmaz (Onat, 2021: 63).

Kazakistan'da bala (çocuk) kırkından çıkınca balaya kına yakılır. Bu uygulama banyosunun suyuna kına katılarak yapılır. Bununla amaç, sosumayı (tiksinmeyi) önlemektir. Böylece çocuğun görünmeyenlerin korkutmalarına karşı korunacağına inanılır (Kalafat, 2007a: 356).

Eski İstanbul yaşamında “kırk hamamı” adeti ise şöyle anlatılmaktadır: Kırkinci günü lohusayı ve çocuğu hamama götürürler. Hısım akraba, konu komşu kırk hamamına davetlidirler. Hamamın dışarısında lohusayı ve ebe hanımın kucağındaki çocuğu çengiler ve çalgıcılar çalıp oynayarak üç defa dolaştırırlar. Bundan sonra içeriye götürürler. Artık hamamın dışında çengi ve çalgı akşama kadar devam eder (Örnek, 204).

Loğusa, kırk günlük süre sonunda, maddi olarak temizlenmiş; dünyaya yeni bir can getirmesi sebebiyle, kutsal bir görev yapmış olmakla manevi olarak da güçlenmiş olarak topluma katılmaktadır. Kırklamada maddi olarak yıkanmada, temizlenmek, arınmak için tek başına suyun gücü yeterli olmamaktadır. Su güçlendirilmelidir. Bu nedenledir ki, güçlülük ve sıhhat vereceğine inanılan taş, demir, vb. objeler suya konmaktadır (Erk, 1976:106; Sever, 2016: 104).

Anadolu'da Kars ve çevresinde çocuk kırklanacağı zaman kırk suyuna fasulye tanesi gibi sayılabilir şeylerden 40 adet konur. Bunlardan en makbulü bir çift kurutulmuş kurban veya kurt gözüdür. Kurt gözü kurban gözü ile eş değerde algılanmış olup, Al Karısı ve benzeri gibi görünmeyen tehditlere karşı koruyucu

olduğuna inanılmıştır. Kurt gözünün mistik gücü de mitolojik dönemden günümüze kadar gelebilmiştir (Kalafat, 2007).

Çaydan yedi taş toplanır. Özellikle evlenmemiş kızlara saydırılır. Bir kabın içine bu taşlar konur. Üzerine de okunarak yedi fincan su eklenir. Kabın kalanı da akan suyla doldurulur. Bu suyla anne yıkanır. Bebek de bu suyla yıkanır. En son bebeğin kafasından döke döke abdest aldırılır. Kafasından sırtına doğru su gezdirilir. Su ayağında biterse çorabı çabuk eskidir, ellerinde biterse işi çabuk olur, denirdi. Bu nedenle su dökme işi elinde bitirilir (Koç, 2014: 94).

Kırklama yapılırken şingirdak diye bir şey var. Bebeğin başından çevrilir. Suyun içine atılır (Koç, 2014: 94).

Bir kabın içine kırk fincan ya da tepesi delinerek boşaltılmış yumurta kabuğu ile kırk ölçü su konur. Bu kabın içine suyun ayağından toplanmış kırk tane taş atılır. İğne, gümüş, altın, boncuk da atılır. Böylece arı, temiz olacağına inanılır. Kırklamayı kim yaparsa gümüş yüzük ona verilirdi. Suyu bebeğe dökerken kırklamayı yapan kişi bildiği sureleri okur. Kırk suyunun sonu başına dökölür, şapka kolay çıkar denilir. Ayağına dökölürse ayakkabıyı çabuk eskiteceğine inanılırdı (Koç, 2014: 94-95).

Kabın içine ölçüyle su konur. Su kenarından toplanan kırk taş suya atılır. Çeşitli boncuklardan, kemikten, metallerden yapılan şingirdak bebeğin başında şingir şingir sallanır. Yüzük, iğne suyun içine atılır. Sonra bebek de anne de o suyla yıkanır (Koç, 2014: 95).

Kırkı dolunca lohusa, bebeğini alıp annesini ziyarete gider. Büyükler para ve yumurta verir. Evine fare girmesin diye özellikle yumurta verirler (Koç, 2014: 95).

Lohusa bebeğini kuşağına alır, kaynanasıyla birlikte konu komşuyu gezdirir. Toplu olsun, sağlam vücutlu olsun diye çocuğun koynuna yumurta sokarlar. Saçları uzasın, ak pak olsun diye un serperler (Koç, 2014: 95).

Eskişehir’de yapılan görüşmelerde tespit edilenler şu şekildedir:

“Kırk uçurmaya yakın akrabalara gidilir. Bebeğe yumurta, un, para verilir. Yumurta doğurganlığı temsilen, un ise saçları ağarınca kadar yaşasın diyer” (KK-133).

“Kırk ve yarı kırk vardır. Her ikisinde de hem anne hem çocuk yıkanır. Suyun bulunduğu kovaya altın yüzük ve bilezik koyulur. Başından su dökülürken kevgir kullanılır” (KK-141).

“Kırk uçurmaya gidilen yerde bebeğin yüzüne un sürülür. Yumurta gibi güzel yüzlü olsun diye yumurta verilirken, rızkı bol olsun diye de para verilir” (KK-141).

“Kırk banyosundan sonra bebek babaanneye kırk uçurmaya götürülür” (KK-141).

“Bebeği her gün yıkadım. Anneanesi de kırkında okudu ve yıkadı. Kırk taş toplamadı ve kırk bardak su hazırlamadı. Sadece okuyarak yıkadı” (KK-103).

Değişen ve gelişen kent kültüründe kırklama uygulamasının sürdürülebilirliği incelendiğinde baby spa merkezleri yeni bir bağlam oluşturmaktadır.

Baby Spa merkezleri kronik sancı çeken bebeklerin rahatlaması üzerine suyun şifalı etkisinden yararlanarak kurulan merkezlerdir. Kent kültürü bağlamında ise bu merkezlerde “kırk banyosu”, “diş hediğı”, “altı ay kınası”, “doğum günü” gibi konseptler içerisinde paketler sunulmaktadır. Bu konseptlerin gelenekseldeki içeriklerinde değişmeler meydana gelse de ketli kadının amacı hem gelenekseli tamamen silip atmamak hem de modernliğe ayak uydurabilmektir. Çoğu annenin bebeğini bir hevesle ve merakla getirdiğı görülmektedir.

Bebeğin havuz hazırlığı için mayo bezi giydirilir, 15 kilograma kadar taşıyan boyun simidi takılır. Ailenin tercihine göre merkez yürütücüsü ya da aileden bir birey bebeği havuza bırakabilir. Bebek havuza girdiğı andan itibaren anne karnındaki içgüdüsellikten dolayı kendiliğinden yüzmeye başlar. Bu içgüdü bebeklerde 0-6 aya kadar korkusuz bir şekilde devam etmektedir. Bebek 35 dakika suda kalır. Bu süre bebeklerin performansına bağlı olarak da değişebilmektedir. Acıkan, uykusu gelen bebekler olabilir. Seansın son 10 dakikasında havuzun hidroterapi özelliğı açılır. Bu özellik yetişkinlerdeki jakuzi sisteminin çok daha gelişmiş bir halidir. Dört noktadan bebeğe su masajı yapar. Bebeklerde gaz, reflü, kabızlık gibi problemlerde etkili olur.

Ayrıca rahat uykuda etkilidir. Daha sonra bebek havuzdan çıkarılır ve masaj masasına alınır. Bebek kurulanır ve bezi takılır. Merkez yürütücüsü tarafından model bebek üzerinde masaj tekniği gösterilir. Ebeveynlerden kim tercih ederse bebeği masajı uygular. Böylelikle oluşabilecek tedirginlik ortadan kalkıyor ve ebeveyne de masaj eğitimi verilmiş oluyor. Böyle bir merkez açılmadan önce hem işletenin hem çalışanların bebek masaj eğitimi sertifikası ve hijyen sertifikasına sahip olması gerekir. (KK-204).

1.3.13. Aydaş Çocuk

Aydaş çocuk dışarıdan bakıldığında hemen anlaşılan ve korkulan bir durumdur. Çocuk uygulamalarla tedavi edilmezse ölebileceğine inanılır.

Doğumdan sonraki kırk günlük süre içerisinde, çeşitli nedenlerle gelişimini normal bebekler gibi sürdüremeyen, zayıf ve çelimsiz, sürekli hasta olan ve ağlayan bebeklerin durumu “aydaş” ya da “aydeş” kelimeleriyle ifade edilmektedir. Modern tıp, bu bebekleri, anne karnında yeterli beslenememe nedeniyle, “intrauterin gelişme geriliği olan bebek” ya da “düşük doğum tartılı bebek” olarak adlandırır (Büyükokutan, 2012: 296).

Aynı zamanda aydaş, eş ayda olan çocuklar için de kullanılır. Ömürlerinin aynı ay içinde bulunan çocuklardan biri şayet emsallerine göre zayıf ise, onlar kadar gelişmemişse “aydaş” olmuştur. Böyle çocukların yaşayıp yaşamayacaklarını tespit etmek gerekir (Köymen, 1970: 5).

On beş gün ara ile nöbetleşe birkaç defa taşla ve deve kemikleri ile çocuk tartılır. Eğer kilosunda fazlalık varsa, yani önceki taşlardan fazla taş koymak gerekirse çocuk kurtulacak demektir. Ağırlığında artma görülmezse her şey biter. Boşuna doktorlara taşınmaya lüzum yoktur (Köymen, 1970: 5).

“Aydaş kavurma” uygulaması genellikle şu şekilde yapılmaktadır: Yaşlı, bilmiş kadınlardan birisi, dört yol ağzına bir kazan kurar. Kazanın altına ucu yanıp sönmüş bir odun parçası konularak ocak yanıyormuş gibi yapılır. Kazanın içine kırk iki tane taş atılır. Çocuk çıplak halde kazanın içine oturtularak kapağı kapatılır ve pişiriyormuş gibi yapılır. Yaşlı kadın, dualar okuyarak kazanın etrafını üç ya da yedi kez dolandır. Dört yoldan bir başka kadın geliyormuş gibi yapar ve kazanın etrafında dolaşan kadınla aralarında şöyle bir diyalog geçer: “Nine ne yapıyorsun?”, “Aydaş

aşı pişiriyorum.”, “Niye pişiriyorsun?”, “Şeytan çocuğu versin diye.”. Üç kez böyle dedikten sonra, yoldan geçenler yerden bir çöp alıp kazanın altına atar. Yaşlı kadın, kazanda oturan çocuğun yüzüne tükürür. Böylece şeytan, çocuğunu yakacaklarını zanneder ve çocuğunu kurtarmak için esas ve sağlıklı çocuğu kazana bırakıp kendi aydaş çocuğunu alır. Burada kazanın potansiyel doğum ve üretkenlik taşıyıcısı olduğunu, kazana konularak sembolik anlamda pişirilen çocuğun yeniden dünyaya getirildiğini belirtmekte yarar vardır (Aça ve diğerleri, 2019: 370).

Aydaş olan çocuklar bir miktar buğdayla birlikte türbelere götürülmekte ve türbe etrafında üç kez dolaştırıldıktan sonra delik taştan geçirilmektedir. Götürülen buğdaylar türbenin etrafına saçılmaktadır. Çocuğun delik taştan geçirilmesi, hem yeniden dünyaya gelme, hem de nazar ve hastalıklardan arınma anlamına gelmektedir (Aça ve diğerleri, 2019: 370).

Dört yol ağzına kazan kurularak aydaş pişirme uygulamalarına bakıldığında, çocuğun zayıf ve çelimsiz olmasının sebebinin, tam pişmemiş olmasında arandığı görülmektedir. Bu düşünceden hareketle çocuk, tıpkı annesinden doğduğu gibi, çıplak olarak kazanın içine oturtulmakta ve yeniden pişirilmek suretiyle kıvama gelmesi, istenen güce sahip olması beklenmektedir. Burada taklit “sympathie” büyüleri devreye girmektedir (Boratav, 1994: 119; Büyükokutan, 2012: 298).

Muğla yöresinde; aydaş olan çocuk, bir miktar buğday kaynatılarak, annesi tarafından türbeye götürülür. Dualar edilip adak adandıktan sonra türbenin etrafında üç kez dolaşılır. Ardından, şeytana hitaben, “Al çocuğunu ver çocuğumu” diyerek, çocuk, delikli taştan geçirilir. Götürülen buğdaylar türbenin etrafına saçılır. Türbeye gidemeyenler de, adaklar adandıktan sonra, çocuğu ortası delinmiş bir su bidonundan geçirirler (Büyükokutan, 2012: 562).

“Aydaş olan çocuğun yüzü benzi atar, çelimsizdir ve gelişemez” (KK-133, KK-141, KK-191).

1.3.14. Diş Çıkarma ve Diş Buğdayı

Çocuğun gelişimindeki sancılı aşamalardan birisi diş çıkarmadır. Çocuk diş çıkarırken ateşlenme, ağrı çekme gibi sorunlar yaşar. Bu sorunların sonucunda tıpkı bir doğumun gerçekleşmesi gibi dişi çıkan çocuk hayatında yeni bir döneme girerek ek gıdaya başlayabilme evresine geçer.

Çocuğun biyolojik gelişmesinin belirtilerinden birisi olan diş çıkarma, halk tarafından genellikle bir törenle kutlanır. Bu törenin temelinde ise değişik görüşler yatar. Bu görüşler içerisinde çocuğun beslenmesiyle ilgili olanlar dikkati çekmektedir. Yiyeceğin ezilmesinde, parçalanmasında ve öğütülmesinde birinci dereceden rolü olan dişin ortaya çıkışı nedeniyle düzenlenen bu törende ya da eğlencede yiyeceği kutsama, çocuğun rızkını artırma, bereketi çoğaltma gibi dileklerin yanı sıra çocuğun dişinin sağlam olması isteği de yer almaktadır (Örnek, 2016: 225).

Anadolu’da yeni diş çıkarmaya başlayan çocuğun dişi tek olarak çıkarsa çocuğun fazla yaşamayacağına, iki dişi birden çıkarsa uzun yaşayacağına inanılmaktadır. Diş çıkarmaya başlayan çocuklar için çok sayıda insanın katılımıyla bir miktar bulgur kaynatılır. Bu sırada yapılan okuma ve üflemler, hep çocuklar içindir. Kaynayan bulgur çatladığında bir torbaya konur. Torbaya konulan bulgur, zaman zaman kuşlara verilerek sevindirilir. Bu suretle çocuğun dişlerinin kolayca çıkacağına inanılır (Aça ve diğerleri, 2019: 368-369).

Uygulamalar arasında çıkan dişi evin çatısına daha doğrusu yüksek bir yerlere atma dikkat çekmektedir. Burada, dişi yüksek bir yerlere atmak, dişi önemli görüp ayakaltına gelecek herhangi bir yere atılmasını önlemek amacıyla yapılıyor olabilir. İlk çıkan diş, devamı gelecek olan dişler için bir aracı görülüp, bu yüzden ona önem verilir denilebilir (Kolot, 2017: 42).

Bazı bölgelerde, ilk dişi gören kişinin çocuğun boynuna delik para taktığı da görülür. Ayrıca çocuğun ilk dişini gören kişinin çocuğun üzerindeki elbiseyi yırttığına ve yeni bir elbise alıp çocuğa hediye ettiğine de şahit olunmuştur. Bununla elbise nasıl yırtılmışsa dişlerin de acı vermeden patlayıp çıkması temenni edilir. Çocuğun düşen ilk dişi, leylekler yenisini getirsin denilerek evin kiremitliğine atılır. İlk düşen dişin “Köpeğin dişi eğri olsun, yavru-umun dişi doğru olsun.” denerek evin

çatısına atıldığı ya da bahçe duvarının deliğine sokulduğu da görülür. Çocuğun dişlerinin köpek dişi gibi keskin ve sağlam olması için ekmek parçasının içine konarak köpeğe verildiği de vakidir (Aça ve diğerleri, 2019: 369).

Dobruca Tatarlarında çocuğun ilk dişi çıktığında hısım akrabaya ve komşulara haber salınmaktadır. Çocuk anası, mısır pişirmekte ve üzerine bonbon şekerleri koymaktadır. Çocuğa en güzel giysileri giydirilmekte, misafirler geldikten sonra öğleden sonra eğlence düzenlenmektedir. Çocuk, daha önceden süslenmiş olan ağaç dalının altına oturtulmakta ve gelenler, getirdikleri hediyeleri sırayla bu ağacın dibine koymaktadırlar (Aça ve diğerleri, 2019: 369).

Bulgar Dağı Yörükleri arasında, birinci diş çıkınca anası, çocuğun dişine küçük bir çakıl taşıyla üç defa dokunur ve üç defa şu duayı okur: “Taştan diş... taştan diş... taştan diş...” (Yalkın, 1977b: 265; Büyükokutan, 2012: 256).

Hakas Türklerinin yetiştirdiği ilk Türkolog olan Nikolay Födoroviç Katanov’un çalışmalarında Hakaslardaki diş hediyeleriyle ilgili bilgilere rastlanmaktadır (Aslı Hocanın kitabı, 256): “Çocuk doğar doğmaz, ya aynı gün, o gün yetişmezse, ertesi gün doğum gününü kutlarlar. (...) Dualar edilip, dilekler dilendikten sonra, misafirler yemek yiyip, şarap içerken, yeni doğanın anne ve babası diş hediyelerini toplar. Bazıları, şarap içtikleri fincanın içine para koyarlar. Çocuk erkekse, bakır para; kız ise, yüzük, boncuk ve kolye hediye ederler. Bazıları kuzu, dana veya aygır armağan ederler. Verilen hediyeler, ekonomik güce ve yaşama şartlarına göre değişiklik arz eder. Uzak ve yakın akrabalar hediye veren kimseye rakı ikram edip, hediye edilen hayvanı alır. (...) Çocuğa diş için hediye edilen şeyler boncuk, kolye ve yüzük ise, onlar çocuğun beşiğine bağlanır ve çocuk yürümeye başlayıncaya kadar da orada kalabilir (Katanov, 2000: 292-293; Büyükokutan, 2012: 256).

Başkurtlar arasında “tiş tuylav” (diş toyu) adında bir tören gerçekleştirilmektedir. “Tiş tuylav”, çocuk altı yedi aylık olduktan sonra düzenlenir. Dişi kutlamaya gelenler çocuğa, anneye ve çocuğun göbek bağına kesen ebeye hediyeler getirirler. Gelenler ayrıca, “Dişin diş gibi olsun / Demir şiş gibi olsun!” diyerek dileklerde bulunurlar (Söleymenov, vd., 1995: 335; Büyükokutan, 2012: 256).

Çocuğun dişi çıkınca gölle kaynatılır ve akrabalara, komşulara dağıtılır. Buğday ve mısır göllesi yapılır. Bu şekilde çocuğun dişlerinin kolay çıkacağını inanılır. Dişi ilk gören de çamaşır falan gibi hediye alır (Koç, 2014: 97).

Çocuk büyüdüğünde dişi çıktığını ilk fark eden hediyesini alır. O çocuğu giydirir; ayakkabı, iç çamaşırı, üstünün çamaşırı ya da para. Çocuk için diş döllesi kaynatılır. Göllelerin içine buğday, mercimek, nohut atılır. Komşulara, tanıklara dağıtılır. Diş göllesini alınca karşılığında para veren de olur (Koç, 2014: 97).

Muğla yöresinde; çocuğun ilk dişini gören kadına, “diş annesi” denir. Çocuk, süslenerek diş annesinin kucağında ortaya oturtulur. Kayınvalide, buğdaydan bir avuç alarak, çocuğun başından aşağı serper. Serpilen buğdaylar gibi çocuğun dişlerinin de çabucak ve kolayca çıkmasını temenni eder. Çocuğun başında kalan buğdayların yedi tanesi alınıp, yedi tane bütün kahve tanesi, yedi tane gök boncukla birlikte ipliğe dizilerek nazarlık olarak omzuna veya gerdanlık şeklinde boynuna asılır. Öncelikle diş annesi, dişleri sağlam olsun, çürümesin diye, çocuğa kırılmayan, madeni bir hediye verir. Diş annesinin hediyesinin kumaş parçası, kıyafet gibi çürüyebilecek hediyeler olmamasına özen gösterilir (Büyükokutan, 2012: 255).

Muğla yöresinde; hediyeleşmelerden sonra büyük bir sofraya kurulur. Çocuk, annesinin kucağında, sofranın başına getirilir. Sofranın üzerine ayna, makas, Kur'an-ı Kerim, kitap, bıçak, ekmek ve para konur. Çocuk, bıçağı alırsa haylaz, Kur'an-ı Kerim'i alırsa hafız, kitabı alırsa âlim, makası alırsa terzi, parayı alırsa zengin, aynayı alırsa gösterişe ve süse düşkün, ekmeği alırsa kısmetinin bol olacağına inanılır (Büyükokutan, 2012: 255).

Muğla yöresinde; çocuğun dişlerinin ağrısız, kaşıntısız olarak çıkması için eline yeşil bir soğan ya da pırasa verilmektedir. O dönemde çocuk, içinden “Annem şapkamı satsa da bana bir soğan alıverse” ya da “Babam bana acı soğan alsa da yesem” dermiş. Çocuk, yeşil soğanı ya da pırasayı kaşınan dişlerine sürmekte ve böylece ağrısı hafiflemektedir (Büyükokutan, 2012: 255).

Eskişehir’de yapılan araştırmalarda tespit edilenler şunlardır:

“Eskişehir’de; daha önceleri köylerde de buğday hazırlanarak bir kutlama yapıldığı aile büyükleri tarafından duyulmuştur. Diş buğdayı partisi yakın akrabalar

ile birlikte yapılır. İnsanlar tarafından gereksiz harcama olarak görülmektedir. Öncelikle misafirler gelmeden süslemeler tamamlanır. Misafirler gelince pasta üflenir ve kesilir. Herkes hediyelerini verir. “Bebeğin dişi hayırlı olsun” diye ebeveynler de magnet dağıtır. Daha sonra ikramlarla parti devam eder” (KK-52).

“Eskişehir’de diğ buğdayının “diğ düğünü” adı altında yapıldığı da görülmektedir” (KK-193).

“Dağıtılacaklar arasında; diğ için buğday kaynatılıp dağıtılır. Diğer ikramlar isteğe göre değişir. Börek, tatlı, pasta gibi yiyecekler eklenebilir. Konuk olarak anneanne, babaanne, dedeler, teyze, hala vb. aile büyükleri davet edilir. Bebeğin ilk dişi çıkınca yapılır. Anı kalsın diye tercih edilmektedir. Önden ev süslenir. Misafirler geldikten sonra pasta üflenir ve kesilir. Herkes hediyeler verir. Ev sahibi de diğ konseptli magnet dağıtır. Yeme içme ile devam eder. Diğ partisini etrafımda kimse yapmamıştı. Çok eskiden köyde yapılırdı. Annem anlatırdı. Özendiğim için yaptım. Eski adetlerin unutulmaması için yapılması gerekir” (KK-52).

1.3.15. Altı Ay Kınası

Kız çocuklarının ellerine ve ayaklarına altı aylık oldukları zaman yakılan “altı ay kınası” bir tören ve eğlence havasında gerçekleştirilmektedir. Bu merasimle, bebeğin cinsiyet özelliği vurgulanmakta ve ona cinsel kimliği kazandırılmaya çalışılmaktadır. Paralel olarak düşünebilecek, sembolik düğün özelliği taşıyan “Küççe Düğünü” de (Eker, 1999b: 62-65; Büyükokutan, 2012: 265), kız çocuğuna kültürel değerlerin aktarılması, kadın olarak sahip olması gereken sorumlulukların öğretilmesi ve kadınlar arasındaki sosyal bağların pekiştirilmesi açısından işlevseldir (Büyükokutan, 2012: 265).

Benzer olarak, Bursa ili Mudanya ilçesine bağlı Umurbey köyünde, eğer çocuk kız ise altı aylık olduğunda kına yakılır. Kına yakılmadan önce mevlit okunur, hediyeler verilir. “Maşallah” ve diğer takılar takılır. Havlu, yemeni, çorap, elbiselik, kumaş, para verilen ve kırmızı elbise giydirilen çocuğun başına kırmızı krep örtülür ve kına yakılır (Kandemir, 1997: 27; Büyükokutan, 2012: 264).

Eskişehir’de tespit edilenler:

“Altı ay kınasını takip etmiş olduğum ‘Anneler ve Bebekler’ sosyal medya grubundan gördüm. Çok hoşuma gitti ve anı olarak yapmak istedim. Bebeğim, etkinliği yaptığımızda tam altı aylıktı. Diş buğdayı ile birlikte yapmayı tercih ettim. İkisi de kutlanmış oldu. Büyükler, aile dostları ve arkadaşlar katıldı. Etkinlik evde gerçekleştirildi. Kınayı anneanne yaktı. Dualarla yakıldı. Anneanne bebeğin “gelinliğini göremem” diye kendisi yakmak istedi. Bebeğe bindallı giydirildi. Bindallı anneanne tarafından alındı. Elinin tam ortasına, avucuna yakıldı. Avucunun içine güçlü bir kadın olsun diye demir para koyuldu. Annesi olarak bana yakılmadı ama yakmak isteyen misafirlerimize ikram edildi” (KK-53).

Altı ay kınası Bursa’da ve bazı çevre illerde geleneksel kesimde yaygın olarak sürdürülen bir gelenektir. Eskişehir’de ise merak ve heves ile birlikte uygulanmaya başlamıştır (KK-160).

Eskişehir’de altı ay baby spa merkezlerinde yapılabilmektedir. Ebeveynin tercihlerine göre altı ay kınasına uygun bir konsept hazırlanmaktadır. Bebeğin spa seansı sonrası kına kıyafeti, kına yakımı ve pasta kesimi gibi etkinliklerle düzenlenir. Ayrıca altı ay kınası için kafeler vb. mekanlar tutularak organizasyon şirketleri tarafından hazırlıklar yapılmaktadır (KK-132).

1.3.16. İlk Saç ve Tırnakları Kesme

Anne karnından hayata geçerek bir eşik atlayan bebeğin, kendi bünyesiyle beraber bedeninde taşıdığı her parçasına bir anlam yüklenerek hayata karışmaktadır. Anne karnında çıkmaya başlayan saçları ve tırnakları dünyaya geldiğinde anne rahminden gelen o döneme ait somut değerleridir. Bu değerlere dinsel ve büyüsel pratikler etrafında anlamlar yüklenerek inançlar geliştirilmiştir.

Yenidoğanın tırnaklarının ilk kez kesilmesi, tıpkı ilk tıraşta olduğu gibi belirli dönemlerde çeşitli törelik uygulamalar eşliğinde gerçekleştirilmektedir. Kesilen ilk tırnak, yeniden uzayacak olan tırnaklar eşliğinde hayatın devamlılığı anlamına gelmektedir. Temizlik ve sağlık açısından olduğu kadar, bebeklerin kendilerine zarar vermemesi için de gerekliolan tırnak kesimi, belirli dönemlerde çeşitli inanış ve uygulamalar eşliğinde gerçekleştirilmektedir. Örneğin, yenidoğanın tırnağı, kırkını çıkarmasından, altı ayını ya da yaşını doldurmasından sonra kesilebilmektedir. Tırnağın bu dönemlerde kesilmesinin ardında da bebeğin ilerleyen dönemlerde hırsız

olmasını engelleme arzusu ve düşüncesi yatmaktadır. Yenidoğanın tırnaklarının kırkı çıktıktan sonra kesildiği bazı bölgelerimizde, kesimin kırk çıkmadan önce yapılması halinde tırnakların şeytan tarafından çalınacağına inanılmaktadır. İlk kesimi belirli dönemlere bağlı olarak yapılan tırnak ile yenidoğan etrafında çeşitli inanış ve uygulamalar oluşturulmuştur. Kesilen ilk tırnak, tıpkı eş ve göbek bağında olduğu gibi toprağa gömülmektedir. Bazı bölgelerde kesilen tırnakların beyaz bir beze kefenlenip cami avlusuna gömüldüğü de görülmektedir. Bazı yerlerde ise kesilen tırnak, bir beze sarılarak eve bereket getirmesi amacıyla yenidoğanın babası tarafından üç gün boyunca cepte gezdirilmektedir. Üç günden sonra içine tırnakların konulduğu bez, evin bir köşesine asılmaktadır. Halk arasında kesilen ilk tırnağın atılması ve yakılmasına iyi gözle bakılmamaktadır. Kesilen tırnakların kıyamet gününde tekrar biteceğine, o zaman atılan tırnakların kirpikle toplanacağına inanılmaktadır. Tırnakla ilgili bu duyarlılığın temelinde, tırnağın insan uzuvların birisi olarak algılanması yatmaktadır. Gelişigüzel bir şekilde etrafa atılan bir tırnağın eksilen bir uzuv olduğuna, kıyamet gününde de bu uzuv eksikliğinin hissedileceğine inanılması, bu uygulamada etkili olmuştur. Kazan Tatarları arasında da yaygın olan birisinin kesip attığı tırnağa basan kişinin tırnak sahibiyle düşman olacağı inancının da etkisini göz ardı etmemek gerekir. Uygulamayı, temizlik ve sağlığa yönelik duyarlılık doğrultusunda değerlendirmekte de yarar vardır (Aça ve diğerleri, 2019: 366)

Kesilip de yeniden uzayan saç, tıpkı kesilip uzayan tırnak gibi hayatın devamlılığını simgelemektedir. Çocuğun kesilen ilk saçını yeniden uzaması, canlılık ve uzun ömür anlamına gelmektedir. Tatar ve Başkurtlar arasında “karın saçı” olarak nitelendirilen ilk saç, çocuğun doğuştan getirdiği saçtır. Bu saçın kesilmesi ve ardından yeniden uzaması, çocuğun hayata gerçek anlamda adım atması anlamına gelmektedir. Karın saçından sonra uzayan saçlar yenidoğanın dünyalılılaşmasının bir göstergesidir. Bebeğin dünyaya gelişindeki saçları, onu doğal varlıklarla aynı sıraya koymaktadır. Onların sembolik olarak yok edilmesi, sosyalleşmenin önemli unsuru durumundadır. Bebeklik saçlarından kurtulan bebek, böylece vahşi “başka dünya”dan ayrılmaktadır (Lvova ve diğerleri, 2013: 192).

İlk saçın saklanması hane ve aileye uğur getireceğine inanılmaktadır. Cennet’ten geldiğine inanılan bebek, her hâliyle ve her şeyiyle uğurludur. Bir yaşına

kadar bebeğin saçını kesmemiş olmak da onun Cennet'ten geldiği ilk hâlini bozmamış olmak demektir. Belki de bu yüzden aileler bebeklerinin saçlarını kesip saklamaktadırlar (Kolot, 2017: 42).

Çocuğun tıraş edilen ilk saç da kesilen ilk tırnak gibi saklanmaktadır. İnanişâ göre insanın gücü, sağlamlığı ve zekası, tırnak ve saç yardımıyla gelişip biçimlenmektedir. İlk kesilen tırnaklarla saçların dışarı atılması durumunda tırnak ve saçların sahibinin sık sık hastalanacağına, zihninin dağınık olacağına, zayıf ve güçsüz görüneceğine inanılmaktadır. Çocuğun ilk saç atılırsa, bir kuş onu alıp yuvasına götürür ya da didikler. İlk durumda çocuğun ömür boyu başı ağrır, ikinci durumda ise saçları dökülüp kel olur. Bundan dolayıdır ki tırnaklar evden uzağa atılmaz. İlk saç ise saçın sahibi ölene kadar saklanır, onunla birlikte gömülürdü. İlk saçın kesilmesi aile bireyleri, akrabalar ve komşuların katılımıyla bir tören, merasim havasında gerçekleştirilmiştir (Aça ve diğerleri, 2019: 367).

Sibirya Türklerinde saç kesimi töreninde dayıya özel bir yer verilmiştir. Bu tören sırasında tay (dayı), yeğenin başından ilk tutamı kesip alır ve saklardı. Bebek büyüüp üç yaşına geldiğinde annesi onu kardeşinin yanına götürürdü. Bu, yeğenin dayısından saçlarını almaya gidişi olarak kabul edilir ve o dayısına bir şişe “araka” verirdi. Tay (dayı) bunun karşılığında yeğenine hediye verirdi. Bu değişim iki taraf arasındaki ilişkileri güçlendirme amacı taşımaktaydı. Üç yaşındaki bebek, resmî kabul görmekteydi. O annesinin boyu tarafından kabul ediliyordu. Doğal olarak bu süreçte dayı en önemli kişi durumundaydı. Onun aracılığı ile yabancı boyla ilişkiler düzenlemekteydi. Başka bir materyale göre “barkı” adı verilen dayıdan hediye alma hakkını bebek, yedi yaşında elde etmekteydi. Dayı, gelen yeğenin kulağının altındaki saç örgüsünü keser ve ona at hediye ederdi (Aça ve diğerleri, 2019: 367)

Tuva geleneklerine göre bebeğin boy topluluğunun bir üyesi olarak kabul edilmesi, üç yaşında gerçekleşmekteydi. Bu yaşta saçların kesimi nedeniyle “baş kırgır” adı verilen bir tören düzenlenirdi. Belirlenen günde, genellikle yazın başında bebeğin ebeveynleri anne tarafından büyük akrabalarına, yani nineye, dedeye ya da saygın zengin bir komşuya gelirlerdi. Buraya akralar ve komşular davet edilirdi. Bebeğin ebeveynleri dedeye hediye verirlerdi. Ona beyaz kadak (değerli ipek kumaş), çay, kumaş, araka vb. şeyler hediye ederler ve şöyle derlerdi: “Bebeğimizin

saçlarını kesmeni istiyoruz çünkü sen onurlu bir insansın, biz sana saygı duyuyoruz”. Daha sonra ona kulpuna kadak bağlanan makas (ya da bıçak) uzatılır ve bebek getirilirdi. Dede, bebeğin başını üç kez sağdan sola okşar, makası başının etrafında güneş yönünde dolaştırır, sonra makasın ve “kadak”ın ucunu bebeğin saçlarına dokundurur ve hayır duasını verirdi. Daha sonra şöyle derlerdi: “Ben senin ilk saçlarını kestim ve saçların için sana at hediye ediyorum”. Aynısını ninesi de yapar ve hayır dualar verirdi. “Benim kadar uzun ömürlü ol. Hayatın mutlulukla dolu olsun” der ve inek sözü verirdi. Bebek, saat yönünde giderdi. Herkes ona hayır dualarını verirdi. “Sen tembel olmamalısın, kötü ve yalancı olmamalısın. Dürüst ol, kartal ya da şahin gibi onurlu ve gururlu, kaplan gibi güçlü ol, iyi yavuklun olsun, mutluluk, bereket ve sağlık hayatından çıkmasın”. Herkes sırayla saç keser ve ona hediye sözü verirdi. İlk kesilen saçlar özellikle değerli sayılırdı. Onun bir kısmını misafirler kendilerine saklardı. Geri kalan saçlar mendile sarılır ve yastığa konurdu, bayram arifelerinde ise ateş iyesine adanan ev “ereni” kutsal yaya asılırdı. Bu, bebeğin mutlu olması için yapılırdı (Lvova ve diğerleri, 2013: 194).

Türk toplulukları arasında yenidoğanın hayatta kalması için ziyaret yerlerine adaklar adanması, yaygın bir uygulamadır. Adaklarla ilgili uygulamaların, kurban kesiminin yanı sıra, ilk saç kesimine de bağlı bir şekilde gerçekleştirildiği görülmektedir. Çocuğu yaşamayan aileler, çocukları yedi yaşına gelene kadar her yıl kurban keseceklerine ve çocuğun saçını da yedinci yılın sonunda kestireceklerine dair bir adakta bulunmaktadırlar. Bu tür durumlarda saç, ziyarette kurbanla beraber kesilmektedir (Halk Bilimi el kitabı, yenidoğanın hayatta kalması için ziyaret yerlerine adaklar adanması, yaygın bir uygulamadır. Adaklarla ilgili uygulamaların, kurban kesiminin yanı sıra, ilk saç kesimine de bağlı bir şekilde gerçekleştirildiği görülmektedir. Çocuğu yaşamayan aileler, çocukları yedi yaşına gelene kadar her yıl kurban keseceklerine ve çocuğun saçını da yedinci yılın sonunda kestireceklerine dair bir adakta bulunmaktadırlar. Bu tür durumlarda saç, ziyarette kurbanla beraber kesilmektedir (Aça ve diğerleri, 2019: 368).

Eskişehir’de tespit edilenler şunlardır:

“Önceden bebeklerin tırnakları erkenden kesilmezdi” (Koç, 2014: 97).

“Gece tırnak kesilmez” denir. Çünkü eskiden gaz lambası varmış. Karanlıkta tırnak sıçarmış” (KK-103).

“Çocuğun ilk kesilen tırnakları saklanırmış. Tırnak pisliktir diye saklamadım” (KK-103).

“İlk tırnağı kesilince babanın cebine çocuğun eli sokulur. Çocuk ne alabiliyorsa o kadar para çocuğun olur” (KK-191, KK-133).

1.3.17. Yürümeye Geçiş ve Yürüyemeyen Çocuk

Çocuk yürümeye geçmeden önce emekleyerek yürümek için hazırlık yapar. Emekleme kavramıyla ilerlemeyi ve yönlerini kvrayan çocuk yavaş yavaş tutunarak ayakta durmaya ve yere basmaya çalışır. Yere basmada ebeveynlerinden destek olarak ilerleme kateder. Bu noktada yürüteç gibi araçlardan yararlanılabilmektedir. Tutunarak ilerlerken bir süre sonra daha emin yere bastığını fark eden çocuk kısa mesafelerde yürümeye çalışır. Düşme kılka kısa bir süre içinde yürüme eylemini gerçekleştirir. Yürümeyi başaramayan veya yere basmakta sorun yaşayan çocuklar için ise inançlar etrafında uygulamalar geliştirilmiştir.

Yürüme çağı geldiği halde yürüyemeyen ya da yürürken sürekli düşen çocuklara Anadolu’da “duşaklı”, “köstekli”, “aydaş”, “ayağı köstekli”, “ayağı çelikli” gibi adlar verilmektedir. Aynı şekilde çocukları bu durumdan kurtarmak ya da sağaltmak için gerçekleştirilen uygulamalara da “duşak kesme”, “köstek kesme”, “ayak kösteği kesme”, “köstek kırma”nın yanı sıra “aydaş kaynatma”, “adağını kesme” ve “adağını kestirme” denilmektedir. Diğer Türk bölgelerinde ise bu işlem, daha çok “tusav kesüv” (duşak kesme), “tusavkeser”, “tışav kisü” (duşak kesme), “ip seyi” (ip çayı), “ip tuyı” (ip toyu), “tuşoo kırtktıruu” (duşak kestirme), “tuzamaah kizerge” (köstek kesme) gibi isimler taşımaktadır (Aça ve diğerleri, 2019: 369).

Normal süre içerisinde yürüyemeyen ya da yürümesi geciken çocuk, yürümeyi özendiren ve taklit eden oyunlarla; yatırları ziyaret etmekle, kutsal diye bilinen kişilerin yardımına ve “nefesi”ne sığınmakla bu özründen kurtarılmaya çalışılır. Yaygın olan halk inancına göre, çocuğun yürüyememesi ya da yürümeye başlamadaki gecikmesinin nedenlerinden en önemlisi ayağındaki “köstek”tir.

Genellikle zararlı cinler tarafından vurulduğuna inanılan bu köstek, genellikle “köstek kesme” diye adlandırılan bir işlemle giderilmektedir (Örnek, 2016: 227-228).

Kazak Türklerinde; ayağına basamayan yürümesi geciken bebekler için tutsav kesilir. Bebeğin ayakları kara, beyaz, alaca bir iplikle bağlanır. Bu ipin hayvanın kalın bağırsağına üç defa sürülmesi gerekir. Bu ipi büyük yaşlılar bıçakla keserler. Bu bıçağa od sürülür. Daha sonra mal kesilir ziyafet verilir, hayır işlenir (Kalafat, 2007: 356).

Yürüme çağı geldiği hâlde yürüyemeyen ya da yürürken sürekli düşen çocukları sağaltmak amacıyla başvurulmuş geleneksel “köstek kesme” uygulamasına, Kazaklar arasında “tusav kesüv” ya da “tusavkeser” adıyla rastlanmaktadır. Kazaklar arasındaki yaygın inanişâ göre kösteği kesilmeyen çocuk, düzgün yürüyemez, ayağı sık sık kayar. Söz konusu uygulama, çocuğun emekleme aşamasını tamamlayıp ayağı kalkarak tay tay durmaya başladığı dönemde yapılmaktadır. Bu da genellikle çocuğun on iki ile on dördüncü aylarını doldurduğu zamana denk gelmektedir. “Tusav kesüv” toyuna, köyün bütün yeni gelinleri ve kadınları davet edilir. Et pişirilip çay kaynatılır. Toya gelenler saçmak/dağıtmak için kurut (sütten yapılan sert peynir), yağ, tatlı yiyecekler; çocuğa oyuncak, aşık, çingirak vb. getirirler. Hali vakti olanların bu toy sırasında “kökpar” oyunu düzenledikleri de vakidir. Bu oyun, rakip iki grubun at üzerinde oğlak ya da keçi derisini çekiştirmeleri ile oynanmaktadır. Çocuğun annesi işe yatkın ya da elverişli, elinden iş gelen, açık göz, becerikli kadınlardan birisine makasla ipi verip yavrusunun duşğını (kösteğini) kesmesini rica eder. Köstek kesici kadın yürümeye başlayan çocuğun ayaklarına karışık renkli ipten kösten bağlayarak bu kösteği elindeki makasla hayır duaları ve alkışlar eşliğinde keser. Köstek kesen kadına gömlek ya da çorap hediye edilir (Kaliyev ve diğerleri, 1994: 22; Alimkulov ve Abdiramanov, 1994: 68-69, 111; Aça ve diğerleri, 2019: 370).

Yürüme yaşına geldiği hâlde yürüyemeyen çocuklar, yatırlara götürülür. Yatırın çevresinde üç kez dolaştırılır. Bu sırada “Allah ayak, emir dayak” denir (Tatar, 2016: 117).

Çocuğun yürümesi için pilav yapılır. Tavuk, horoz kesilir. Yapılan pilav ve et çocuklara dağıtılır (Koç, 2014: 97).

Köstek kesme işini kadınlar yapmaz. Çocuklar yürümeye başladığında Cuma namazı çıkışına camiye götürülür. Çocuğun iki ayağı birbirine iple bağlanır. Camiden ilk çıkan kişi çocuğu kucağına alır ve onu sallaya sallaya okur. “Hadi yürüsün oğlum ya da kızım. Hadi maşallah!” diyerek ipi keser (Koç, 2014: 97).

Hakaslarda “tuzamah kizerge” (iplerin çözülmesi) adı verilen “ayak açtı” merasimi yapılmaktadır (Yoloğlu, 1999: 102; Büyükokutan, 2012: 260).

Kazak Türkleri arasında “tusav kesüv” ya da “tusav keser” adlandırmasıyla başvurulanan “köstek kesme” uygulamasına rastlanmaktadır. “Tusav kesüv” ya da “tuşav keser”in başlıca araçları bir buçuk metre uzunluğundaki karışık renkli ip, keskin makas ya da bıçaktır. “Tusav kesüv” toyuna, köyün bütün taze gelinleri ve kadınları davet edilir. Çocuğun annesi işe yatkın ya da elverişli, elinden iş gelen, açık göz, becerikli kadınlardan birisine makasla ipi verip yavrusunun duşacağını (kösteğini) kesmesini rica eder. Köstek kesici kadın yürümeye başlayan çocuğun ayaklarına karışık renkli ipten köstek bağlayarak, dualar eşliğinde köstek ipini makasla keser ve çocuğu 3-4 kez atlatır (Kalıyev, Orazaev, Smayılova, 1994: 22; Alimkulov ve Abdıramanov, 1994: 68-69, 111; Büyükokutan, 2012: 260-261).

Muğla yöresinde; yürürken sürekli düşen çocukların “kösteğinin kırılması” için çocuğu yürümeye özendiren oyunlar da oynanmaktadır. Çocuğun bacakları iple bağlanır. Bir tarafa beş yumurta, diğer tarafa dört yumurta konur. İki tane iyi koşabilen çocuk ellerinde bıçakla yumurtaların etrafında koşarlar. Hangisi önce gelirse ipi keser ve fazla olan yumurtayı alır. Böylece “köstekli” çocuk yürüyüp koşmaya başlar (Büyükokutan, 2012: 259-260).

Eskişehir’de tespit edilenler şu şekildedir:

Beylikova İlçesi İmikler Köyünde; Hasan Baba ve Haydar Baba türbesine, Yaşı geldiği halde yürüyemeyen ya da daha çok geciken çocuklar götürülür. Türbenin önünde taştan bir aslan heykeli yer alır. Buna Hasan Baba’nın atı denir. Yürüyemeyen çocuk bu atın üzerine bindirilir ve dua edilir.

“Yürümekte geciken çocuklar için cuma ezan saati iki kız kardeşin elinden tutturularak ezan bitene kadar yürütülmüş. Oğlum çok hızlı yürümeye çalışırken

düşerdi. Yürüsün diye iki kız kardeşi ezan saati yürüttüler. Ben de dua etmiştim. İşin güzel yanı ilk günden yürümeye başlamıştı” (KK-54).

“Çocuğun ayağı bağlanır, ilk cumadan çıkana kestirilir” (KK-54).

“Çocuk doğduğunda eve fazlaca et girerse et bastı olurmuş. Çocuk yürüyemezmiş. Kasaptan et alınıp çocuğa bastırılmış” (KK-54).

“Kardeşime cuma saladan sonra üç hafta boyunca kundakta sallayıp ‘sallan salaya yürü bir dahaki cumaya’ demiştik” (KK-54).

“Takılıp yürüyemeyen çocuğa köstek kestirince çocuk yürür. Uygulama cuma saati yapılır. İki kişi ip tutar. Bu kişilerden biri anne diğeri nikâhı düşmemiş, işi bozulmamış olacak (bu neden böyle bilmiyorum). Biri de çocuğa okur. Anneye sorar: “kösteğim köstek olsun mu?” der. Anne “olsun” der. Üç defa sorulur. Çocuk ipin üzerinden üç defa atlar. Okuyan kişi ipi keser. Çocuk bir defa sendelemeden yürür” (KK-55, KK-56).

1.3.18. Konuşmaya Geçiş ve Konuşamayan Çocuk

Taklit etme kavramına bedensel olarak başlayan çocuk bir süre sonra dilini kullanarak sesleri de tekrarlar. Öncelikte anlamsız olarak bağırma, gülme gibi tepkisel sesler çıkaran çocuk, zamanla sesleri birleştirerek “agu”, “baba”, “anne” “mama” gibi sözcükleri dillendirmeye başlar. Sözcükleri oluşturmada zorlanan ya da hiç oluşturamayan çocuklar için inançlar etrafında şekillenen uygulamalar gerçekleştirilmektedir.

Konuşmayan ya da konuşması geciken çocuklar için de birtakım çarelere başvurulmaktadır. Bu çareler ve işlemler başlıca üç grupta toplanırlar: Açma, kesme ve okutma işlemleri... “Dillenmeyen” çocuğun ziyarete götürülerek, ağzında anahtar bükülmesi, dil bağının kesilmesi, nefesi “kuvvetli” hocalara okutulması bu işlemlerin tipik örnekleridir (Örnek, 2016: 230).

Çocuklardan görülen sorunlardan birisi de geç konuşma ya da kekemeliktir. Geleneksel toplumlar, bu sorunu dinlik-büyülük uygulamalarla halk hekimliğine başvurarak çözmeye çalışmışlardır. Sağaltmaya yönelik uygulamaların başında türbe ve yatırlara giderek dua etme, bir yatır başında çocuğun ağzına anahtar sokarak

çevirme, hocalara okutma, çocuğa yedi çeşmeden su içirtme, çocuğa dana ya da koyun dili yedirme ve çocukların dillerinin alt kısmını kestirme gelmektedir (Aça ve diğerleri, 2019: 370-371).

Konuşamayan çocukların, dilaltı kesilir, kurbanın dili yakılarak külü çocuğun yemeğine karıştırılarak yedilir. Kanarya suyu içirilir. Zamanından önce konuşan bir çocuğa bir parça ekmek çiğnetilerek, konuşamayan çocuğa yedirilir (Tatar, 2016: 117).

Trabzon’da küçük çocuklara ilk aylarında bal ve yumurta yedirilirse dillerinin geç açılacağına inanılmaktadır (Abdülkadir, 1930c: 129; Büyükokutan, 2012: 263).

İzmir ve çevresinde çocuk yemeğe başlayınca çabuk konuşması için dana, koyun dili yedirilmektedir (Raife, 1933: 143; Büyükokutan, 2012: 263).

Muğla yöresinde kırk çıkmayan çocuk eşeğe bindirilirse uzun süre dilinin dönmeyeceğine inanılmaktadır. Bu nedenle çocukların çabuk konuşabilmeleri için daha bebekken bazı tedbirler alınmaktadır. Bu tedbirler arasında şunlar bulunmaktadır: Bebekleri hıçkırık tuttuğu zaman, bebeğe verilen her kaşık suyun içine bir miktar limon suyu damlatılır (Büyükokutan, 2012: 263).

Eskişehir’de kaynak kişiler tarafından:

“Konuşamayan çocuğa kurban bayramında yedi kurban dili yedirilir. Farklı kişilerden toplanır hemen birer lokma yeterlidir. Ben eşimin ninesinden duydum yaptım. Çocuğumun dili hemen çözüldü. Bence inanarak yapmak lazım. Eskilerde pedagog, psikolog yokmuş. Denenmiş sonuç vermiş ki bugünlere kadar gelmiş” (KK-57).

“Konuşmakta zorlanan çocuğun dilinin altındaki bağ kısadır. Bu genetikdir. Çocukken kesik atıldığında çocuğun konuşması düzelir” (KK-186, KK-187) diye aktarılmıştır.

1.3.19. Yaşamayan Çocuk

Çocuğu bir türlü yaşamayan aileler kendilerine ve bebeklerine kötü iyelerin musallat olduğunu düşünür. Üzerine binen kötü iyeyi kovalamak için dinsel-büyüsel pratikler uygular. Bu uygulamalar Türk Dünyasında da benzerlik göstermektedir.

Yakutlar, aileye musallat olan ölüm ruhunu aldatmak için çocuğu komşulardan birine satarlar. Urenha (Tuba)lar çocuğu doğduğu gibi kazanın altına saklarlar, kazanın içine “ak eren” denilen ongon’u koyup bunun yanına arpa unundan yapılan bir bebek bırakırlar. Kam bu bebek üzerinde ayin yapar. Kam’ın duasıyla bu hamur “canlanır” ağlarmış (yani şaman canlanma ve ağlamayı kendisi temsil eder); hamur bebeğin karnını yarar, parçalar, sonra bu bebeği uzak bir yere götürüp gömer. Ölüm ruhu bunu görüp çocuğun öldüğüne inanır ve aileyi rahat bırakır. Moğollar ise çocuğu kazan altında üç gün saklarlar, anası hep bir bebekle meşgul olur. Sonra bebek ölür. Ana baba da “çocuğumuz öldü!” diye ağlaşırlar. Bebeği bir çukura gömerler. Kötü ruh böylece aldanır ve çocuğu rahat bırakıp yoluna gider (İnan, 2017: 166).

Hakasların inanışlarına göre bir evde art ardına çocuklar ölürse bu durum Kara Umay’dan bilinmektedir. Bir şaman çağırılarak Kara Umay evden uzaklaştırılır (Beydili, 2003: 297). Türk halk inanışlarında çocuğunu sürekli kaybeden aileler için, ölüm ruhunun onlara musallat olduğu düşünülmektedir. Eski Türklerden günümüze çocuk sahibi olmak, çocuğun sağlıklı doğması ve yaşaması için pek çok sağaltım ritüeli uygulanmıştır. Bu düşünüş şeklinin bir sonucu olarak da Türk topluluklarının genelinde ölen çocuğun ardından diğerlerinin yaşatılması gayesiyle satma-satın alma şeklinde gerçekleşen ve çocuğa dolaylı yoldan sahip olma ve ölüm ruhundan gerçeği gizleme esasına dayanan bir ritüel uygulanmaktadır (Ergun ve Alptürker Gündüz, 2017: 80).

Çocuğu yaşamayan Başkurtlar’da, Müslüman oldukları halde, ölüm meleğini aldatmaya çalışırlar. Çocuğu doğduğu gibi ebe eline alıp dışarı çıkar, birkaç ev dolaştıktan sonra çocuk babasının evinin penceresinden seslenir: “Yabancı ülkeden bir çocuk getirdim. Satın alan var mı?” der. Pazarlık başlar. Çocuk için kendi ağırlığında demir verip satın alırlar. Çocuğa Demir, Salıpdı yahut Satılmış gibi bir ad verilir (İnan, 2017: 166).

Özbeklerde ise satılma ritüeli beşiğin sağında ve solunda duran iki yaşlı kadın tarafından, tekerlemeler söylenerek yapılır ve bebek bu temsili satıştan sonra beşiğine konulur (Kalafat,2010: 262). Talişlarda çocuğu yaşamayan anne, çocuğunun yaşaması için çocuğunu çok çocuklu bir anneye, merasimle sembolik olarak satar (Kalafat, 2008: 517). Ölüm ruhunu aldatmak için, Kırgızlarda ise üç ya da beş yaşlı kadın çocuğu bacaklarının arasından geçirerek birbirlerine verirler (Polat, 2008: 77). Aynı zamanda çocuğun yaşaması için Kırgızlarda yapılan başka bir uygulamada ise çocuk; üç, yedi ya da kırk gün süre ile -kendi anne babasını görmeden- çok çocuklu bir kadının sütü ile beslenmekte ve bu süre bitiminde baba, çocuğa bakan kadına para vererek satın almaktadır (Polat, 2008: 76).

Çocuğun yaşamasını sağlamak için Yaşar, Dursun, Ölmezbay, Taşkan, Kurç (çelik) gibi adlar verildiği gibi, kötü adlar vermek adeti de vardır. Bunun sebebi kötü adı olanlardan ölüm meleği nefret eder de gelmezmiş. Kırgızlarda İtalmas (yani melek değil, köpek bile almaz!), Çoçkabay (Domuzbay), Kabanbay (yabani domuz) gibi adlar hep bu inanca göre verilmiş adlardır. Troytsk civarındaki Kıpçaklar’da rusça Andrey adını taşıyan birini gördük. Kazaklar’ın anlattıklarına göre, evladı yaşamayan Cetpisbay ağa oğluna, evimize Azrail gelmesin diye, Rus adını vermiş imiş (İnan, 2017: 166-167).

Tıbıka, bir kadının doğan çocuklarının fazla yaşamayıp doğduktan kısa bir süre sonra ölmesidir. Bu durumda olan kadına “tıbıkalı” denir. Halk arasında köpek hastalığı denir ve köpeklerden geçtiğine inanılır. Köpeklerin çocukları durmaz ve köpek silkindiğinde kadına değerse o kadın tıbıkalı olur. Çocuğu durmaz. Böyle kadının tedavisi yine bir kedi ya da köpeğin silkmesiyle geçer. Tıbıkalı olan kadın yeni doğum yapan bir kadının evine gidip çırpınırsa tıbıka, tıbıkalı kadından diğerine geçer. Çırpınan kadın tıbıkadan kurtulur (Karakaş,2015: 331).

Eskişehir’de kaynak kişiler tarafından şu bilgiler aktarılmıştır:

“Annemin benden önceki çocukları yaşamamış. Seyitbattalgazi Türbesi’ne gitmiş. Ben doğunca da adımı “Seydi” koymuş. Seyitbattalgazi Türbesi’nin halk dilinde adı Seydigazi’dir. Kümbet Köyü’nden geçen suyun adı da Seydi Suyu’dur. Türbede okunduktan sonradoğum yapan kadın ilk çocuğunun adını “Seydi” koyar.

Eğer ikinci çocuğu olursa onun adı da yaşasın diye “Gazi” koyulur. Bu nedenle Seyitgazi ilçesinde birçok kişinin adı “Seydi” ve “Gazi”dir” (KK-202).

“Doğumda ölü gibi doğan sesi çıkmayan ağlamayan bebeğe önce poposuna vurulur, suya sokulur en son oksijen getirilir. Bebeğin ağlaması sağlanır ve çocuk yaşar” (KK-141).

Yapılan dinsel-büyüsel pratik uygulamalarda somut olarak nesneler kullanarak ve aldatmaca yaparak kötü ruhlar kovulmaya ve kandırılmaya çalışılır. Bu sayede arınma gerçekleştiğine inanılır.

1.3.20. Uyumayan Çocuk

Uyumayan çocuğa nazar değdiğine inanılır. Uyumayan çocuk huzursuzdur ve ağlama eylemi ona eşlik eder. Nazar uygulamaları yapılır.

Kazakistan’da uyuyamayan çocuklar için Kur’an sözü ile (ayet) suf-suf (üfleme) yapılır. Tumor bağlanır (Kalafat, 2007: 356).

Eskişehir’de:

“Uyumayan çocuğa üç İhlas Suresi bir Fatıha Suresi okunur. Sonra tuvaletin taharet musluğu ile çocuğun yüzü yıkanır. Elbisenin tersi ile kurulanır. Çocuk mışıl mışıl uyur” (KK-7).

1.3.21. Çok Ağlayan Çocuk

Çocuğun çok ağlaması anne, baba ve akrabalar tarafından hiç de iyi sayılmaz. Durup dinlenmeden ağlayan çocuğun evde meydana getirdiği huzursuzluktan daha önemli olan, bu ağlamaların anne ve baba tarafından bir felaketin önbelirtisi olarak kabul edilmesidir. Bu felaketse ölümden başka bir şey değildir. Batıl inancın psikolojik nedenlerinden birisi olan fikir çağrışımı, çok ağlayan çocuğun eve felaket getireceği inancından temellenmektedir. Ağlamak, özellikle uzun uzun ağlamak, çocuğun “bir şey sezdiğinin” belirtisidir. Anneye, babaya yahut eve gelecek olan felaketi önlemenin ilk yolu, bu felaketin habercisi olan çocuğu susturmaktır. Bu amaçla başvuru olan önlemlerin ya da işlemlerin bünyesini “susturucu” hareketlerle, sözün “uzaklaştırıcı”, “geri çevirici” özü ve niteliği oluşturmaktadır (Örnek, 2017: 97).

Eskişehir’de çok ağlayan çocuk hakkında yapılan tespitler:

“Çok ağlayan çocuk kıpkırmızı olur” (KK-103).

“Çok ağlayan çocuğun sırtı çizdirilir, ağlaması diner” (KK-134).

1.3.22. Korkan Çocuk

Çocuklar bazen bir rüyadan, bazen de bir hayvan ya da nesneden korkabilmektedir. Korku sonrası üzerinde etkisi kalan çocuklara dinsel-büyüsel işlemler uygulanır.

“Çok korkan, bir şeyden ürkmüş çocuklara ve yetişkinlere yüreği kalkmış denir. Halk arasında aktarlarda yedi kardeşkanı diye geçen kırmızı bir toz vardır. Kum gibi, yabancı ülke menşelidir. İnternette de bilgi yer almaktadır. O yedi kardeşkanı adı verilen toz suya karıştırılıp, az bekletilip içirilir. Yürek kalkması geçer. Kişi cesaretlenir” (KK-194).

1.3.23. İkiz Doğum

İkiz doğum tek yumurta ve çift yumurta ikizleri olarak iki farklı şekilde görülmektedir. Tek yumurta ikizleri aynı zar içinde büyüdükleri için aralarındaki bağın, ayrı zarlarda büyüyen çift yumurta ikizlerine göre çok daha kuvvetli olduğu düşünülmektedir. Halk arasında ikizlerin sık sık “senin canın yandığında onun da yanıyor mu?” gibi sorulara maruz kaldıkları görülmektedir. Ayrıca çift yumurta ikizi kavramının “ikizlik” olgusuyla kafa karışıklığına neden olabildiği de söylenebilir. İkiz kelimesiyle birlikte aynı tiplemede olması beklenirken çift yumurta ikizleri birbirinden apayrı tiplemede dünyaya gelebilmektedir.

İkiz doğum genellikle olağan dışı olarak görülmüş ve karmaşıklığa neden olabileceğine inanılmıştır. Anadolu’da her ikisi de erkek olan ikizler uğurlu sayılırken, her ikisi de kız olan ikizler uğursuzluğa yorulmuştur. Güney Sibirya Türklerinde ise biri kız biri erkek olan ikizlerin birbirlerinden ayrılarak yetiştirildiği görülmüştür. Örneğin, Erzin bölgesi Tuvalarında mevcut geleneğe göre bir ailede ikizleri büyütmek yasaktı. Onlardan biri başka aileye verilirdi. Ancak ikizlerden birisi kız, diğeri erkek olması halinde erkek, kendi ailesinde kalır; kız ise başka aileye verilirdi. Bu erkeğin mutlu ve iyi olması ile açıklanmaktadır, kız ise annesine göre “zararlı” olabilirdi. Eğer ailede erkek ve kız bebek doğarsa birincisini hemen

beşiğe koyarlar, kızı ise beşiğin yakınına koyun derisine sarılmış halde başka bir aile alıncaya kadar bekletirlerdi. Bu ailede kız bebek, kara ineğin sütü ile beslenirdi, anne sütü ise hiç verilmezdi. Geleneğe göre üçüncü gün ikizlere ad verilirdi. Erkeğe babası, kıza ise onu kabul eden kadın ad verirdi. Bu kadın, kızın üvey annesi sayılırdı. Kız adını da yeni ailesinde alırdı. Bebeklere adlar aynı gün ve aynı saatte verilirdi. Kızın annesi onu doğumdan sonra alan kadın olmaktadır. İkizler muhtemelen potansiyel karı-koca olarak görülmektedirler. Bu nedenle de onları ayırırlar, çünkü sosyal olarak tehlikeli olan iç evlilik gerçekleşmemelidir. Mitolojik bilinç açısından ikizlerin doğumu, toplumda karışıklığın meydana gelmesine yol açmaktadır. Mitolojik iç evlilik, ideal iken gerçek iç evlilik, tehlikeli bir durumdur. Bu nedenle de düğündeki iç evlilik tecessümü, gerçek ikizlerin ayrılması ile giderilmektedir. Bu durum, Tuvaların geleneği ile de doğrulanmaktadır. Söz konusu geleneğe göre doğumdan sonra başka bir aileye verilen ikizin kendi ailesine geri dönmesi, ailede kalan ikizinin büyümesinden ve evlenmesinden sonra mümkün olabilmektedir (Lvova ve diğerleri, 2013b: 50; Aça ve diğerleri, 2019: 364).

Eskişehir’de:

“İkiz bebek olacağı irilikten anlaşılır” (KK-141)

“Sülalede ikiz bebek geni taşınır. İkiz bebeği olandan sonra bir nesil atlanır ve diğer nesilde de ikiz bebek olma ihtimali yüksektir” (KK-133, KK-136).

1.3.24. Kurban Kesme/Saçı

Doğan çocuğun başına bir şey gelmesin, nazar değmesin, çocuk yaşasın diye bir çeşit koruma kalkanı olacak nitelikte kurban kesilir ve saçı saçılır. Bunun nedenlerinden biri kötü iyelerle pazarlık yapmaktır. “Ben senin için kurban kestim, sen de benim yavruma dokunma” mesajı verilir. Aynı zamanda İslamiyet’te de Allah’a şükür olarak çocuk için kurban kesilir ve çocuğun canının bağışlanması dilenir.

Doğan çocuk için kesilen kurban, genellikle Akika adıyla bilinir ve Türk-İslam âdetlerinde yaygın görülen bir uygulamadır (Kolot, 2017: 39).

Doğan çocuk için kurban kesilmesi gerektiğine inanılmaktadır. Bu inanış, daha çok İslam dininin etkisiyle yaygınlaşmıştır. Ancak Şamanist Türklerin

geleneklerinde de bebek için kurban kesme âdeti yaygındır. Örneğin Yakutlar çocukları doğar doğmaz yağlı ekmek yerler. Daha sonra bir hayvanı kurban olarak keserler. Ancak hayvanın kafasını kırmadan pişirirler ve kemiklerini de ormana götürüp bir ağaca asarlardı (İnan, 2015: 168).

“İslamiyet’te, gücün varsa doğan her çocuğun için kurban kesilmesi gerektiği inancı vardır” (KK-141).

1.3.25. Sünnet

Sünnet İslamiyet’in kabulüyle birlikte kendine yer edinen bir kavramdır. Erkek çocuklarının sünnet edilmesi, Hz. Peygamber’in öğütlemesiyle birlikte erkeğin cinsel organının uç tarafını örten derinin kesilmesidir. Bu parçanın kesilmesinin inançlar etrafında şekillenerek uygulama yapılmasına ise “sünnet töreni” denir.

Sünnetin sözlük anlamı “işlek yol” olup geniş manada Allah’ın yolunu yahut da insanın âdet hâline getirdiği iyi veya kötü davranış ve hareketini ifade eder. İslam dilinde genel olarak Hz. Peygamber’in yaptığı, uyguladığı veya insanlara yapmalarını, uygulamalarını öğütlediği davranışlara uymaya sünnet denir (İslam Ansiklopedisi, c.11, 1979: 242; Sever, 2016: 107).

Sünnet ve sünnet töreni geleneğinin tarihine inebilmek için sözlü kültür ürünlerinin incelenmesi yardımcı olabilecektir. Bu konuda destanlar ve halk hikâyeleri en iyi yol göstericidir.

Sosyokültürel tarihi açısından en önemli metinlerden biri kabul edilen Dede Korkut anlatılarında gerekse diğer destanlarda sünnet törenlerinin kahramanın yaşamında aldığı role dair yorum ve çıkarımlara rastlamak pek mümkün değildir. Dede Korkut anlatılarındaki bu sessizlik kahramanların dönüşümlerinde sünnetin esas alınmadığı şeklinde yorumlanabilir. Eserde adı geçen beylerin ad almaları ve nam salmaları baş kesmek, kan dökmek, sofraya düzmek, gibi bireysel kazanımlara dair öğeler üzerinden ifadesini bulmuştur. Diğer destan metinlerinde de benzer şekilde kahramanlık olgusunun bireyin kendi kazanımlarıyla şekillendiği gerek erginleşme/ergenleşme gibi fiziksel gerek ruhsal değişimlerde kahramanın kendi çabalarıyla eriştiğine yer verilmektedir (Öncül, 2019: 127).

“Sünnet” kavramı erkek çocuklara yapılan cerrahi işlemin adı olmasının yanı sıra bu cerrahi işlemin çeşitli vesilelerle kutlandığı törenler için de kullanılır olmuştur. Yani “sünnet” kavramı tek başına “sünnet düğünü”, “sünnet merasimi” ya da “sünnet töreni” kavramlarını karşılayabilmektedir. Bunun yanında “sünnet” kavramı, erkek çocuklar için “erkekliğe ilk adım” ya da “ilk mürüvvet” anlamlarını da ihtiva etmektedir (Başaran ve Öztürk, 2021: 26).

Müslüman ülkelerde erkek çocukların sünnet edilmelerinin gerekçesi, Hz. Muhammed’in sünnetli doğmuş olduğuna inanılmasıdır. Peygamber’e uymak, O’nun sünnetini devam ettirmek anlamında erkek çocuklar sünnet ettirilir. Çocuğu sünnet ettirmekle, Hz. Muhammed’in bedensel bir özelliği, bu dinden olanlara doğuşlarından sonra kazandırılmak istenmiştir (Örnek, 1995:172; Sever, 2016: 107).

Sünnetin ilk defa ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, araştırmalar Eski Mısır, İbraniler ve Fenikelilerde, Amerika kıtasında Azteklerde ve M.Ö. 5000 yılında Babiller ve Zenciler tarafından yapıldığını göstermektedir. M.Ö. 1400 yılında Firavun II. Ramses’in oğlunun sünnet edildiğine dair belgeler bulunmuştur (Ataseven, 2005: 11; Başaran ve Öztürk, 2021: 27).

Yahudilik ve İslam inancına göre ilk sünnet olan kişi Hz. İbrahim’dir. Buradan hareket edilirse ilk sünneti günümüzden 4000 yıl kadar öncesine götürmek mümkündür. 4000 yıl öncesinden günümüze kadar başta Yahudi ve Müslümanlar olmak üzere çeşitli toplumlar sünnet geleneğini gerek dinî gerekçelerle gerekse sağlık gerekçesiyle yaygın olarak sürdürmüşlerdir (Başaran ve Öztürk, 2021: 27).

Sünnet, temizlik, cinsi hayata hazırlanma, üreme, toplum içinde sosyal saygınlık kazanma, bereket tanrılarına kurban verme gibi sebeplerle yapılmıştır. İlkel topluluklarda, acıya dayanma denemesi olarak, topluma kabul törenlerinden biri olmuştur; bu anlayışla ilkellerdeki yaşayışını devam ettirmektedir. Yahudilikte sünnet, erkek çocuğun doğumunun sekizinci gününde yapılması gereken dinî bir emirdir. Müslümanlıkta ise terki günah olan dinî emir, yani farz olmadığı halde, namaz, oruç, zekât gibi farzların önüne geçmiş, adeta erkeğin Müslümanlığının belirtisi olmuştur; sünnetsiz Müslüman erkek düşünülemez (Bayat, 2010: 45; Başaran ve Öztürk, 2021: 27).

Eski Yunan mitolojisindeki Kybele ve Attis mitinde Attis, Kybele ile tartışmaları sonrasında dağa kaçarak cinsel organını keserek intihar etmiştir. Kybele ve Attis şerefine her yıl 24 Mart'ta düzenlenen törenlerde başrahipler de bu davranışı taklit etmişler; cinsel organlarının ucunu keserek ritüeli böylece yaşatmışlardır (Albayrak, 2007: 34).

İslam tarihinde ilk sünnet olan kişi Hz. İbrahim kabul edilmesine karşılık bu işlemin ne zaman törenselleştiği konusunda yeterli kaynak ve delil bulunmamaktadır. Fakat İslam halifelerinden Hz. Ömer'in torunu Hz. Salim'in şu sözleri "sünnet" işleminin zamanla törenselleşmesi ya da bir kutlama merasimine dönüşmesini özetler gibidir: "Abdullah b. Ömer, beni, Nuaym'ı sünnet edip bizim için bir koç kesti. Bize koç kestiğinden dolayı, çocuklara karşı neşelendiğimizi gerçekten kendimiz de hissetmiştik" demiştir (Köksal, 2010: 170; Başaran ve Öztürk, 2021: 27).

Türk kültüründe sünnetin ne zaman geleneksel hâle geldiğiyle ilgili elimizde yeterli bilgi yoktur. Dede Korkut Hikâyeleri'nde pek çok İslamî motifin ve "toy"un yer almasına karşın bu konunun işlenmemesi, sünnetin Dede Korkut Hikâyeleri'nin çekirdek olaylarının yaşandığı yıllarda henüz gelenekselleşmediğini gösterir. Bazı araştırmacılara göre Türkler arasında bu geleneğin kökleşmesi zaman almıştır çünkü başlangıçta ürkütücü geldiği için Türkler sünnet olmayı reddetmişler; zamanla bu geleneği kabullenmişlerdir. Başlangıçta ürkütücü olan sünnet, zamanla yeni nesiller tarafından çocuklarına eğlencelerle yapılmaya başlanmıştır. Zekât, hac, namaz, gibi farzlar ihmal edildiği halde sünnet, Türkler arasında köklü bir gelenek, Müslümanlığı gösteren bir işaret olarak günümüze kadar gelmiştir (Bayat, 1982: 13).

Türkiye Selçukluları döneminde sünnet törenlerinin yapıldığı ile ilgili bazı bilgi ve belgeler mevcuttur. Bu dönemde törenlerin bir statü göstergesi olarak yapıldığını ve toplumun üst kesimlerinden alta doğru yayıldığını söylemek mümkündür. Mevlana'nın oğulları Sultan Veled ve Alaaddin için düzenlediği sünnet törenine Sultan Alaaddin Keykubat ve emirlerin katıldığını ve bu düğünde kalenin her tarafının güzel kumaşlarla ve silahlarla kaplatıldığını ve görkemli bir sünnet töreni olduğunu kaynaklardan öğrenilmektedir (Taneri, 1978: 68; Başaran ve Öztürk, 2021: 28).

Mevlana'nın katıldığı bir sünnet töreninin on altı gün sürdüğünü ve bu törende davetlilere enfes yemeklerin verildiği de bilinmektedir. Ayrıca bu törenlerde sünnet çocuğunun kürsüde konukların gözü önüne oturtulduğunu ve şenliklerin yapıldığını görülmektedir. Osmanlı döneminde ise ilk sünnet töreninin I. Murat döneminde şehzadeler Yıldırım Bayezid, Yakup ve Savcı Bey'ler için yapıldığını kaynaklardan öğrenilmektedir (Baykal, 2008: 68).

Sonrasında Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid, Kanuni Sultan Süleyman gibi Osmanlı devletinin önde gelen padişahları bu geleneği gösterişli ve şaşıaalı bir şekilde yaşatmışlar ve şehzadelerine layık büyük sünnet törenleri düzenlemişler. Bu dönemde yapılan sünnet düğünlerinden birisi de “en mükemmel, en muhteşem, en gösterişli, en masraflı, en uzun süre devam eden” gibi sıfatlarla nitelendirilebilecek olan III. Murat'ın şehzadesi III. Mehmet için 1582 yılında yaptırdığı yaklaşık iki ay kadar süren sünnet düğünüdür (Baykal, 2008: 70).

III. Murat, şehzadesi III. Mehmet için yaptıracığı bu sünnet töreni için bir yıl öncesinden saraydaki bütün devlet erkânını toplamış ve törenin gösterişli olması için bütün devlet adamlarının fikrini almıştır. Bu toplantıdan sonra törende görevli olanlar belirlenmiş ve bir yıl öncesinden hazırlıklar başlamıştır. Törene içeriden ve dışarıdan pek çok önemli devlet adamı ve temsilci davet edilmiştir. Yaklaşık iki ay kadar süren bu düğünde hangi gün hangi eğlencenin yapılacağı, hangi esnafın hangi gün geleceği önceden yapılan programla belirlenmiş ve bu program dâhilinde sünnet töreni gerçekleştirilmiştir (Boyras, 1994: 33-34).

Sünnet ritüeli aracılığıyla erkek adayı, ileride soyun devamlılığını sağlayacak uzvunun bir parçasını kutsal olana verir. Böylelikle de, bir anlamda uzvun kurbanı gerçekleştirilmiş olur. Yaşamının erken dönemlerinde başına gelen, şiddete dayalı erginleme süreci ona, ileride uzvunun soyu devam ettirmede yaşamsal önem taşıdığını, yaşamının birçok evresinde hatırlatacaktır. Sünnet ritüelinin ardından erkek adayı toplumsal ve de bireysel, kanlı bir sözleşme imzalayarak soyun devamlılığını sürdüreceğinin garantisini vermiş olur (Ölçer, 2005: 44)

Sünnet geleneğinin yaptırımı, bu konuda bir karşı koyuşa ve tartışmaya meydan vermeyecek kadar güçlüdür (Örnek, 2018: 235-236).

Davet, toplantı kültüründe önemli bir yere sahiptir. Düzenlenen herhangi bir toplantıya davet edilmek ve davete iştirak etmek, davet edilmemek veya davet edildiği halde iştirak etmemek kültürel açıdan önemli sembol ve göstergeler arasında yer almaktadır. Dede Korkut Kitabı'nda gerek Bayındır Han gerek Salur Kazan tarafından düzenlenen şöenlere bütün Oğuz davet edilmiştir. Katılmak zorunludur; davete katılmak bağlılığı simgeler; davete katılmamak ise isyan sebebidir. “Dış Oğuz’un İç Oğuz’a Asi Olup Beyrek’in Öldüğü Boyda” olduğu gibi şöen veya yağmaya davet edilmemek de bir çeşit dışlanma ve isyan sebebi olarak sunulmuştur. Türk eğlence kültüründe davet edilen misafirin makamı, statüsü, davet ve ağırılanma şeklini belirlemektedir. Bu bağlamda misafirlerin karşılanması, ağırılanması ve uğurlanması davet olgusunun kapsamına girmektedir. Kimin nereye oturacağı, ne yiyeceği önceden bellidir (Özdemir, 2017: 242).

Doğum, sünnet, asker uğurlama, evlenme gibi geçiş törenleri kültürümüzün önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Birlik ve beraberliğin sembolü olan bu törenlere davet aşaması da en az törenler kadar önemlidir. Zira düğün sahibinin şanına yakışır şekilde güzel, eğlenceli ve kalabalık geçmesi davet aşamasının başarısına bağlıdır (Başaran ve Öztürk, 2021: 29). Az sayıda katılımcıyla icra edilen düğünler küçümsenir ve yadırganır bu yüzden düğün sahipleri bu duruma düşmemek adına çağırıldıkları düğüne giderler. Katılımcı boyutu karşılıklı ve birbirine bağlı ilişkileri başlatır (Özdemir, 2017: 244).

Sünnet olacak çocuğa bir sünnet giysisi yaptırmak âdettendir. Bu giysi, hazır olarak satılmakta ya da örneğine uygun olarak yaptırılmaktadır. Bu tip giysi genellikle üzerinde maşallah yazılı bir başlıktan, beyaz bir pantolon ve ceketten ibarettir. Giysinin üzerine kırmızı ya da mavi renkte bir pelerin, bu olmazsa aynı renklerde bir kurdele geçirildiği görülmektedir. Eğer çocuğun ailesi bu tür bir “sünnet elbisesi” alamayacaksa, çocuğa bir kat yeni giysi yaptırır; kirvelik geleneğinin bulunduğu yerlerde çocuğun giysisi kirve tarafından sağlanır. Ayrıca, sünnet işleminde ve kesilme sonrasında giyilmek üzere genişçe, gecelik biçiminde bir giysi hazırlanır. Bu giysi çocuğun bacaklarını açmasını rahatça sağlar ve yaranın kanamasını önler (Örnek, 2016: 246).

Günümüzde pek sık rastlanmasa da sünnette “kirvelik” de görülmektedir. Kirve olacak kişinin ailesi ile sünnet olacak çocuğun ailesinin yakınlığı, samimiyet

derecesi, kirve olmada çok önemlidir. Aileler akraba olmasa bile, birbirlerini akraba gibi görmekte ve ona göre davranmaktadırlar (Sever, 2016: 109).

Sünnet işlemi daha önce de belirtildiği gibi, cinsel organın uç kısmındaki derinin çepeçevre kesilmesinden ibarettir. Çocuk, varsa kirvesi, yoksa bir yakınının kucağına oturtulur ve bacaklarının iki yana açılması sağlanır; çocuğun kucağına oturduğu kimse onun kollarını sıkı sıkıya tutar. Bu sırada çocuğa korkmaması için yüreklendirici, erkekliği vurgulayıcı sözler söylenir. Çocuğun dikkatini başka bir yöne çekmek için, yukarda bir yer gösterilerek “kuşa bak! Kuşa!..” denir. Kesilmeden önce ve kesilme sırasında “Allahu Ekber! Allahu Ekber!” denilerek tekbir getirilir. Ayrıca “oldu da bitti maşallah!” diye çok bilinen ve yaygın olan tekerleme de söylenir (Örnek, 2016: 247).

Sünnet yani kesme işlemini yerine getirenin genel adı sünnetçidir. Bununla beraber Orta Anadolu ile Güney-Doğu Anadolu taraflarında sünnetçiye “Abdal” ya da “Kızılbaş abdal” da denmektedir. Günümüzde bu işi sağlık memurları yapmaktadır. Bunların kent kesimindekiler kendilerini “fenni sünnetçi” diye tanıtmaktadırlar. Son zamanlarda bunlar gazetelere verdikleri ilanlarda ağrısız, sızısız sünnet yaptıklarını belirtmektedirler. Eskiden –hatta şimdi– uzak ve geri kalmış köylerde, kesim işlemi sağlık ve temizlik kurallarına gerekli titizlik gösterilmeden yapıldı. Kanın durması ve yaranın sağlanması için en çok kullanılan antiseptik ve merhem odun külüyle ağaç tozuydu (Örnek, 2016: 248).

Sünnet çağına gelen çocuğa düğün yapılır. Sünnetçiye bir hafta öncesinden haber verilir, köye sünnetçi gelir. Düğün için hayvanlar kesilir, yemekler yapılır, sarmalar sarılır. Davul zurna gelir ve düğün yapılır. Sünnet çocukları ata bindirilir. Dedesi, ninesi falan danayı düveyi verdik diyerek sünnet çocuğuna hediye verirler (Koç, 2014: 98).

Perşembe günü sünnet diye bayrak kaldırılır. Altında kurban kesilir, kanı sünnet çocuğunun alına sürülür. Çocuğa yatak hazırlanır, cibindirik yapılır, yazmalarla, kâğıtlarla yatağı ve odası güzelce süslenir. Çocuğu ziyarete gelenler burada görür ve hediyesini verir. Genelde altın ve para verilir. Yemekçi tutulur ve o gün yemekleri hazırlar. Çorba, pilav, kuru fasulye, et, salata, tatlı, komposto yapılır. O gece çocuğa kına gecesi yapılır. Çocuğun avucuna ve serçe parmağına kına yakılır.

Cuma günü sabah konvoy yapılır ve çocuk gezdirilir. Sünnetçi gelir ve sünneti yapar. Yine yemek verilir. İki gün boyunca misafirlere yemek verilir (Koç, 2014: 98).

Sünnet çocuğu önceden düğün günü sünnet edilirdi. Günümüzde çocuk önceden sünnet edilmekte ve düğün günü rahat dolaşmaktadır. Köy meydanında düğün alayı oluşturulur. Çocuk köyün etrafında araçlarla gezdirilir. Düğünün kurulduğu meydana gelir. Arabadan inmeden önce dedesinden hediye ister. Dedesi koyun, dana, tarla ne verirse verir ve çocuk arabadan iner. Gelenlere yemek verilir. Akşamüstü de eğlence tertip edilir (Koç, 2014: 98).

Eskişehir Odunpazarı ilçesi Paşa Mahallesinde bulunan Şey Şehabeddin Sühreverdi Türbesi (Salı Tekkesi)'ne sünnet olacak çocuklar sünnet kıyafetleriyle getirilir ve dua edilir, adak adanır.

Fakir olan çocukların sünnet düğünü başka bir sünnet düğününe dâhil edilerek yapılır. Karşı taraf illa sünnet düğünü de olmak zorunda değildir. Evlenme düğününde de çocuk temsili olarak ata bindirilebilir (KK-153).

Kent kültüründe gerçekleştirilen sünnet düğünlerine organizasyon firmaları eşlik etmektedir. Organizasyon firmaları tarafından sünnet çocuğa “zeybek dansı” eğitimi verilmektedir. Bu dans sünnet çocuğuna yiğitlik, mertlik duygusunu aşılama amacıyla öğretilir ve sergilediğinde erkekliğe geçişle birlikte çocuğun özgüvenli olması beklenir. Organizasyon firmaları bünyesinde çalışan dört dansçı kız sünnet çocuğunu “melek” olgusuyla anlam kazanarak çevreler. Etrafında dönerek dans ederler. Kına merasimi öncesinde çocukluktan erkeklik olgusuna geçirilmeye çalışılan sünnet çocuğu etrafında omuzuna örtülecek yeşil örtü melek kızlar tarafından seramoni şeklinde çocuğun başında ve seyircilere doğru döndürülerek anlamlı kazandırılır. Yeşil örtüye müzik eşliğinde anlam yüklendikten sonra çocuğun omuzlarına melek kızlar tarafından takılır. Daha sonrasında kına yakımı gerçekleşir (KK-132).

1.3.26. Mevlit

Yenidoğan bebeklerde kırkı çıktıktan sonra bebeğin korunması ve Allah'a şükretmek için mevlit okutulur.

“Yenidoğan bebek mevlitinde, hocalar Yasin, Tebareke, Amme, Cuma, Vakıa surelerini okur. En sonda da mevlit okunur. O da uzun bir suredir. Sonra bebek istenir, önce hocaya sonra kucaktan kucağa gezdirilir. Önceden yaptırılan mevlit şekeri ve yiyecekler dağıtılır” (KK-106).

1.3.27. Çocuğun Aile Eğitimi

Okul öncesi dönem bütün gelişim alanlarında yoğun bir ilerlemenin kaydedildiği kritik bir dönemdir. Özellikle kişilik gelişimi ile sosyal gelişimin ihmali durumunda daha sonraki dönemlerde telafi si mümkün olmayan ve mutlaka bu dönemlerde aşılması gereken bazı aşamalar söz konusudur. Bu dönem çocuğunun sahip olduğu bazı özellikler bazen yetişkinler için bir eksiklik olarak da değerlendirilir. Ancak bunlar çocuğun gelişimi açısından hayati bir yere sahip olabilmektedir (Oruç ve diğerleri, 2011: 307).

Çocukta ahlaki değerlerin gelişimini açıklayan teorisyenler, Jean Piaget ve Lowrence Kohlberg’tir. Her iki teorisyen de ahlaki gelişimi bilişsel gelişimle ilişkili olarak açıklamaya çalışmışlardır (Oruç ve diğerleri, 2011: 308). Bu dönemde çocuk için doğru ve yanlışlar diğerleri tarafından neyin kabul edilip edilmediğine göre yönetilir. (Karakuş, 2015: 256).

Çocuklar okul öncesi dönemde hayal kurma eğilimi gösterirler. Hatta arkadaşlıkları ve eylemleri hayallerle çevrenir. Başarıları, mutluluğu, üzüntüsü, kahramanlıkları, rolleri içindeki dünyayla ve yaşadığı dünyayla harmanlanır. Bu dünyaya hayalinde yanında hissettiği arkadaşı veya arkadaşları da eşlik eder.

İlk üç yaş çok önemlidir. İletişim kurabilmesi ve izlediği şeyleri kontrol altına alabilmek, belirli alışkanlıklar kazandırmak için ebeveynlere sorumluluk düşmektedir. Sonra zaten çocuğun kendisi bir birey olup bizim ile birlikte öğrenmeye devam eder (KK-59).

1.3.28. Çocuğun Okula Başlaması ve Eğitim-Öğretim Hayatı

Çocuğun ilk eğitimi ailede başlar. Temeli ailede atılan çocuğun inşası okul dönemiyle birlikte her iki koldan ilerlemeye devam eder. Okula başlayan çocuğun bağlamı da genişler ve kültürel etkileşimi artar.

Okula başlama safhası olan 6 yaş çocuğun zihinsel gelişiminin dönüm noktasıdır. Bu devrede çocuk, algısal yönelimden, kavramsal yönetime geçer. Büyüklük, ağırlık, yüzey ve hacim kavramları oluşur. Bu kavramların kazanılmasında Piaget'ye göre okul, hayatı besleyici bir kaynak görevi görür ve çocuğun sosyal yönünün gelişmesine de yardımcı olur. Bu aşamada çocuk, eşyayı algısal olarak özümlemekten çıkmış, kavramsal olarak özümlemeye başlamıştır. Somut işlemler aşamasındaki çocuk, geniş bir mantıklı düşünme alanı kazanmış olmakla birlikte, genel olarak hala, somut gerçeklere bağlıdır (Yörükoğlu, 1998: 25; Soysal, 2019: 179).

Bu okullar, camilere eklenmiş yapılardan birinin genişçe bir odasında ve mahalle camiinin imamlığını da yapan hocanın yönetiminde olurdu. Okumada ilerlemiş, hafızlığa başlamış yaşlıca öğrenciler, küçüklerin “kalfa”lığı (nezaretçi ve alıştırıcı) görevini yaparlardı. Bu okullara, devlet ilkokulları –ya da onların programını uygulayan özel okullar- açılmaya başladıktan sonra da 4 ile 7 yaş arasında, yani ilkokul çağına gelmemiş erkek ve kız çocuklar, elifbayı, namaz surelerini, Kur'an'ı “sökme”yi sağlayan 2-3 yıllık hazırlık derslerini görmeye giderlerdi. Hevesliler arasında, hafız olmak için öğrenimi sürdürenler de olurdu (Boratav, 2016: 186).

Okula başlarken çocuğun hocaya teslimi, ana babanın kendi görevlerini hocaya bir çeşit devretme anlamını taşır. Anaların ve genel olarak çocuğun kadın akraba ve yakınlarının aşırı duygulanmaları bu ruh haletinin bir tanıtıdır. Baba hocaya, “eti senin, kemiği benim” diyerek, çocuğun eğitimi için, kemiklerini kırmak şartıyla vücudu üzerinde “tasarruf” hakkını tanımış olurdu. Bildiğimiz “falaka” bu okulların başlıca ceza aracı idi; falakaya yatırma, belli kuralları ile başlı başına törenli bir anlam taşırdı (Borata, 2016: 188).

İki yıl sonunda Kur'an'ı başından sonuna okumayı öğrenmiş olan öğrenci için “hatim duası” denilen tören düzenlenirdi. Bunda da güzel elbiseler giyinmiş çocuk, camide hatim duası yapıldıktan sonra hocasının, ana babasının ve akrabalarının ellerini öper, gece de baba, evinde bir ziyafet verirdi. Varlıklı köylü ailelerinde bu törende çocuğa babanın bir tarla veya bahçe bağışlaması geleneği de vardı (Boratav, 2016: 188).

Eskişehir’de anaokulundan itibaren çocukların mezuniyet töreni düzenlenmektedir. Gerçekleştirilen mezuniyet törenlerinde eğitim hayatında basamak atlayan çocuk hedeflerine doğru ilerlemekte, motive edilmekte ve cesaretlendirilmektedir. Kep atma geleneği yeni döneme geçişi temsilen gerçekleştirilmektedir. İlk olarak üniversitede başlayan kep atma töreninin anaokulu ve ilkokul dönemine kadar taşınması geleneğin çocuklar üzerinde etki etmesini sağlamıştır (KK-132).

1.3.29. Diğer İnanışlar

Çocuk etrafında gelişen birçok dinsel-büyüsel pratik belli kalıplar hâlinde incelenebilmektedir. Günlük yaşatın içerisinde gelişen ve birçok çocuk üzerinde gözlemlenen herhangi bir kalıba sığdırılamayan pratik ve hareketler ise aşağıda belirtilmiştir.

İnsan kendi içinde küçük bir evrendir. Hakas inancına göre insanın kemikleri ağaçtan, eti ise kilden yaratılmıştır. Ağaçlar insanların ikinci benidir. Bu nedenle ağacın zarar görmesi veya yok olmasıyla insanların bu durumdan etkileneceği düşünülür. (...) Hakas bir kadın rüyasında kayın fidanlarının kırıldığını görmüştür. Ertesi gün çocuklarını hastalıktan kaybeder. Altaylar ağaçları canlı varlık gibi görmüşlerdir. Onları kesmek istemezler. Özellikle fidan küçük çocuklara benzediği için onları kesmek yasak ve günahtır (Akbaş Ercan, 2020: 87).

Kurt kılı, Atilla’nın elinin yüzünde olduğu gibi, Anadolu bilhassa Doğu Anadolu halk inançlarında da itibarlı bir yere sahiptir. Erkek çocuk daha bebekken burnu delinerek deliğinden kurt kılı geçirilir ise, o çocuğun cesur olacağına inanılır (Kalafat, 2007:).

Birkaç aylık çocukların aya bakması, ayı görmesi genellikle iyi sayılmaz, hayra yorulmaz. Zira böyle bir kaza olur da çocuk ilk birkaç ayı içinde ayı görmüşse, ya da çocuğa ay gösterilmişse o çocuk, ölüm tehdidi altında demektir. Etrafındakilerde derin bir endişe, ha öldü ha ölecek... Buna rağmen ölmez büyür de hala bu batıl inanç yaşar durur (Köymen, 1970: 19).

“Bir bebek emekleme pozisyonunda iken başını eğerek alttan arkaya doğru bakarsa misafir geleceğine inanılır” (KK-133).

“Normalde yürüeyebilen bir bebek emeklerse misafir gelecek denir” (KK-133).

“Yeni doğmuş bir bebek sırt üstü yatırılmaz. Yatırılmamasının sebebi de bebekler çok sık kusar. Sırt üstü yatan bir bebek kusmuğunu yutamaz ve boğazına kaçar. Bebek ölümü gerçekleşebilir. Bu nedenle bebekler sağına ya da soluna doğru yatırılır” (KK-133).

“Anne emzirirken bebekle birlikte uyuyakalmamalıdır. Çünkü anne uyuyunca bebeğin üstüne eğilip bebeğin nefes alamamasına neden olabilir” (KK-133).

1.4. BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRMESİ

Birinci bölüm sonunda Eskişehir’de doğum etrafında şekillenen inançlar ve uygulamalar değerlendirildiğinde:

Doğum etrafında şekillenen inançlar gebelik öncesinden ele alınarak doğum sonrasına kadar basamak basamak dinsel-büyüsel işlemler etrafında şekil almıştır. Bu uygulamalar kültürün getirisiyle çeşitlenmiştir.

Eskişehir ‘de incelenen uygulamalarda gelenekselden oldukça kopulduğu ve uygulamaların çoğunlukla temsili olarak sürdürüldüğü tespit edilmiştir. Temsili olarak sürdürürken kültürel belleğin etkisi altında kalındığı ve “ya yapmazsam bir şey olursa” korkusuyla uygulandığı görülmüştür. Kent kültürü etkisinde hamilelik sürecinden itibaren kültüre kazandırılan partiler ve değişen uygulamalar moda etkisinde çok hızlı bir yayılım göstermiştir. Yeni kazanılan kültürel değerlerin birçoğunun batıdan geldiği ve Türk kültüründe şekillenerek yeni bir form kazandığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda kazanılan yeni değerlerin yeni meslek alanları da oluşturduğu belirlenmiştir.

Doğum sonrası görülen uygulamaların birçoğuna da önyargıyla yaklaşan bir kesim olduğu görülmüştür. Bebeğin tenine yabancı hiçbir maddenin değdirilmesinin günümüzde hoş karşılanmadığı belirtilmiştir. Kent folkloru bağlamında batıdan yeni kazanılan kültürel değerlerin Eskişehir’de kendine çok çabuk yer bulduğu ve benimsendiği tespit edilmiştir. Eskişehir yeniliklere açık bir şehir olmakla birlikte “bebek” olgusunu önemseyen bir şehirdir ve yapılan görüşmelerde kaynak kişilerden en çok gelen cevap bebek bizim hassas noktamızdır olmuştur.

Doğumun evde gerçekleşmesinin, Eskişehir’de geleneksel kesime gidildiğinde de artık uygulanılmayan bir yöntem olduğu görülmüştür. Eskişehir’de köyden kente ulaşımın kolaylığı ve hastanelerin sayısı bu durumda etkindir. Geleneksel kesimde ebelik ve art ebelik kavramının karşılığı kent kültüründe “doula” şekliyle karşımıza çıkmaktadır. Henüz bir meslek olarak kabul edilmese de Eskişehir’de yaygınlaştığı ve gebe kadınlar tarafından talep gördüğü belirlenmiştir.

Doğum sonrası uygulamaların ve inançlar Eskişehir’de hem geleneksel kesimde hem de kent kültüründe şekil olarak uygulanmaya devam ederken işlevini yitirmeye başladığı tespit edilmiştir. Uygulanan yöntemler atadan görerek devam ederken neden yapıldığı unutulmaya başlanmıştır.

Kadının hamileliğinden doğum sonrasına kadar çevrelendiği tüm inançlar Eskişehir kapsamında saha araştırması doğrultusunda tespit edilmiştir ve aktarılmıştır. Geleneksel kültürün toplum tarafından yararlı görülen verileri alınarak kent kültüründe yeni bir şekilde kendine yer edindiği görülmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇOCUK HASTALIKLARI İLE İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR

Çocuk hastalıklarında doktor haricinde evde anne veya bir ocak tarafından uygulanan doğal yöntemler yer almaktadır. Çünkü tıbbın gelişmediği dönemde şifacı kişiler yaygın bir şekilde tedavi uygular. İslamiyet sonrasında ise bu kişiler “ocak” adı altında devamlılığını 21. Yüzyıla kadar sürdürmeye devam etmiştir.

Halk bilimi kadrolarında “halk tababeti”, “tıbbi folklor”, “halk tıbbı” gibi isimlerle de geçen halk hekimliği, kökünü eski inanç, deneyim ve uygulamalardan alarak geleneksel dünya görüşüyle biçimlenmiştir. Günümüzde alternatif tıbbın beslendiği kaynaklar arasında halk hekimliği de gelmektedir (Yolcu, 2021: 227).

İslam öncesi Orta Asya yaşayışında Türkler, ak ve kara iyelerin, ata ruhlarının (arvakların) bulunduğu çevre içinde yaşadıklarına ve sağlıklı yaşayabilmelerinin şartının da bu ruhlarla iyi, dengeli, uyumlu olmak olduğuna inanıyorlardı. Hastalıkların da iyelerle, ruhlarla aralarının bozulmasından, onları güvendirdiklerinden, kızdırdıklarından ileri geldiğine veya hastalıklara “vücut[lar]ına sokulan fena ruh[lar]ın sebebiyet verdiğine” (Koşay, 1956: 87; Sever, 2016: 159) ve vücutta hâsıl olan her türlü yaraların (paluu) şerir ruhların ısırmasıyla (İnan, 1976: 72; Sever 2016:159) meydana geldiğine inanıyorlardı (Sever, 2016: 159).

Türklerin tarihin eski dönemlerinden itibaren tabiata ve tabiat kütlerine saygı duydukları bilinmektedir. Türklerin bilinen ilk yazılı kaynakları olan Göktürk Abideleri’nden anladığımız kadarıyla Türkler, tabiattaki varlıkların iyesi (sahibi) olduğuna inanıyorlardı. Bundan dolayı tabiata ve tabiat varlıklarına karşı saygı gösteriyorlardı. Bu inanç bugün de canlı bir şekilde devam etmektedir (Dağı, 2020: 22).

Din ve büyü Türk halk hekimliğinin en önemli unsurlarından biridir. İyiliğin (şifanın) ve kötülüğün (hastalığın) Tanrıdan ve iyelerden geldiğine inanan Türkler, şifa ararken de bu güçlere müracaat etmişlerdir. Tanrı ve ruhlarla iletişim kuran kamlar dini-sihri yöntemlerin uygulayıcılarıdır (Dağı, 2020: 72).

Şaman dünya görüşüne göre hastalık, bizi çevreleyen görülen ve görülmeyen dünyaların ve varlıkların insan üzerindeki etkisinin sonucu ortaya çıkar. Şamanlık

gelenegine göre hastalık, insanın canlı bir varlık olan doğa ile ilişkiyi zamanla bozarak dengesiz bir düzeye indirgemesinin, başka bir sözle doğayı ihmal etmesinin sonucundan başka bir şey değildir. Ruhlar olarak algılanan dış dünya, insanın bütün hayatını bu veya diğer şekilde belirlemektedir. Hastalık, kıtlık, fakirlik birer kötü ruhun tasarrufundadır ve bu ruhların zamanla bizim dünyamıza gelmesi olumsuzların ortaya çıkmasına sebebiyet verir (Bayat, 2021: 233).

Şamanlığın var olduğu bütün geleneksel toplumlarda tedavi kamlığından sonra Şaman, emeğinin karşılığı olarak hediye alır ki buna Tuva Türkçesinde “astı” denilir (Bayat, 2021: 259).

Şaman insanlara yardım edeceğine yemin etmiş insandır. Tedaviyi para için yapmaz, verilen astı için razı olur. Şamana, sembolik hediyeler: tütün, iğne, yüksük, kiriş, kemer, çuval vb. verilir. Ayrıca verilen astı, hastanın sosyal durumuna göre değişir: fakir olan hastalar şahsi eşyalarını –bıçak, cübbe, gümüş yüzük, keçeden yatak örtüsü, keçeden halı, kement, koyun derisi gibi küçük hediyelerden- verdikleri halde zenginler veya durumu iyi olanlar, keçi, koyun, at, boğa birkaç baş küçük hayvan, para vb. şeyler verilir. Ancak her ne olursa olsun şaman yaptığı kamlık için kendisine hediye, ruhlarına ise kurban almış olur. Şaman inancına göre tedavinin karşılığı olarak astı almayı ruhlar ister, aksi halde ruhlar şamana kızar ve sinirlerini ona yöneltmiş olurlar (Bayat, 2021: 259).

Eski Türk yaşayışında birtakım görevlerinin yanında kötü ruhların sebebiyet verdiği birçok hastalığı iyileştirme, meydana gelebilecek felaketlerden kişiyi veya haneyi koruyacak tedbirleri alma yönünde uygulamalar yapan “kam” adı verilen kişiler vardı (Sever, 2016: 191). Bu kişiler, “iyeler vasıtasıyla gizli ve olağanüstü güçlerle irtibat kuracak bir kapasiteye sahip kişilerdi. Kamlık gücü ve kabiliyeti soydan gelme mistik bir karakter taşır” (Kalafat, 2005: 75). İnsanla çeşitli güçler, ruhlar arasında iletişimi sağlayan kam, insanın istek dilek ve ihtiyaçlarını da bu yolla yer ve gök iyelerine bildirdi (Sever, 2016: 191). Köktürk çağında Köktürk insanı, kendisinin ve Tengrisi’nin çözemediği kişisel ve toplumsal çaresizliği, özel ayinlerde çalgı eşliğinde kendinden geçip vecd haline gelen kişilerin ırklanmaları (kehanette bulunmaları) üzerine kurulan inançlarıyla uzaklaştırılıp huzurunu sağlamak istiyordu (Divitçioğlu, 1987: 90; Sever, 2016: 191).

İş bölümünün gelişmesi, kabul edilen yeni din ve dâhil olunan medeniyet çevresi, kamların toplumda yerine getirdikleri çeşitli görevlerin de ayrı birer işkolu durumuna gelmesine ve dolayısıyla da bu yeni işleri yapacak yeni insan tiplerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kamların toplumdaki dini görevlerini, (ruhlarla ilişkiye geçme biçiminde olmasa da) İslami devirde derviş, eren, veli veya şeyh olarak adlandırılan kişiler alırken “hekimlik ve sağaltma fonksiyonunu ocaklılar, emci kadınlar, kırık-çıkıkçılar aldı” (İnan, 1965:1760; Sever, 2016: 191).

Türk destanlarında kahramanı iyileştirmek için ilaç kullanıldığından bahsedilmekle birlikte bu ilaçların hangi malzemeler kullanılarak yapıldığı her zaman söylenmez. Sağaltma özelliğine sahip ilaçları yapanlar genellikle Tanrı kutuna sahip kişilerdir. Sağaltıcılar, kahramandan bulunması çok zor olan hayvanları ya getirmelerini ya da onların herhangi bir uzuvlarını isterler. Ayrıca kutsal varlıkların gökten gönderdikleri kutsal ilaçlarla kahramanlar iyileşir (Dağı, 2020: 76-77).

Anadolu’da yaşayanların İslamiyet ile tanıştıktan sonra, tasın kendini salt yıkanmakla elde edilen sağlık konusunda değil fakat şifa (göksel sağaltma) konusunda da devam ettirdiği görülür. Çünkü İslamiyet’e kolayca uyum sağlayıp adını da devam ettirerek “Şifa taşı” olmuştur. Pirinçten, bronzdan ya da varsılların gümüşten yaptırıp evlerin bir köşesinde bulundurdıkları bu tasların içinde Ayetel Kürsi yazılı olup, dış yüzeylerinde isteğe göre dört halife ya da bazen ortadaki göbek ikinci bir ufak çanak şeklinde yükseltilerek, kenarlarda açılan deliklerden aşağı doğru sarkıtılan ufak parçacıklar (kama tabir edilir) üzerine gizli ilimlerden yardım içeren işaretler taşır. Elbette bir sahibi bilir ne olduğunu. Öyle ya, giz ayan (açık) edilir mi? Evde hastalanan olursa, nefesi güçlü bir hoca gelir, tasa su doldurur, Kur’an ve biraz da elbette gizli ilimlerden yardım aldığını belli edecek şekilde dualar okur, mırıldanır, hastanın üstüne üstüne üfler ve ciddi bir surat ile tastaki suyu işaret edip; hastaya içirilmesini buyurur ya da kendi görür bu hizmeti (Sözeri, 2014: 209).

Ocak halk arasında kimi hastalıkları tedavi ettiğine inanılan aile, ev anlamına gelir. Ancak, tedaviyi bütün aile fertleri değil, bir kişi veya onun el verdiği kişi yapabilir. Böyle kişilere yörede “ocaklı” veya “ocak” adı verilmektedir. Ocaklı olma durumu, atadan oğula, anadan kıza geçen bir soy özelliğidir. Ocak veya ocaklı denen kişi, kendinde bulunan iyi etme gücünü ve yeteneğini, aile içinde kendisinden sonra bu işi yürüteceğine inandığı çocuğuna veya yine kendi soyundan gelen birisine

devreder. Bu devretme, sembolik bir mahiyette olup “el verme” olarak adlandırılır (Sever, 2016: 189). Ocak veya ocaklı olmadığı yer ve zamanlarda teşhis ve tedaviyi üstlenen kişiler, ocaklının kendisi olmadığına bu pratikleri yapmakta ocaklı tarafından izinli sayılan veya çevrede kendisine inanılan ve güvenilen hocalar, afsuncular, büyücüler, vb. kişilerdir (Sever, 2016: 165).

Balıkesir ve çevresinde ocaklık konusunda değişik bir inanca rastlanılmaktadır: hamile bir kadın karnındaki çocuğun ses verdiğini, bağırdığını veya ağladığını hisseder veya duyarsa, içinden “Ayete’l-Kürsi, üç ihlas, üçer kere Nas ve Felak surelerini ve bir Fatiha’yı okuyarak “ocak” için niyet tutar ve niyetinde karnındaki çocuğa ve onun nesline bir iyileştirme gücünün verilmesini ister. Doğumdan sonra bu çocuk, “ocak” kabul edilir. Ergenlik çağına gelinceye kadar hareketlerinde bir iyileştirme gücünün olup olmadığı gözlenir. Çocuğun hareketleri doğrultusunda halk hekimliği konusunda bilgi sahibi olanlar, bu çocuğa bildiklerini aktarırlar, şifa duaları öğretilir. Çocuk erkek ise, ocaklık onun erkek çocuklarına; çocuk kız ise, ocaklık onun kız çocuklarına geçer. İnanç ve eğitimin iç içe geçmesiyle herhangi bir kişi/çocuk, ocak olarak tespit edilmekte ve eğitilmektedir (Ayhan, 1996: 247).

Günyüzü ilçesinde Hacı Evren Tekkesi bulunmaktadır. Hacı Evren hakkında bilgi yoktur. Ancak önceden civar köylerden de ziyaretçisi bulunmaktaymış. Hastası olanlar burada kurban kesip fakirlere dağıtırlar ve bu şekilde hastalıktan kurtulacaklarına inanırlarmış (Koç, 2019: 108).

İnönü ilçesi Esnemez Köyünde Orta Kuyu isminde kutsal su kuyusu bulunmaktadır. Bu kuyudan herhangi bir sebeple su alınmamaktadır. Solak Halil isimli bir kişi buradan testiyle su alır. Eve giderken sırtına bir ağırlık biner. “Beni kuyuya bırak!” sesini işitir. Su, geri kuyuya bırakılır. Kuyuya çaput bağlanır ve rahatsızlık geçer (Koç, 2019: 113).

Mihalıççık ilçesi Narlı Köyü Hakkı Baba türbesine şifa için gelinmektedir. Hastalığı olanlar, kaza geçireler burayı ziyaret ederler. Burada kalınmaz. 5-10 dakika ziyaret edilip dua okunur. Türbeye yapılan yardımlar da bakımı için kullanılmaktadır (Koç, 2019: 132).

Eskişehir Odunpazarı ilçesi Paşa Mahallesinde Şeyh Nusreddin (Nasreddin/Tezveren Dede) Türbesi bulunmaktadır. Şayet hasta biri için şifa dillenecekse o kişinin çamaşırı türbeye bağlanır ve şifa bulunduğunda bağlandığı yerden alınır (Koç, 2019: 160).

Sağaltım sırasında dua etmek Tanrı ile irtibatı kolaylaştırır ve edimin başarıya ulaşmasını sağlar. Ağacın yarığının iyileşmesi ise hastanın iyileşeceğine dair Tanrısal kattan bir işaret olarak görülebilir (Koç, 2016: 183).

Divanü Lügati't Türk'te (Atalay 1998: I/527) “samursak” şeklinde geçen sarımsağın, yapısında bulunan “allisin” maddesi, geniş spektrumlu bir antibakteriyel madde olup mikroorganizmalar üzerinde etkilidir (Akçiçek, 1989: 13). Halk hekimliği kapsamında sarımsak temel ilaç olarak kullanılmıştır. Bu kullanım tıp biliminin ilaç ve tedavi yöntemlerini de etkilemiştir ve araştırma alanı oluşturmuştur.

Yapılan deneylerde sarımsağın, çeşitli bakteriler üzerinde üremeyi durduran ve bakterileri öldüren bir etkide olduğu görülmüştür. Sarımsağın “bileşiminde şeker, fermentler, A, B, C, P vitaminleri, uçucu yağ ve allisin adlı antibiyotik bulunmaktadır (Asil-Soner, 1989: 45; Sever, 2016: 176). Varılan bu tespit sonucunda sarımsağı yemek ya da bir yerine sürmek kabul görmüş bir uygulama olarak aktifliğini devam ettirmektedir.

2.1. ÇOCUK HASTALIKLARI VE HALK HEKİMLİĞİ

2.1.1. Sarılık

Sarılık rahatsızlığı her yaşta görülebiliş gibi erken doğan bebeklerde yaygın olarak görülmektedir.

Yeni doğanda 3-7'nci günlerinde görülen sarılık çok defa önemli değildir. Bazen on beş gün sürer, hatta tedaviyi bile icap ettirmez. Gel gör ki, halk yeni doğan sarılığını, annesinin sırtını çocuğa dönmesine bağlamakta ve asla yüzünü çocuktan ayırmamaktadır. Sarılık olmuşsa böyle bir hataya bağlanır (Köymen, 1970: 17).

Erken ve sık emzirme, mekonyumun daha hızlı atılmasını sağlar. Böylelikle hiperbilirubinemi (sarılık) daha nadir görülür (Onat, 2021: 63).

Bebek doğduktan sonra gelincik olabilir. Gelinciğe şimdi sarılık denir. Bebeğin eklem yerlerine al çaputuyla değerler. Sararan çocuğa bu uygulama yapıldığında beyazlaşmaktadır. Gelinciklerden hazırlanan suyla bebek yıkanır ve iyileşir (Koç, 2014: 96).

Sarılık tedavisi dilin altındaki iki damardan biri jiletle kesilip kanı akıtılarak yapılırdı (Koç, 2014: 165).

Yeni doğan bebekler sarılık olmasınlar diye nefes almalarını engellemeyecek şekilde beşiklerinin üstünden yüzlerine sarı yazma örtülür (KK-28, K-133).

Sarılık olan kişilere “sarılık kesmek” denen bir tedavi uygulanırdı. Sarılık olan kişi önce boyu, sonra eni bir iple uçtan uca ölçülüp ip demir bir aletle kesilirdi. Daha sonra kesilen ip toprağa gömülerek sarılık kesen kişinin evinden su içilirdi. Bu sayede sarılık hastalığı olan kişi iyileşirdi (Koç, 2014: 165).

Eskişehir’de görülen uygulamalar;

Uygulamada jilet kullanılarak alın kesilir. Sarılık olanın idrarından kan geldiği söylenir. Üç gün okunur. Alnında ve kolunda çizikler yapılır. O kan tavuk tüyüyle alınarak ocak başı külüyle karıştırılır. Dua okunur. Bir üzerliğe katılır ya da bir kenara serpilir. Ağrısı çok olur. Şiddetlenince ocağa gidilir. Gözlerinin beyazı sap sarı olur. Üzerliği yaparken de nazarlık için “elem tere fiş kem gözlere şiş” denir. Mangal kömürünün üzerine üzerlik alınır ve okunur. Sonra alınıp suya atılır. Sarılık kesen kendi kendine kesemez. Başka bir ocağa gitmesi gerekir. Bir perhizi yoktur. Pazar veya pazartesi günü uygulanır. Hediye olarak yumurta vb. şeyler getirilir. (KK-119).

“Sarılık hastalığında gözlerde ve yüzde sararma olur. Karaciğer ile alakalı bir rahatsızlıktır. Ölüme kadar götürebilir. İleri boyuta kara sarılık denir. O boyuta gelince idrar kana döner. Yeni doğan çocuklar başta olmak üzere her yaşta görülebilir. Çoğu hasta hastane hastane gezip tam çözüm bulamaz. Sarılığı babam keserdi. Babam bana bir gün avucunu aç dedi. Açtım. Tükürdü. Ben de yaladım. Ben iznimi sana verdim dedi. Üç kere aldım diye tekrarladım. Uygulamada; sarı, siyah, kahverengi, kırmızı vb. üç, beş veya yedi çeşit renk ip isterim. Hasta bunları alır gelir. Kişinin boyuna göre ölçerim ve okuyarak keserim. Hasta üç kez “ne

kesiyorsun” diye sorar ben de “ne kesersem keserim sanane ben sarılık kesiyorum” derim. Üç çeşit ip varsa üç bölümde, beş çeşit ip varsa beş bölümde kesiyorum. Nas, Felak, İhlas, Fatiha surelerini okuyarak keserim. Daha sonra o ipleri hastalık kaybolsun diye yaktırırm. Üç çeşit getirecekse sarı-kırmızı-siyah olmalıdır. Sarılık olduğu için sarı mutlaka olmalıdır. Siyah da kara sarılığa dönmesin ve tamamen ilerlemesin diye bulunmalıdır. Kan rengi de kırmızı olduğu için kırmızı gereklidir. Yeşil-mor renkleri diğer önceliktedir. Babam öyle yapardı. Hatta o yedi çeşit ip kullanmayı daha çok tercih ederdi. Babam kara sarılığı dahi iyi ederdi. Dernek günü denilen salı, perşembe ve cumartesi günleri yapılır. Kibleye doğru döndürülerek yapılır. Bir perhizi yoktur. Allah rızası için yapılır ama kişi gönlünden ne geçerse bırakabilir” (KK-118).

Kaynak kişi tarafından “Yakın komşumuz bana sarılığa oku, el verebilirim dedi ama ben istemedim. Çünkü sarılıkta kan çıkararak yapılan bir işlem vardı. Ben sadece okurum kan çıkaramam” (KK-120) denilmiştir. Kan çıkarma uygulaması nedeniyle sarılık tedavisinde ocaklık geleneği yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

2.1.2. Karın Ağrısı, Karın Çekme

Karın ağrısı çocuklarda en sık görülen rahatsızlıklardandır.

Eskişehir’de;

Kiremit soba üstünde ısıtılarak ağrıyan yere konur (Koç, 2014: 163).

Eskiden karın ağrısını geçirmek için kepi adı verilen taşlar ısıtılarak karın bölgesine koyulurdu (Koç, 2014: 163).

Karın ağrısını geçirmek için papatya çayı içilir (KK-133).

Karın ağrısına sıcak su torbası iyi gelir (KK-132).

Eskiden karın ağrısını ve vücudun herhangi bir yerine giren sancıyı dindirmek için eşek dışkısı ezilerek suyu süzülüp içilirdi (Koç, 2014: 163).

Karın ağrısını geçirmek için kekik kaynatılır ve içilir (KK-132).

Karabiber, karanfil ve kâfurun bir şişede karıştırılarak karnı ağrıyan kişiye içirilir. “Ayva danası” ya da “Kurt otu” denen ot da ezilip şekerle karıştırılarak yendiğinde karın ağrısına iyi gelir (Koç, 2014: 163).

2.1.3. Mide Ağrısı ve Mide Bulantısı

Mide ağrısı veya bulantısı yeme-içme ve üşütme ile doğrudan bağlantılı rahatsızlıklardandır. Çocuklar üzerinde de oldukça sık görülür.

Midesi ağrıyanlara veya midesi delik doğan çocuklara kara kovan balı, ısırgan otu ve çam sakızı karıştırılarak yedirilir (Koç, 2014: 163).

Midesi ağrıyan ve bulanana nane limon kaynatılıp içirilir (KK-133).

Mide bulantısına saddak denir. Mide bulantısının geçmesi için hasta saddaklanır. Kalburun içine tahta kaşık konur ve okunur. Okuyan kişi kaşığı kalburun içinden arkasına atar. Evdeki kediyi de kalburun içine koyup arkasına atar. Ocak külü suyla karıştırılıp hastaya içirilir (Koç, 2014: 163).

Midesi bulanık kişi istifra edip rahatlayabilsin diye şerbet içirilir (134).

2.1.4. Sıtma

Sıtmada oldukça titreme ve üşüme olur. Böyle davranan bir çocuk görüldüğünde sıtmalanmış denir. Çocuklar çok ateşlendiğinde ve sıtmalandığında da sıtmalanabilir (KK-133).

Sıtma tedavisi için yapılan bir başka uygulama da, sulfato ile yumurta sarısını karıştırıp, on iki saat ayazda bırakılmak ve sabahleyin aç karnına yemek şeklindedir. Ayrıca sıtmalık kişi bir leğene konur ve haberi olmadan başından aşağı bir teneke soğuk su dökülür (Ayrıl, 1936: 179; Büyükokutan, 2012: 306).

2.1.5. İsilik

Açık tenli çocuklarda ve çok küçük bebeklerde terlemeden ya da ateşli hastalıklar sonrasında yaygın olarak isilik görülmesi mümkündür. Bunun öncelikli nedeni yenidoğan bebeklerin ter kanallarının tam olarak gelişmemesi olmasıdır. Olgunlaşmamış ter kanalları kolaylıkla tıkanabilir (URL-41).

İsilik olan çocuğun vücudunda alerji olmuş gibi kızarıklıklar oluşur. Uzun süre sıcakta kalan ve kat kat giydirilerek uyutulan bebeklerde görülür (KK-133).

Muğla yöresinde; sağaltmak için, çocuk denize, kükürde veya tuzlu suya sokulur. Ayrıca çocuğun isilik olan yerlerine domates suyu sürülür. Bunun yanı sıra, “hava otu” denilen bir çiçeğin yaprakları suyun içine konur. Biraz bekletildikten sonra o su, çocuğun vücuduna sürülür. Hem serinletir hem de isiliği yok eder (Büyükokutan, 2012: 307).

2.1.6. Kabakulak

Köymen’in tespitlerine göre; tedavisi için önemli olan miras kalmış bir tencere ve domuzun azı dişidir. Aranır, bulunur. Zaten dağda domuz vuran köylüler bu işi düşünerek domuzun azı dişini saklarlar. Hastalık olunca konu komşuya haber salınır. Dellal bağırır. Diş bulunur ve tedaviye başlanır. Miras tencerenin karası ikiz doğmuş oğlanlardan birisi tarafından parmakla şiş olan yerlere üç defa sürülür. Domuzun azı dişi ise bu kara sürülen şiş yerin üzerinde ve etrafında okuyarak, üfleyerek gezdirilir. Bu suretle hem şişin genişlemesine engel olunduğu, hem de hastalığın çabuk geçeceği düşünülür, ümit edilir (Köymen, 1970: 6-7).

Kabakulak rahatsızlığında boyun şişer ve çok fazla ağrısı olur. Hastanın boynunu çok kıpırdatmaması gerekir (KK-137, KK-138, KK-142).

2.1.7. Kızamık

Kızamık, ateş ve döküntüye neden olan oldukça tehlikeli viral bir hastalıktır. Kızamık en çok çocukları etkiler fakat her yaşta oluşabilir. Öncelikle burun salgılarının havada oluşturdukları damlacıklar ile yayılır. Döküntü oluşmadan önce 12 ile 14 gün süren kuluçka süresi mevcuttur. Belirtilerin ilk ortaya çıktığı günden döküntü oluşuktan dört gün sonrasına kadar çok bulaşıcıdır (URL-42).

Çocuk kızamık çıkarınca yıkanmaz. Geçene kadar hiç bir yerine su değdirilmez (KK-60).

2.1.8. Kızıl

Kızamık kadar belirgin olmayan, kızamıktan daha küçük beneklerle vücutta çıkan bulaşıcı çocuk hastalıklarındandır. Kızamığa göre daha az görülmektedir. Kaşıntısı ve halsizlik etkisi çok olur.

Kızıl geçiren çocuğa tatlı yedirilir (KK-133, KK-134, KK-135).

2.1.9. Suçiçeği

Suçiçeği içi su dolu sivilce gibi pıtırıkların vücutta belirmesiyle meydana gelen bulaşıcı bir çocuk hastalığıdır. Küçük yaşlarda geçirildiğinde evde, dinlenerek kolay bir şekilde atlatılırken, çocuğun yaşı ilerleyip ergenlik dönemine yaklaştığında hastalığın şiddeti ve etkisi de artmaktadır.

“Yüksek ateş yapar. Havale geçirilmesi de olasıdır. Ortaokul döneminde atlattığım için yüksek ateş etkisiyle hayal görmüştüm. O anın etkisindeyken sanki televizyonda haberim yayınlanıyordu ve ben gerçekte olmayan bir küçük kardeşimi öldürmüştüm. Çılgılık atmaya başlamıştım. Çok ağladım. Annem ve ablamdan korkuyordum. Yüksek ateşin etkisiyle gözüme korkunç geliyorlardı. Sadece babama sarılarak hastalığı atlattım. Yatakta günlerce inleyerek yattım. Dudaklarım kurudu, sürekli nemlendirilmesi gerekti” (KK-135).

“Vücut suçiçeğini bir an önce döksün diye tatlı yedirilir” (KK-133).

2.1.10. Yanık yarası

Yanık aniden gelişen ve büyük etkilere sebep olabilen bir rahatsızlıktır. Bu nedenle hastanenin bulunmadığı dönem ve mekânlarda pratiklerin yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir.

“Yanık yarasına aleo vera bitkisinin içindeki sıvı sürülür. İz kalmamasında etkilidir” (KK-132).

“Yanık yarasına soğuk su ve buz tedavisi uygulanır” (KK-133).

“Yanık yarasının iltihap kapmaması için düzenli pansuman yapılması gerekir” (KK-134).

“Yanık yarası kapatılmaz, iyi olmaz” (KK-133, KK-134).

2.1.11. Boğmaca

Boğmaca boğaz enfeksiyonu ile ilgili bir rahatsızlıktır. Çok şiddetli ateş görülür. Uzun sürer. Ses tellerini etkiler ve çocukta hırıldamalı bir ses olarak kalıcı iz bırakır (KK-202).

Boğmaca rahatsızlığında çocuk yoğun öksürük geçirir. Rahatlatmak için bu öksürüğe uygulanan buharla nefes aldırma yöntemleri uygulanır (KK-133).

2.1.12. İshal

İshal dışkının normalden çok daha sıvı olmasıdır. Vücutta yüksek oranda sıvı kaybına neden olduğundan risklidir. Çocuklarda da çok görülür.

İshali olan bir hastayı tedavi etmek için kahve suda eritilip üstüne limon damlatılarak hap gibi yutulur. Ayrıca pirinç ya da patates haşlanarak suyu içilir. Bu suyun karın ağrısına da iyi geldiği düşünülmektedir (Koç, 2014: 163).

İshal için toz Türk kahvesinin üzerine limon damlatıp yedirilir ya da sade gazozla aspirin atıp çocuğa içirilir (KK-61).

Haşlanmış patates yedirilir (KK-61).

Muz yedirilir (KK-61).

Bol su içirilir (KK-62).

Çocuk ishal olduğunda nişasta ile su karıştırılıp çocuğa içirilir (KK-63).

Maden suyunun içine kuru Türk kahvesi eklenir ve içirilir (KK-63).

Çocuk ishal olduğunda yoğurdun içine bir çay kaşığı nişasta koyulur ve çocuğa yedirilir (KK-62, KK-64).

2.1.13. Soğuk Algınlığı ve Burun Akıntısı

Burun akıntısı burunda biriken mukusun dışarı kontrolsüz bir şekilde çıkmasıdır. Özellikle sinüzit rahatsızlığıyla birlikte gelişerek rahatsız edici bir hal alır.

Çocuğun burnunun akması iyi bir şey olarak görülür. Hastayken akmazsa çocuğa zararı olur. Çocuk rahatlasın diye nefes açıcı nane limon kaynatılır (KK-63).

Çocuğun burnu tıkanmadan hızlıca aksın ve mikroptan kurtulsun diye burun çevresine ve boynuna viks sürülür. (KK-132, KK-133).

2.1.14. Ateşlenme

Ateşi çıkınca termometreyle kontrol edilir. Emin olmak için alnına dokunarak bakılır. Anneler anlar. Yüksekse ateş düşürücü verilir. Alnına soğuk suyla ıslatılmış bez koyulur. Banyo yaptırılmaz. Sirke de kesinlikle kullanılmamalıdır. Sirkenin doğru olmadığı televizyonda doktorlar tarafından söylenildi. Büzülmeye yol açtığı belirtildi. Banyo yaptırmamaya gelince çocuklar hasta olduğu için yıkanınca öksürüğü varsa daha fazla artar ve bronşite çevirir. O nedenle tercih edilmemektedir (KK-65).

Yüksek ateşe sirke ve suyu aynı oranda karıştırarak, yani sirkeyi suyla açarak çocuğa içirilir. Çünkü sirke damarları genişletir ve ateşi düşürür. Bol bol da ılık duş aldırılır (KK-61).

Çocuğun ateşi olduğu önce alnını öperek anlaşılır. Sonra ayaklarına ve ellerine bakılır. Çünkü ateşi olduğunda çocukların genelde ayakları çok sıcak olur. Sonra ateş ölçerle ateşinin kaç derece olduğuna bakılır. Üzerini çıkarılır ve ılık suyla duş aldırılır. Ateş düşürücü içirilir. Sık sık ateşi ölçülmesi gerekir. 3 saat arayla dönüşümlü olarak ateş düşürücü ve ağrı kesici şurup kullanılabilir. Daha iyi sonuç vermektedir (KK-63, KK-64).

Çocuk ateşlenince ve öksürünce ayak tabanlarına viks sürülür (KK-64, KK-66).

2.1.15. Sinüzit

Eskişehir’de; çocukta eğer sinüzit varsa, bir bardak kaynar suyu banyo tasına koyup, içine yedi damla okaliptüs yağı damlatılır. Çocuk tasa kafasını eğer ve üzerine havlu örtülür. Buharında nefes alıp vermesi sağlanır. Sinüsleri boşaltır ve çok iyi gelir (KK-63).

2.1.16. Bulgur Bezemesi/ Eşek Bezemesi/ Kurdeşen

Bulgur bezemesi olursa her yerinde küçük küçük kırmızı bulgur gibi çıkar, gece çok kaşınır. Eşek bezemesi denilen iri iri şekilde çıkarsa o da gece çok kaşınır. Vücudun her yerinde çıkabilir, çok kaşınır. Eskişehir geleneksel ağzında kaşınmaya “gidişmek” denir. Onun kırmızı toprağı bende var, köyden getirdim, onunla okurum. Aklıma gelen tüm duaları üçer kez üzerine okurum. Toprağı elekten geçiririm, suyla ıslatırım. Peçeteyle toprağı vücuda dokundururum. Yıkabilir ama perhizi bozmamalıdır. Bulgur bezemesinde toprağın içine biraz da bulgur atarım. Üç günde iyileşir. Benden başkası toprağı alsa da işe yaramaz. Benim uygulamam gerekir. Bir hafta ekşi, turşu, asitli içecekler tüketmemelidir. Bana gelenler doktora gittiğinde doktorun ocağı gitmesi gerektiğini, ondan bana geldiklerini söylüyorlar. Hasta bu eve ayak bastığı zaman geçer. O niyetle gelmesi bile yeterlidir (KK-110).

Bizim ev bulgur bezemesinin ocağıdır. Bulgur bezemesi sivilce gibi kırmızı kırmızı çıkar. Üzülünce oluşur. Sabaha kadar kaşıntıdan uyutmaz, yüreğe dökülür. Çok ilerisinde göz içinde bile çıkabilir. Beyaz toprak ıslatılıp çamur haline getirilir. Vücuda sıvanır. Bir gün boyunca topraklı beklemelidir. Toprağı sıvarken abdest alıp Fatiha ve İhlas sureleri okunur. Beyaz topraklı sudan da iki üç yudum içirilir. Dişisi erkeği yoktur ama bir bulgur bezemesi bir de eşek bezemesi vardır. Eşek bezemesi bakla gibi kabarır. Mollaoğlu Köyü’nde eşek bezemesine eşek sütü içirirler. Kırmızı toprakla bezerler. Eşek kanını pekmezin içine ekleyip içirenler de vardır. Bezeme yapmadan önce hazırladığımız topraklı sudan afakanı kalkana da içiririz. Cumartesi günü bezeme yapılır. Geçmezse üç cumartesi yapılır. Bezmeden sonra aç karnına yarım bardak pancar pekmezi tatlısını içmesini söylerim. Birkaç gün devam etmelidir. Yürekten kesilmesi gerekir. Beyaz toprak Dereak Köyü’nden getirilir. Kirece, kile benzer bir topraktır. Eski evler onunla sıvanırdı. Bırakılan el yeğnilliğini çocuklara adak veriyorum (KK-111).

Kurdüşen hastalığı ekseriyetle soğuklarda artarken arı sokması, böcek ısırması ile vücudunun kabarmasıyla alerji olmuş gibi ortaya çıkar bu hastalığın kesilmesi gerekir. Hastalığın tedavisinde kırmızı toprak ve su karıştırılarak çamur hale gelmeyecek şekilde nemli bir toprak elde edilir. Elde edilen bu toprak kişinin eline yüzüne dualar okunarak üç kere sürülür. Sürdükten sonra toprağın rengini almış bu su hasta kişiye hastalığı içinden, yürekten kesilsin niyetiyle bir yudum içirilir (KK-199).

Kurdeşen olan çocuk dört yol ağzına dikilir ve “sen kurt geldin, ben kurt gittim” diyerek kurt gibi ulumaya başlar. Üç kere bunu tekrarlamalıdır. Ondan sonra vücudundan gider (KK-205).

2.1.17. Pişik

Köymen’in tespitlerine göre; çaresi mersin otudur. Yapraklar kurutulur, taşla ezilerek toz haline getirilir. Tülbentten eze eze geçirilir. Alttaki ince mersin tozundan kırmızılıklar üzerine sabah akşam ekilir. Az da olsa faydası görülmektedir. Kırmızılıklar üzerindeki belirginlik kaybolduğu için ağrı kısmen azalır (Köymen, 1970: 17).

Eskişehir; Çocuğun vücudunda kaşıntı ya da pişik olduğunda çocuk yeşil sabunla yıkanır. Hiçbir şey kalmaz. Yeşil sabunun mikrop kırıcı özelliği vardır (KK-63).

Pişik olan çocuğa pudra sürülür, pişik olmaması için de pudra kullanılır (KK-133).

Çocuk pişik olmasın diye hazır bezlerdeki lastik koparılır. O lastik izinden bebek pişik olabilir (KK-133).

Pişik olan çocuğun bezi açıkta bırakılarak çocuk rahat ettirilir, hamttan ve belanken kremleri sürülür (KK-133).

2.1.18. Arı sokması

Arı bal arısı ve eşek arısı olarak soktuğu zaman etkileri fark edebilen bir problemdir. Eşek arısından oldukça fazla korkulur. Hatta çok konuşan insanlara halk ağzında “dilini eşek arısı soksun” denir.

Arının soktuğu yere çamur sürülür. Çamur ağrıyı alır (KK-133).

Arının soktuğu yere pamuk yardımıyla sirkeli su sürülür (KK-132).

Arının soktuğu yerde bir kaşıntı ve yanma varsa diş macunu sürülerek biraz bekletilir (KK-132).

2.1.19. Arpacık

Genelde göz ve göz çevresinde oluşan sivilceye benzer bir çıkıntıdır.

Köpeği iŖerken görürsen gözde arpacık çıkar (KK-133).

Arpacık çıkınca tıpkı siğıle okur gibi arpacığa da okunur. Arpacık nazardan çıkar (KK-136).

2.1.20. Boğaz Ağrısı ve Öksürük

Genellikle üŖütmeden sonra ortaya çıkan bir rahatsızlıktır. Çocuklarda sık sık görülebilen bir durumdur.

Karabiber balla karıştırılıp öksüren hastalara içirilerek öksürük tedavisi yapılır (Koç, 2014: 159).

Öksürüğü geçirmek için ayva yaprağı, limon, nane, elma kabuğı, ıhlamur, kiraz sapı kaynatılıp nane ve tarçın karıştırılarak içilir (Koç, 2014: 159).

Öksürük için bal ve toz zencefil birebirdir ve kabuklu cevizin ortasındaki kâğıt gibi bir şeyle (cevizin yarısını belli eden) kaynatıp suyu içirilir. Öksürüğü anında keser (KK-136).

Öksürük için siyah turpun içi oyulur ve dibine ufak bir delik açılır, Su bardağının içine oturtulur. Turbun oyuk kısmına bal koyulur. Bir gece boyunca bekletilir. Bal ve turp suyu birlikte bardağın içine akar ve o su çocuğa içirilir. Öksürüğü keser (KK-61).

Burun akıntısıyla birlikte gıcık gibi öksürük olabilmektedir. Eğer çocuk ateşli ve halsiz değil ise bal, zencefil ve limondan oluşan çay ılık olarak verilir. Çocuklar soğan suyunu içmek istemese de az miktarda kokusu genizlerini rahatlatır ve direncini artırır. Direnci artan çocuk hastalığı ayakta atlatır (KK-67).

Çocuğun boğazları acıdığında ve yutkunmakta zorluk çektiğinde bir çorba kaşığı zeytinyağı içirilir. Boğazlarını yumuşatıp acısını geçirir. Çocuk öksürdüğü zaman ılık su, bal, zencefil, limon ya da; ayva yaprağı, elma kabuğı, limon kaynatılır ve içirilir (KK-63).

Çocuğun boğazları şiştiğinde limonlu bir ıhlamur kaynatılıp içirilir. Çocuk daha çok hasta olduğunda bol karabiberli, naneli, sarımsaklı, ilikli, kemik suyuyla ev yapımı tarhana pişirilir. Çok iyi gelir (KK-63).

Çocukta fazla öksürük olduğunda günlük sakız yakılıp çocuğa solutulur ya da el kadar bir pamuğa dumanı çektirilir. Pamuğa çektirilen duman bir gün sırtta bir gün göğse olmak üzere koyulur. Günlük sakızı ezerek balla karıştırıp verenler de vardır (KK-68).

Çocuk ateşlendiğinde ya da çocuğu öksürük tuttuğunda kullanılan bir yöntem vardır. Çocuğun ayak tabanlarının altına sarımsaklı zeytinyağı sürülür. Gece yatmadan ya da gün içerisinde uygulanabilir. Sarımsak dövülüp içerisine zeytinyağı koyulur. Hatta -evde varsa- çörek otu yağı eklenir. Sarımsaklar ata tohum, zeytinyağı çok kaliteli olunca gerçekten etkili olduğu görülmüştür. Marketten alınan ürünlerde etkisi azalabilir. Bir saat öncesinde yapılması yeterlidir. Günde 3-4 kez uygulama yapılabilir. Daha sonra buzdolabında saklanabilir. Kullanmadan 15 dakika önce çıkarmak yeterlidir. Hemen çözülür. Bu şekilde dolapta 5-6 ay kadar kalabilir. Yeni doğan bebeklerde de yapılabilir (KK-68).

Çocukta öksürük olduğunda göğse bal ve karabiber ya da udi hindi yağı sürülür (KK-69).

Boğaz ağrısına ve iltihabına köpek pisliği üflenir (KK-202).

Kalay yapılan bir maden olan nişadır boğaz ağrısı ve iltihabında çocuğun boğazına, kâğıtla yapılan bir huni yardımıyla üflenir. Nişadır boğazdaki iltihabı kurutur ve çocuk bir daha hiç boğaz ağrısı çekmez ama tıbben tehlikeli görülür. Üflenen nişadır akciğere kaçabilir. Akciğere giden nişadır başka bir yere olumsuz bir etki yapabilir. Üflenen nişadır bademcikleri öldürür. Bademciklerin görevi boğazdan geçen mikropları tutar. Bademcikler öldüğünde artık mikrop tutacak bir organ da işlevini yitirmiş olur (KK-202).

2.1.21. İltihap

İltihaplı vücutta çok ağrı ve halsizlik olur.

Ayrık otunun kaynatılarak içilen suyunun iltihap sökücü etkisi olduğu düşünülür (Koç, 2014: 163).

Görünür bir yerde iltihap olduğunda sabun ve soğan rendelenerek birlikte pişirilir ve iltihabın üzerine merhem gibi sürülerek bir bezle kapatılır. Bu sayede iltihap akar (Koç, 2014: 163).

Diş iltihabı olduğunda doğal nar suyu sıkılır, hem gargara yaptırılır hem de içirilir (KK-132).

İltihap olduğunda maydanoz suyu kaynatılıp limon sıkarak içirilir (KK-132).

2.1.22. Pamukçuk

Pamukçuk, genellikle bireyin dilinde veya yanaklarının iç kısmında krem rengine benzer bir tonda beyaz lezyonlara neden olur. Bazı vakalarda pamukçuk damak dokusuna, diş etlerine, bademciklere, boğazının arkasına veya yemek borusuna kadar yayılabilir (URL-43).

Pamukçuk olan bebekler, belirgin derecede beyaz ağız lezyonlarına ek olarak beslenmede güçlük çekebilirler veya telaşlı ve huzursuz olabilirler. Emzirme döneminde enfeksiyonu anne göğsüne bulaştırabilirler. Göğüsleri kandida ile enfekte olan kadınlarda alışılmadık derecede kırmızı, hassas, çatlak veya kaşıntılı meme uçları, emzirme sırasında olağan dışı ağrı hissi veya iki emzirme arasında meme uçlarında ağrı, göğüs ucu etrafındaki areola adı verilen daha koyu, dairesel alanda parlak veya pul pul bir hal alan cilt ile ağrı şeklinde belirti ve semptomlar görülebilir (URL-43).

Küçük bebeklerin ağız kenarlarında oluşan bir hastalıktır (KK-132).

Pamukçuk karbonatlı su ile silinerek geçirilir (KK-132).

2.1.23. Kabızlık

En sık karşılaşılan tür olan basit kabızlık, anne sütü kesildiğinde yerine başlanan besinlere uyum sağlama aşamasında veya tuvalet eğitimi sırasında

başlamaktadır. Seyrek olarak anne sütüne ek olarak, bebek için yeni olan besinler başlandığında da ortaya çıkabilir (URL-44).

Çocuk kabız olduğunda, muz ve patates haşlaması, aç karnına zeytinyağı ve evde kaynatılan doğal kayısı suyu içirilir (KK-63).

Kabız olan çocuğa bir tutam çörek otu yedirilir (KK-132).

Kabız olan çocuğa kuru kayısı yedirilir ya da kuru kayısı suyun içine doğranıp bekletilir ve içirilir (KK-132).

2.1.24. Gaz Sancısı

Gaz problemi bebeklerde kronikleşebilen sancılı bir rahatsızlıktır.

Gazlı olan çocuğa çörek otu ve şeker ezilip zeytinyağıyla karıştırılarak yedirilir. Çocuk böylece sancısız bir şekilde gazını çıkarır (Koç, 2014: 162).

Zeytinyağı bir kaşığa konulup ateşte ısıtılır, içine de az miktarda kül katılarak külle birlikte çocuğa içirilir. Bu sayede çocuğun gazının geçeceği söylenir (Koç, 2014: 162).

Bebek yemeğini yedikten sonra sırtı alınır ve dik şekilde tutulur. Sırtı sıvazlana sıvazlana gaz çıkarması sağlanır. Gazı çıkarılmayan bebek sancıdan duramaz (KK-133).

Bebeklerde ek gıdaya geçildiğinde fazla miktarda mercimek çorbası içirilmesi uygun değildir. Gaz problemine neden olur (KK-133).

2.1.25. Alerji

Çocuklarda yedikleri besinlere, kokulara ve maddelere vücut alerjik tepkiler verebilmektedir. Özellikle ilk kez tanıştığı bir besin, koku ya da madde buna neden olabilir.

Alerji yapan maddelerden uzak durarak ve kaşıntıyı arttırmamak adına kaşınmaktan kaçınarak alerji azaltılabilir (KK-132).

Vücutta çok su tüketimi alerjinin azalmasına yardımcı olur (KK-132).

2.1.26. Göz ağrısı

Herhangi bir darbe durumunda, yorgunluktan ya da gözün görme oranındaki bozukluktan kaynaklı ağrılar görülebilmektedir.

Gözün yüzey bölümünde görülen ağrılar çizik, yanma, batma ve ya kaşıntı gibi kişi tarafından hissedilebilir. Bu bölgedeki ağrılar genelde dışarıdan yabancı cisimler, iltihabi durumlar ya da travmalardan dolayı gerçekleşir ve tahriş şeklinde oluşurlar (URL-45).

Göz ağrısı ya da göz yanması gibi bir durumda bir parça peçete veya pamuk ılık çay demiyle ıslatılır, gözün üzerine koyulur ve beklenir (KK-195, KK-160).

Göz ağrısına sıcak ve nemli bir havlu koyulur (KK-133).

2.1.27. Yara/Yakma

Vücutta çıkan yaralardan en kısa sürede ve izi kalmadan kurtulmanın yolları aranmıştır ve uygulamalar yapılmıştır.

Eskiden bazı çocukların ağzında veya yüzünde yaralar olurdu. Babaannem ocaktı ve o yaraları kırmızı bez ile yakarak üzerine okurdu. Buna yakma denirdi (KK-70).

Babam çocukların ağız kenarlarında çıkan yaraları çakmak taşı denilen taşları birbirine sürterek okurdu (KK-71).

Eğer çok şiddetli açık yarası varsa acı yeme derim (KK-120).

Yaranın kara başlı bir şekilde çıkmasından dolayı da kara yara denir. Yanınca da yanar geçer. Hastalığın tedavisi için belirli bir gün bulunmaz. Hasta geldiği vakit tüp veya sobanın üzerinde kiremit denilen tuğla taş ısıtılır, ısıtılan tuğla ile hasta ense kökünden yakılır ve bu tuğla sürekli olarak hastanın vücudunda gezdirilir. Hastanın bu sırada üzerine üç İhlas suresi bir Fatiha suresi okunur ve “Benim elim değil kayıinvalidemin eli, sebebi bu olsun.” Denir. Hasta eğer kara yara hastalığına sahipse tedavi sırasında ocaklı kişinin dizinde uyuyakalır. Hasta ocağa geldiği için illaki bir lokma da olsa bir şeyler yemesi gerekir bu sebeple ocak ekmeğinden ve ocak suyundan hastaya verir. Perhizi olmadığı için hastaya perhiz verilmez (KK-202).

2.1.28. Gelincik

Çoluk çocuk dünyaya geldiğinde bazılarında gelincik adı verilen bir hastalıkla gidişme yani kaşınma olur. Yüzünde ve gözünde morarma, şişme, kızarma olur. Ebeden, dededen yapılan uygulamanın devam etmesine ocak denir. Bana kimse el vermedi, burası ocağı olduğu için devam ettim. Benim geldiğim seneler ilk kez bir komşumuz siz okumazsanız bizdeki gelincik geçmez dedi. Ben de ne okunacak nasıl olur bilemem dedim. Önemli olan niyet sen ocağısın her şey olur. Fatiha ve ihlas okusan da olur dedi. O şekilde başlangıç oldu ve devam etti. İki oğlum bir kızım var. Onlar da yapabilir ama yapmayız diyorlar. Benim bu ocaklık baba tarafından geliyor. Babam ve amcam yapardı. Hastalığın uygulaması; su ve bıçak kullanılarak kesilir. Bir su koyulur, ele de bıçak alınır. Hasta kişi kibleye doğru oturtulur. Fatiha, İhlas, Ayetel Kürsi, Nas, Felak ve Temre sureleri okunur. Bıçağın tersiyle kesermiş gibi uygulanır. Gelincik tek seferde geçer. Ocak ekmeği ve suyunu isteyene veririm. Allah rızası için ne atarsan bırak diye söylerim. Çünkü hastalığın ağırlığı bana geçer. Sadece dışında değil insanın içinde de çıkabilir ve ağırlık kalırsa insanın içinde çıkar. Yeller alsın denir (KK-114).

Bazı çocuklarda gelincik hastalığı olur. Çocuğun ten rengi koyu renk olur. Ağlarken sesi çıkmaz. Ocağı vardır, gelincik keser. İki üç güne çocuğun ten rengi düzelir ve ağlaması da normale döner (KK-72).

Annemden el aldım. Annem el verirken ağzıma tükürdü. Benim gidemediğim yere sen git dedi. Ben başlarda inanmıyordum. Yeni bir bebek doğmuş, yıkamışlar. Çocuk mosmor olmuş, ağzından köpükler gelmiş. Ben de yeni tarladan gelmiştim. Çocuk neredeyse ölecek gibiydi. Bir kaba su koydular. Bir de bıçak aldım. 3 Fatiha Suresi, 3 de İhlas Suresi okudum. Bıçağın tersiyle suya batırıp keser gibi çocuğun üstünde gezdirdim. Suyu da fişkırttım ve çocuk sıçradı. Sıçrayınca çocuk açılmaya, ağarmaya başladı. Ben de şifalanıldığına inanmaya başladım. Bir gün de öyle hastanede kestim. Gitmedikleri doktor kalmamış. Çocuk iyi oldu. Yürüyerek buraya geldi. Tek seferde geçer. Belirli bir günü yoktur. Para olarak ne verirsen derim. Ben kimseye el vermedim. Benim kardeşlerim de keser. Erkek kardeşlerim var. Keserken erkek kadın diye ayırmayız. Bir perhizi yoktur. Kullandığımız sudan hastaya üç yudum içirilir. Onun üzerine okunur. İsteyene de ocak ekmeği verilir (KK-115).

2.1.29. Dalak Kesme/ Afakan Kalkması/ Göbek Kaçması-Kayması/Korkuluk

Hem çocuklarda hem de yetişkinlerde görülebilen bir rahatsızlıktır. Belirtileri, sebepleri ve uygulamaları birbirine çok benzediği için dalak kesme, afakan kalkması, göbek kaçması, korkuluk tek başlık altında incelenmiştir.

Uygulama kısmında yapılan hareketlerle bir taklit olayı canlandırılmak istenmektedir. Peki, neden dalak hastalığının tedavisi amacıyla hastanın dalağını kesme taklidi yapılmaktadır? Halk, nasıl oluyor da ve ne gibi düşüncelerle, kesme taklidinin hastayı iyi edebileceğine inanmaktadır? Balta yardımıyla yapılan bu kesme taklidinde mevcut olan hangi kudret hastayı iyi edebilmektedir? Etnolojide bir olayı arzuya göre tekrar meydana getirmek üzere onun kabataslak bir benzerini, daha doğru bir tabirle taklidini yapma işlemlerine bir isim bulunmuş ve buna “maji” denmiştir. Türkçede majinin karşılığı olarak “sihir” kelimesi kullanılmaktadır. Yalnız üzerinde durulan olay (dalak kesme) taklide dayandığı için buradaki sihre “taklitsel maji” denmektedir (Acıpayamlı, 1963: 10; Sever, 2016: 196).

Dalak şişmesi, sarılık gibi insanı zayıflatan ve çok susatan bir hastalıktır. Çok tuzlu yememesi, fazla su içmemesi söylenir. Çünkü su içtikçe dalak şişer. Kaburganın hemen altında olur. Akciğere yakındır ve sol taraftadır (KK-113).

“Dalak hastalığında yüz sapsarı olur, karın ağrır ve şişer, ekmek yedirmez, su içirir. Bu duruma dalak tutma denir. Dalak suyu çok içtirir. Hiç ekmek yedirmez, gözün suda olur. Bizim burada Arap Dede Türbesi var. Bir gün gece rüyama geldi. Yaşlı, ufak boylu, sırtında yeşil türbeli, başı sargılı bir şekildeydi. Elini bana ver dedi. Yok, ben korkuyorum dedim. Kızım senin elini tuttuğun iyi olur dedi ve elimi üç kez sıvayıp gitti. Ziyaretine gidiyorum. Duamızı edip, mumumuzu yakıp geliyoruz. Ben korkmuştum kötülük yapacak diye ama el verdi. Ocağımız Arap Dede’den geliyor. Benden önce de kayınpederime el vermiş. Ben okumasını bilmediğimden okumadan uygulama yaparım. Uygulamada gazeteye koyulup bükülmüş tuz suya bandırılır ve hastanın karnında gezdirilir. Daha sonra bıçağın tersiyle kesermiş gibi üç kere dikine, üç kere yanına bıçakla çizilir. Bardaktaki sudan bir tutam habersiz olan hastanın yüzüne serpilir ve hasta ırkılır. Daha sonra tuz batırılmış su hastaya üç yudumda içirilir. Giderken de hasta tarafından çeşmenin yanındaki bataklığa tuz gömülür ya da bırakılır. Arkasına bakmadan gitmesi gerekir. Tuz eridikçe hastalık da gider. Ocağa gelene ekmek ve su verilir. Üç kere gelir. Üç

kere gelişinde de tuz verilir. Yavaş yavaş karnının şişmesi iner. Cumartesi ve Pazar günleri gelinir ama üst üste değil, haftada bir olur. Cumartesi geldiyse tekrar cumartesi gelir, Pazar geldiyse Pazar gelir” (KK-112).

“Göbek çok zıplamaktan, bir şeyden korkmaktan, yürek kalkmasından kaçardılar. Kişi sırt üstü düz yere yatar. Eller yanda durur, ayaklar dizden bükülüp kalçaya doğru getirilir ve uzanılır. Göbek deliğine el yordamıyla hafiften ve az şiddetli bir şekilde bastırılır. Göbek kaçmışsa kalp gibi küt küt atar. Atması durana kadar elle bastırılmaya devam edilir. Kaçan göbek yerine oturtulur. Bazı yörelerde süpürge topuzu veya sopa ile bastırıldığını okumuştum. Bu yöntem çok tehlikeliymiş. Aynı zamanda karında fazla su varsa göbek deliğine sıkıca sabun bağlanır. Bu yöntemi göbek kaçmada da yapan vardır. Bazen karında su şişesi varmış gibi lup lup ses gelince de yapılır” (KK-58).

“Yemek yedirmez, sancı yapar, karında su durur. Kusturur. Bağırsak bölgesinde olur. Yumruk gibi tıkanır. Karnı şişer, tıkanır, ekmek yiyemez. Göbek yerine gelince bacaklarda hissedilir. Ilık ılık su geziyor gibi olur. Bana eli anneannem verdi. El verirken ağzıma üç kere tükürdü ve içinden dua etti. Ben 15-16 yaşlarındaydım. Bunun bir ücreti de yoktur. Uygulamada; karından-mideden bastırıp elimi zeytinyağıyla yağlayıp yukarı çekerim, ağrıyı dağıtırım. Sıcak su ve sabun da kullanabilirim. Kasıklarından ya da yukarıdan sarıyorum. Bazen de bardak kapatıyorum. Bunun belli bir günü yoktur. El yeğniligi atarlar. Perhizi yoktur. Ben doktor değilim. En geç iki seferde geçer” (KK-107).

“Önceden büyük babaannem ocaklığını yapıyormuş. Yurt dışından gelmiş. Babaannemi harp zamanında buraya doktor olarak getirmişler. Ben altı yaşından beri vücut olarak yapabileceğimi hissediyorum. El alma olmadı. Burası ocak olduğu için vücudumun hissettiğini düşünüyorum. El alma işlemi olmaz. Masaj yaparak, siniri çekerek ağrıyı açıyorum. Benim yapamayacağım bir durum varsa doktora gönderirim” (KK-108).

“Her yaştan kişinin göbeği kayabilir. Bir şeyden korkulursa göbek kayar. Sıkıntı yapar, nefes alamaz. Doktorlar bunu anlamaz. Elimle yavaş yavaş incitmeden o göbeği ovarım. Göbek yukarı çıkmış olur, onu indiririm. Göbek yukarıda atar, öyle hissedilir. Ovduktan sonra ipe sabunu bağlarım. Ayetel kürsi, ihlas, sallı-barık

dualarını okurum. Üç kez bağlanan sabun akarsuya atılır. Eğer korkudan göbek düştüyse, korkulukta ip ele alınır,, parmak ipe takılır ve okuyarak korku ölçülür, üç kez okuma işlemi tekrarlanır, en son Ayetel Kürsi okunarak ip bele bağlanır. İp bağlanırken ne kadar korktuğu anlaşılır. Korkudan sancı çekene sabun konmaz. Her ikisinde de okurken yanıma bir bardak su koyarım. Duaları okurken su da okunmuş olur. 3 yudumda besmele çekerek hastanın içmesini söylerim. Babaannem anneme, annem de bana el verdi. Ben elimi sana emanet ediyorum dedi. Ben o zaman 53 yaşındaydım. Elini üç kez öptüm, ayetel kürsiyi okuduk ve el aldım. Babaannem ve onun babaannesinden gelen bir ocaktır. Daha önce gelen bir erkek çocuğa annem bez örtterek uygulama yaptı. Çocuk buradan koşşa koşşa sağlam gitti. İtikat kuvvetli olursa bana gelince iyileşir” (KK-109).

“Afakanı kalkana da beyaz topraklı sudan içirildiğinde iyileşir” (KK-111).

“Bu hastalığın tedavisinde çoğu kişi kaşık kullanırken ben örtme kullanırım. Örtmeyi uzunca dürerim çatal iğne ile bir başını bir de sonu iğnelenir. Ocaklı kişi bu örtmeyi başından sonuna dirseği ile üç kere ölçer ve iğneler. Bu süre zarfında ocaklı kişi okuması gereken duaları İhlas suresini, Nas suresi okunur bu surenin okunmasının sebebi ise içinde cin kelimesi geçmesinden ötürü hastaya iyi geldiği düşünülür. Bu örtmeyi gelen kişinin altına koyar. Örtmeyi açıp tekrar ölçen ocaklı kişi hastada korkuluk varsa iğnelerin uzadığını, ölçerek iğnelediği yerlerin birbirine denk gelmediğini, iğnelerin yerinin oynadığını gösterir. Bu uygulama iğneler denk gelene kadar yaklaşık üç kere daha tekrar edilir” (KK-143).

2.1.30. Siğil ve Temre

Hem çocuklarda hem de yetişkinlerde görülebilen bir rahatsızlıktır. Siğil derinin üzerinde nohut gibi, mercimek gibi şişen bir et parçasıdır. Temre ise derinin üzerinde pıtırıcıklı yara gibi belirir, bazısı sulanabilir.

“Sırtımda siğil çok çıkardı. Annem eniştene diyelim de çam büksün köyde derdi. Siğil için dua okur, bir yandan eliyle çamların pürçeğini, yani diken gibi yapraklarını bükerti. O yapraklar kurudukça siğil geçermiş. Geçiyordu ama ondan dolayı mı bilinmez. Ben de “çam bükme ne anne” derdim, bu şekilde olduğunu anlatmıştı” (KK-58).

“Siğili dedemin babası okurmuş. Daha sonra dedeme dedemden de babama el geçmiş. En son da babam bana elini verdi. El verirken bir elmayı kesmiş ve içine tükürmüş. Ben o zamanlar 18-19 yaşlarındaydım. Kızım baş şu elma çok güzel yiyiver dedi ve ben de yedim. Böylelikle eli bana geçti. Ablam, kardeşim el almadıkları için onlarınki etkili olmuyor. Ben gelinlerime el vermeyi düşünüyorum ama henüz bir talep olmadı. Ocak diye duyan geliyor. Küçük bir parça et getirilir. Ben onun üzerine okurum ve tükürürüm. Siğilin üzerine sürerim. Hiç arkasına bakmadan arabasına ya da yoluna gider ve konuşmaz. Daha sonra konuşabilir. O eti banyodaki borunun içine koyar. O et kurudukça siğil de kurur. 20 günde kurur. Para ya da hediye kabul etmem. Bir keresinde siğil okuduğum biri gelmiş bir çift çorap getirmiş. Ben siğil için getirdiysen almam dedim. Hediye olarak getirdim dedi. Çantama koydum. Daha sonra hastaneye yattım. Hastanede iken çantama elimi attığımda çorabın üzerine kolonya döküldüğünü ve çorabın bembeyaz olduğunu gördüm. Siğil içinse almam demiştim o nedenle oldu, Giymek nasip olmadı” (KK-110).

“Siğili tek seferde okurum. 40 tane yaş söğüt çomağına okurum. Bir tutam yaparım dağılmaz. Üzerine okurum. Onları bir yere atıyorum. Çubuklar kurudukça siğil de kurur ve geçer” (KK-120).

“El aldığımda yirmili yaşlardaydım. Küçük bir incir dalının özünü bıçakla çıkarırım ve okurum. 3 ihlas ve 1 fatiha okurum” (KK-121).

“Siğil hayvanda da çıkabilir. Çok daha iri yumruk gibi olur. İnsanda ise leblebi gibi olur. İnsana da hayvana okurum. Karaçalı denilen dikenden 3 tane alırım. Yaş olmalıdır. Her dikenin üzerine 3 ihlas okurum. Değirmeden etrafından çevirerek çizer gibi yaparım. Ayağın basılmayan ve kıbleye dönük bir yere dikenleri besmeleyle bırakırım. Onlar kurudukça siğiller de kurur. Tek siğil varsa erkektir ama birkaç tane ise dişidir” (KK-122).

“Siğil, niyetlenip her ayın ilk çarşambasında okunur. Yumurtayı kırıp içi boşaltılır. Boş yumurta kabuğunun içine 41 tane arpanın her biri ihlasla okunarak koyulur. Bir ağacın dibine gömülür. Gömerken bu kurudukça siğiller de gömülsün denir” (KK-136).

“Siğil için 10 santimetre yeşil bir söğüt dalı kullanılır. Dala bir sağından bir solundan siğil sayısı kadar kesikler atılır. İhlas ve Fatiha sureleri okunarak yapılır. Daha sonra o söğüt dalı evde yüksek bir yere koyulur ve o kurudukça siğil de kurur. Söğüt dalı dikensiz ve kolay şekil verilebilen bir dal olduğu için tercih edilir. İlk siğil hangisiyse onun üzerine söğüt temas ettirilir ve işlem yapılır. Her çentikte İhlas ve sonunda bir Fatiha suresi okunur. Toplamda yedi İhlas bir Fatiha suresi etmelidir” (KK-130).

“Benim babaannem ocaktı. Temre okurdu. Vücudunun herhangi bir yerinde çıkan temreyi kalemle yuvarlak içine alır, çizer, dualarını okurdu ve hastalık geçerdi. Temre kaşıntılı, sulu ya da kuru yara şeklinde çıkar. Babaannem rahmetli olalı çok oldu. Babama el vermiş ama babam ben istemem, yapmam demiş. Yapmadı ama o da oğluma el verdi. Oğlum uygulamayı bilmiyor fakat kızım bende çıkan temreleri denemek için oğluma okuttum ve geçti” (KK-70).

“Temrede niyet edip iğdeden üç tane çomak kırılır, alınır. Üçü de okunup temrenin etrafında dolandırılır. Allah rızası için denilir ve uygulanır. Cumartesi, Çarşamba, Perşembe üst üste okunması gerekebilir. Temre hemen geçmeyebilir. Burası hem sulu hem kuru temre ocağıdır. Niyet etmek ikisi için de yeterlidir” (KK-114).

“Temre hastalığında niyet ettim Allah rızası için diyorum ve üç kere salavat getiriyorum. Bunun Kuran-ı Kerim’de ayeti var. Üç kere okuyup tükürüyorum ve iğnenin tersiyle çiziyorum. Sonra geçer. Bunun elini de annemden ve dedemden aldım. Hem dişi hem erkek temreye bakarım. Herhangi bir kreme de okuyup verebilirim. Bu krem doktorun verdiği krem de olabilir” (KK-116).

“Temreyi 7 tane yaş çomak kullanırım. Erik dalı, iğde dalı gibi bir dallla çizerek okurum. Dalı yaranın etrafında gezdiririm” (KK-120).

“Hasta geldiğinde ilk önce dişi temre mi erkek temre mi diye bakılır. Dişi temre olunca birden fazla çıkar ve bozuk para gibi başka yerlere atar. Eğer tek bir tane ise erkektir ve yuvarlak, etrafı mor çizgili, ortası pıtır pıtırır. Çizme işlemi yapılacağı zaman yorgan iğnesi duvara sürülerek “benim elim değil Fatıma anamızın eli”, “sebe benden derman Allah’tan” denir. Bu gelenek olarak söylenir ve sebep

ben değilimdir, sadece uygulayıcı ve aracıyım. Bu benim görevimdir. Uygulamada bir fatiha ve üç ihlas okunur. Dişı temrede atan yerlerin çevresinden çizilir. Mesela kolunda var ise omuzundan tırnak uçlarına kadar çevrilir. Sonrasında tükürölür. Tükürmeden önce tükürüyorum haberin olsun derim. Erkek temre kurudur. Sulu temre dişıde olur. Çok attığı için sulu temreye azgın denir. Birkaç kez çizdiğimde geçmezse temre değildir ve doktora gitmesi gerekir. Temre çizme işlemi cumartesi ve pazartesi günleri yapılır. Ertesi günler denir. İlk çizildiğinde geçerse bir daha gelmesine gerek yoktur. Biraz kalırsa üç ke gelinir yani üçleme yapılır” (KK-123).

“Temre kaşıntı yapar. Pul pul ve yuvarlak olur. Sulu ve kuru temre vardır. Her ikisine de çizerim. Sulu temrenin içinde su dolu sivilceler olur ve kaşıntıyla birlikte sulanır. Biraz üzerine okuyup elimle gezdiririm. Baharatlı yiyecekler kaşıntıyı arttırır ama yeme diye şart koymuyorum. Bir parça ekmek ve bir bardak su verilir. Bu ocağa gelenin inanması gerekir. O niyetle gelirse geçer” (KK-124).

“Asıl adı temre ama Eskişehir’de “kerme”, “temra” ve “derme” de denir. Temrenin etrafı kalemle çizilirken Fatiha ve İhlas okunur. Aslında ne okunursa okunsun öncelikle niyet önemlidir. Dua okunduktan sonra temrenin üzerine tükürölür. İki kez de gelinebilir. Keçeli mavi kalem kullanmayı tercih ederim. Hem sulu hem kuru temreye okurum” (KK-125).

“Temreye okunan bir kitap vardır. Diş ağrısı, kulak ağrısı, temre hepsi bu kitapta yazmaktadır. Temre için gelen üç kez ocağına gelmelidir. Suya da okunur, temre veya siğıle de okunur. Çizme işlemi yapılmamaktadır. Üç Felak, üç İhlas, üç Fatiha surelerini, üç de hastalığın duası okunup, hem suya hem de yaraya üflenir” (KK-126).

“İğde dikenini koparılır. Temre olan ilk başlangıç noktasına sureler okuyarak çizme işlemi yapılır. 7 tane iğde dikenini kullanılır. Her iğde dikenini için ayrı ayrı çizme ve okuma yapılır. Büyüklerimizden gördüğümüze göre cumartesi günleri yapılması uygundur. Okunduktan sonra iğde dikenlerinin bir taş kavuğına konulması gerekir. Orada kurudukça temre de geçer. Okurken tükürme işlemi de yapılır. Kâğıda sarıp hastaya verilir. Taşın arasına o koyulur. O kurudukça yara da kurur” (KK-127).

“Temre köy yerinde toprakla uğraşıldığı ve pislik çok olduğu için oluşur. Temreye okumak için yedi arpa hazırlanır. Her arpayı elime alıp “niyet ettiğim Allah rızası için temre dizmeye” denir. Her arpaya bir İhlas suresi okunur. Temrenin üzerinde dolaştırılır. Allah şifa versin deyip, tükürülür. Bunun uygulama günü cumartesidir. Niyet niyettir diyerek Çarşamba günü dizilmişliği de vardır. O zaman da şifa olduğunu görülmüştür. Çizilen arpalar kuşlara atılır. Hasta tarafından yerden alınan bir çöpün, çomağın ocaklıya verilmesi istenir. Hastalığın ocaklıda kalmaması gerekir. Perhiz verilmez. Dişisi ve erkeği olarak da ayrılmamaktadır. Kâğıdın üzerine vazelin koyulur ve arpayla o da çizilebilir. Uzaktan gelemeyenlere de krem gönderilir. Ocak ekmeği ya da suyu verilmemektedir” (KK-128).

“Temrede deride para gibi kızarıklıklar olur, kaşıntı yapar. Temre yedi tane arpa ya da buğdayla çizilir. Üç İhlas suresi okunur. Sonra arpalar hastaya verilir, bir taşın altına koyması söylenir. Arpa çürüdükçe o temre de iyileşir. Bunun bir günü ve perhizi yoktur. Hem sulu hem kuru temreye okunur” (KK-129).

“Temre ciltte çıkan, üstü pütürlü ve kızarık bir rahatsızlıktır. Temrenin etrafı yedi kez çizilir ve Zuhru suresinde geçen temre duası var. O okunarak tükenmez kalemle uygulama yapılır. Banyo yaparken ya da el yıkarken oraya su değmemesi gerekir. Pazartesi, cumartesi, Perşembe günleri tercih edilir. Gün aşmadan, ikindiden önce yapılması uygun görülür. Üç kez uygulama tekrarlanırsa daha etkili olur” (KK-130).

Temre alıç dikeniyile ya da kürdanla çizilir. Çizerken de okunur. Üç kez uygulama yapılır ve tükürülür. Temre daha çok streten çıkar. Perhiz olarak tuzlu yememesi gerekir (KK-131).

2.1.31. Yılcık

Yılcık hem çocuklarda hem de yetişkinlerde görülebilen bir hastalıktır ve ocağı tarafından şifa bulunur. Yılcıkta vücudun her yerinde veya herhangi bir yerinde ağrı olur.

İlk başlarken beslemele çekilir. Daha sonra ihlas suresi okunur. Bu el benim elim değil Fatma anamızın eli denir. Başından tutup dizlerine, ayaklarına kadar kesilen soğanla sıvanır. O soğan en son uygulama yapılan kişinin çorabının içine

koyulur. Hastaya mesafe olarak ocaktan uzaklaşınca çıkarıp atması söylenir. Attıktan sonra arkasına bakmadan gitmesi gerekir. Ocaktan su içirilir, ekmek yedirilir. Üç gün ekşi, turşu vb. bir şey yememesi gerekir. Eğer geçmezse cumartesi günleri olmak üzere üç hafta ocağa gelmesi istenir. Ocaktan mayalı ekmek yedirilir ama hastaya sodalı ekmek yap, mayalı yapma denir. Çünkü mayalı ekmek ekşilidir (KK-196).

Hastanın tedavisi bittikten sonra uygulaması gereken bir perhiz bulunur. Hastalığın boyutuna ve hastanın yaşına göre kişiye perhiz verilir. Eğer hastalık yeni ise “bir aylık” veya “iki aylık” olarak adlandırılır eğer uzun zamandan beri devam ediyorsa “senelik” diye adlandırılır. Hastalık yeniyse kişinin perhizi uygulama süresi bir veya iki aydır. Perhiz boyunca hasta un çorbası, pirinç, kesme makarna (kesme makarnada yumurta varsa hasta yememelidir), dene yani bulgur pilavı, kalam sarması yemelidir. Hasta et olarak koyun eti ve sığır eti yemeli, tavuk, balık ve sucuk tüketmemelidir. Hastanın meyve olarak kara erik, kara üzüm, armut ve karpuz tüketmesine izin verilirken elma, kavun ve beyaz üzüm tüketmesine izin verilmez. Bunun dışında hastanın kesinlikle ceviz yememesi gerekir, cevizin tüketilmesi ve ceviz ağacının altından dahi geçmesi durumunda kişinin hastalığı ve ağrıları artacaktır (KK-200).

2.1.32. Yel Kesme

Yel Kesme rahatsızlığı hem çocuklarda hem de yetişkinlerde görülebilen, ocağıyla şifa bulunan hastalıklardandır.

Hastanın kolu ağrır, başka uzuvlarında da dolaşır. Hastalığın hangisi yel hangisi yılcık hangisi gelincik ocak tarafından tam ayrılamasa da okunduğunda geçiyorsa bunlardan biridir diye düşünülür. Yılcık vücutta gezer, ağrısı da olursa yel olur. Hasta kibleye karşı döner. Ocaklı bıçağı eline alır. Hasta otururken ocaklı da ayakta Allah rızası için yılcık gelincik yel kesmeye diyerek hastanın adını söyler. Başından başlayarak kesermiş gibi üç kez dolandırır. Fatihayı okur ve Allah şifa versin der. Kimisinin hemen geçer, kimisi de uygulamayı üçletir. Pazartesi, cumartesi ve Perşembe günlerinin yapılması daha iyidir. Nedenini ocaklı da bilmemektedir. Anneden öyle görülmüştür. Bir perhizi yoktur. Ocak ekmeği ve suyu da verilmemektedir. Parayı kimisi bırakır. Vermeyince hastalık geçmez, sana ağırlığı da geçmesin diye verilir. Ocaklı öyle bir talepte bulunmamaktadır. Parayı torunlarına veya küçük çocuklara verebilir. Hastalığın dişisi ve erkeği fark eder. Okuyan kişinin

de cinsiyeti bu doğrultuda etkilenir. Ocaklı hem erkek hem dişi izni alabilir. Hem anneden hem de dededen el alınmıştır (KK-116).

“Vücudunda yel gibi gezen ağrı olur. Ben okuduğumda geçer. Namaz surelerini okurum” (KK-116).

2.1.33. Köstebek

Köstebek çıban gibi çıkar. Başı mor olur. Önceden harman yerleri vardı. Orada köstebek toprağı bol olurdu. 7 tane köstebek toprağından birer avuç alınır. Teneke kalburdan elenir. Köstebek için oradan biraz toprak karılır. Irk ekmeğı yani ocak ekmeğı ve suyu verilir. Burada sarılacak gibiyse toprağı burada sürüp bezle bağlarım. Yarım saat kadar tutması gerekir. Sonra su değmeyen bir yere koyması gerekir. O kurudukça köstebek de kurur. Çamuru kararken benim elim değil Fadime anamın eli derim ve İhlas, Felak, Nas, Fatiha surelerini okurum. Kardığım toprağı üç kez tükürürüm. İltihap da akabilir. Eğer geçmezse üç gün gelir. Cumartesi, pazartesi günleri yapılır. O günler harici gelindiyse de yaparım. Bir perhizi yoktur. Köstebek bir tane çıkarsa erkektir. Dişiyse bir daha çıkar, yayılır (KK-117).

“Köstebek vücudun olmayacak bir yerinde üzüntü ya da çok sevinçten çıkar. Üç cumartesi okurum” (KK-116).

2.1.34. Karaaslan Yarası

Hem yetişkinlerde hem de çocuklarda görülebilen bir hastalıktır.

Hastalığın geçmesi için geline belirlen bir gün yoktur. Hasta geldiğinde kendisi katı yağını getirir ve ona okunur ama yağ yüze sürülmez. O nedenle hastaya normal yüz kremi getirmesi söylenir. Kremin üzerine üç İhlas suresi, bir Fatiha suresi ve Nas suresi okunur ve tükürülür. Hasta eve gittiğinde bu kremi yaralar iyileşene kadar sürer. Gelen hastaya bir sokum ekmek, bir bardak Karakaya’ dan getirilen sudan verilir (KK-197).

Kara aslan yarası tatlı tatlı gicişir yani kaşınır ama bir şeye çok sinirlenildiğinde şiddetli bir şekilde çıkar. Gözünde, yüzünde veyahut vücudunun her yerinde çıkabilir ama çıktığı zaman kızarır ve parlar. Bu kara aslan yarası hastalığının erkeğı ve dişisi olmak üzere iki çeşidi bulunur. Dişi olan hastalık dağılırken erkeğı ise olduğu yerde kalır onun için ocak içinde bulunan kişiler hastanın yarasının cinsine göre gelir ve yaranın bulunduğu yere tükürür. Bazen gelen

erkek hastalar olduğu zaman anneannem dayıma da tükürtür hastaları tuttururdu. Anneannem bu hastalığı tedavi ederken tereyağı kullanırdı. Bir kabın içinde yağ bulunur yanında da bir bıçak bulunurdu. Hastalığın şiddetli olması durumunda hayvanın iç kuyruğunun iç tarafının bulunduğu yer yani kuyruk kapağı diye de adlandırılan kısmı çıkartır hastanın yarasının olduğu bölgeye sarardı. Yaranın yine çok şiddetli çıkması halinde koyunun talaşı denilen yani hayvanın bağırsakları kullanılır. Eğer ocaklı kişinin elinde tedavi için malzeme yoksa hemen bir koyun kesilir, karnı yarılır ve içinden bağırsakları alınarak hasta bu bağırsak ile sarılır bu tedavi işlemi yapıldıktan sonra hasta yatırılır ve iyileşmesi beklenir. Hastalığın şiddetli olması durumunda yapılacak bir diğeri tedavi işlemi ise parpılayarak tedavi etmektir. Çok fazla bıçak kullanılması tercih edilmese de bıçağın hafif bir odun ateşinde ya da aygaz yardımı ile kontrol ederek bıçağı ısıtıp yanmadan hasta parpılanır. Hastanın parpılanmasından sonra ocaklı kişi tükürür. Hastalığın tedavi edilmesinde genellikle tereyağı kullanılır fakat hastanın tereyağının kokmasından rahatsız olmasından dolayı artık tedavilerde krem de kullanılır. Herhangi bir kremin içine ocaklı tükürür ve hastaya evde sürmesi için verir. Hastanın tedavisi yapıldıktan sonra hastaya ocak ekmeğı ile ocak suyu verilir. Ayrıca hastanın uyması gereken bir perhiz listesi de bulunmaktadır. Hastanın en az bir hafta on gün boyunca soğan, sarımsak, yoğurt, bulgur, pirinç, süt tüketmemesi gerekir. Özellikle tüketmesi gereken besin ise patatestir, patatesi közleyerek, kızartarak her şekilde yemesi gerekir, bunun yanı sıra makarna da tüketebilir (KK-198).

2.1.35. Astım, Bronşit ve Zatürre

Günyüzü ilçesi Gecek Köyünde Yahşi Baba Tekkesi bulunur. Eskiden türbenin içinde su vardır. Zatürre olan çocuklar, türbeye getirilir ve burada yıkanır, zatürre geçerdi. Günümüzde türbenin ziyaretçisi kalmamıştır. Türbe çökmüş, içinden geçen su da kesilmiş (Koç, 2019: 107).

Kuşburnunun astım ve bronşite, dut pekmezinin de astıma iyi geldiğine inanılır (Koç, 2014: 158).

Eskişehir’de; Çocuk bronşit olduğunda, siyah turp oyulur ve altından su damlayacak kadar delinir. İçine bal ya da bal yoksa şeker koyulur. Sabaha kadar bekletip suyu içirilir. Eskiler bu yöntemi çok kullanır (KK-63).

2.1.36. Yarım Hastalığı

Eskişehir'in Seyitgazi ilçesi Kümbet köyünde bulunan Yarım ocağı, yarım hastalığını, baş ağrısını, göbekte ve ud yerinde (cinsel organ) oluşan şişliği iyileştiren bir ocak olarak bilinmektedir. Yarım ocağı komşu illerdeki insanlar tarafından da ziyaret edilmektedir. Sağaltım şu şekilde yapılmaktadır: Çubuk Tekkesi'ne gidilir, tekke etrafındaki meşe ağaçlarından uygun olanı ocak sahibi tarafından yarılr. Özellikle 10-12 yaşına kadar çocuklar elbisesiz olarak, büyük insanların ise sadece kullanacakları çamaşırları ağacın yarığında geçirilir. Hasta, ağacın etrafından dolanarak üç defa yarık içinden geçerken ocak sahibi de üç defa İhlas Suresi okur. Yarılan ağaç dalı bir bezle sarılır, iple bağlanarak yarığın kapanması sağlanır. Türbe ziyaret edilir ve kan akıtmak amacıyla kesilen tavuğun kanı hastanın alnına ve diline basılır. Hasta, türbe yakınındaki çeşmeden bir yudum su içer ve aynı çeşmeden abdest alarak türbede iki rekât namaz kılar. Namaza başlarken “Durdum divana, uygun Çubuk Tekkesi'ne!” diye niyet eder. Namazdan sonra ocak sahibinin evine gidilir. Ocak sahibi, evinde pişmiş ekmekten hastaya bir parça yedirir. Bu ekmeğe “dutu ekmeği” denir. Sağaltma işlemi bu şekilde sonlandırılır. Yarılan meşe ağacı iyileştikçe (kaynadıkça) hastanın 1-2 hafta içinde iyileşeceğine, “anadan doğma olacağına”; meşe kurursa hastalığın geçmeyeceğine inanılır. Bu nedenle sağaltma işleminden bir süre sonra ağacını tekrar görmeye gelenler de vardır. Bu sağaltma işleminden sonra köylüler, çocuğuna yarım ocağında sağaltma işlemi yaptıran babaya “Meşe yeşerirse çocuk iyileşir, kurursa çocuk ölür.” derler. Çocuğu ölen baba, köye gelir ve ocak sahibiyle meşe ağacını kontrol etmeye giderler. Meşe ağacının yeşerdiğini gören baba kaderine razı olarak köyden ayrılır (Koç, 2016: 178-179).

Seyitgazi İlçesinde yapılan uygulamanın ocaklı kişiden öğrenilerek köy halkı tarafından uygulamanın devam ettirildiği tespit edilmiştir. Köy muhtarı şifanın ocaktan çok tekkeye bağlı olduğu vurgulamış ve niyetin önemli olduğunu söylemiştir (KK-132).

2.1.37. Baş Ağrısı

Günyüzü ilçesi Kayakent Köyü içinde “Tekke” olarak adlandırılan bir yatır vardır. Baş ağrısı için ziyaret edilir ve birkaç saat yatılır. Bu şekilde yapılırsa baş ağrısının geçeceğine inanılmaktadır (Koç, 2019: 110).

Eskişehir Odunpazarı ilçesi Paşa Mahallesinde Şeyh Edebali Türbesinde delikli bir taş bulunur. Delikli taşın içerisine başını sokan insanlar baş ağrısına şifa bulduklarını dile getirir. Deliğin üzerinde de geyik boynuzu vardır ve bu boynuzları enselerine koyarak ağrıyı hafifletmek isterler. Hurafe olduğu düşüncesiyle günümüzde delikli taş yetkililer tarafından kapatılmıştır.

Baş ağrısı için baş, boyun ovulduğunda ve sıcak tutulduğunda ağrı geçeceği düşünülmektedir. İnsana bu ağrıyı verenin üzüntü olduğuna inanıldığı için yeşil alanlara, neşeli yerlere gidilir (Koç, 2014: 158).

Baş ağrısında önce okunur, sonra o anda okunmuş sudan içirilir. Adet yerini bulsun diye okuduğum suyun içine de tükürürüm. Bir bidon ya da şişe içerisindeki bir suya okuyabilirim. Para için yapmıyorum. İçinden ne gelirse onu verir. Ona “ara kesme” denir. Hiç vermezse olmaz (KK-131).

Baş ağrısında başa bir yazma yardımıyla patates doğranarak bağlanır. Patates birkaç saat içinde tüm ağrıyı çeker (KK-132).

2.1.38. Bingıldak Çizme

Bingıldak esnek yapıda olduğu için doğum sırasında bebeğinin fazlasıyla dar olan doğum kanalından rahat geçmesini sağlar. Bebeğinin kafa kemiklerinin ve beyninin büyümesine yardımcı olur (URL-47).

Bebeklerde bingıldak bazı hastalıklardan etkilenebiliyor. Bebekler ishal vb. rahatsızlıklar sonrası susuz kaldığında bingıldak normalden daha çökük gözükebilir (KK-133).

Bebeğin bingıldak ağladığında şişebilir veya kalkık görünebilir (URL-48).

Çocukların kafasındaki yumuşak bölge kalemle çizilir ve dua okunur. Ayrıca çocuğun sırtı da çizilerek oradan vücuttaki pis kanın akıtılması sağlanır. Daha sonra o bölge, sarımsak ezilerek lapa haline getirildikten sonra bezle kapatılarak sarılır (Koç, 2014: 158).

Bebeğin bingıldakına el sürmek bebeğin zihinsel kalıcı bir rahatsızlığa neden olabilir. O nedenle bebeğin bingıldakına hassas görülür ve temastan kaçınılır (KK-133).

2.1.39. Kırık, Çıkık, Ezilme, Morarma, Şişlik

Eskişehir’de; Çocuk düşüp bir yerini vurduğu zaman viks sürülür. Hemen sürüldüğünde morarma olmaz. Eskiden darbe alınan yere morarma ve şişlik olmasın diye şekerle ekmek çiğneyip koyulurdu (KK-63).

Arının yaptığı bal mumu bir kapta ateşte eritilir. Erirken zeytinyağı, Ayçiçek yağı gibi çeşitli yağlar içine katılır. Amerikan bezi bu karışıma batırılır ve ağrıyan yere sarılır. İki saat bekletildiğinde çok faydası olur (Koç, 2014: 163).

Kırık ve çıkık “köpek topluluğu” adı verilen ve arpanın ince kırılmış hali olan un ile su karıştırılarak yapılan hamurun sıkıca sarılıp bir ay tutulmasıyla tedavi edilirdi (Koç, 2014: 163).

Kırık tedavisi, kırık kemikler üst üste getirilip bal, siyah zeytin ezmesi, kızdırılmış zeytinyağı ya da çiğ et bir bezle sıkıca sarılarak yapılır. Çıkık, çekilerek yerine yerleştirilir, sonrasında tuzlanmış margarin, kuyruk yağı ya da iç yağı sürülüp bir bezle sarılarak iyileştirilir (Koç, 2014: 163).

Çıkık tedavisinde çıkan kemik yerine yerleştirildiğinde yeniden çıkmasını diye eklem bölgesine yumurtanın akıyla yakı yapılır. Bu yakı bir çeşit alçı görevi görür ve hareketi kısıtlar. Bu sayede çıkık tekrarlamaz (Koç, 2014: 163).

Eskiden kırıklar ve çıkıklar balmumuyla tedavi edilirdi. Balmumuna biraz tereyağı eklenip bir beze sürülerek kırık ya da çıkık sarılırdı. Bu sayede hareketsizlik sağlandığı için hasta iyileşirdi (Koç, 2014: 163).

Karaağaç kökleri soyularak dövülür ve zeytinyağıyla karıştırılıp kırığın üstüne bir bezle sarılır. Bu sayede kırık kısa zamanda iyileşir (Koç, 2014: 163).

Eli yüzü şişende de bıçak kullanılır. Bıçakla şişliğin üstünden geçilir ve yanına getirilen su bıçakla kesilir. O su içirilir. Eğer geçmezse başka bir hastalıktır ve doktora gitmesi gerekir (KK-120).

2.1.40. Kuşpalazı

Hastalık mikroplar sayesinde vücuda yerleşir bu mikroplar iki ucu yuvarlak çomakçıklar şeklindedir. Mikroplar vücuda yerleştikten sonra asla kana geçmezler, bulunduğu yerde üreyip çoğalarak iltihap şeklinde çoğalırlar. İlk aşamada yüksek ateş ve vücutta belirgin bir kırgınlık hissi ile ortaya çıkar, hastanın boğazında ve bademciklerinde beyaz ve iltihap şeklinde oluşumlar dikkati çeker. Boyundaki lenf bezleri aşırı şekilde şişme gösterir, tedavi konusunda geç kalınırsa kalp ritmi düzensiz bir hal alır, çarpıntı ve nefes darlığı hastalığı takip eder ve bir süre sonra daha büyük hastalıklara neden olabilir (URL-46).

Kuşpalazı olan hastayı tedavi etmek için halk arasında “nişadır” olarak bilinen limon tuzu ezilerek boğaza sürülür ve iltihap akıtılır (Koç, 2014: 164).

Boğaz iltihabına bağlı bir rahatsızlık olduğu için nar suyu içmek ve kekik yağı damlatılmış buhar solumak iyi gelir (KK-132, 133).

2.1.41. Kekeme

Köymen’in tespitlerine göre kekeme olan çocuğa bazı geleneksel kesimlerde “sela balı” adı verilmektedir. Normal konuşamayan, kekeleyen çocuklar okunmuş balın tılsımına havale edilir: İlk nikâhlı kırk bir adet aileden gönüllerince ne verilerse, para toplanır. Bu para ile bal alınır. Bu bal Cuma günü sela verirken müezzinin eline sıkıştırılır. Müezzin sela verirken bu balı da beraber minarenin şerefesinde gezdirir. Aşağı inince bal çanağını sahibine iade eder. Bu bal, evde kekeme çocuğa her gün, bitinceye kadar yedirilir. Böylece güya kekemenin düzeleceğine inanılır (Köymen, 1970: 9).

Eskişehir’de; Kekeme çocuğa Hacivat ile Karagöz oyunu oynatılır. Rol değişince, kişilik değişince çocuğun kekeleymediği görülür. Video kaydı alınabilir ve çocuğa dinletilir. Sınıf öğretmenleri tarafından da uygulanan bir yöntemdir (KK-73).

2.1.42. Orta Kulak İltihabı

Orta kulak iltihabı çok defa kızamıktan veya şiddetli bir nezleden sonra görülür. Mikrobiktir. Kulaktan cerahat akar. Kulak, pis kokuludur. İlaçlarla kolayca tedavisi mümkün olan bu hastalıkta kullanılan ilkel tedavi şöyledir: İlk günlerde kulağa anne sütü damlatılır. 3-5 gün içinde irin akıntısı kesilmezse daha önemli

çarelere başvurulur: Anne sidiği kulağa damlatılır. Bu tedavi beş gün sürer. İyi olmazsa, arkası bırakılır. Çocuk kaderine terk edilir (Köymen, 1970: 15).

8-9 yaşlarındayken orta kulak iltihabı olduğumda annemlere emziren bir annenin sütünü sağdırın, çocuğun kulağına iyi gelir demişler. Ağır bir iltihap geçiriyordum. Doktora da göturdüler. Boğazıma özel muayenede kamera ile bakılmıştı. Kulaklarımın ağrısı geçmiyordu. Komşunun çocuğu 5-6 aylıktı. Kulağıma o kadının sütünden sağılmıştı (KK-58).

2.1.43. Kulak Ağrısı

Bebeklerin ve çocukların kulağına su kaçtığında çok ağrı yapar. Ben her banyodan çıktığımda kulaklarım ayrı kurulanırdı ve ben kulaklarım çok ağrıyor dediğimde annem yoğurdu da bahaneyle yemiş olayım diye yoğurt yersen geçer derdi. Korkumdan yoğurt yedim ama geçerdi (KK-132).

Kulağa sigara üflerdi annem kulak ağrısına iyi gelir derdi (KK-7).

2.1.44. İncili Tutma

İncili tutma hastalığında vücutta yara gibi olur, kızarır, sulanır, az da olsa kaşınır. Babaannem incili tutma derdi. Daha önce okuduğum biri iyileşmiş. Bana “teyze senin tükürüğün altın” dedi. Kırmızı kırmızı, küçük küçük vücudun herhangi bir yerinde çıkar. İncili tutmada suya okunur. Okunan suyla peçete ıslatılır. İncili tutmanın olduğu yere sürülür. En son tükürülür ve geçer. Ocak ekmeği ve suyu verilir. 30 yıldır okuyorum ve kimseden para almam. Ninem boncuklu oyaları sökerdi ve okuduğu boncukları suya koyardı. Hastalığın adı incili tutma olduğu için boncukları temsilen koyuyorum, çünkü inciye bulamam derdi (KK-110).

2.2. BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRMESİ

İkinci bölümde Eskişehir il, ilçe ve köylerinde derlenen hastalıklar sonucunda ocak geleneğinin devam ettiği ama yeni neslin çoğunlukla el almaya yanaşmadığı için gelecek yıllarda son bulabileceği tespit edilmiştir. Ocaklarda tükürmenin ve üç Fatiha ve üç İhlas suresinin okunmasının en temel uygulama olduğu söylenebilir.

Ocaklık geleneği dışında sözlü olarak nesilden nesile aktarılan uygulamalar da tıbbi bilginin yanında aktifliğini sürdürmektedir. Kent kültüründe sürdürülürken değişen yaşam koşullarına bağlı olarak uyarlanmıştır.

Halk hekimliği kapsamında yapılan uygulamalarda en çok tükürme, su, bıçak, toprak, kalem, arpa, sarımsak, taş, süpürge p kullanıldığı tespit edilmiştir.

Eskişehir’de ocuk hastalıklarında ilk önce doktor tedavisine başvurma yönteminin geleneksel kesime kadar yaygınlaştığı grlmştir. Doktora gidildikten sonra ilaçlara ek olarak evde uygulanan tedavilerle etkinin kuvvetlendirilebileceğine inanılmaktadır.

Eskişehir kent kültürü bağlamında halk hekimliğinin şıfalı bitkiler ve şıfa uygulayıcıları adlandırmalarıyla dönüşüme uğrayarak modernleştirildiği tespit edilmiştir. Bu konuda hazırlanan sempozyumlar ve sertifika programları yer almaktadır. Eskişehir’de esnaflık yapan aktarların ihtiyaç doğrultusunda bu konuda eğitim aldığı ve müşterilerini yönlendirebildiği gözlemlenmiştir.

Eskişehir’in iklim koşullarının etkisiyle çocuklarda üşütme nedeniyle oluşabilecek rahatsızlıkların fazla olduğu ve bunun etkisinde gelişen uygulamaların da çeşitliliğinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÇOCUK ETRAFINDA ŞEKİLLENEN MADDİ KÜLTÜR ÖGELERİ

3.1. Beşik ve Salıncak

Beşik bir bebeğin yatağıdır. Bebekle sembolleşen eşyalardandır. Bebek ilk doğduğunda anne yanı diye adlandırılan beşik öncesi bir yatak kullanılabilir. Daha sonrasında yine annenin yanına birleştirilebilen beşikler geliştirilmiştir. Bebek beşiklerinin sallanan yapıda üretildiği görülmektedir.

Bebeklerin salıncakların evin sona kurulan odasına tavana halka demir çakılıp, halat bir ipin kurulmasıyla hazırlanırdı (KK-132, KK-133).

Yenidoğan bebeğin ihtiyaçlarını genellikle anne tarafı alır. Bebek için eskiden çocuk için sadece beşik alınırdı. Battaniye, üç beş takım çamaşır alınır (KK-191).

3.2. Yatak Malzemeleri

Bebeğin özellikle oturana kadar ilk altı ay en çok vakit geçirdiği yer yatağıdır. Bu nedenle rahat olması çok önemlidir. Bebek yastığı işlemeli ve özenerek hazırlanan bir nesnedir. Çarşafın ve yorganının da hava alması ve pamuklu olmasına dikkat edilir.

Bebek yatağında cıbinlik bulunur ve bebeğin boyutuna göre yastığı, yorganı, çarşafı özeldir (KK-133).

Bebeğin yatağında başının ucuna Kuran, nazarlık ve cevşen koyulur (KK-133, KK-141, KK-191).

Doğum yapan kadına, gelin yatağı gibi yatak hazırlanır. İşlemeli örtüler serilir. Bebeğe de ayrı bir beşik hazırlanır. Erkeğe kıza göre renk tercihi yapılır (KK-191).

3.3. Çocuk Giyimi

Çocuk giyimi bebeğin rahatı için çok önemlidir. Seçilen kıyafetlerin hava alan, pamuklu malzemeden yapılmış olmasına özen gösterilmelidir.

Kültürel olarak bakıldığında geleneksel kesimde önceden dikiş dikmenin oldukça yaygın olduğu görülmüştür. Çocuklara bayramdan bayrama kıyafet alınır ve anneler tarafından dikilmiştir.

Yeni doğan bebeğe iç zıbın, dış zıbın giydirilir (KK-141).

Bebegin tuvalet eğitimi tamamlanana kadar bez bağlanır (KK-133).

Bebeklerin ayakları ve başı çok üşür. Bu nedenle patik ve şapka giydirilir (KK-133).

Yeni doğan bebeğin elleri üşümesin ve yüzünü yolmasın diye eldiven geçirilir. Yüzünü örtecek minik bir mendili bulunur. (KK-144, KK-151, KK-152, KK-153, KK-154).

3.4. Takılar

Küçük çocukların yanlarında anneleri olmadıkları zaman boyunlarına takılan veya yanlarına bırakılan bir de “ana kokusu kolyesi” vardır. Bu kolye, yabancı ot tohumlarından dizilerek yapılmıştır. Bunun kokusunu duyan çocuk annesi yanında gibi hissedip ağlamaz (Yaşar, 2008: 358).

Eskişehir’de:

Bebekler üzerinde en çok kullanılan takı nazar boncuğudur (KK-132).

Bebekler yeni doğduğunda altın künye alınır. Künyede bebeğin adı yazar (KK-154).

Bebekler yeni doğduğunda altın bebeğin üzerine takılır (KK-144).

Bebekken kulak deldirilir ve altın küpe takılır (KK-151, KK-152).

Bebeklerin emziğini tutturduğu bir zincir vardır. Onunla boyunlarından düşmez (KK-132, KK-133).

3.5. Çocuk Kişisel Bakım Malzemeleri

Bebekler eskiden zeytinyağı ile yağlanırdı. Günümüzde devam edenler de vardır. Şimdilerde markaların çıkardığı bebek losyonları daha çok tercih edilmektedir (KK-141).

3.6. BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRMESİ

Üçüncü bölüm olan, çocuk etrafında şekillenen maddi öğelerde geleneksel kesimde de kent merkezinde de kapsamlı bir bilgiye ulaşamamıştır. İnançlar etrafında eşyalara çok fazla anlam yüklenilmediği tespit edilmiştir. Özellikle kentleşme ile birlikte malzemelere sadece sağlık açısından önem verilerek ilerlenmiştir.

Az da olsa elde edilen verilerin “nazar inancı” ve “bebeği koruma” iç güdüsü ile şekillendiği görülmüştür. Maddi ögenin kullanım amacı tamamen inanç doğrultusunda değil, kültürel belleğin getirisiyle içsel bir sorumluluk olarak görülmektedir. Mesela, bebeğe nazar boncuğunun takılması nazar boncuğuna olan inançtan değil, nazara olan inancın temsili olarak takılmaktadır. Bu temsilden güç alınarak nazara karşı sorumluluk yerine getirilmiş gibi hissedildiği tespit edilmiştir.

Çocuk giyimi inançlarla ve ritüellerle çevrenmemiştir. El örgüsünün yoğun olarak yapıldığı geleneksel kesimde bebek daha doğmadan örgü hazırlıklarına başlanmaktadır. Kent kültürüne gelindiğinde ise örgünün yerini doğal sağlıklı kumaşlardan hazırlanmış kıyafet seçimleri almaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ÇOCUK ETRAFINDA ŞEKİLLENEN SÖZLÜ EDEBİYAT ÜRÜNLERİ

4.1. NİNNİLER

Çocuklar üzerinde etkisi ilk başlayan sözlü kültür ürünü ninnilerdir. Bebeklerin müzik kulağı ilk olarak ninniler ile gelişmektedir. Ninnilerin sakinleştirici bir etkisi vardır.

Çocukların uyuması veya ağlamaması için çok sade bir dil ve belli bir ritimle ezgili olarak söylenen söz gruplarıdır. Söyleyeni belli değildir. Dörtlük ve nakaratlardan oluşur (Gözsüz, 2016: 5).

Divan-ü Lügat-it Türk'te ninni karşılığı "balu balu" olarak verilmektedir (Atalay, 1999, c.3: 232).

Anadolu sahası dışında ninniler laylay, elle, nenne, eldiyi, leyley, ayya, nanıy, allay vb. adlarıyla söylenir (Çelebioğlu, 1982: 11; Yaşar, 2008: 208).

Anonim halk edebiyatında çocukları uyutmak için kadınlar tarafından söylenen manzum veya mensur türkülere denilmektedir (Artun, 2004: 179).

Ninniler çeşitli zaman birimlerinde kuşaktan kuşağa devredilip aktarılan, ezgileri yönüyle çocukları etkileyen ürünlerdir. Ortaya çıkışlarıyla ilgili kesin bilgilere sahip olunmayan ninniler, çıkış zamanlarındaki asıl şekillerini koruyamamışlardır. Tarihsel, sosyal ve kültürel nedenler, göçler değişikliğe uğramalarına neden olmuştur. Ninniler, söylendikleri toplumun kültürünü yansıtmışlardır (Artun, 2004: 180; Yaşar, 2008: 208).

Kimi zaman ninniye söyleyen kişi içini dökerek kendini rahatlatır. Bebeğe hafif hafif dokunarak okunan ninni anneyle bebeğin iletişimini güçlendirir, bebeği fiziksel ve ruhsal olarak rahatlatır. Alan araştırmaları sırasında Eskişehir yöresinde karşılaşılan bazı ninni örnekleri:

Dandini dandini danalı bebek
Elleri kolları kınalı bebek
Benim de yavrum cicili bebek
Dandini dandini dastana
Danalar girmiş bostana
Kov bostancı danayı
Yemesin lahanayı
Eeee eeee eeee eeee (KK-132, KK-133).

“Uyu yavrum yine sabah oluyor
Uyu yavrum yine sabah oluyor
Uyumazsan güzel rengin soluyor
Babacığın gelmiş bize bakıyor
Uyu yavrum yine sabah oluyor” (KK-134, KK-136).

4.2. BİLMECELER

İlk bakışta oyun türü sayılır, nitekim bilmececi oyun türkölery vardır. Bilmece söyleşenler bir anlamda bilgi yarışına girerler. Bilmecelerde sorular hem biçim, hem de deyişlerle özenilerek meydana gelmiş, özleştirilmiş, söz yaratmalarıdır. Bilmece bir eğlence aracıdır (Boratav:, 1997: 109; Yaşar, 2008: 270).

Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağı hadiseleri insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik nev’inden mücerret kavramlara dini münasebetler çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir (Elçin, 1986: 607; Yaşar, 2008: 270).

İlk bilmece örnekleri Kıpçak sahasının 14. yüzyıla ait önemli eserlerinden biri olan Codex Comanicus’ta görölmektedir. Kaşgarlı Mahmut’un Divan-ı Lügat’it Türk adlı eserinde bilmece karşılığı kullanılan kelime vardır. Ancak bilmece örneğı yoktur (Artun, 2004: 191).

Batı Türkçesinde kullanılan bilmece kelimesi bilmek fiilinden türetilmiş bir isimdir. Bilmece karşılığı olarak Azeriler ve Kerküklüler “tabmak” fiilini ve bu kökten türetilen “tabmaca, tappaca” kelimelerini Kaşgarlılar “tabzuğ”, Altay Türkleri “tapkır”, “tavısak”, Kırgızlar ise “tapcang-nımah” kelimelerini kullanırlar. Ayrıca bilmece yerine Türkmenlerde “matal”, Kırgızlar, Kazaklar, Karakalpaklar, Başkurtlarda “cumbak, yumak” kelimeleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Bazı köy ve kasabalarda da dilimizdeki bilmece kelimesi yerine yöresel özellik taşıyan “masal, mesel, hikâye, metal, bulmaca, söz, dele, fıcık, gazelleme” gibi kelimeler kullanılmaktadır (Artun, 2004: 191).

Bilmecelerin söylenmesindeki, yaratılmasındaki sebepler arasında eğlenmek vardır, ancak sadece bu değildir. Özellikle çocuk folklorunda kullanılan bilmecelerin çocuğun düşünme yeteneğini geliştirmesi açısından da önemli fonksiyonları olduğu görülmektedir. Bilmecelerde muhakeme yapmaya, düşünmeye sebebiyet veren, bilmecelerin nesneleri dolaylı bir şekilde sormasıdır (Başgöz, 1999: 1; Yaşar, 2008: 271).

4.2.1. Hayvanlarla İlgili Bilmeceler

Önce hırlar, sonra havlar (Köpek) (KK-134).

Seversen bağlanırım

Sevmezsem havlarım

Beklerim gece gündüz

Evinizi kollarım (Köpek) (KK-134).

4.2.2. Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Bilmeceler

Dışı yeşil içi kırmızı

Şaştım kaldım tadı var (Karpuz) (KK-134).

4.2.3. İnsan ve İnsan Organlarıyla İlgili Bilmeceler

Ağzında yoktur dişi

Her gün uyumaktır işi

Altından eksik olmaz bezi (Bebek) (KK-134).

4.2.4. Eşyalarla İlgili Bilmeceleler

Herkesin başını okşar

Dazlakları okşamaz (Tarak) (KK-133).

Kol sallıyorsun, kar yağıyor (Un eleği) (KK-134).

Küçük mezar, her yeri gezer (Ayakkabı) (KK-135).

4.3. ÇOCUK ŞARKILARI

Çocukken kızlarla şu şarkıyı söyler, kol kola girer, dönerdik:

“Çantamı aldım koluma

Çıktım dallas yoluna

Ben bir ceyarı beklerken

Çöpçü de girdi koluma

La la laayyy” (KK-74).

“Küçükken başucumda

Bana ninni söyledin

Sabahları uyanınca

Beni okşar severdin

Benim annem güzel annem

Beni al kollarına

Kucağında okşa beni

Ninniler söyle bana

(KK-132).

Bugün hala kulağında

Çınlıyor tatlı sesin

Güzel annem kalbimin sen

En büyük neşesisin

Benim yavrum tatlı yavrum”

Gel benim kollarıma

Kucağında uzan öyle

Ninniler söyleyim sana

“Horozumu kaçırdılar

Damdan dama uçurdular

Suyuna da pilav pişirdiler

Geh bili bili bili bil

Bili bili çilli de horozum kayboldu” (KK-132, KK-133, KK-134, KK-135, KK-149, KK-150).

“Kırmızı balık gölde

Kıvrıla kıvrıla yüzüyor

Balıkçı Hasan geliyor

Oltasını atıyor

Kırmızı balık dinle

Sakın yemi yeme

Balıkçı seni tutacak

Sepetine atacak

Kırmızı balık kaç kaç, kırmızı balık kaç kaç” (KK-132).

“Bir gün bir gün bir çocuk

Eve de gelmiş kimse yok

Açmış bakmış dolabı

Şeker de sanmış ilacı

Yemiş yemiş bitirmiş

Akşama tutmuş bir sancı

Kıvrım kıvrım kıvranmış

Yaptığından utanmış” (KK-132, KK-133).

“Küçük Ayşe, küçük Ayşe	Küçük asker, küçük asker
Napıyorsun bana söyle	Napıyorsun bana göster
Bebeğime bakıyorum	Tüfeğime bakıyorum
Ona ninni söylüyorum	Ona süngü takıyorum” (KK-132).

“Bir küçücük aslancık varmış
Kırlarda ko ko koşar oynarmış
Annesi onu çok çok severmiş
Sen benim ca ca canımsın dermiş
Aslan baba harpte vurulmuş
Küçük aslan köyden kovulmuş” (KK-132).

“Ali Baba’nın bir çiftliği var	Ali Baba’nın bir çiftliği var
Çiftliğinde inekleri var	Çiftliğinde kedileri var
“Möö mööööö” diye bağırır	“Miyav miyav” diye bağırır
Çiftliğinde Ali Baba’nın	Çiftliğinde Ali Baba’nın

Ali Baba’nın bir çiftliği var	Ali Baba’nın bir çiftliği var
Çiftliğinde köpekleri var	Çiftliğinde kuzuları var
“Hav haaav” diye bağırır	“Meeee meee” diye bağırır
Çiftliğinde Ali Baba’nın	Çiftliğinde Ali Baba’nın

Ali Baba'nın bir çiftliği var
Çiftliğinde kuşları var
“Ciik ciikk cikkk” diye bağırır
Çiftliğinde Ali Bana'nın

Ali Baba bir çiftliği var
Çiftliğinde örnekleri var
“Vaak vak vaakk” diye bağırır
Çiftliğinde Ali Baba'nın

Ali Baba'nın bir çiftliği var
Çiftliğinde keçileri var
“Beee beeeee” diye bağırır
Çiftliğinde Ali Baba'nın

Ali Baba'nın bir çiftliği var
Çiftliğinde tavukları var
Gıdgıdgıaak gıdgıdkk” diye bağırır
Çiftliğinde Ali Baba'nın

Ali Baba'nın bir çiftliği var
Çiftliğinde eşekleri var
“Aiiiii aiii ai ai” diye bağırır
Çiftliğinde Ali Baba'nın

Ali Baba'nın bir çiftliği var
Çiftliğinde horozları var
“Üüüüürü üüü ürüü üü” diye bağırır
Çiftliğinde Ali Babanın” (KK-132).

Pazara gidelim, bir elma alalım
Pazara gidip bir elma alıp, n'apalım?
Happuru huppuru
Happuru huppuru yiyelim

Pazara gidelim bir tavuk alalım
Pazara gidip bir tavuk alıp n'apalım?
Happuru huppuru
Happuru huppuru yiyelim

Pazara gidelim bir ekmek alalım

Pazara gidip bir ekmek alıp n'apalım?

Happuru huppuru

Happuru huppuru yiyelim

Pazara gidelim bir kedi alalım

Pazara gidip bir kedi alıp n'apalım?

Gel pisi pisi pisi, gel pisi pisi pisi diye sevelim” (KK-132, KK-133).

4.4. TEKERLEMELER

4.4.1. Ebe seçimi ve Sayışmaca Tekerlemeleri

O piti piti

Karamela sepeti

Terazi lastik jimnastik

Biz size geldik bitlendik

Hamama gittik temizlendik

Dik dik dik (KK-132).

Bir kedi varmış ona kadar sayarmış

Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on (KK-133).

Portakalı soydum

Başucuma koydum

Ben bir yalan uydurdum

Duma duma dum

Dolapta pekmez

Yala yala bitmez

Ayşecik cik cik cik

Fatmacık cik cik cik

Sen bu oyundan çık
Çıka çıka çık (KK-134, KK-150).

“Oooooo...

İğne iplik

Derme diplik

Çelik çubuk

Sen çık” (KK-135).

“Bisiklete bindim

Karıncayı ezdim

Afedersin karınca

Ben seni maymun zannettim” (KK-132, KK-135, KK-149, KK-150).

4.4.2. Oyuna Eşlik Eden Tekerlemeler

Oyun tekerlemeleri, oyunların geçmişin tortularını taşıyan, ritmik, çekici, çok işlevli ve büyümlü söz unsurlarıdır. Oyun tekerlemeleri bazen oyunların önemli bir bölümünü meydana getirmektedir (Özdemir, 2021: 95).

“Abdurrahman Efendi Efendi

Damdan düştü geberdi geberdi

Allah rahmet eylesin eylesin

Mezarında muz yesin, muz yesin

Eğer muzı biterse biterse

Bize telefon etsin etsin” (KK-132, KK-149).

“Tom ve Jerry Tom ve Jerry

Dispanseri dispanseri

Alev yu yu yu

Alev si si si

Alev yu Alev si

Oooooo Pepsi

Oooooo Pepsi

Adınız:

Mualla

Olmuyor Mualla Mualla

Yaşınız

18

Tam benliksiniz

Sus terbiyesiz” (KK-132).

“Oooooo...

İğne battı,

Canımı yaktı,

Tombul kuş arabaya koş.

Arabanın tekeri,

İstanbul’un şekeri.

Hop hop altın top,

Bundan başka oyun yok” (KK-133).

“Komşu, komşu! Oğlun geldi mi?

Ağaca çıktı.

Geldi.

Ağaç nerede?

Ne getirdi?

Balta kesti.

İnci boncuk.

Balta nerede?

Kime kime?

Suya düştü.

Sana bana.

Başka kime?

Kara kediye.

Kara kedi nerede?

Su nerede?

İnek içti.

İnek nerede?

Dağa kaçtı.

Dağ nerede?

Yandı, bitti kül oldu” (KK-132).

4.4.3. Diğer Tekerlemeler

“Mustafa, Mıstık,
Arabaya kıstık, Üç mum yaktık,
Seyrine baktık” (KK-135).

“Karga karga “gak” dedi,
Çık şu dala bak dedi,
Çıktım baktım şu dala
Bu karga ne budala” (KK-132).

“Evli evine
Köylü köyüne
Evi olmayan
Sıçan deliğine” (KK-141).
“Altı kere altı otuz altı
Dedemin bıyıkları yolda kaldı
Bıyığını aldı dereye attı
Dedem bıyıksız kaldı” (KK-133, KK-134).

“Mini mini birler,
Çalışkan ikiler,
Tembel üçler,
Sopa yiyen dörtler
Misafir beşler

Altılar altılar altınımı çaldılar
Yediler yediler yemeğimi yediler
Sekizler sekizler sek sek olup gittiler
Dokuzlar dokuzlar doktor olup gittiler
Onlar onlar tarla başına kondular” (KK-132, KK-133).

4.5. MASALLAR

Masal bebeklerin uyumadan önce ninni ile büyüüp aklı erdikleri bir yaşa geldiklerinde geçiş yaptığı sözlü edebiyat ürünleridir. Olayı algılamaya başlayan ve dinleyen çocuklar uyumadan önce anne veya ninelerinden masal dinlemektedirler.

Halk masalları bir milletin en zengin hazinelerinden biridir. Milletin eski seciyesi, eski mefkûreleri masallarında mahfuzdur. Avrupa’nın bütün milletleri, milli seciyelerini, eski mefkûrelerini anlayabilmek için memleketlerinde nakil olunan umumi halk masallarını zapt etmişlerdir.” der (Gökalp 2018: 263-266).

Masalın anlatım zamanı da önemlidir. Masallar, akşam olduğunda aile bir araya geldiğinde, uzun kış gecelerinde, çocuklarla vakit geçirmek gerektiğinde zamanın nasıl geçtiğini unutturur. Mihaliççik’a bağlı Ilıcalar Köyü’nden Havva Kaya –belki gündüz ev işleriyle uğraştığından olsa gerek- çocuklar masal istediğinde şöyle bir inanış olduğundan bahseder: “Gündüz masal saatın mı donunu çalarlarmış.” Kim bilir belki başınıza gelir,, en iyisi siz bu masalları akşam okuyun! (Koç, 2014: 45).

Masal aslında okunmaz, anlatılır. Çocuk bu gizemli yolculuğa dinleyerek ve hayal ederek girer. Başlangıçta söylenen “bir varmış, bir yokmuş, evvel zaman içinde kalbur saman içinde... şimdi dinleyin siz şu martavalı...” gibi kalıp ifadeler çocuğun ona inanmaktan çok onu yaşamasını sağlar. Masallar inandırma kaygısı gütmeyen anlatılardır. Geçmiş zamanlarda, bir yerlerde, birilerinin yaşadığı ilginç olayların öyküsüdür. Hayvan masalları, olağanüstü masallar, gerçekçi masallar, ahlaki, mizahi hatta küçük düşürücü masallara da rastlamak mümkündür. Çocuklara anlatılır gibi katı bir kalıba sokulmaya çalışılan masalları, “gizemli yolculuklar” olduklarından ve kendi “serüvencilerini” aradıklarından büyükler de severek dinlerler. Hatta kendilerine anlattıkları ve çocukların bunlardan faydalandığı bile söylenebilir (Koç, 2014: 45).

Doğum, evlenme ve ölüm gibi olaylar insan yaşamının dönüm noktaları olarak kabul edilir. Bunlardan her biri yaşamımızı bir başka boyuta taşıyan geçiş evreleridir. Bir çocuğun, yetişkin bir birey olarak toplum içindeki varlığını ispatlama sürecinin büyük bir kısmı, söz konusu geçiş evrelerinde gösterdiği başarıyla doğru orantılıdır. Masallardaki kahramanların öyküleriye hepten birer erginleme düşünüyandırır (Özünel Ölçer, 2017: 96).

Masal kahramanları sıradan ve silik kişiler değillerdir. Masallardaki kahramanlar genellikle toplumun değer yargılarını sembolize eden tiplerden oluşmaktadır. Masallarda kahramanlar detaylı bir şekilde tasvir edilmezler çünkü detaylandırma dinleyicinin hayal gücüne bağlı olarak yine okuyucunun zihninde tamamlanır. Masal türünü güzel ve gizemli yapan ve diğer edebî türlerden ayıran özelliklerinden belki de en önemlisi masalın hem anlatıcısının hem de dinleyicisinin zihninde tasarlanmasıdır (Bayraktar, 2014: 28).

4.5.1. Yavru Tavşan Masalı

Bir varmış bir yokmuş. Bir tane tavşan anne ile yedi tane yavrusu varmış. Bunlardan yedinci yavru çok yaramazmış. Evin en küçüğü olduğu için herkes ona yüz veriyormuş. O da çok şıarmış. Bir gün annesi ile ormanda gezerken annesi ona “sakın buaradan ayrılma, kimseye inanma, yollarda giderken birileri sana bir şey verirse alma ve yeme” demiş. O da “tamam anneciğim” demiş. Diğer çocukları annesinin sözünü dinliyormuş ama bu çocuk en küçük olmasıyla haşşereymiş. Oradan geçen bir kurt ona “gel buraya seninle çiçek toplayalım” demiş. Tavşan yavrusu hemen kurdun yanına gitmiş. Bu sefer evinin yolunu da kaybetmiş. “Kurt seni şimdi yiyeceğim” demiş. Tavşan yavrusu kurdun elinden kaçmış. Kaçarken ayağı takılmış ve bir kuyunun içine düşmüş. Oradan da çıkamamış. Akşam olmuş ve bütün tavşanlar eve toplanmış ama küçük tavşan yok. Herkes aramış ama bulamamış. Annesi çok ağlamış. Gece el fenerleriyle yavru tavşanı aramaya çıkmışlar. Birden bire tavşan kuyunun içinden annesinin sesini duymuş ve “anne buradayım” diye bağırmış. Hemen tavşanı kurtarmışlar. Tavşan yavrusu da bu olaydan sonra annesine ondan habersiz bir yere gitmeyeceğine söz vermiş. Bu da ona iyi bir ders olmuş. Masal da burada bitmiş. (KK-133).

4.5.2. Prens ve Prensese Masalı

Bir varmış, bir yokmuş. Zamanın birinde, bir ülkede güzel bir prenses yaşarmış. Bu prenses çok yalnızmış, hiçbir arkadaşı yokmuş. Çünkü babası kimseyle arkadaşlık yapmasını istemiyormuş. Saraydan da dışarı çıkamıyormuş. Bir gün isyan etmiş ve saraydan kaçmak istemiş. Korumalarını kandırarak saraydan çıkmış. Uzaklaşarak ormanın içerisinde kaybolmuş. İlk kez dışarı çıktığı için de çok korkmuş. Karnı acıkmış. Ağlamaya başlamış. O esnada oradan geçen, gezintiye çıkan çok yakışıklı bir prens onu görmüş. Oracıkta prensese aşık oluvermiş. “Ben böyle güzel birini daha önce nasıl fark edemedim” demiş. prenses de ilk kez dışarı çıktığını ve saraydan kaçtığını anlatmış. Prens de bu olayı duyunca “Şimdi de benimle kaçar mısın?” demiş. prenses de onay vermiş ve prensin atına atlayıp sarayına gitmişler. Evlenmişler, çocukları olmuş ve çok mutlu bir hayat sürmüşler. Burada da masal sona ermiş (KK-133).

4.6. FIKRALAR

Fıkralar kısa ve içerisinde bir mesaj barındıran, mizahi nitelikli, yaşanmış bir olaydan ya da hayatın içinden konusunu alan sözlü edebiyat ürünlerindendir.

Fıkra, hikâye çekirdeğini hayattan alınmış bir vak’a veya tam bir fikrin teşkil ettiği, kısa ve yoğun anlatımlı, beşeri kusurlarla içtimai ve gündelik hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç hadiseleri, çarpıklıkları, zıddiyetleri, eski ve yeni arasındaki çatışmaları sağduyuya dayalı ince bir mizah, hikametli bir söz, keskin bir istihza yoluyla yansıtan; umumiyetle bir fıkra tipine bağlı olarak nesir diliyle yaratılmış, sözlü edebiyatın müstakil şekillerinden ibaret yaygın epik-dram türündeki realist hikâyelerden her birine verilen isimdir (Yıldırım, 1999:3; Gökşen ve diğerleri, 2017: 9).

Altunel’e göre, fıkralar, bütün insanlar tarafından en sevilen türlerden biri olması hasebiyle din, dil, ırk, sınır tanımadan oradan oraya koşarlar. Birçok kişi ve kuruluşun, fıkraların doğuşunda ve yayılışında hususi bir rol oynadıkları muhakkaktır. Seyyahlar, tacirler, âşıklar, meddahlar ve bunlara benzer gezgin insanlar, fıkraların yayılmasına katkıda bulunmuşlardır. Matbaanın ülkemize gelişi, türün yayılmasını hızlandırmış, diğer edebi türler gibi daha geniş alanlara yayılmasında önemli bir rol oynamıştır (Altunel, 1990:13, Gökşen ve diğerleri, 2017: 11).

Fıkraların, masallara benzeyen hususiyetlerine bakarak onu aynı kategori içinde düşünmemiz doğru olmasa gerek. Fıkra ile masal her şeyden önce kuruluş, kompozisyon ve muhteva bakımından birbirinden ayrılır. Masallar umumiyetle birden fazla meseleyi ele alır; birçok vaka zincirinden oluşur. Tahliye, tasvir unsurları, teferruat masalda mühim bir yer işgal eder. Her şey uzun uzun anlatılır. Dolayısıyla masalın kompozisyonu hacimce büyük, konu alanı geniştir. Oysa fıkralarda durum aksinedir. Anlatımda kısalık, vecizlik, sadelik az sözle anlamlı fikir söylemek, hareket etmek esastır. Söylenmek istenen şey, bazen tek bir kelime veya sözle yahut tek bir hareketle ifade edilir. Tahkiye, tasvir ve teferruata ehemmiyet verilmez. Masallar, her türlü tasvir benzetme usullerinden yararlandığı gibi kendine has söz kalıplarına, klişe deyimlere sahiptir (Yıldırım 1999: 12).

Nasreddin Hoca Türk halkının görüşünü, zamana ve döneme göre değişen algısını ve beklentisini dile getiren bir büyük şahsiyettir. Kimi zaman halk sosyal eleştiri aracı olarak Nasreddin Hoca tipine sığınır. Bazı anlatıları da Nasreddin Hoca tipi üzerinden verir. Bu nedenle Nasreddin Hoca tipine bağlı anlatı çeşitliliği çoktur. Yani Nasreddin Hoca'nın hayatın her noktasına dokunan fıkraları bulunabilir. Zaten bu nedenle Nasreddin Hoca bir tip haline gelmiş ve yayılmıştır. Türk halkı onu tarihi şahsiyeti üzerinden değil, fıkra tipi üzerinden değerlendirir, sever ve ona bağlı anlatılar üretmeye devam eder (Koç, 2014: 61).

Uluslararası Nasreddin Hoca Çalışmaları Semineri ve Çok Taraflı Nasreddin Hoca Fıkraları Anlatı Geleneği Dosyası Hazırlama Yuvarlak Masa Toplantısı, 7-8 Mayıs 2013 tarihlerinde Eskişehir'de yapıldı. Katılan ülkeler tarafından bu geleneğin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kaydettirilmek üzere ortak dosya hazırlanmasına karar verildi (Koç, 2014: 61).

Eskişehir'de yaygın olarak söylendiği tespit edilen ve saha çalışmalarında derlenen fıkra örnekleri şu şekildedir:

4.6.1. Nasreddin Hoca Göle Maya Çalıyor

Bir gün Nasreddin Hoca gölün kenarında elinde bir kase yoğurt ve bir kepçe ile otururken görenler olmuş. Nasreddin Hoca'nın elindeki yoğurdu kepçeyle göle döküp karıştırdığını görenlerden biri hayretler içerisinde “Hoca Hoca ne yaparsın sen o yoğurtla?” diye tepki vermiş. Hoca da “Göle maya çalarım bilmez misin?” demiş.

Şaşırın kişi de “Hocam hiç olur mu, göle maya tutar mı?” demiş. Nasreddin Hoca da “Ya tutarsa!” diye cevap vermiş (KK-132, KK-133).

4.7. ATASÖZLERİ, DEYİMLER VE DEYİŞLER

Türk Milletinin her ferdi, karşılaştığı olumlu veya olumsuz olay ve durumlarda milli hayat bilgisinin yadigârı olan atasözlerinin ve deyimlerin yol göstericiliğinden yararlanmış ve geleceklerini bu doğrultuda düzenlemişlerdir” (Özkan ve Özkan, 2017: 547).

Atasözleri beşer cemiyetle beraber doğmuş, onunla birlikte oba, boy ve oymak olarak asırlarca göçebe hayatı yaşamış ve nihayet gelişip özleşerek de ulus haline yükselmiş, medenileşmiş türlerdir (Dilçin, 2000: XII/XIII).

Atasözleri bir anlatı türü değildir. Daha çok konuşmayı besleyen, anlatılmak isteneni vurgulayan, bazen de özetleyen sözlerdir. Kimi zaman şiir kimi zaman da düz bir cümle olarak hüküm bildirir. Atasözleri sosyal olayları tarafsızca bildirir. Bu hüküm, uzun bir gözlem ve denemenin tecrübesi olarak gelmektedir. Bu nedenle mantığa dayanarak ahlak dersi ve öğüt verir. Bazen “Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın.” gibi ters anlamlandırmaya başvurarak yapılması gerekeni tespit eder (Koç,2014: 64).

Karaçay Türklerinde, kurt yavrusunun her türlü eğitimini anası ve babasından aldığı inancı vardır ki, bu hal insan dahil bütün hayvanlar için böyle iken, kurtta töreye bağlılık itibarıyla farklı bir özel durum anlatılmak istenir. Kurt diğer bilgi ve becerilerini kendisi edinir ve geliştirir. Bunun içindir ki, çocuklar uyarılırken,

“Börü börü

Ata-ana yolunda yürü” denir (Kalafat, 2007: 126).

Eskişehir yöresinde karşılaşılan ve tespit edilen atasözleri, deyimler ve deyişler şunlardır:

Kız anası naz anası, oğlan anası dilenci karısı (Adem Koç, 2014: 64).

Anasına bak kızını al (KK-133).

Tabağını bitir yoksa köpekler kovalar arkandan (KK-133).

Yatakta bir şey yenmez korkuturlar (KK-141).

Ağlayıp, gözü yaşlı uyursan korkuturlar, yüzünü yıka. (KK-134).

Betona oturma çocuğun olmaz (Kız çocuğuna) (KK-135).

Çocuğun duası kabul olurmuş (KK-136).

Su küçüğün söz büyüğün (KK-150).

Büyüklerin lafı kesilmez (KK-141).

Gözlerinizden öpüyorum (Küçük çocuklara) (KK-141).

Kızını dövmeyen dizini dövermiş (KK-133).

Bir kızın varsa bağkurlusun iki kızın varsa sigortalısın (KK-132, KK-133).

4.8. EFSANELER VE HALK HİKÂYELERİ

4.8.2. Korkusuz Mehmet Efe Efsanesi

Rahmetli Dedem bütün torunları geldiği zaman bilerek şartelleri kapattırırdı. Bütün kuzenler karanlık diye dip dibe girerdik. Dedem hikâyeyi anlatmaya başladı:

Bir tane Mehmet Efe varmış. Çok korkusuzmuş. Hiçbir şeyden korkmazmış. Köyün birinde kendi halinde yaşarmış. Başka bir adamında annesi ölmüş. Adamın annesini köy evinin ortasına yatırmışlar. Üstüne de bıçak koymamışlar. O gece kara bir kedi ölen kadının üzerinden atlamış. Kadın hortlamış. Kadını gömmüşler ama hayaletini bir şekilde gönderememişler. Sürekli gelip evdeki gelini korkutmuş. Gelin evden kaçmış. Çocuklara huzur vermiyormuş. İnsanları da boğarak öldürüyormuş. O eve kapıdan giren, misafir gelen herkesi rahatsız ediyormuş. O eve misafir gelip gece orada yatan kişilerin sabah ölüsünü buluyorlarmış. Oğlu da ben bu hortlaktan nasıl kurtulurum diye düşünürken duyuyor ki, Mehmet Efe diye biri varmış, çok korkusuzmuş, hiçbir şeyden korkmazmış. Adamın namı anlatılıyor. Mehmet Efe'ye bir şekilde ulaşmış. Adama durumunu anlatmış. Bizim eve gelir misin demiş. Mehmet Efe kabul etmiş ve o eve gitmiş. Gece uyumak için o odaya girdiğinde eski soba bacalarından pat diye bir bacak düşmüş. Mehmet Efe kalkmış, bacağa bakmış ve hiçbir şey yapmadan geri yatmış. Hemen ardından bacadan sivri tırnaklı bir el düşmüş. Böyle böyle kadının uzuvları parça parça düşmüş ve en son kafası gelmiş.

Saçları papaz gibi, hortlak suratıyla düşmüş. Sonra bütün uzuvlarıyla kadın birden birleşmiş. Mehmet Efe'nin gırtlığına sarılmış ve öldürmek istemiş. Yerde hasır bir çul varmış. Mehmet Efe hortlakla boğuşurken hasır çulla onu sıkıştırmış. Kadın hooopp diye geldiği delikten kaçmış (Dedem öyle anlatırdı ki, ses ve mimikleriyle tüm çocuklar olarak korkardık, aklımızı alırdı, heyecanlanmamız hoşuna giderdi). Mehmet Efe çıkıp bu hortlağın peşinden koşmuş. Hortlak kadın çatılardan atlaya atlaya koşuyormuş ve mezarlığa kadar gitmiş. Hoopp kendi mezarına girmiş. Mehmet Efe de hemen ardından mezarın başına gitmiş. Mezarının bir başına bir de sonuna kazık çakmış (Batıl inançta mezara kazık çakmak buradan gelmektedir). Hortlak kazıklar sayesinde mezara sıkıştırılmış. Böylelikle hortlak kadından kurtulmuşlar. Bu hikâye Manisa Alaşehir Delemenler Köyü'nde anlatılmıştır. Köyde Mehmet Efe adı altında festivaller düzenlenmektedir (KK-147).

4.8.3. Bir Sandık Lokumuna Girilen İddia

Bu hikâye birebir kaynak kişi tarafından yaşanmış ve anlatılmıştır. Hikâyeyi anlatan kaynak kişi şu şekilde aktarmaktadır:

Arkadaşlarla 13-14 yaşlarındayken bir sandık lokumuna iddiaya girdik. İddiayı kazanmak üzere belirlenen kişi gece zindan gibi karanlıkta (eskiden köyde elektrik de yok) mezarlığa gidecek, mezar başında üstündeki paltoyu çıkaracak, oraya koyacaktı. İddiayı kabul eden kişi denilenleri yaptı. Arkasından gittik elimizde lambayla baktık. Mezardan geldi. İddiasını kazandığı için bir sandık lokumu önüne getirdik ve yemek zorunda diye anlaşıştık. Bir sandık lokumu yemeğe başladı. Yedi, yedi, yedi ve bir yerde tıkanıp kaldı. Su da içemiyor. Çünkü su içerse devam edemez, dalağı şişer. Hepsini yedikten sonra şeker komasına girdi. Burada hiçbir şeyi abartmamamız gerektiğini görmüş olduk (KK-134).

4.8.4. Mezarlıkta İddia Uğruna Ölen Adam

Bir gün bir adamı, gece paltonu mezarlığa gömemezsin diye iddiaya girip gaza getirmişler. Adam gece mezarlığa gitmiş. Sopayı yere çakarken pardesüsünü de beraberinde çakmış ama fark etmemiş. Yürürken birden arkamdan ruhlar beni tuttu diyerek korkmuş ve oracıkta kalp krizi geçirmiş (KK-133).

4.8.5. Cemalım Türküsü ve Hikâyesi

O zamanlar köylülerle Çerkezler arasında kavga çıkarmış. Yaylaya gittiklerinde hep kavga ederlermiş. Türküde adı geçen Cemal'i yine bir kavga nedeniyle Eskişehir-Çifteler'de Çerkezlerden bir kişi öldürmüştü. Öldürdükten sonra da köprünün altına bir yere atmış. Cemal'in kanı akıp gitmiş. Her yer kan gölüne dönmüş (KK-134).

Cemalım Cemalım algın Cemalım

Alganlar içinde kaldın Cemalım

Bayram geldi

Bayramlık elbiselerin asılı kaldı

Mantar tabancan sandıkta basılı kaldı

Cemalım Cemalım algın Cemalım (KK-134).

4.8.6. Köprü Altı Canavarı

Bu hikâye kaynak şahısın birebir şahit olduğu ve Eskişehir Sümer Mahallesi'nde zamanında efsaneleşen bir olaydır. Kaynak kişi tarafından şöyle anlatılmaktadır:

Sümer'de Porsuk Nehri'nin üzerinden geçen köprünün altında abimin arkadaşına çuvalı giydirmişler. Başından da bir çuval geçirip korkunç bir şekle bürünsün diye iplerle bağlayıp, başından kulaklar yapıp, “cin” haline sokmak istemişler. Oradan gelen geçen tanıdıkları köprünün altından aniden çıkıp geri saklanarak korkutmaya başlamışlar. Tüm mahallede o dönem “köprünün altında şeytan, cin, yaratık var” diye yayılmıştı. Kimse o köprünün altından geçemez olmuştu. Çocukların yaptığı bu korkutucu oyun kocaman insanların arasında bir efsane gibi dilden dile yayılmış, ayaküstü sohbetlere bile konu olmuştu. Ben çok küçüktüm ve abim ve arkadaşlarının oyunu olduğunu bildiğim halde korkmuştum. Öyle bir anlatılıyordu ki, neredeyse yapanlar bile inanıp korkmaya başlayacaktı. Abimler de yaptıklarının böyle yayılmasıyla birlikte mahalle tepkisinden korkup kimseye söylememem için beni tembihlemişlerdi. Çok sonradan öğrenildi ama o dönem tüm mahalleyi ayağa kaldırmışlardı. Hala lafı gelince bir hikâye gibi anlatılır (KK-133).

4.8.7. Kanlı Atletli Ev

Bu hikâye kaynak kişiler tarafından yaşanmıştır ve şu şekilde aktarılmıştır:

Eskişehir Osmangazi Mahallesi'nde 2000li yılların başında muhtarlığa yakın bir müstakil evin bahçesinde köpek kulübesi, kulübenin içinde kanlı atlet ve kuru kafa bulunduğu söylenmiş. Bu söylenti mahallenin çocukları arasında yayılmış. Mahalledeki çocuklar mahallede bisiklet turu yaparken o evin yanından çığlık atarak geçmeye başlamışlar. Hem korkuyorlarmış hem de bunu bir oyun haline getirmişler. Evin daha bahçesinden girerken seslerin geleceği ve oradan çıkılamayacağı bile söyleniyormuş. Bu nedenle oradan geçen çocuklar biri bizi içeri çekerse diyerek oradan geçerken arabalara bile dikkat edemeden hızlıca bisikletlerini sürüyorlarmış. Yürüyerek geçerlerse daha temkinli olarak yolun karşı tarafından bakarlarmış. Evin böyle bir hikâyeye neden olmasının sebebi de boş ve bakımsız bir ev olmasıymış. Yıllar sonra bu hikâyenin mahallede korku salmak isteyen çocuklar tarafından ortaya atıldığı anlaşılmış ama yine de olayı yaşayan çocuklar büyüse de o evin korkunç enerjisinden çıkamadıklarını dile getirmektedirler. Yıllar sonra ev tadilata alınmış, bakım yapılmış ve bir aile yerleşmiş. Bir dönem çocukların unutulmaz bir efsanesi olarak kalmış (KK-132).

4.8.8. Leylek Hikâyesi

Bir gün Leylek baba ve üç oğlu göç için yola çıkmışlar. Yol baya uzunmuş. Evlatlarından biri babasına azıcık da olsa onu sırtına almasını istemiş. Çünkü daha fazla gidemeyecek hale gelmiş. Babası da “seni sırtıma alırsam yıllar sonra göç ettiğimiz yerden geri dönerken yaşlı olacağım, sen de beni sırtına alacak mısın?” demiş. Evladı da elbette, nasıl almam demiş. Bu lafın üstüne babası sırtına almamış ve leylek düşüp ölmüş. Biraz daha ilerlediklerinde ikinci evladı da son nefeslerine gelmiş ve babasından sırtına almasını istemiş. Babası aynı soruyu yöneltince “babamsın, almasam olur mu hiç?” demiş. Babası onu da almamış ve o da düşüp ölmüş. Sıra üçüncü leyleğe gelmiş. O gururlu bir tavırla son nefeslerinde “baba diğer kardeşlerimi almadın, beni de almak zorunda değilsin ama beni almazsan soyun kuruyacak” demiş. Babası aynı soruyu ona da yöneltmiş. Leylek evlat da “hayır, seni sırtıma alamam baba, dönüşte kendi evlatlarım olacak, onları alacağım” demiş. Bu lafının üzerine leylek baba hemen oğlunu sırtına alarak ilerlemiş ve sen tam bir baba ruhunda olmuşsun artık demiş (KK-202).

4.9. BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRMESİ

Dördüncü bölümde bahsedilen sözlü edebiyat ürünlerinin Eskişehir’de yaşatılması oldukça güçleşmiştir. Tespitlerinin az da olsa yapılabilmesi bile oldukça zordur. Derleme yapılan şahısların birçoğu verileri hatırlamadığını, gerek duymadığını belirterek her şeyin internette yer aldığını dile getirmiştir. Bu durum zihinsel bir tembelliğin geldiğinin ilk göstergesidir.

Küçük yaşta olan kaynak kişiler ise dinlemek istediği sözlü edebiyat ürününü anne veya ninelerinden değil internetten açarak dinlediklerini söylemektedir. Okulda arkadaşlarına öğrendiği bir masalı aktarmak isteyen bazı çocukların ise arkadaşları tarafından dinlenmeyerek hayal kırıklığına uğradığı görülmüştür. Bu durum sözlü edebiyat ürünlerinin eskisi kadar eğlendirmede ve işlevini de yitirmeye başladığını göstermektedir. Değişen mizah anlayışı doğrultusunda sözlü edebiyat ürünlerinin de sürdürülebilirliği kültürel değerlere zarar verilmeden güncellenmesiyle sağlanabileceği görülmektedir.

Özellikle masal ve fıkra Eskişehir’de hem geleneksel kesimde hem de kent kültüründe talep görmediği için işlevini yitirmek üzeredir. Yaşlı kesime “Bildiklerinizi torunlarınıza anlatmıyor musunuz? Sorusu yönelttiğinde “Dinlemiyorlar ki, talep etmiyorlar” cevabı verilmektedir.

Sözlü edebiyat ürünlerinin daha sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi için okullarda oynatılan oyunların içerisine etkinlik olarak serpiştirilmesi, önce öğretmenler tarafından ilgi çekici hale getirilmesi çözümlerden biri olabilecektir. Sözlü edebiyat ürünlerinde canlandırmalar yapılması çocukların ilgisini çekebilecektir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. ÇOCUK OYUNLARI

Çağdaş lehçe ve ağızlarında oyun karşılığı olarak Azerbaycan, Kırgız, Özbek, Türkmen ve Uygur Türkçelerinde “oyun”; Kazak Türkçesinde “oyın”; Başkurt ve Tatar Türkçelerinde ise “uyın” ve “uynav” kelimeleri kullanılmaktadır (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, 1991: 669; Çolak, 2009: 14).

Türk Dilinde kelimenin kazandığı anlamlarla birlikte çok geniş bir birleşik kelime, deyim ve atasözleri dağarcığı meydana gelmiştir. Oyuna çıkmak, oyuna gelmek, oyuna getirmek, oyun bozmak, oyun oynamak, oyun almak, oyun vermek, oyun yapmak deyimleri ile oyun alanı, oyunbozan, oyun ebesi, oyun kurucu, oyun sahası, oyun havası, orta oyunu, çocuk oyunu, fincan oyunu, gölge oyunu, kelime oyunu, köy oyunu, lades oyunu, misket oyunu, yüzük oyunu ve halka oyunu gibi konumuzla doğrudan veya dolaylı alakalı birleşik sözler dilimizdeki oyunla alakalı anlatımlardan bazılarıdır (Çolak, 2009: 13).

Oyun üzerine kurulan atasözleri de bulunmaktadır. “Zor oyun bozar.”, “Oynadı güldü, yerini buldu.”, “Oynamayan kız yerim dardır der.”, “Oyun bilmeyen gelin yerim dar dermiş, yerini açmışlar yenim dar demiş.” (Eyüpoğlu, 1973: 193-251; Çolak, 2009: 14) vb. atasözleri örnek olarak gösterilebilir. Oyun isimlerine dair atasözleri de oluşturulmuştur. Aşık oyunuyla ilgili “Aşığî cuk oturtmak”, “Aşığî bay oturtmak”, “Aşık atmak/atamamak” (Eyüpoğlu, 1973: 31; Çolak, 2009: 14) deyimleriyle “Aşık her zaman cuk oturmaz.”, “Aşık her zaman bey oturmaz.” (Eyüpoğlu, 1973: 25; Çolak, 2009: 14) atasözleri örnek olarak verilebilir (Çolak, 2009: 14).

Oyun, Türkçemizde, geniş anlamlı bir deyimdir. “Oyuna getirmek”, “Karamanın koyunu, sonra çıkar oyunu” sözlerindeki “hile”, “düzen” anlamları bir yana, deyim, tiyatro, kukla, Karagöz, ortaoyunu gibi seyirlik gösteriler için de kullanılır. Oyunun bir de “dans” anlamı var. Son olarak da bu bölümde incelenecek olan “oyun”lar var. Çocukların ve daha az ölçüde büyüklerin –günlük geçim didinmelerinden ayırabildikleri boş zamanlarında- herhangi bir üretim çabasını ya da başka çeşitten bir hizmeti zorunlu kılmadan, sadece eğlenme yolu ile dinlenmelerini

sağlayan eylemlerdir bunlar: cirit, güreş, horoz dövüşü, saklambaç, bilye, topaç, aşık... gibi (Boratav, 2016: 267).

Bu son türdeki oyunlar zengin bir çeşitlilik gösterirler. Bunları birinci türdekilerden ayıran başlıca nitelik “seyirci” gerektirmemeleridir; seyircisi olan oyunlarda bile (güreş, horoz dövüşü gibi), seyirciler, taraf tutmak suretiyle oyuna katılmış gibidir. Kimi oyunlar, oyuncunun vücut gücünü ve becerisini denemesini ve karşısındaki ile bu yönden yarışmasını; kimisi de taraflardan her birinin, zekâ üstünlüğü ile hasmını alt etmeye çabalamasını gerektirir. Başka bir bölüm oyunlarda başarı veya başarısızlık, kazanma veya yitirme, sadece kadere kalmıştır: “tek mi çift mi?”, “yazı mı tura mı?” oyunları gibi. Son bir bölüm oyunlardan beklenen, güzel şeyler yaratma, ahenkli hareketler başarma gibi “estetik” duyguları okşama ya da şaka, alay, gülme, güldürme yolu ile eğlenme, eğlendirmedir (Boratav, 2016: 267).

İlkçağ filozoflarından Platon oyunu şöyle açıklamaktadır: “Tarihsel kökeninde, antik site devletlerinde oyun, bireysel ve toplumsal işlev yüklenen bir insansal etkinlik alanıdır; bu anlamda kamusal alan dışında özel toplumsal alan içinde gerçekleştirilen bir boş zaman etkinliği değil, tersine etik ve politik anlam ve işlevi olan ve bu nedenle de toplumun nüşterek alanında yer alan etkinliktir. Çünkü oyun, bir eylem ya da duyguyu, toplumun huzuruna çıkarmak, görünüşe çıkarmak ve bu sayede toplumun bu eylem ya da duyguyla karşılaşmasını sağlama etkinliğidir” (Yengin, 2012: 90; Karahisar, 2013: 107).

Mc Luhan’a göre oyun; “ancak oyuncuların birer kukla olmaya razı olmaları halinde harekete geçen bir makinedir” ve “oyunlar, özel değil toplumsal benliklerimizin birer uzantısı” haline gelmiş kitlesel medyanın bir ögesi olmuştur (Kızılkaya, 2010: 50).

Oyun aynı zamanda şamana verilen adlardan biridir. Yakutlar şamanın karşılığı olarak “oyun” sözcüğünü; kadın şamanın karşılığı olarak da Moğolca bir kelime olan “ıtdahan” sözcüğünü kullanmışlardır. Orta şamanı “orta-oyun”, yüce şamanı ise “ulahan-oyun” olarak adlandırmaktadırlar. Türkmenistan’da ise şaman törenlerinin tamamına oyun denmektedir (And, 2003: 37; Serbest, 2019: 103). Bu nedenle oyunlar, şamanistik dönemde şamanların hastalıkları iyileştirmek için yaptıkları büyüsel uygulamaların kalıntıları olarak düşünülmektedir (And 1997: 402;

Serbest, 2019: 103). Çocuk oyunlarının arasında öyleleri de vardır ki, bunlar zamanında belli törenin bir parçası olmuştur. Ancak sonraları bu oyunlar törenlerden ayrılarak bağımsız çocuk oyunlarına dönüşmüştür. ‘Ayinden oyuna’ tezi bu anlamda kendi gücünü gösteriyor (Süleymanova, 2015: 834).

Divan-ı Lügati’t Türk’te Kaşgarlı müstakil oyunların isimlerinden bahseder. Doğrudan çocuk oyunu olmasa da “çevgan” ile “aşık”, “ceviz”, “çengli mengli” ve “karangu” oyunlarının varlığından, bu oyunlarla ilgili bazı terim ve oyun malzemelerinin kullanılmış olmasından dolayı haberdar olunur. “Çengli mengli” oyununun doğrudan adı zikredilir ve bu oyuna Arapların “salıncak” adı verildikleri kaydedilir. “Karangu” oyunun akşamları çocuklar tarafından oynandığından bahseder. Oyun hakkında malumat vermez (Çolak, 2009: 23).

Kaşgarlı ayrıca “yalıngu”, “müngüz müngüz”, “ötüş/ütüş” oyunlarının oynayış şekillerini az da olsa bize aktarır. Bu oyunlardan “yanğlu” oyunu toplumun bütün katmanlarınca oynandığı için buraya alınmıştır (Çolak, 2009: 23). Kaşgarlı bu oyunu şu şekilde aktarır:

“Cariyelerin oynadığı bir oyundur. İpin iki ucu bir ağaca veya bir direğe bağlanır, ortasına oturur, ayağıyla ileri geri teper, böylelikle kâh yükselir, kâh alçalır.” (Atalay, 1999a: 380).

Divan-ı Lügati’t Türk’te geçen bir başka oyun ise “müngüz müngüz”dür. Kaşgarlı bu oyundan şu şekilde bahseder:

“Boynuz boynuz. Bu bir çeşit çocuk oyunudur. Irmağın kenarına diz çökerek otururlar. Bacaklarının arasına akıcı yaş kum doldururlar, sonra elleriyle kuma vururlar. Onlardan birisi (ebe) “müngüz müngüz” der ve çocuklar “ne müngüz” diye sorarlar. Birisi (ebe) boynuzlu hayvanları birer birer söylemeye başlar. Çocuklar da bunu tekrar ederler. (Ebe) bu arada deve, eşek gibi boynuzsuz bir hayvanın da adını söyler. Çocuklardan birisi bu hayvanı veya başka boynuzsuz bir hayvanın adını söylerse çaya atılır. Şu savda dahi gelmiştir: “süsegen udhka Tengri müngüz bermes = süsegen, çok süsen öküze Allah boynuz vermez.” Bu sav, bir işi yapmak isteyip de yapmayan kimse için söylenir ki, o adam o işi yapsaydı, halka fenalık edecekti” (Atalay, 1999a: 373-364).

Oyun, sađlık ve mutluluđun dűzenleyicisidir. Oyun ister dűřűnce ve yorgunluđu gidersin, ister gűcűnűn harcanmasında oluřsun; ya da yařama hazırlık sayılsın, kűűűk-bűűűk herkes iűin dođal bir gereksinmedir (űolak,2009: 3).

Oyun űzgűr bir eylemdir. İnsanlar oyun oynamaya kendi kendilerine karar verirler. Bir bařkasının dayatması sűz konusu olmaz. Olduđu takdirde oyun oyun olmaktan űıkar. Yűkűmlűlűk halin gelir. Oyuncu zoraki girdiđu oyunu bir angarya olarak gűrűr, zevk alması sűz konusu olamaz. Anne-babasının, arkadařlarının direktmesiyle oyuna giren űocuk uyumsuzluklar gűsterir. Yetiřkinler iűin de aynı řey sűz konusudur (űzhan, 1997: 18).

Oyun űzgűrce razı olunan, ama tamamen emredici kurallara uygun olarak belirli zaman ve mekűn sınırları iűerisinde gerűekleřtirilen bizatihi bir amaca sahip olan bir gerilim ve sevincin duygusu ile alıřılmıř hayattan “bařka tűrlű olmak” bilincinin eřlik ettiđu iradi bir eylem veya faaliyettir (űolak, 2009: 3).

Yalnız bazı durumlarda bireysel deđil, toplumsal zorlama sűz konusu olabilir. űrneđin kurak mevsimlerde yađmur gelini oynamaları iűin űocukları yetiřkinler teřvik ederler ve bir yerde zorlarlar. űűnű ilkel dűnemlerden kalan inanű űzelliđu tařıyan bu uygulamayla yađmur yađacađına inanılır. Burada oyun kűltűrel bir iřlev haline gelmiřtir. Bu uygulama sık sık karřılařılan bir durum olmadıđu iűin űocuklar tarafından da isteyerek yapılır (űzhan, 1997: 18).

Oyun, fiziksel ve zihinsel yeteneklerle sosyal uyum ve duygusal olgunluđu geliřtirmek amacıyla gerűek yařamdan farklı ortamda yapılan, sonunda maddi bir űıkar sađlanmayan, kendine űzgű belli kurallara sahip sınırlandırılmıř yer ve zaman iűerisinde sűren, gűnűllű katılım yoluyla toplumsal grup oluřturan ve katılanları tűműyle etkisi altında tutan eđlenceli bir etkinliktir (űolak, 2009: 3).

Ođuz Kađan Destanı’nda, Manas Destanı’nda, Divűnű Lugűti’t-Tűrk’te, Kutadgu Bilig’de, Volga Bulgar Kitabeleri’nde, Dede Korkut Kitabı’nda, Evliya űelebi Seyahatnamesi’nde ‘oyun’ kelimesinin varlıđu, oyun kavramının Tűrk tarihi aűısından eskiliđini gűstermektedir (űzdemir, 1997: 2).

Oyun kűltűrden daha eskidir (Huizinga, 2018: 17). Kűltűr oyun biűiminde dođar, kűltűr bařlangıűtan itibaren oynanan bir řeydir. űrneđin av gibi dođrudan

hayati ihtiyaçların giderilmesini hedefleyen faaliyetler bile, arkaik toplulukta, kolaylıkla oyun biçimine bürünmektedirler. Toplumsal hayat, oyunlar tarafından temsil edilen yüksek bir saygınlık veren biyoloji üstü biçimler halinde açığa çıkmaktadır. Topluluk bu oyunlarda, hayatı ve dünyayı yorumlama biçimini ifade etmektedir. Demek ki, oyunun kültüre dönüştüğünü değil de, tamamen tersine, kültürün ilk aşamalarından itibaren bir oyunun çizgilerini taşıdığını ve oyun biçimleri altında ve oyun ortamında geliştiğini anlamak gerekir (Huizinga, 2018: 74-75).

İnsanoğlunun ataları, çevrelerinde gördükleri şeyleri taklit ederek, yaptıkları eylemleri hareketlerle birbirine anlatarak farkında olmadan oyunu yaratmışlardır. Daha sonra insanlar doğal olaylar karşısında (yağmur, kasırğa, gök gürültüsü vb.) bilinçsiz hareketler sergilemişlerdir. Bu hareketler zamanla büyüsel törenlerde bilinçli olarak yapılan hareketlere dönüşmüş ve oyun kültürel bir özellik kazanmıştır (Çolak, 2009: 5).

Çocuk oyunları içerisinde taşla, aşıkla oynanan oyunlar genelde en eski oyunlar olarak kabul edilmektedir. Bu oyunları anlatan çeşitli mağara resimleri ve kabartmalar mevcuttur (Çolak, 2009: 5).

Bugün oyun görüntüsü ile karşımıza çıkan gösterilerden (hele çocuk oyunlarından) birçoğu eski törenlere, oyun tekerlemelerinin birçoğu büyüklük sözlere çıkar. Dinlerin, inanışların değişmesiyle ciddiliklerini yitirerek bir eğlence gereğine dönüşmüştür. Bazı oyunların büyüklerce hoş karşılanmaması, uğurlu sayılmaması, bazılarının ise tersine, olumlu sayılmaları, onların eski kökenlerine işarettir. Bundan başka, birçoğu, yapılarında ve içeriklerindeki karmaşıklık yönünden halk sanatı yaratmalarının en ilginç örneklerini verirler. Bazı çocuk oyunlarında müzik, dans, söz, seyirlik gösteri öğeleri bir arada toplanmış bulunur (Boratav, 2016: 284-285).

Eski Mısır'da bulunan Orta Krallık dönemi duvar resimlerinde oyun tahtası üzerinde oynanan oyunlar, sıçrama oyunları, yine İÖ 2600 yılında Mısır'da Ak-hor mezarında bulunan duvar resminde bir kız el vuruşma oyunu oynarken gösterilmektedir. Yunan çömlek resimlerinde tavlaya benzer bir oyuna rastlanmıştır (Çolak, 2009: 6).

Eski Mısır'da açılan mezarlarda, deriden yapılmış kepekle doldurulmuş toplar bulunmuştur. Bunların 4000 yıldan daha eski oldukları tahmin edilmektedir. Dünyada hemen her yaş grubunun oyun aracı olan top, tarih boyunca topraktan, kumaştan, deriden yapılmış, içleri kuştüyü, saç, mantar, tohum taneleri, kauçuk ve benzeri pek çok madde kullanılarak doldurulmuş ve oyun aracı olarak kullanılmıştır (Çolak, 2009: 6).

Mısır, İran, Girit uygarlığına ait kalıntılarda birçok oyuncığa rastlanmıştır. Eski Çağ'dan kalan tahta, kil, bronz, fildişi gibi malzemelerden yapılan oyuncaklar çeşitli ülkelerin müzelerinde sergilenmektedir (Çolak, 2009: 6).

British Museum'da bulunan topraktan bir heykel iki kızı aşık oynarken göstermektedir. Heykelin yapılış tarihi İÖ 800 yılını göstermektedir (Çolak, 2009: 6).

Türkiye çocuk oyunları bakımından zengin bir kültüre sahiptir. Arkeoloji müzelerindeki buluntular Anadolu topraklarında da oyuncak bulunduğunu göstermektedir. Pişmiş topraktan çingirak, topaç, aşık kemiği, davul, o çağ çocuklarının oyuncaklarından (Çolak, 2009: 6).

Çocuk oyunları, farklı coğrafyalarda yetişmeler de Türk balalarına aynı kökten geldiklerini bildiren unsurlar arasında yer almaktadır. Türk dünyası çocuk oyunları; coğrafi şartlar, ağız özellikleri, geçmişten günümüze aktarılma sürecinde yaşanan değişimlerden kaynaklı olarak farklılıklar göstermekle birlikte birçoğunun oynanma şeklinin aynı ve benzer olması itibarıyla ortaklık teşkil etmektedir (Serbest, 2019: 103).

İnsanlık tarihi kadar eski olan oyun, çocukla farklı bir anlam kazanmaktadır. Oyun çocuğun gerçek yaşantısına uzanan bir yoldur. Çocuğun kişilik gelişiminde, dil ve zihin gelişiminde, sosyal ve duygusal gelişiminde etkin bir rol oynayan oyunun önemi büyüktür. Toplumsal özellikler taşıyan çocuk oyunları; bir yandan çocuğun kendini ve içinde yaşadığı toplumu tanıması ve o toplumda kendine verilen yeri anlayabilmesine yardımcı olurken, bir yandan da çocuğu dramatik nitelikteki bir eylem yoluyla etkin kılmaya çalışır (Çolak, 2009: 1)

Oyun, özgürce razı olunan ama tamamen emredici kurallara uygun olarak belirli zaman ve mekân sınırları içinde gerçekleştirilen, bizzatı bir amaca sahip olan,

bir gerilim ve sevinç duygusu ile “alışılmış hayat”tan “başka türlü olmak” bilincinin eşlik ettiği, iradi bir eylem veya faaliyettir. Böylece tanımlanan kavram, hayvanlar, çocuklar ve yetişkin insanlara ilişkin olarak oyun adını verdiğimiz her şeyi kapsamaya yatkın hale gelmiştir: beceri, güç, zekâ ve şans gösterileri. Bu oyun kategorisi, hayatın temel ruhsal unsurlarından biri olarak kabul edilebilir gibi gözükmekteydi (Huizinga, 2018: 53).

Oyun ve doğa ilişkisi köklü ve kalıcıdır. Çocuk doğduğu ve yaşadığı doğanın içinde oyun oynar. Bu kapsamda tıpkı insan gibi, oyun da içinde var olduğu doğanın eseridir. Oyun ile ilgili tanımlar genellikle çocuk gelişimi, eğitimi, sosyolojisi ve psikoloji ile ilişkilidir ve betimleyici, yapısal ve işlevsel bakış açılarının ürünüdür. Bu tanımlarda genellikle oyun ve doğa ilişkisi üzerinde durulmamaktadır. Oysa çocuk öncelikle doğayı tanımak, doğaya uyum sağlamak, dahası doğayla bütünleşmek için oyun oynar. Bu kapsamda doğa çocuğun temel alanı, laboratuvarı ve kılavuzudur (Özdemir, 2021: 89).

Oyun adları çocukların doğayla ilişkilerini ve etkileşimlerini yansıtmaktadır. Bu örnekler çocukların evcil ve yaban hayvanlarını, yeryüzü ve gökyüzü unsurlarını, bitkileri özetle doğadaki canlı ve cansız varlıkları oyunlarında değerlendirdiklerini ortaya koymaktadır (Özdemir, 2021: 93).

Yaşamla ilgili sorular oyunda ve oyunla cevaplanmaya başlar. Doğaya, çevreye, insana, kültüre ve yaşama merak oyun ortamında giderilir, canlandırılır ve beslenir. Çocuk geleneksel oyunlarıyla doğal yaratıcılığı öğrenir. Bireysel yaratıcılık oyunla başlar. Meraklı ve yaratıcı bireyler oyunun eseridir. İnsan oynayarak birey olur. Bu nedenle çocuk oyunu ile ilgili tanımlamalar, var olanların aksine, insan ve doğa ilişkisinin vurgusuyla başlatılmalıdır (Özdemir, 2021: 89).

Çocuk oyunları genel olarak gözden geçirildiğinde, çok büyük çoğunlukla, insanlığın olumlu ortak değerlerini içerdiği görülecektir. Yani çocuk oyunlarının büyük bir kısmı evrenseldir ve din, dil, ırk, renk ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın bütün dünya çocuklarına olumlu yönde hitap etmektedir (Demir, 2019: 10).

Çocuk oyunları vasıtasıyla aynı eğitimi alan geleceğin büyükleri çocuklar, uyumun temelini bu şekilde kurmuş olacaklardır. Ayrıca sevinci, üzüntüyü,

kazanmayı, kaybetmeyi, yenmeyi, yenilmeyi ortak yaşayan çocuklar kendi aralarında derin bir hukuk oluşturmaktadırlar. Bu derin hukuk ve uyum, gelecekte barış içerisinde yaşamalarını sağlayacaktır (Demir, 2019: 10).

“Kazanacak bir şey var”: Bu deyim, oyunun özünü en kesin şekilde ifade etmektedir. Ancak bu “bir şey”, oynasal eylemin, gol olması gibi, maddi bir sonucu değil de, ideal başarı veya oyunun gerçekleştirilmiş olmasıdır (Huizinga, 2018: 79).

Çocuk oyun oynadıkça duyguları keskinleşir, yetenekleri serpilir, becerisi artar. Çünkü oyun, çocuğun en doğal öğrenme ortamıdır. Gördüklerini, duyduklarını sınavı deneyimlediği, öğrendiklerini pekiştirdiği bir deney odasıdır” (Yörükoğlu, 1980: 47; Mezkit, 2012: 136).

Oyun bir toplumun kültürel özelliklerini yansıtmaya özelliği açısından önem taşır. Oyun vasıtasıyla toplumun gelenek ve görenekleri, yaşam tarzları, müziği, inançları vb. gibi toplumsal özellikleri gelecek nesillere aktarılır. Bu konuda çocukların oyundaki koruyuculuğu ve tutuculuğu rol oynar (Çolak, 2009: 1)

Tarihi, sosyo-kültürel bağlam açısından çocuk oyunlarının incelenmesi, eski Türklük dönemlerine uzanan oyunların tespit edilerek açıklanmasını sağlamaktadır. Nitekim atalar kültü, su-ateş-dağ-ağaç kültü, yada taşı, yaratılış mitolojisi, şamanistik dönem ve destanlarla ilgili pek çok unsurun Anadolu’daki çocuk oyunlarında yaşatıldığı belirlenmiştir. Bu tür örneklerin önemli bir bölümü insan-doğa etkileşiminde yaratılan kültürün çocuk oyunlarında yaşatılmaya devam ettiğini ortaya koymaktadır (Özdemir, 2021: 100) “Oyundan çıkmak anlamında “yanmak” teriminin kullanılması; Türk inanç sistemindeki Yağmur Tanrı’sı “godo”nun adının Zonguldak’ta yağmur töreni çeşitlenmesi olan “Gode Gode” oyununda yaşatılması (Özdemir, 2006: 267; Özdemir, 2021: 101); Albayrak oyunu çeşitlenmesindeki oyun tekerlemesi ile Türkmen, Kazak ve Kırgızlar arasındaki böy (tarantula) afsunu arasında benzerliklerin bulunması; şamanistik döneme ait tangara’nın “Tugara/Tulgara” şeklindeki bir takımlı saklanbaç oyunu çeşitlenmesinde devam ettirilmesi” geleneksel yaşamdaki kültürel genetik sürekliliğin çocuk oyunlarında da var olduğunu kanıtlamaktadır (Özdemir, 2006: 202-303; Özdemir, 2021: 101).

Ritüelistik çocuk oyunları insanlığın ve kültürün kökenleriyle öncül dönemlerinden tortular içermektedir. İnsanlığın ilk dönem soru ve sorunlarının nasıl cevaplandığı ve çözümlendiği geleneksel çocuk oyunlarında gösterilmektedir. Geçmişte olduğu gibi bugün de oyun, insanın merakını nasıl giderdiğinin ve sorunlarının nasıl cevaplandığının aynasıdır (Özdemir, 2021: 91).

Çocuk oyunları; paylaşma, dayanışma, ortaklık, örgütlenme, yarışma, rekabet, kazanma-kaybetme, beyin faaliyetlerini geliştirme gibi algılanmıştır. Halbuki çocuk oyunları bu faaliyetlerin yanında ana dili edinimi, giyim-kuşam, gelenek-görenek, yaratıcılık, meslek edinme, zekâ... alanlarında da etkilidir. Her şeyden daha önemlisi, çocuk oyunları, çocukları ileriki hayata hazırlamada önemli bir kilometre taşıdır. Bu tür oyunları oynamış çocuklar, kararlı, cesur, yaratıcı ve olgundur. Pratik bir zekâ yapısına ve çoğunlukla sağlıklı bir vücuda sahiptir. Çocuk oyunlarını oynayanlar paylaşmayı, uyumu, kurallara uymayı bilen, kazanmaya ve kaybetmeye tahammül edebilen insanlar olurlar. Çocuk oyunlarının araç gereçlerini de kendileri imal eden çocuklar, el becerisi açısından da kendilerini ayrıca geliştirmektedir (Demir, 2019: 3).

Oyun oynayan çocuk ciddi bir iş yaptığı bilincini taşımaktadır. Bir başkasının müdahalesi bu ciddiyeti, oyunun çocuğun büyüdü dünyasını bozmaktadır. Oyun çocuk için gerçek yaşamın bir parçasıdır ama büyüdü bir parçasıdır. Çocuk oyundaki nesneleri gerçek yaşamındaki varlıklar olarak nitelendirir (Özhan, 1997: 19).

Çocuk oyunlarında ebe ya da oyuna ilk başlayacak kişinin seçimi, çocuklar arasında oy birliği ile belirlenen metotlarla tespit edilir. Bunun için de yörelere göre değişiklik gösteren kalıplaşmış söz dizeleri veya adımlama gibi yöntemler vardır (Türkoğlu, 2016: 11).

Her oyunun kendine göre kuralları vardır ve bu kurallara uygun olarak oynanmak zorundadır. Kurallar genelde önceden konulmuştur. Oyunun yasası biçimindedir. Kurallar bozulduğunda oyun oyun olmaktan çıkar. Oyun içerisinde bu kurallara uymayan hoş karşılanmaz, affedilmez, mazereti geçerli sayılmaz ve hemen oyundan atılır. Çünkü oyunbozanlık, mızıkçılık yapan çocuk oyunun büyüdü dünyasını bozar (Özhan, 1997: 20).

Gerilim iyilik ve kötülük alanına yabancı olmasına rağmen, oyun faaliyetine etik bir kapsam vermektedir. Çünkü bu gerilimde, oyuncunun gücü sınanmaktadır. Fiziksel gücü, dayanıklılığı, mahareti, cesareti, tahammül gücü ve aynı zamanda manevi gücü; çünkü oyuncu kazanma konusundaki tüm hırsına rağmen, oyunun kurala bağlanmış ve izin verilen sınırlarının içinde kalmak zorundadır (Huizinga, 2018: 28).

Oyunlar oynanıp bitirildikten sonra aynı şekilde yeniden oynanır. Bu da oyunun tekrarlanabilme özelliğini göstermektedir. Tekrarlarda herhangi bir değişiklik söz konusu değildir (Özhan, 1997: 19).

Oyunlar başlar, bilinen kuralları çerçevesinde sürdürülür ve biter. Her oyunun bitiş süresi vardır. Bu süre tekrarlarla oyuncuların isteğine göre son bulur. Bir oyun bittiğinde başka bir oyuna geçilebilir (Özhan, 1997: 19).

Her oyunun başlangıcından itibaren yavaş yavaş temposu artar ve belirli bir gerilime ulaşır. Bu gerilim oyun içerisinde iniş çıkışlar gösterir, gerilim sona erdiği an oyun da bitmiş olur. Çünkü gerilimin bitmesi oyundaki heyecanı azaltır, zevk alma duygusunu yavaş yavaş yok eder. Oyun zevk almaktan çıkmaya başladığında hemen bırakılır (Özhan, 1997: 19).

Oyun tekerlemeleri, oyunların geçmişin tortularını taşıyan, ritmik, çekici, çok işlevli ve büyümlü sözel unsurlarıdır. Oyun tekerlemeleri bazen oyunların önemli bir bölümünü meydana getirmektedir (Özdemir, 2021: 95).

Çocuk oyunlarındaki değişim ve dönüşüm sadece çocuk dünyası ve kültürü ile sınırlı değildir. Aslında çocuklar geleneksel oyunlarla kültürü oluşturan diğer gelenekleri de tanıma ve içselleştirme olanağına sahip olurlar. Dolayısıyla oyunları, oyun araçları ve bağlamı, oyun sözleri ve oyun müzikleri değişen kuşakların kültürünün tamamı değişmektedir. Oyun kuşaklar arası paylaşımların ve yaratıcı etkileşimlerin ilk bağlamını oluşturur. Bu ortamda kuşaklar geçmişten devraldıkları kültürel belleği yeni nesillerle paylaşırlar. Kültür aktarımı ve eğitimi olarak adlandırılan faaliyetler öncelikle oyunlar aracılığıyla gerçekleşir (Özdemir, 2021: 103-104).

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde de çocuklar için “tabi ve vazgeçilmez bir hak” olarak görülen oyun, ayrıca bazı çocuk rahatsızlıklarına karşı bir tedavi şekli (oyun terapi) olarak da kullanılmaktadır (Türkoğlu, 2016: 10).

Oyun aracılığıyla çocuk, iletişim kurmayı, gözlem yapmayı, işbirliğini, yardımlaşmayı ve arkadaşlarıyla birlikte problem çözmeyi öğrenir. Çocuk, oyunlarında sözel (teşekkür etme, özür dileme vb.) ve sözsüz (sirasını bekleme, konuşulanı dinleme vb.) sosyal kaideleri uygulama imkanı bulur. Ayrıca, toplu yaşam modelleriyle (telefonda konuşma, yemek yeme, ulaşım araçlarına binme ve inme gibi). İlgili sosyal kuralları öğrenerek toplumsal yaşama uyum sağlaaya çalışır. Oyunlarında moral kavramları (iyi-kötü, güzel-çirkin, haklı-haksız vb.) öğrenen çocuk, çevresindeki durumları ve olguları tanımlayarak belirli yargılara ulaşabilir (Özdemir, 2006: 446).

Oyun terapisi; iletişimi, ilişki kurmayı, ifade etmeyi ve problem çözmeyi destekleyecek duygusal olarak güvenli bir terapötik ortam yaratarak çocukların doğal eğilimlerini kullanan geniş bir çalışma alanıdır (VanFleet, 2004, 5; VanFleet ve Sywulak, 2018: 41).

Oyunun kendisinin bir terapi olduğunu her zaman akılda tutmakta fayda var. Çocukların oyun oynayabilecek hale gelmelerinin kendisi doğrudan ve evrensel geçerliliği olan bir psikoterapidir; oyun oynamaya karşı pozitif bir toplumsal tavır takınmak da buna dâhildir. Bu tavır, oyun oynamanın her zaman korkutucu olma ihtimalini içinde taşıdığını hesaba katmalıdır. Kurallı oyunlara ve bunların örgütlenmesine, oyun oynamanın korkutucu yanına karşı alınmış önlemlerin bir parçası olarak bakılmalıdır. Çocuklar oynarken yanlarında onlardan sorumlu kişiler bulunmalıdır; ama bu kişinin çocukların oyununa girmesi gerektiği anlamına gelmez. Oyunu biri yönetmeye kalktığında, çocuk ya da çocuklar bu iletişimde yaratıcı anlamda oyun oynayamazlar (Winnicott, 2021: 77).

Çocuğun dili, oyundur; oyun aracılığıyla terapist, çocuğun dünyasına girer (VanFleet ve Sywulak, 2018: 50).

Oyun, çocukların biyolojik yapısının bir parçası olan bir dürtü ya da güçlü bir motivasyondur. İnsanlar yaşamları boyunca oyun oynamalarına rağmen çocuklar,

bunu daha sık ve yaygın bir şekilde yapmaktadırlar (VanFleet ve Sywulak, 2018: 38).

Oyun çocuğun iç dünyasını, duygularını, mücadelelerini, algılarını ve dileklerini ifade eder (VanFleet ve Sywulak, 2018: 38).

Oyun, sosyal bağ kurar. Çocuklar, diğer çocuklar ile oyun oynamaya çalışırlar. Toplumsal temalar ortaya çıkar ve oyun yoluyla sosyal davranışları ve gelenek-görenekleri öğrenirler. ebeveyn ve çocuğun birlikte oynadığı kuşaklararası oyun, yetişkin-çocuk ilişkisinde bir bağ oluşturur (VanFleet ve Sywulak, 2018: 38).

Oyun, özgürleştirici bir etkiye sahiptir. Oyun, sevinci ve heyecanı serbest bırakır. Sıkıntıyı ve engellenmeleri azaltır veya ortadan kaldırır (VanFleet ve Sywulak, 2018: 39).

Çocukların oyun alanı kent kültürünün etkisiyle birlikte daralmıştır ve güvensiz bir hale gelmiştir. Bu durum çocukları yalnızlığa sürükleyerek geleneksel oyunlardan uzaklaştırmaya başlamıştır. Bunun etkisinde bir ihtiyaç olarak “oyun evleri” oluşturulmuştur. Oyun evleri adı altında kurulan merkezlerde çocuklar kendi yaş gruplarına göre oluşturulan çocuklarla birlikte belli saat aralığında oyunlar oynamaktadır. Onlara eşlik eden oyun ablaları da vardır. Üç yaşın altındaki gruplarda ise ebeveynlerin de eşlik ettiği görülmektedir.

15-18, 18-24, 24-26, 36-48 ay arası çocuklarda ebeveynli oyun grupları yapılır. Pedagojik olarak çocukların yapabileceklerini de göz önünde bulundurarak yaş aralıklarına ayrılmıştır (KK-165). Kız çocuklarının gelişimi erkeklere göre daha önde seyreder. Çocuklar zayıf-güçlü olarak dengede tutmaya çalışılmalıdır (KK-166).

Otuz altı aya kadar ebeveynli gruplar olur. Tek bir ebeveyn çocuğuyla birlikte içeri girer ve onunla birlikte etkinlik yapar. Bu süreçte kurum sadece çocuğu değil ebeveyni de eğitmiş olur. Ona evde nasıl etkinlikler yapabileceğini örnek gösterir. Burada yapılan etkinlikler genellikle evdeki malzemelerle evde de yapılabilecek türdendir. Veli burada öğrenip evde de devam ettirebilsin diye özellikle bu tür malzemeler tercih edilir. Otuz altı aydan sonra kademelere ayrılmaya başlanır. 36-48 ay gruplarında ebeveynlere “Siz artık derse girmeyin kafeteryamızda ya da

merkezimizin sınırlarında bekleyin” denilebilmektedir (KK-167, KK-168, KK-169, KK-170).

Oyun evine giden çocuk çekingenliğini üzerinden atar. Hem eğitici oyunlar hem de geleneksel oyunlar iç içedir. Çocuklar Diyalog kurmayı, beden dilini ve arkadaş edinmeyi öğrenir istedik (KK-171, KK-172).

Oyun evlerinde oyun terapistliği sertifikasına sahip işletmeciler tarafından ayrı bir oda hazırlanmıştır. bu odada terapiye uygun görülen oyuncaklar vardır. Çocuğun çekinmeyeceği ve kendini bir oyun dünyasında görebilecek kadar rahat ve keyifli bir oda düzenindedir. Bu oyuncaklar aracılığıyla çocuk kurduğu oyunda içsel dünyasını dile getirmektedir.

Oyuna dâhil olan çocuklar veya yetişkinler gerçek yaşamın dışına çıkarak belirli bir süre oyunun dünyasının içine girerler, oyunun kuralları gereği oyun içinde kalırlar ve yine kurallarda belirtildiği gibi oyun dışına çıkarlar. Bu da oyunun “özgürlüğünden” gelen bir özelliktir. Çocuk bir oyuna dâhil olmuşken gerçeğin dışında olduğunun başlangıçta bilincinde olsa bile sürecin içinde gerçeği unuttur. Bu sebeple oyun teorik olarak saftır ve çıkarıcı değildir. Dolayısıyla günlük yaşamın içinde olsa bile günlük yaşamın içinde ondan bir süreliğine uzaklaşma, bir ara veriş, bir dinlenme, yenilenme, hatta günlük yaşamın süsüdür (Ardahan ve Altunpınar, 2018: 39).

Oyun, çoğunlukla bağ kurma etkisine sahiptir; beraber oyun oynayan insanlar birlikte kalmayı tercih ederler. Akranlar, kardeşler ya da ebeveynler ile oynanan oyun, çocukların onlarla daha güçlü bağ kurmalarını sağlar. Sağlıklı ve güvenli bağlanmalar, çocukların dünyayı kendi koşulları içinde (güvenli sınırlar dâhilinde) keşfetmelerini ve daha sonra tekrar güvenli ilişkilerine dönmelerini sağlar (VanFleet ve Sywulak, 2018: 35).

Kentli çocuklar oyun araçlarından oluşan parklarda, yerelin çocukları ise oyun parkına dönüştürdükleri doğal çevrede oyunlarını oynarlar. “Toz, toprak, çamur, taş, küllük, deniz, akarsu, çimenlik, kayalık” geleneksel çocuk oyunlarının yeryüzü şekilleri ve unsurları ile ilgili oyun araç ve mekânlarıdır. Ağaç filizi, dalı ve kabuğu, meyve, meyve çekirdeği ve kabuğu, tohum, çiğdem, çiçek ve yabani

yeşillik” gibi bitkisel yaşamla ilgili unsurların da çocukların oyunlarında değerlendirildiği görülür (Özdemir, 2006: 285-288; Özdemir, 2021: 99).

Yetişkinler tarafından yapılandırılmış oyunların artması ve çocuk tarafından başlatılan serbest oyunların azalması, toplumsal ve teknolojik faktörlerin bir sonucu olup çocukların birçok alandaki gelişimleri üzerinde olumsuz etkilere sahiptir (Bergen, 2009; Brown & Vaughan, 2009; VanFleet, Rise ve Sywulak, 2018: 36).

Sanayileşme, çağın gelişmeleri, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, buna bağlı olarak gelişen teknik gelişme ve şehirleşme, toplumların özelliklerini çok hızlı değiştirmiştir. Eskiden dışarıda oynayan, paylaşan, birbirini eğiten ve uyum sağlayan çocuklar, şehirleşme ve onun getirdiği olumsuzluklar nedeniyle kapalı mekanlara sıkışıp kalmak zorunda kalmıştır. Günümüz çocukları evlere, televizyon ve bilgisayar ekranlarına mahkûm bırakılmıştır. Bu da, özellikle son on yıldır, çocukları toplumun gülen yüzü olmaktan çıkarıp; bencil, içine kapanık, somurtan, disiplinsiz bireyler yapmaya başlamıştır (Demir, 2019: 11).

Oyunlar sosyal yapının bir parçasıdır. Değişen bu yapı elbette ki oyunların yapısını da değiştirmekte ve çocuğa da kısıtlı alan sunmaktadır. Bir zamanlar oynaması için “sokağa atılan” çocuk günümüzde “sokaktan kovulmuştur”. Kent kültürü, sokaktan kovulan çocuğu tüketim merkezlerinin odağı haline gelen Alış Veriş Merkezlerine (AVM’ler), ücretli oyun merkezlerine çekmiştir. Alışveriş yapan ailenin çocuğu “her saati ayrı ücretlendirilen kreşe” bırakılmaktadır (Mezkit, 2012: 137). Açık alanlarda bulunan kaydırak, salıncak, tahterevallı gibi oyun araçları da kapalı alanlarda çocuğa sunulmaktadır. Diğer yandan her ilde sınırlı sayıda bulunan “lunapark” ve türevi oyun merkezleri artmakta ve aile bütçesinin elverdiği ölçüde sınırlı sayıdaki çocuk ve çocuğun oyun ihtiyacını karşılamakla yükümlü olan aileler bu alanlara yönelmektedir. Ticari kaygı güden bu tür oyun merkezleri, çocuk için ancak sınırlı zamanlarda oynayacağı alanlardır ve sokağın minyatürü olarak varlığını sınırlı sayıdaki AVM’lerde ve şehirlerde devam ettirmektedir. Burada kurulan suni birliktelik, çocuğun alandan ayrılması ile son bulmakta ve oyun arkadaşlığı kavramı da oluşturulan alanlar gibi yapaylaşmaktadır. Günümüzde “oyun arkadaşı” kavramı yerini sanal arkadaşlığa bırakmak üzeredir (Mezkit, 2012: 137).

Günümüzde yaşamla ve kültürle ilgili her türlü yapay ayrımın hızla geçersizleşmeye ve bütüncül yaşam ve kültür yaklaşımlarının öne çıkmaya başladığı

söylenbilir. Bugün yaşamın en ciddi konularının dahi oyunlaştırılması, oyun/eğlence ve işin bütünleştirilmesi, yaratıcılık ile oyun arasındaki vazgeçilmez büyümlü bağın belirginleşmesi oyunun yaşamı bütünleştirici, canlandırıcı ve yenileyici gücünün yeniden fark edildiğini göstermektedir (Özdemir, 2021: 102).

Eskişehir şehir yaşantısı incelendiğinde çocukların geleneksel oyunlardan kopmayıp sosyalleşebilmesi için “oyun evi” diye adlandırılan mekânlar açılmıştır.

Eskişehir’de derleme yapılan kaynak kişilerin geleneksel oyunlar hakkında düşünceleri şu şekildedir:

“Sabah bir çıkar, gece yarısına kadar eve girmez, oyun oynardık. Mahallece toplanır, çekirdek çitler, bol sohbetler ederdik. Her şey eskide kaldı. Şimdi her şeyden uzak, ellerde telefon, bilgisayar var. Yeni nesil hiçbir şey görmüyor. Şimdi komşuluklar bile sahte, yalan oldu. Kimse kimseyi tanımaz oldu” (KK-75).

“Eski zamanlarda her oyun çok heyecanlı olurdu. Şimdi üç çocuğum için de çok üzülüyorum. Çocuklar evlerde hapis gibi yetişiyor. Biz özgürdük, kapımızın önünde yetiştik. Şimdiki çocuklar maalesef bizim gibi şanslı değiller” (KK-74).

Tespit edilen geleneksel çocuk oyunları, Nebi Özdemir’in “Türk Çocuk Oyunları” adlı eserinden yola çıkılarak “Aletle Oynanan Oyunlar” ve “Aletsiz Oynanan Oyunlar” şeklinde sınıflandırılarak verilmiştir.

5.1. ALETLE OYNANAN OYUNLAR

5.1.1. Taşla Oynanan Oyunlar

5.1.1.1. Üç Taş

İki oyunculu oynanan oyunlardandır. Kağıt üzerinde oynanır. Oyuncular tarafından birbirinden farklı üçer taş ele alınır. Kimin oyuna başlayacağı kura ile belirlenir. Oyunun amacı oyuncular tarafından taşlar hareket ettirilerek alt alta, yan yana ve çapraz bir şekilde sıralanabilmesidir. Sıralamayı ilk gerçekleştiren oyunu kazanır. Üç taş oyunu konsantrasyon ve düşünme becerisi katan bir oyundur (KK-134, KK-135).

5.1.1.2. Beş Taş

Beştaş oyunu en az iki kişi ile oynanır. Beş adet de taş gereklidir. İlk oyuncu taşlardan birini havaya atar ve attığı taş havadayken yerden bir taş daha alır ve havadan düşen taşı tutar. Yerdeki taşların hepsini tek tek atıp tutar. İlk el tamamlanır.

İlk elde birer birer toplanan taşlar daha sonra ikişerli üçerli dörderli ve en son beşerli toplanır. Hepsini tamamlayan oyuncu birinci olur ve oyun biter. Oyun esnasında yanan birisi olduğunda sıra diğer oyuncuya geçer. Avuç içine alınan beş adet taş havaya fırlatılır (KK-134).

Oyunun Türk Dünyası kapsamında farklı adlandırma ve çeşitleriyle de karşılaşılabilir. ²

5.1.1.3. Yedi Taş

Yedi taş, top ve yedi adet taşla oynanır. Oyun için en az dört oyuncu gereklidir. Oyuncular iki eşit grup oluşturur. Oyunun başlangıcında üst üste yedi taş kule şeklinde dizilir. Bu taşlar yere çizilen bir çemberin ortasına dikilir. Aynı zamanda taşlardan 5-6 adım ileriye top atışının yapılacağı bir çizgi çekilir. Oyuna başlayacak ilk grup top atışını yaparak kuleyi yıkmayı hedefler. Kule yıkılmazsa, yıkılana kadar aynı grup oyuncular atış yapmaya devam eder. Kuleyi yıkmayı başarabilirlerse bütün oyuncular kaçışır ve top kuleyi bekleyen oyunculara geçer. Kuleyi yıkan oyuncular tarafından taşlar yeniden dizilir. Kule taşlarını dizme işlemi bitince oyun kazanılmış olur. Kuleyi bekleyen oyuncular ise diğerlerini kuleye yaklaştırmazlar. Ellerindeki top ile kuleye yaklaşanları vurmaya çalışırlar. Top ile vurulan oyuncu yanar ve oyundan çıkar. Bütün oyuncular top ile vurulup oyundan çıkarılırsa, kuleyi bekleyen oyuncular oyunu kazanmış olurlar (KK-133, KK-134, KK-135).

5.1.1.4. Dokuz Taş /Dokuz Kiremit

İki türlü dokuz taş oyunu oynanır. Birincisi:

İki kişilik oynanır. İç içe geçmiş üç kare şekli yer alır. Bu karelerin kenarlarının orta noktalarını birbirine bağlayan çizgiler üzerindeki köşe noktalarına

---

² Kırgızistan'da oyunun adı "toptaş"tır. Oyunun ilk dört aşaması aynıdır. Beşinci aşamada ise taşlar serbest şekilde yere atılır. Sol el köprü yapılır, taşlardan biri havaya atılıp biri köprüden geçirilir. Önce köprüden geçiren oyunu kazanır ve oyun bu aşamada sonlanır (Bay ve Bay, 2020: 56).

taşlar yerleştirilir. On sekiz adet taştan oluşur. Her bir oyuncunun dokuz taşı vardır ve rakiplerin taşları farklı renktedir. (KK-134).

İkincisi:

Dokuz taş oyununda üst üste dizilen dokuz adet taş ya da kiremit vardır. Daha küçük bir taş ya da top yardımıyla hepsini devirebilmek amacıyla oynanır. Oyunculardan bir ebe seçilir ve ebe taşları dizerek topla devirmeye çalışır. Ebe devrilen kiremitleri tekrar dizene kadar yerini başkasına kaptırmamalıdır (KK-134).

5.1.1.5. Jenga

Oyun tasarımcısı ve yazar Leslie Scott, 1970’lerde Gana’da yaratmış olduğu ahşap blok istifleme oyunundan orijinal jenga oyununu geliştirdi. 1982’de Londra’daki meşhur Harrod’un mağazasında tanıtılan Jenga, 1986’da Kuzey Amerika’da piyasaya sürüldü ve o zamandan beri uluslararası bir oyun ikonu haline geldi (Ardahan ve Altunpınar, 2018: 262).

Jenga oyunu ahşap kısa iki parmak kalınlığında çubuklarla oynanmaktadır. Çubuklar üçerli gruplar halinde bir düz bir yan olacak şekilde üst üste dizilir. En az iki kişi ile oynanır, kalabalık oynandığında heyecan artar. Oyunun amacı sırası gelen oyuncunun en üstteki çubuklar hariç aradaki çubuklardan birini, diğerlerini devirmeden çekebilmektir. Ayrıca çekilen çubuk en üste aynı düzende koyulur. Kimde sırayken çubuk inşası devrilirse o oyunu kaybeder (KK-132).

5.1.1.6. Dama

Yaklaşık dört bin yıllık eski bir oyun türüdür. Mezopotamya bölgesinde ortaya çıkmıştır. İlk versiyonlarının 5x5 tahtada oynandığı bilinmektedir. Günümüzde 8x8 karelerden oluşan bir alanda oynanır. İki kişilik bir oyundur. Bir oyuncunun on altı taşı bulunmaktadır (Ardahan ve Altunpınar, 2018: 249).

Dama tahtasında hem satranç hem de dama oynanabilir. Taşları hareket ettirebilmek için pratik zekâyâ ihtiyaç vardır. Çocukların hızlı düşünebilmesi ve dikkatli olabilmesi konusunda etkilidir (KK-140, KK-137, KK-157).

5.1.1.7. Seksek/Mektup

Sek sek tek kişiyle oynanabilir ancak genelde en az iki kişi oyuna katılmaktadır. Oyuncular kendine yerden birer küçük taş bulur. Bir adet de tebeşir bulunur. Oyunculardan biri sokakta kaldırım veya aracın geçmediği bir zemine, tebeşirle birden sekize kadar aşağıdaki şekilde gösterildiği gibi kutucuklardan oluşan bir şekil çizer. Bu şekil en çok kullanılan seksek şeklidir ve “T Seksek” olarak adlandırılır. Sekizden daha fazla rakamların kullanıldığı ya da şeklinin değiştiği seksekler de kullanılabilir. Şeklin büyüklüğü her oyuncunun iki ayağıyla bastığında içeride kalacağı kadar geniş olmalıdır. Numaralandırılmış kutucuklardan oluşan şeklin bir adım gerisi başlama çizgisidir. Oyunculardan sırası gelen elindeki taşı başlama çizgisinden atmak zorundadır. Her oyuncu oyuna bir numaralı kutucuğa denk getirmeye çalışarak başlar. Çünkü taş dışarı çıkarsa ya da amacı olan kutucuğa denk getiremezse oyuncu o el başarılı olamaz. Sıra bir sonraki oyuncuya geçer. Eğer taş iki kutucuğun ortasında bulunan ya da kutucuğun kenarında bulunan çizgiye denk gelirse oyuncu taşı tekrar atma hakkına sahip olur.

Taşını atan ve ilk elde birinci kutucuğa denk getirerek ilerleyen oyuncu sekerek gitmek zorundadır. Tek ayak üstünde durmalı ve taşı da sağ eliyle atmalıdır. Yan yana gelen kutucuklarda iki ayağını birden basabilir. Çok uzun süre bekleme yapmasına izin verilmez. Tekrar sekerek ilerler ve dönüşünü de sekmeyi hiç bozmadan yapmak zorundadır. Bir numaraya geldiğinde sol eliyle yine tek ayak üzerindeyken taşı alır ve turu tamamlar. Bu turu başarıyla tamamladığı için iki numaralı kutucuğa atarak devam etmeye hak kazanır. Aynı ilerlemeyi göstererek turu tamamlarsa üç numaralı kutucukla devam edebilir. Taşı atamaz ya da ilerlerken ayağı yere, çizgiye değerse sıra bir sonraki oyuncuya geçer. Sekerken çizgiye basmadan kutucuklara denk gelmek önemlidir (KK-133).

5.1.1.8. Satranç

Mısır hiyerogliflerinde de izi rastlanan satranç oyununun adının MS 5. Veya 6. yüzyılda Hindistan’dan geldiği kabul edilmektedir. Sanskritçe “dört kollu ordu” anlamına gelen Chaturanga kelimesinden gelir. Osırada gerçek Hint orduları gibi fillere, savaş arabalarına, atlara ve piyade askerlerine de parçalar denirdi. Modern satrançtan farklı olarak, Chaturanga esas olarak bir şans oyunuydu; sonuç zarların ne kadar iyi yuvarlandığına bağlıydı (Ardahan ve Altunpınar, 2018: 240).

Satranç piyon, at, kale, fil, vezir ve şah adlandırmalarına sahip taşlardan oluşan iki kişilik strateji oyunudur. Rakibin bir sonraki hamlesini hesaplayarak ilerlemeyi başaran galip gelir. Taşların oyun içerisindeki hareket kurallarına göre birbirini yiyebilme özelliğiyle hareket edilir. Aynı grup ve başlangıç dizilimine sahip siyah ve beyaz renkte taşlardır. Oyuna ilk beyaz taşlara sahip olan oyuncu ile başlanır. Şah diğer taşlar aracılığıyla korunmalıdır. Şah çekme kavramı kullanılır. Şaha karşı rakip bir taşı yakınlştırır ve yemesine tek hamle kalırsa “şah” der ve buna “şah çekti” denir. Karşı oyuncu ise şahını koruma altına alabilecek bir hamle yapmak zorundadır. Aksi takdirde “şah mat” olur ve yenilir (KK-132).

5.1.1.9. Mangala/Köçürme Oyunu

Mangala/Köçürme oyunu çeşitlerinden 9 Kumalak oyunu vardır. Kırgızlar 9 Korgon diye adlandırır. Dokuzar adet boncuk yapıdaki taşla oynanır. Özel bir haznesi vardır. Haznesinin içi taşların karışmaması için özel yapılmıştır (KK-158, KK-159).

Yalakkaya adlı çeşidinde kuyu göçmeden kesinlikle çiftleyip alınamaz. Ama 9 Kumalak’ta hepsi dokuzar taş olduğu için dönüp dönüp on yapınca alınabilir. Bu durum oyunu kısırlaştırmaktadır. Yalakkaya’da mesela, dönüp dönüp dört yapıldığında üçü alamazsın. Çünkü o ocak hiç oynanmamıştır. Kuyularına ocak denir (KK-158).

Kuyu çeşidi Eskişehir Sivrihisar ilçesinde çok oynanır. İki kişiliktir. Dört kuyu ve birer hazine üzerinden gidilir. Hazineleü büyüktür ve sağa doğru oynanır. Bu türünde kuyu kapatma vardır. Hazineye de taş atılabilir. Kapatılan kuyu haricinde diğer kuyularla oynanır. Karşı taraftaki oyuncunun amacı bütün kuyularını kapattırabilmektir. Ne kadar az kuyusu kalırsa o kadar oyun sıkışır. Son bir kuyuya kadar mücadele edilir (KK-158).

Kökeni 16. Yüzyıla dayandığı düşünülen zeka ve strateji oyunu Mangala’nın Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ortaya çıktığı düşünülüyor. İlk olarak Osmanlı minyatürlerinde tasvir edilen bu oyunla Avrupa ülkelerinin tanışması ise 1600’lü yılların sonlarını buluyor. Dünya üzerinde Mankala oyunlarının yüzlerce farklı varyasyonu vardır. Dağıt-topla oyun grubuna dahil olan mankala oyunlarının varyasyonlarının birbirine benzeyen özellikleri mevcuttur. Birçoğunun sadece isimleri birbirinden farklıdır. İki komşu ülkede oynanan aynı oyun farklı isimle ile

anılabiliyor. Dokuz Kumalak, Bao, Oware, Kalah gibi varyasyonlar en çok oynanan ve bilinen varyasyonlardır. Bunlardan Mangala da (Türk Mangalas) dünya çapında bilinen ve oynanan varyasyonlardan biridir (Ardahan ve Altunpınar, 2018: 223).

Divânü Lugâti't-Türk'te "köçürme oyun" olarak geçen oyun, "On dört adı dahi verilen bir oyun. Yerde kale gibi dört çizgi çizilir, sonra ona on kapı yapılır. Fındık ve fındığa benzer şeylerle bu kapılar üzerinde oyun oynanır" (Atalay, 1985a: 491; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 215; Serbest, 2019: 104).

Günümüzde "mangala" oyunu olarak bilinen köçürme oyununun kökeninin Orta Asya'ya kadar dayandığı düşünülmektedir. "Saka, Hun, Göktürk ve Osmanlı dönemlerinde farklı oyun kuralları ile oynanarak günümüze kadar ulaştığı ifade edilebilen bu oyun farklı bölgelerde yüze yakın isimle oynandığı söylenebilir" (Gül ve diğerleri, 2018: 662). Zekâ oyunu olarak karşımıza çıkan oyunun çeşitli oynanma şekilleri vardır. Sokakta çukur kazarak, buzdolabı buzluk kabı kullanılarak ya da yumurta folluğu gibi şeylerle de oynanabilen mangala oyunu iki kişinin karşılıklı olarak oynadığı bir oyundur (Gül ve diğerleri, 2018: 662).

Türklerin oynadığı mangala oyunu budur diyebilecek ne yazık ki yazılı bir kaynak bulunmamaktadır. Nitekim mangala oyununun Anadolu'nun farklı bölgelerinde farklı kural ve isimler ile çok uzun yıllardır oynandığı bilinmektedir (Ardahan ve Altunpınar, 2018: 223).³

5.1.1.10. Cız Oyunu

Cız oyununda büyükçe bir kare çizilir. Ortasına artı çizilir. Üçer taşla (eskiden bozuk para ile oynanırdı) oynanır. İki kişilik bir oyundur. Teker teker taşlar oynatılır. Sırayla oynanır. Taşlar ileri geri, sağa sola kaydırılıp çizgilerin kesişme yerine koyulur ve amaç kendi taşlarını aynı hizaya getirmektir. Getiren sayı alır. Tekrardan oyun başlar ve sürer (KK-76).

---

³ Uygur Türklerinde bu oyuna "saka oyunu" adı verilir. Oyun, çocukların en sevdiği oyunlardan biridir. İki gruba bölünen çocuklar tarafından düz bir yerde şeftali, kayısı çekirdeği ya da küçük ceviz ile oynanır. Düz bir çizgi üzerinde her bir adıma iki çekirdek veya ceviz konur. Buna "gen" adı verilir. Daha sonra sıra ile gene doğru bakılarak "saka" yuvarlanır. Atılan saka genlerden birine değerse aynı oyuncu saka atmaya devam eder. Bu şekilde genlerin hepsine vurursa oyunu o kazanmış olur. Eğer saka genlerden birine değmezse, yuvarlanıp durduğu noktada bırakılır ve sıra diğer oyuncuya geçer. Bu şekilde devam eden oyunu genlerin hepsini alan oyuncu kazanır (Uygur Halk Oyunları, 2006: 88-89; Serbest, 2019: 110).

5.1.2. Topla Oynanan Oyunlar

5.1.2.1. Yakar Top/Ortada Sıçan

Modern adı yakar top olsa da gelenekselde ve halk ağzında en çok kullanılan adı ortada sıçandır. Oyunu oynayabilmek için en az dört kişi gereklidir. Genellikle kalabalık oynanmaktadır. Oyuna başlamadan sayışmaca ya da aldım verdim gibi daha önceden bahsedilen gruplara bölünme yöntemlerinden biri kullanılır. Eşit sayıda ekip oluşturabilmek için çift sayıya sahip oyuncu sayısı olması daha iyidir. Oyunun sınır çizgileri belirlenir. bir de oyunun tam orta alanı işaretlenir. Oyunu oynayabilmek için bahçe, aracın geçmediği bir yol gibi geniş alan gereklidir.

Oyuna başlarken yazı tura, hangi elimde, taş kağıt makas gibi önceden bahsedilen yöntemlerden biri kullanılarak hangi ekibin ortada başlayacağı belirlenir. Belirlenen ekip ortada işaretlenen çizgide yatay bir hizada sıralanır. Diğer ekip ise iki sınır çizgisine bölünerek yerleşir. Top sınırdaki oyunculardan birindedir. Oyunun hedefi ortadaki herkesi vurabilmektir. Topu atan kişi ortadan birini hedef alır. Ortadaki kişiden birini vurabilirse vurulan kişi elenir ve kenarda ekibini izlemeye devam eder. Top karşı sınırdaki kişilere geçer ve o taraftan da aynı şekilde hedef alınarak ortadaki kişiler vurulmaya devam eder. Ne kadar seri top atılırsa o kadar ortadakilerin kaçması ve bir öne bir arkaya dönmesi zorlaşır (KK-132).

Atılan top havadan atılıp yere değmeden ortadaki kişilerden birinin kucağına ya da eline tutar vaziyette denk gelirse o kişi bir can kazanmış olur. O canla isterse kenarda bekleyen elenen arkadaşlarından birini oyuna tekrar dâhil ederek ya da kendi vurulduğunda elenmemek üzere kullanabilir. Bu nedenle toplar oyuncunun karpuz tutar gibi tutmasına izin verilmeyecek seviyede ve ivmede atılmalıdır (KK-133).

Ortada tek bir oyuncu kalınca top toplam on kez atılır. Her bir atışta geri sayım yapılır. Son oyuncu on kez vurulmazsa tüm ekip arkadaşlarını kurtarmış olur ve tekrar ortada oynamaya devam ederler. Eğer on kez atılan toplar arasında vurulursa sıra topu atan oyunculara geçer ve bu sefer onlar ortada oynarlar (KK-141).

Ortada kalan oyuncu on kez atılan toplar esnasında “çorba karıştırma” denilen daire çizerek toptan kaçma yöntemini kullanmamalıdır. Böyle bir durumda vuran oyuncu ekibinden “çorba karıştırıyorsun sayılmaz” diyerek tepki gelebilmektedir. Aynı zamanda son oyuncu ortada oynarken kenarda bekleyen ekip arkadaşları onu gaza getirmek ve motive etmek amacıyla tezahürat yapmaktadır. Başarıyla sonuçlandığında ise ekip ruhu oluşturarak sarılma gerçekleşir (KK-132).

5.1.2.2. Çift Kaleli Yakar Top

Çift kaleli yakar top, normal yakar topa göre daha kalabalık oynanmaktadır. Çift kaleli yakar topta oyuncular öncelikle sayışmacalardan yararlanarak iki gruba ayrılır. Ayrılan her iki grupta kendi içerisinde kaleci veya kalecilerini belirler. Genellikle 1-3 kişi arasında kaleci belirlenir. Oyun geniş bir alanda oynanmaktadır. İki grubun da öncelikle kale çizgileri belirlenir. Daha sonra oyun alanının tam ortasına bir çizgi çekilir. Bu gruplar arasında sınır çizgisidir. Alanın bir tarafı bir ekibe bir tarafı da diğer ekibe aittir. Her alan da kendi arasında tekrar ortadan çizilir. Bu çizgi ise ortada vurulmak üzere bekleyecek olan oyuncuların çizgisidir (KK-132).

Oyuna ilk başlayacak olan ekip “yazı tura” gibi bir yöntemle belirlenir. 1. Ekibin kalecisi karşı kale çizgisine, 2. ekibin kalecisi de diğer karşı kaleye geçer. Orta çizgilere de oyuncular yerleşir. Kaleci önünde duran rakip ekibin oyuncularını vurmakla görevlidir. Her atıştan sonra top karşı kaleciye geçer. Hangi ekipte tüm oyuncular tamamen vurulursa o ekip kazanır (KK-135).

Normal yakar topta olduğu gibi burada da havada topu yakalayarak can kazanma vardır. Oyuncu bu canı isterse kendine hak olarak ya da yanan bir arkadaşını oyuna dâhil ederek kullanabilir.

İki ekip arasında çizilen sınır çizgisine basan oyuncu yanmış sayılır ve dışarı çıkar. Aynı zamanda kale çizgisini de aşan kaleci topu atmış sayılır ve karşı kaleciye göndermek zorunda kalır (KK-132).

5.1.2.3. İstop

İstop topla oynanan bir oyundur. Bir kişi ebe seçilir. Ebe oyun içerisinde istediği bir kişinin adını söyleyerek topu havaya fırlatır. İsmi söylediği kişi topu havada yakalarsa ebe olmaktan kurtulur ve aynı ebe tekrarlar. Havada yakalayamazsa yeni ebe olur (KK-132, KK-133, KK-135).

5.1.2.4. Renkli İstop

Renkli istopta bir ebe belirlenir. ebe topu havaya atarken bir renk söyler. Diğer oyuncular o renkle bir obje bulmaya çalışır. Objeyi bulan objeyi tutmak, temas etmek zorundadır. Rengi bulamayan yeni ebe olur (KK-132, KK-133).

5.1.2.5. Top Sektirme

Topu yere düşürmeden sektirilen sayıya bakılır. En çok top sektiren kazanır (KK-133, KK-135).

5.1.2.6. Toplu Saklambaç

Top ortada durur ve ebe seçilen kişi topa vurur. Ebe topu atığı yere gidip topu alana kadar herkes saklanmak zorundadır. Daha sonra ebe saklanan kişilerin saklandıkları yerde gördükten sonra ismini yüksek sesle bağırıp gelip topa üç kere dokunarak sobeler (KK-133, KK-135).

5.1.2.7. Dokuz Aylık

Yuvarlık bir çemberde voleybol oynanır. Topu her karşılayamayan 1. aylık diye sayar. Herkesin kendi düşürme sayısı sayılmaya devam eder. 9 kere düşüren 9 aylık olur ve oyundan çıkar (KK-135).

5.1.2.8. Lastik Top Oyunu

Küçük lastik topu sektirerek tekerlemesi söylenir (KK-77). “1-2-3 buçuk, 4-5-6 buçuk, 7-8-9 buçuk, 10 buçuk diye tekerlemesi vardır (KK-78, KK-133).

5.1.3. İple ve Lastikle Oynanan Oyunlar

5.1.3.1. İp Çekme/Halat Çekmece Yarışı

Halat çekme yarışı kalabalık oynanan bir oyundur. İkiye ayrılan ekipte halatın bir ucundan bir grup diğer ucundan da öbür grup çeker. Kim diğer ekibi çekmeyi başarırsa o kazanır (KK-132, KK-150).

5.1.3.2. Tek Kişilik İp Atlama

Tek kişi ip atlarken tekerlemeler eşliğinde oynanır.

5.1.3.3. Grup Olarak İp Atlama

Eskişehir yöresinde tespit edilen, ip atlamada söylenen tekerlemeler şunlardır:

İki kişi ipin ucundan tutar. İpi çevirmeye başlarlar. Diğer oyuncular dönen ipin altına girerek atlamaya çalışır. Bu sırada:

Laleli Belkıs

İçeriye gel kız

İp çok cansız

Dışarıya çık kız

Diyerek ipten çıkar. İpin altına giren oyuncu ipe basmadan çıkarsa atlamaya devam eder.

Denizde dalga

Hoş geldin abla

Eteğini topla

Rahat otur abla

Etek, piliz, İngiliz, turist

Kadın polis (KK-74).

Diye tekerleme söylenerek atlanır. Hareketleri yapıp yere çökmek gerekir. Bunları yapamayan oyuncu yanar.

İsveç Norveç Danimarka

Belçika Belçika Hollanda.

Türkiye'nin Başkenti Ankara.

Ankara Kızlar Lisesi.

Eteğimin pilesi

Ay çok mersi çok mersi (KK-74).

Çatlak patlak

Çek dostum çek

Yus yuvarlak

Arabanı yoldan çek

Kremalı börek

Çek Çek amca

Sütlü çörek

Burnu kanca

Al sana benden bir tabanca	Altıcık, yedicik, sekizcik,
Tabancanın yarısı	Dokuzcuk, oncuk
Doktor beyin karısı	Mavi boncuk
Bircik, ikicik, üççük, dörtçük, beşcik	Tembel çocuk (KK-74).

Dolmuş dolmuş 1. dolmuş

Dolmuş dolmuş 2. dolmuş

Dolmuş dolmuş 3. dolmuş

.
. .
. .

Bu dolmuş çok dolmuş (KK-74).

5.1.3.4. Salıncak/Salıncak Sallama

Salıncak çok eskilere dayanan bir oyun aracıdır. Ağaca veya eve kurulabilen, parklarda hazır olarak bulunabilen bir oyundur (KK-132, KK-149).

5.1.3.5. Çinçançon

Çinçançon oyunu için en az dört kişi gereklidir. Genellikle 4-10 kişilik bir ekiple oynanır. Öncelikle oyun için halat ya da ip atlamak için ayarlanmış bir ip gereklidir. İpin uzunluğu normal bir ip atlama ipinden biraz daha uzun olmalıdır. Oyun için öncelikle iki kişi ipi tutmak üzere ebe olarak belirlenir. bu kişileri belirlemede sayışmacalardan yararlanılır.

Ebe kişiler ipi ikiye katlar. Kıvrılmış yerinden bir kişi, iki ucunun bir araya gelmiş yerinden de diğer kişi tutar. İpi her iki elleriyle tutarak “çin-çan-çon” deyip üç kerede bambaşka bir şekle sokarlar. İpin aldığı yeni şekilde ebelerin bir kolu diğerine göre daha yukarı konumlanmalıdır ki, ip diğer oyuncuların üzerinden atlamasına uygun olmasın. Oyuncular sırasıyla bu ipe değmeden ipin altından, üstünden ya da arasından geçmeye çalışırlar. İpe değen oyuncu elenir. Bir sonraki turda ebelerden

biri o olacaktır. İkinci bir kişi ipe değene kadar tur devam eder. İki kişi yanınca yeni ebelerle oyuna devam edilir (KK-132, KK-149, KK-150).

5.1.3.6. Kavurma

Kavurma ekiple oynanan ip atlama oyunlarından biridir. Kavurmada amaç en hızlı bir biçimde çevrilen ipte ayağın takılmadan atlamaya devam edebilmektir. Kavurma için ipe tek tek dâhil olunabildiği gibi birden fazla kişi aynı anda da dahil olabilmektedir. Bu durumda ipe ilk takılan elenir.

5.1.3.7. İpin içinde Kör Ebe

Normal kör ebeden farklı olarak yuvarlak çevrilmiş bir halatın içinde oynanır. Halat sınırdır.

5.1.3.8. Ele İp Geçirme Oyunu

Ele ip takılır, parmaklar aracılığıyla şekiller yapılır. Karşıdaki başka şekil yaparak alır. Dolaşırsa ve şekli bozarsa kaybeder (KK-78).

5.1.3.9. Dilim Ekmek Kimseye Vermem

Dilim Ekmek Kimseye Vermem oyunu en az dört kişiyle oynanmaktadır ama genellikle daha kalabalık kişi sayısı tercih edilir. Dış mekânda oynanan bir oyundur. Kız erkek karışık oynanır. Halat bir ip gereklidir. Oyuncular arasından ipi tutmak için iki kişi ebe olarak seçilir. Ebeler ipi karşılıklı olarak yere çöküp gergin bir şekilde yerden az yüksek olacak şekilde tutarlar. Oyuncular sıraya girer ve sırayla ipe değmeden atlarlar. Atlarken ilk turda “bir dilim ekmek kimseye vermem” diye bağırlar. Birinci tur tamamlanınca ebeler ipi yerden biraz yükseltir. Oyunlar “iki dilim ekmek kimseye vermem” diyerek oyuna devam eder. Her turda hem ipin yerden yüksekliği artar hem de oyuncular saydığı sayıyı arttırır. Oyunculardan hangisi ipe takılırsa o kenara geçer. İkinci elenenden sonra yeni ebeler elenen kişiler olur ve yeniden oyun başa sarar (KK-132).

5.1.4. Bilye/Misket/Çekirdek ile Oynanan Oyunlar

5.1.4.1. Bilye/Misket

Mahallede herkesin bir avuç bilyesi olur. İçlerinden bir tanesi de atış yaptığı özel bilyesidir. Onu diğerleriyle karıştırmaz. Bir yere bilyeler dizilir. Herkesten

alınan bilyelerden karışıktır. Başlangıç noktasından atış bilyesiyle vurulan bilyeler kazanılır (KK-133).

5.1.4.3. Tın Tıkıç Tunç

2 oyuncu ile daha çok erkek çocukların açık alanda oynadıkları bir oyundur. Çocukların daha önce toplamış oldukları zeytin çekirdekleri oyun malzemesi olarak kullanılır. Toprak bir zemine beş santimetre çapında bir çukur kazılır. Oyunda amaç, en fazla üç denemede zeytin çekirdeğini kazılan çukura sokmaktır. Oyunda ilk oynayacak kişi, beş tane zeytin çekirdeğini çıkararak kazılan çukurun yakınına dağıtarak atar. Zeytin çekirdeğinin birini eline alarak tın diyerek birinci, tıkıç diyerek ikinci ve tunç diyerek üçüncü hamlede çekirdeğini çukura sokmaya çalışır. Eğer zeytin çekirdeği çukura girmezse karşıdaki kişinin olur. İlk atılan beş zeytin çekirdeği bittikten sonra diğer kişi kendi çekirdeklerini çıkarır ve oyuna devam eder (Girmen, 2012: 266).

Tun Tıkıç Tunç oyunu günümüzde adının zeytin çekirdeği diye hatırlandığı bir oyundur. Oyunda kullanılan tın, tıkıç, tunç kelimeleri unutulup çukur kurallarıyla oyun hatırlanmaktadır (KK-134).

5.1.4.4. Kayısı Çekirdeği

Kayısı yenilince çekirdekleri toplanır. Toprağa çukur kazılır. Çekirdekler sırayla parmakla fırlatılarak çukura atmaya çalışılır (KK-141).

5.1.5. Kâğıt Kalem ile Oynanan Oyunlar

5.1.5.1. İsim-Şehir Oyunu

İsim-Şehir oyununda öncelikle kâğıt ve kalem bulunması gerekir. En az üç kişi ile oynanmaktadır. Her oyuncu elinde bulunan kâğıdı yatay bir şekilde kullanarak sütunlar halinde kâğıda isim, şehir, hayvan, bitki, eşya ve puan yazmaktadır. Başlanacak olan harfin belirlenebilmesi için bir kişi alfabeyi içinden saymaya başlar ve diğer bir oyuncu ona dur der. İçinden sayarken durduğu harf hangisi ise oyunda başlanacak harf o olur. Seçilen harf ile başlayan örnekler tabloda bulunan isim, şehir, hayvan, bitki, eşya için her oyuncu tarafından bulunur. Diğer oyunculara göstermeden yazılmalıdır. Oyunda amaç herkesten farklı olanı yazmaktır. Yazma süresinde sona bir oyuncu kaldığında ondan geriye doğru sayılır ve o süreç

içerisinde tamamlaması beklenir. Tamamlayamazsa eksik kalan sütunlarında sıfır puan alır.

Oyuncular sırayla yazdıkları ilk sütunu söyler. Aynı örneği yazanlar beşer puan alırken farklı örnekler yazanlar onar puan alır. Puanlar yazılan örneğin hemen üstüne not alınır. Sırasıyla diğer sütunlar için de aynı işlem uygulanır. Sonunda her oyuncu kendi puanını toplayarak puan sütununa yazar. Alfabeden harf seçimi aynı uygulamayla devam ettirilerek oyun sürdürülür.

Alfabeden harf seçimi sesli olarak hızlı saymayla da yapılabilir. Yine burada da bir kişi dur demelidir. Aynı zamanda alfabenin sırasını bozmadan da “A” harfiyle başlayıp devam ederek de oynanabilmektedir. Türkçede “Ğ” sesi ile başlayan bir kelime bulunmadığı için o harf atlanarak devam edilir (KK-132, KK-164, KK-144).

5.1.5.2. Hırsız-Polis

Hırsız Polis oyunu iki farklı şekilde oynanabilmektedir. Oyunlar ve kuralları birbirinden bağımsız ama adlandırmaları aynıdır. İkisi de kâğıt ve kalem kullanılarak oynanır.

Birinci hırsız polis oyunu en az iki kişi ile oynanır. İki den fazla kişi varsa roller de kişilere göre ayarlanır. İki kişilikte biri hırsızken diğeri polistir. Kareli bir A4 kâğıdı üzerinde oynanır. Oyuncular bir de yanına kalın bir kitap alır. Kâğıdın sağ alt köşesi hırsızın sol üst köşesi de polisin olur. Birden fazla kişi ile oynandığında da oyuncular hırsız veya polis olarak köşeye yerleşir. Oyuna hırsız hamle yaparak başlar. Hamlesi için önüne aldıkları kitaptan rastgele bir sayfa açar. Sayfa numarasının son rakamı kadar kare kutucukların her bir birim çizgisini sayarak ilerler. Hırsızın amacı polisin de aynı uygulamayla ilerlerken kendisiyle kesişmemesidir. Bir yerde kesişene ya da hırsız yakalanmadan polisin başlamada noktasına varana kadar oyun devam eder. Hırsız polisin başlama noktasına varırsa kazanır yoksa yakalanarak kaybeder. Oyun kalabalık oynanıyorsa da genellikle hırsız sayısı daha az polis sayısı daha fazla tutulur. Eşit olarak da ayarlanabilir (KK-132, KK-135, KK-145).

5.1.5.3. Kim Kiminle Nerede Ne Yapıyor?

Kim Kiminle Ne Yapıyor oyunu için bir sayfa kâğıt ve kalem yeterlidir. Oyun dört kişiyle oynanmaktadır. Bir kâğıdın üzerine sütunlar halinde olacak şekilde kim-kiminle-nerede-ne yapıyor şeklinde yazılır. 1. oyuncu “kim”, 2. oyuncu “kiminle”, 3.

oyuncu “nerede”, 4. oyuncu “ne yapıyor” sütununa yazacaktır. Bu sıralamada yer alan oyuncular sayışmaca ile ya da kendi aralarında karar verdikleri şekilde ayarlanabilir. Sırası gelen oyuncu kendi bölümüne yazar ve diğer kişinin yazdığını görmemesi için kâğıdı katlayarak diğerine verir. En son oyuncu da yazacağı bölümü doldurduktan sonra katlanan kâğıt açılır ve cümle olarak bir bütün halinde okunur. Ortaya çıkan cümlede kullanılan kelimeler genellikle oyuncular arasında tanınan kişiler ve tanınan yerlerden yararlanılarak yazılmaktadır. Bu sayede ortaya komik ve eğlenceli cümleler çıkar (KK-132, KK-150).

Bu oyun daha çok ortaokul ve lise öğrencileri tarafından oynanmaktadır.

5.1.5.4. S.O.S/ K.E.K/ Tic Tac Toe Oyunu

Kâğıtla oynanan oyunlar arasında okulda, evde herhangi bir mekânda kız-erkek fark etmeksizin oynanabilen bir oyun olan ve en çok “S.O.S” adıyla tanınan bu oyun “K.E.K, X.OX, OMO” adlandırmalarıyla da bilinmektedir. Daha fazla türetme de yapılabilir.

S.O.S oyunu kâğıt üzerinde oynanan iki kişilik bir oyundur. Kâğıdın üzerine istenilen birim kare sayısında alan genişliğine sahip bir kare çizilir. İçerisine harf yazılabilecek genişlikte birim kareler hazırlanır. Oyunculardan biri “S” veya “O” harfinden birini yazarak başlar. Başlayışı yapacak olan oyuncu da yazı tura ile belirlenebilir. Bir diğer oyuncuya sıra geçer ve o da istediği harften birini bir kareye yazar. Oyundaki amaç “SOS” kelimesinin yan yana ya da alt alta denk getirerek yazılmasıdır. Mesela; “SO” harfleri yan yana veya alt alta iken diğer oyuncu “S” harfini yanına ekler ve “SOS” yazarsa ilk puanı alır. Ya da “S-boşluk-S” olduğunda ortaya “O” harfi ekleyerek “SOS” yazabilir. Karşı rakibin “SOS” yapabilmesine izin vermeden hamle yapmak önemlidir. Bütün kareler tamamlandığında kimin puanı daha yüksek olursa oyunu o kazanır (KK-135).

5.1.5.5. Hımbıl

Hımbıl dilimizde bir sıfat olarak kullanılmaktadır ve tam olarak denk geldiği anlamları şunlardır: Hiçbir işe eli varmayan, uyuşuk, tembel, zavallı, güçsüz, budala (URL-38).

Hımbıl oyunu en az üç kişi ile oynanmaktadır. Sınıfta ve evde oynaması en çok tercih edilen oyunlardandır. Oyun için kâğıt ve kalem yeterlidir. Oyuncular bir masa etrafında ya da yerde oturup yuvarlak oluşturarak oynayabilmektedir. Kişi

sayısı kadar her kişinin ismi ya da seçtiği kelime yazılır. Genellikle isimler tercih edilmektedir. Mesela dört kişiye herkesin ismi dörder kez yazılır. Yazılı kâğıtlar orda katlanarak karıştırılır. Karışım sonrası herkes dörder kâğıt seçer. Kâğıtları kimseye göstermeden açar. Oyunun amacı elinde dört tane aynı ismi bir araya getirebilmektir. Bunun için elinde en az sayıda bulunan isimli kâğıdı sağ tarafındaki arkadaşına verir. Bu kişi de elinde bulunan fazla gördüğü ismi sağındaki verir. Böyle böyle oyun döndürülür. İlk dörtlü ismi tamamlayan hımbıl diye ortaya elini koyar. Diğer oyuncular da hızlı bir şekilde “İkiyim”, “üçüm”, “dördüm” diye üst üste ellerini koyarlar. Sıralama bu şekilde not alınarak el devam edilir (KK-132).

5.1.5.6. Sözcük Bulma

Bulmaca sayfalarında çocukların keyifle çözdüğü kelime avıdır. Yukarıdan aşağıya ve soldan sağa kelimeler bulunur (KK-149).

5.1.5.7. Sudoku

Sudoku oyunu bölünmüş karelere verilen rakamların yerleştirildiği lineer beceri gerektiren bir tür bulmacadır. Sudoku oyununun farklı zorluk dereceleri vardır ve buna göre kare sayısı dolayısıyla yerleştirilecek rakam sayısı değişiklik gösterir. Matematik değil mantık gerektiren bir oyundur (Ardahan ve Altunpınar, 2018: 227).

Sudoku şekil, simge, renkler ve sayılarla oynanabilir. Hepsinde temel kural aynıdır. Sudoku 4'lü, 6'lı, 9'lu olabilir. Dörtlü olduğunda her satırda, sütunda ve hücrede 1'den 4'e kadar rakamlar, 6'lı olduğunda her satırda, sütunda ve hücrede 1'den 6'ya kadar rakamlar, dokuzlu olduğunda her satırda, sütunda ve hücrede 1'den 9'a kadar rakamlar bir defa kullanılır (Ardahan ve Altunpınar, 2018: 227).

Sudoku en az ilköğretim seviyesinde toplama işlemini öğrenmiş çocukların oynayabileceği nitelikte bir oyundur. Öğretmenler tarafından da tavsiye edilerek başlanır (KK-132).

5.1.5.8. Tuzluk Oyunu

Kâğıttan tuzluk yapardık. İçine hemşire, doktor, zeki, aptal, sümüklü vs. gibi şeyler yazılır. Sayı söyler karşıdaki ne çıkarsa bahtına diye oynanır (KK-78).

5.1.6. Çivi ile Oynanan Oyunlar

5.1.6.1. Ceviz Oyunu

Divânü Lugâti't-Türk'te ceviz oyunu ile ilgiyi bilgiye “atış” ve “eteçlik” sözcüklerinin açıklamasında rastlamaktayız. Divânü Lugâti't-Türk'te atış, “çocukların ceviz oynadığı çukur” (Atalay, 1998a: 52) olarak tanımlanırken eteçlik, “ceviz oynamak için çukur açılmış olan yer” (Atalay, 1998a: 151) olarak tanımlanmıştır. Yapılan tanımlarda atış ve eteçlik, çocuklar tarafından oynanan ceviz oyununun oynandığı çukur, olarak geçmekte olup Divânü Lugâti't-Türk'te ceviz oyununun oynanışına dair bir bilgi mevcut değildir (Serbest, 2019: 107). Ancak “Osmanlı dönemine gelindiğinde cevizin yani ‘koz’ un çukura konulmasıyla oynanan oyuna dair bir beyit karşımıza çıkar. Aşağıdaki beyitte çukura koz koyma oyunu oynayan çocukların, kozların üçünü birden çukurun içinde bir araya getirişinde sevinmeleri, bu oyunda kazanmış oldukları başarıya işaretir (Kaplan ve Poyraz, 2010; Kars, 2016: 131):

Koz oynar çukuruna koymaca gâhice bir sıbyân

Üçün yeri düşerse ger olur mesrûr gördün mi (TİRSÎ)” (Kaplan ve Poyraz, 2010; Kars, 2016: 131).

Uygurlar bu oyuna “yañak sokuşturuş” oyunu veya kısaca “yañak oyunu” demektedir. Yañak oyunu çoğunlukla Ramazan ve Kurban Bayramlarında erkek çocuklar tarafından oynanmaktadır. Oyuna ilk önce kimin başlayacağı oyuncular tarafından belirlenir. Cevizleri koymak için yere çukur kazılır. Bu çukurun on metre kadar uzağına atış yapılacak kişinin duracağı bir daire çizilir. Kazılan çukur ile atışın yapılacağı dairelerin sağ ve sol taraflarında izleyiciler olur. Beş tane ceviz dördü altta biri üstte olacak şekilde kazılan çukurun yanına dizilir. Atış yapan oyuncu dairenin dışına çıkmadan elindeki cevizleri sırayla atar ve üst üste dizdiği cevizleri çukura düşürmeye çalışır. Eğer atış yapan oyuncu çukurun başındaki cevizlerin hiçbirini vuramazsa çukurun yanında bekleyen kişi atış yapmak için atış dairesinin içine geçer. Diğer atış yapan oyuncu da çukurun yanına gelir. Atış yapan oyuncu cevizlerden birini vurup çukura düşürürse düşürdüğü ceviz onun olur. Kimin elindeki ceviz biterse o oyunu kaybeder (Böreyar ve Yoldaş, 1990: 106-109; Uygur Halk Oyunları, 2006: 221; Serbest, 2019: 108).

Ceviz oyunu, çok uzun olmayan bir çivi ve bozuk para ile oynanır. Oyunun amacı, çiviye yere saplayıp üzerine konulan bozuk parayı uzak mesafeden cevizleri atarak düşürmektir. Bozuk para düşene kadar atılan cevizleri, parayı düşüren kazanır (Koç, 2014: 151).

5.1.7. Mendil ile Oynanan Oyunlar

5.1.7.1. Yağ Satarım Bal Satarım

Yağ Satarım Bal Satarım oyunu dış mekânda kalabalık olarak oynanan bir oyundur. Kız erkek karışık oynanır. Genellikle ilkokul ve anasınıflarında öğretmenler tarafından da oynatılması tercih edilen bir oyundur.

Oyuncular yerde geniş bir çember oluşturacak biçimde otururlar. Sayışmacılar aracılığıyla bir kişi ebe seçilir. Ebenin eline bir mendil verilir. Ebe mendili elinde sallayarak seke seke, eğlene eğlene çemberin dışından dolanmaya başlar. O dolanırken yerde oturan oyuncular ise alkış tutarak oyunun şarkısını söylemeye başlarlar. Oyunun şarkısı:

“Yağ satarım
Bal satarım
Ustam ölmüş
Ben satarım
Ustamın kürkü sarıdır
Satsam 15 liradır
Zambak zumbak
Dön arkana iyi bak
Zambak zumbak
Dön arkana iyi bak”

Şeklindedir. Bu şarkı ebe tarafından arkası dönük oyunculardan herhangi birinin arkasına mendil bırakılana kadar tekrar edilerek devam eder. Ebenin amacı şarkıya kendini kaptıran ve mendilin bırakıldığının hemen farkına varamayacak ve koşarken onu yakalayamayacak kişiyi seçebilmektir. Çünkü mendili arkasına bıraktığı gibi ebe kaçmaya başlar. Mendili arkasına bıraktığı gibi oyuncular şarkıyı ve alkışı hızlandırıp heyecanla şu sözleri söylemeye başlar: “Komşunun evi yandı” diyerek tekrarlarlar. Mendili fark edip arkasından alan oyuncu da koşarak ebeyi yakalamaya çalışır. Ebe çemberin dışından koşarak kaçarken onu kovalayan oyuncunun yerine oturabilmelidir. Yakalanmadan oturmayı başarabilirse yeni ebe

kovalayan kişi olur. Yakalanırsa ebeliği tekrarlanır. Oyun bu şekilde sürer (KK-132, KK-135, KK-137, KK-139).

“Yağ satarım

Bal satarım

Ustam ölmüş

Ben satarım

Yağlıca bağlıca

Dayak atarım

Zambak zumbak

Dön arkana iyi bak”

Diye başka bir versiyonu da vardır (KK-134).

Gelenekselde yere oturarak oynanan bu oyun Eskişehir çocuk oyun evlerinde yere her çocuğın kendi minderinin üzerine oturmasıyla oynanmaktadır. Yuvarlak oluşturarak yere oturulur ve bir kişi ebe olarak seçilir. Ebenin eline bir mendil verilir. Ebe diğer oyuncuların etrafında dönerek mendilini sallamaya başlar ve bir yandan da herkes oyunun tekerlemesini söyleyerek tempo tutarlar. Bazı oyun evlerinde tekerlemenin dijital olarak açıldığı çocukların ise tempo tuttuğu görölmektedir. Dijitalde kayda alınan tekerlemede gelenekseldekine göre eksik yerler vardır. Tekerlemede gelenekselde “zambak zumbak dön arkana iyi bak” kısmında, oyun evlerinde ise hem bu kısımda hem de “sağa bak sola bak dön arkana iyi bak” diye farklı bir versiyonunda ebe mendili bir oyuncunun arkasına bırakıp koşmaya başlamaktadır. Arkasına mendilin bırakıldığını fark edebilmesi için de her oyuncu belirtilen bu kısımda saçını solunu arkasını kontrol etmektedir. Mendil arkasına bırakılan oyuncu ebeyi kovalamaya başlar. Kovalarken diğer oyuncular da gelenekselde “komşunun evi yandı, komşunun evi yandı” diye, oyun evlerinde ise “tavşan kaç, tavşanı tut” diye tempolu bir şekilde bağırmaktadır. Ebe boş olan mindere yakalanmadan oturabilirse yeni ebe mendil elinde olan kişi olacaktır. Eğer yerine oturamadan yakalanır ise tekrar ebe olacaktır. Her oyuncu birer kez de olsa ebe olduktan sonra oyun tamamlanmaktadır.

Tekerlemenin sonundaki değişiklik:

(Geleneksel)

(Oyun Evleri)

Komşunun evi yandı

Tavşan kaç, tavşanı tut

Komşunun evi yandı

Tavşan kaç, tavşanı tut

5.1.7.2. Mendil Kapmaca

Mendil Kapmaca oyunu ortada mendili tutacak biri seçilir. Sonra çocuklar aldım verdim ben seni yendim oyunuyla iki gruba ayrılırlar. Çizgilerden çıkış yapan çocuklar arasında mendili yakalayan yakalayamayanı mendille ebelemeye çalışır (URL-39).

Mendilin temas ettiği kişi ebelenir ve yeni ebe o olur. Oyun döngüsü bu şekilde devam eder (KK-132).

5.1.8. Oyuncak ile Oynanan Oyunlar

Oyuncak, kendisi tek başına oyunu sağlayan nesnedir. Topaçla çocuk tek başına oynayabilir; topaç, bu bakıma, bir oyuncaktır. Bebek de, çember de öyle. Ama, topaç olsun, çember olsun, ayrıca birer “oyun aracı”dır. İki çocuk topaç döndürme yarışı ya da çemberle koşu yaptıklarında, çember ve topaç oyuncaklıktan fazla bir nitelik almış olurlar. Bazı gereçler ise, halkbilimi açısından, sadece “oyun aracı” sayılırlar: bilye, aşığ gibi. Bunlar tek başına oyunu oluşturmazlar, sadece oyunda kullanılırlar. Bu son gereçlerin bir özelliğı de bazı tip oyunlarda yutulan nesne oluşlarıdır (Boratav, 2016: 283).

Oyuncak, oyun kelimesinin küçültme biçimidir. Başka birçok dillerde de böyledir. Oyuncağın önemi, çocuğın küçük yaşında büyük oluyor. Çocuk büyüdükçe oyuncağın yerini düpedüz oyun alıyor; bir çağdan sonra oyuncaklar artık sadece oyun için birer araç haline geliyor. Oyuncak, çocuğa, çocuk topluluğunun içine giremediğı çağlarında, arkadaşlık eden varlık olur. Araçlı veya araçsız oyun ise, birden fazla çocuğın katılmasını gerektiren eylemlerden meydana gelir (Boratav, 2016: 284).

Çocuk için oyuncağın modeline tam benzemesi şart değildir. Uzunca, kalınca bir değnek, hayal gücü ile “at” oluverir. Birbiri arkasına dizilen iskemleler “tren” olur. Birçok hallerde çocuğın kendisi oyuncak rolünü alır; örneğın, çocuk hayali bir

arabaya koşulmuş at olur, arabacı olan arkadaşı için de kendisi için de; böylece bu “canlı at”, “oyuncak at”ın yerini tutmuştur (Boratav, 2016: 284).

5.1.8.1. Tahta ya da Plastik At

13. yüzyıl şairi Yunus Emre çocukların oynadıkları tahtadan veya değnekten atı şiirine konu etmiştir. Şair cenaze taşınan sal ile çocukların oynadığı tahta at arasında bir ilgi kurarak, bize tahta attan haber vermektedir:

Binip ağaç atına yönelip vatanına

Kara yerin altına girmeye yatasın bir gün

Su getirirler yumağa, kefen sararlar komağa

Ağaç ata bindirirler, teneşire düştü gönül (Onay, 2000: 72; Çolak, 2009: 25).

Divan edebiyatı şairlerinden çocuk oyunlarına temas edenler olmuştur. Bu şairler çocuk oyunlarına genellikle aşk eksenindeki olaylarla bağlantılı olarak bakmışlardır. 16. Yüzyılda çocuk oyunlarını şiirlerine konu eden şairlerinden ilki Fuzuli'dir. Fuzuli, çocukların oynadığı Tahta At oyunundan bahsetmektedir. Fuzuli'nin Tahta At'tan bahseden beyti şudur:

Pehlivanlar bad-palar seğridende her yana

Tıfl hem cevlan eder amma ağaçtan atı var (Onay, 2000: 72; Çolak, 2009: 25).

16. yüzyılın şairlerinden Bursalı Cenani'nin şu beyti Ağaç At'tan bahsetmektedir:

Kadimidir hukuku bülbülün güllerle gayette

Ağaç ata bile binmişler eyyam-ı sabavette (Onay,2000: 72; .Çolak 2009: 26).

19. yüzyılın şairlerinden Seyyid Vehbi'nin şu beyti Ağaç At'tan bahsetmektedir:

Ağaç at değilse kilik-i barik

Oğlancık oyuncağı değil lik (Onay, 2000: 72; Çolak, 2009: 26).

Tahta atlar altında eklenen tahta eğikliğiyle sallanma özelliğine sahiptir. Kent kültüründe gelişen sektörün etkisiyle plastik versiyonları da çıkmıştır. Bazı ebeveynler tarafından tahtadan yapılanı sağlık açısından daha çok tercih edilebilmektedir (KK-133).

5.1.8.2. Kukla

16. yüzyıl şairi Nazmi, bir beytinde kukla oyunundan bahseder ve aynı zamanda bize bu oyunun saray çevresinde oldukça yaygın olduğunu haber verir. Bu yüzyılda oynanan çocuk oyunlarından “kukla” oyunu hakkında Edirneli Nazmi’de şu beyte rastlanır.

Edirneli Nazmi (öl. M. 1523)’nin

Donaturlar, dayaturlar gurur ile gezerler hep

Sanasun kuklalardır kaykışırılar hep (Onay, 2000: 301; Çolak, 2009: 26).

Kukla oyununun tarihi çok eski olmasına rağmen hala yaşatılan ve moda olan çizgi film karakterlerine uyarlanabilen bir oyundur. Evde bulunan malzemeler aracılığıyla bile hazırlanabilen kuklalar en kolay bulunan oyuncaklardır. Elde tutulan kukla oyuncak seslendirilerek canlandırma yapılır (KK-132).

5.1.8.3. Evcilik

Evcilik oyuncak bebek ve plastikten ya da tahtadan hazırlanmış mutfak malzemeleri ile oynanır. Çocuklar kız ve erkek fark etmeden evlilik yaşantısını taklit ederek oynamaktadır. Daha çok kız çocuklarının tercih ettiği bir oyundur. Kız çocukları bebeklerini kendi çocuğuymuş gibi benimserler (KK-132, KK-134).

5.1.8.4. Araba Yarışı

Araba yarışı hem kız hem erkek çocuklarının oynayabildiği bir oyundur ama daha çok erkek çocukları tarafından tercih edilmektedir. Eskiden tahtadan yapılan atlarla oynanırken günümüzde mekanizmalı arabalar kullanılmaktadır (KK-132).

5.1.8.5. Sipsi Çıkarmak

Kimi oyuncakların yapımı da “oyun”dur. “Sipsi çıkarmak” buna güzel bir örnek sayılır. İlkbaharda çocuklar, ağaçların dallarına su yürüdüğü zaman, ince söğüt dallarından düdük çıkarırlar. Düdüğü çıkarma, çocuğun, daha büyük arkadaşlarının yanında, bir türlü çıraklık döneminden sonra öğrendiği bir tekniktir. Sipsi çıkarılırken söğüt dalının kabuğuna bir “tekerleme” söylenerek bıçağın sapı ile vurulmak gerekir, başarıyı, aynı zamanda, bu tekerlemenin büyüklük gücüdür sağlayan. Bir tekerlemenin büyüklük gücüne başvurarak ince ağaç dallarından düdük çıkarma töresi, Türk çocukları gibi, Fransız çocuklarının geleneğinde de yaygındır. Öte yandan, XIV’üncü yüzyıldan, Kıpçak asıllı Mısırlı bir yazarın Trükler üzerine anlattığı bir efsaneye göre, onların ilk atalarından biri, kuşların seslerini taklit etmek için bir “düdük” yapmış, ilk defa; bu düdüğün adı “sıpsıg” imiş (Boratav, 2016: 283-284).

Eskişehir köylerinde daha eski yıllarında yapılan bir oyuncak ve oyundur. Ağaçlık ve bahçelik yerlerde en kolay bulunan ağaç dallarından bir eğlence oluşturulur. Farklı sesler çıkarabilmek de yetenek gerektirir (KK-134).

5.1.8.6. Topaç

Topaç genelde hayvan boynuzundan ya da ağır ağaçtan yapılan bir oyuncaktır. İki çeşit topaç vardır. İlki elle çevrilebilen topaçlardır. Diğeri, topacın etrafına sarılan ipi hızlı bir şekilde çekilerek topaç bırakılır. Ucunda ip bulunan sopa yardımıyla topacın alt kısmına vurularak topacın dönmeye devam etmesi sağlanır. Oyuncular aynı anda topaçlarını belirledikleri alanda çevirmeye başlarlar. Topacı yönlendirdikleri sopayla diğer topaçlara değdirerek onları durdurmaya çalışırlar. En uzun süre dönen topaç birinci olur (Bay ve Bay, 2020: 344).

Topacın döndüğü taban düz olmalıdır. Topacın hızını etkileyebilecek rüzgâr ve çarpma gibi etkenlerden uzak olunabilecek genişlikte bir tabana fırlatılır (KK-132).

5.1.8.7. Makartor

İplerin sarılı bulunduğu masuralarla yapılır. Özellikle ahşap masuradan güzel olur. Masuralar biriktirilir. Makaranın içinden lastik geçirilir ve lastiğin çıktığı yere düğme takılır. Karşı tarafına da bir düğme takılır. Düğmenin takılı olan bir ucuna

sopa takılır ve sopa yardımıyla tıpkı kurmalı arabalarda yapıldığı gibi çevirme işlemi yapılır. Yere bırakıldığında araba tekeri gibi hızla dönerek ilerler. Araba yarışı gibi oynanır. Kimin masurası daha ileri giderse o kazanır (KK-158).

5.1.8.8. Baloncuk Çıkarma Tüpü

Baloncuk çıkarılan bir tüp vardır. Bunun kapağına bağlı ucunda yuvarlak veya başka bir şekle sahip olabilen çubuklu halkası bulunur. Etrafı tırtıklıdır. Tüpün içinde ise köpüklü su bulunur. Köpük ve suyun kıvamı önemlidir. Az deterjan eklenmişse baloncuk yeterince istenilen büyüklüğe ulaşamaz. Tüpün içine batırılan çubuk çıkarılıp halkaya doğru üflenir. Üflendikçe halkadan dışarı baloncuk şişmektedir. Şişen balondan kiminki patlamaz ve daha uzun süre havada kalırsa o kazanır (KK-132, KK-135).

5.1.8.9. Patlangıç

Erkek çocukların atacak dedikleri sapandan önce kullandıkları ilkel silah olarak kabul edilir. Silindir şeklinde kütük parçasıdır. İçi oyuktur. İçine kendinden daha ince silindir şeklinde bir sopa sokulur. Ateşli silahlarda barutun konması gibi herhangi fırlatılacak bir şey o ince sopadan önce koyulur. Genelde meşe çekirdeği ya da zeytin çekirdeği tercih edilir. Ardından sokulan ince çubukla öne doğru sürülür ve sert bir şekilde fırlatılır (KK-158).

5.1.8.10. Stres Balonu

Balonun içerisine bir miktar talaş, un ya da nişasta koyulur ve ucu bağlanır. Üzerine istenilen yüz ifadesi çizilir. Bağlı ucuna yün iplerle saç yapılarak bebeğe benzetilir. Elinde oynarken içindeki malzeme sayesinde şekilden şekle girebilen balon yaratıcılık katmakla beraber toplumda stres atan oyuncak olarak da bilinmektedir (KK-132).

5.1.9. Çomak, Kazık, Sopa, Kemik ile Oynanan Oyunlar

5.1.9.1. Met

Met oyununu oynamak için küçük bir ağaç parçası, iki taş ve bir de değnek gerekir. İki taş, arası küçük ağacın boyu mesafesinde olacak kadar yan yana koyulur. Küçük ağaç parçası bu iki taşın üzerine yerleştirilir ve değnekle ağaç parçasının altından yukarı doğru vurulurken met denir. Karşıdaki oyuncular ellerindeki sopayla ya da sopayı fırlatarak meti vurmaya çalışırlar (Koç, 2014: 152).

Met iki grup halinde oynanır. Gruplar ortalama 5-6 oyuncudan oluşur. Met çubukları 50 santimetre boyunda ve işaret parmağı kalınlığında, en az 20-25 adet olur. Sopası da badana fırçasının sapı kalınlığında ve 60 santimetre boyunda olur. Met çubukları büyükçe bir taşın dibine koyulur. Bir grup çubukların yanında olur, bir grup da 50 metre kadar mesafe aralığında ileride olur. Çubukların yanındaki grup çubukları sopa yardımıyla diğer gruba fırlatır. Grup, fırlatılan çubuğu eliyle tutabilirse oyuncu yanmış demektir, tutamayıp yere düşerse alır, onu oyuncuya eliyle fırlatır. Fırlattığı çubuk taşın gelmişse, elindeki sopayla ölçer. Eğer sopa çubukla taşın değerse yine oyuncu yanar. Ya da sopayla fırlatılan çubuğu karşılayıp ileri fırlatırsa, fırlattığı çubukla taşın arasındaki mesafe sopa boyutunda bir, iki diye dokuz kadar sayılır. Dokuz geldiğinde “lıkız” denilir. Lıkız denildiğinde bir oyun hakkı daha kazanılır. Gruptaki her oyuncu sıra ile oynar. Hepsini yandığında gruplar yer değiştirir. Oyun böylece devam eder (KK-91).

Metin sopasıyla dokuz kadar sayılır. Dokuz gelince “dokuz lıkız” denir. Tekrar birden saymaya yine başlanır (KK-91).

5.1.9.2. Lades

Lades, akılda tutabilmek ve hafıza güçlendirmek üzere kurulan bir oyundur. Lades tutuşmadan önce tavuğun göğsünden çıkan lades kemiği alınır. “V” şeklinde olan kemiğin iki ucundan rakipler tutar ve şu maniyi söylerler:

Lades ladesim olsun mu?

Olsun!

Kara köpek kardeşin olsun mu?

Olsun!

Yerde ne var?

Çimen!

Gökte ne var?

Bulut!

Sen beni kırk gün kırk gece unut!

Maniden sonra beraber kemik kırılır ve oyun başlar. İki kişi birbirlerine bir şey verecekleri zaman alan kişi “Aklımda.” diyerek almak zorundadır. Bu kural herkes için geçerlidir. Aklımda demeden bir şey alan oyunu kaybeder. Rakibi “Aklımda.” demeden bir şey alan kişi de “Lades!” der ve oyunu kazanır. “Lades” demeyi unutursa, karşı taraf hatırlatmadan oyuna devam edebilir. Kaybeden başta belirlenen bir hediyeyi alır (KK-133).

5.1.9.3. Aşık Oyunu

Aşık, dört ayaklı hayvanların arka kemiklerinden yapılır. İki kemiğin arasında birbirini bağlayan kemiktir. Çıkartılıp, temizlenir ve boyanır. Soğan kabuğu, pancar, kına boyamada kullanılan malzemelerdir. Aşık kemikleriyle oynaması daha kolay olsun ve ağırlaşsın diye içine tel bağlanır ve kurşun dökülür. Hayvanın sağ ve sol ayağından iki farklı aşık çıkabilmektedir. Hem sağlak hem solak insanların rahat rahat oynayabilmesi için rahatlık sağlar. Aşık kemiklerinin yerini zamanla mazı yani kozalaklar almıştır. Bir sonraki evrede servi tohumu ve atkestaneleri kullanılır. Daha sonra en kolay bulunabilen cevize geçilmiştir. İç Anadolu’da kayısı çekirdeği daha çok bulunduğu için Eskişehir’de kayısı çekirdeği tercih edilmiştir. Kayısı çekirdeğinden sonra kolaya indirgeyebilmek ve bulunabilirliği sağlamak adına kibrit kutuları kullanılmıştır. En son misketler, gazoz kapakları ve tasolarla yaşatılan bir oyundur (KK-158).

Bu oyun harman yerinde ay ışığında iki grup halinde oynanır. Önce gruplar belirlenir. Bir kişi kemiği harman yerine doğru fırlatır. Kemik atılırken iki grubun da sırtı dönüktür. Kemiğin nereye atıldığına bakılmaz. Kemik atıldıktan sonra iki grup da kemiği aramaya başlar. Kemiği hangi grup bulursa kazanır. Kemiği bulan “Kemiği buldum!” diye bağırır, kemiği bulan grup kemiğin bulunduğu yerden başlangıç noktasına kadar diğer grubun sırtına biner (Koç, 2014: 149).

Divânü Lugâti’t-Türk’te oyundan bahsedilen kısım şu şekilde geçmektedir: Ol meniñ birle aşuk sürtüşdi” o, aşığı sürtmede ve düzgün hale getirmede benimle yarıştı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 294). Çık: Aşık oyununda aşığın karnı üzerine düşmesi halinde kullanılan edat; Çık turdı denir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 145; Serbest, 2019: 108).

Uygurlar arasında da varlığı bilinen ve çocukların yaygın olarak oynadığı oyunlar arasında yer alan aşık oyununun birçok çeşidi vardır. Aşık oyunu, Uygur Türklerinde genellikle misket gibi oynanmaktadır. İli bölgesinde ondan fazla çeşidi olan oyunun Uygurlar arasında çoğunlukla bilinen iki şekli vardır. Birincisi; “aşık oyununu oynayacak olan erkek çocuklar, bir çizgi çizip bunun üzerine aşıklarını dizerler. Her bir çocukta birer saka (diğer aşıklardan büyük olanı) bulunur. Çocuklar sakalarını sırayla yere atar. Hangi çocuğun sakası önce dik düşerse o çocuk oyuna başlar. Diğer çocuklar da sırayla atış yapar. Oyunda kimin aşığı belirlenen uzaklığa giderse karşı tarafın aşığını kendi sakası aracılığıyla vurup üç ayak boyu uzağa gönderirse o kişi oyunu kazanmış olur. Aşık oyununun bu şekline “üç taban” adı verilir” (Öger, 2019: 295; Serbest, 2019: 08). İkincisi; “erkek çocuklar bir daire çizip ortasına aşıklarını düz bir şekilde dizerler. Sonra dairenin merkezinden 1,5-2 metre uzaklıkta düz bir çizgi çizip bu düz çizgiyi sınır kabul edip daire içerisindeki aşıkları ellerindeki saka aracılığıyla sırayla vurmaya çalışır. Aşığı dairenin dışına vurup çıkarabilen çocuk bu aşığı alır” (Öger, 2019: 295; Uygur Halk Oyunları, 2006: 204-205; Serbest, 2019: 108). Ayrıca Uygurca’da aşık oyunu ile ilgili bazı kelimeler de mevcuttur. “Alçı” ve “dettikam” kelimeleri tespit edilenler arasındadır. “Alçı”, aşığın dört tarafından biri olmala birlikte aşığın alçı tarafı utuş (ütüş) simgesi sayılmaktadır (Necip, 1995: 8; Serbest 2019: 108). “Dettikam” ise “aşık kumar oyununda aşığı atarken söylenen söz; aşığa seslenmiş ünlem” (Necip, 1995: 99; Serbest, 2019: 108) olarak belirtilmiştir.

5.1.9.4. Çelik Çomak

Divânü Lugâti’t-Türk’te bu oyun ile ilgili bir açıklama yoktur. Fakat bir oyunu anlatırken çelik çomak oyununa değinilmektedir. Eserde bu kısım şu şekilde yer almaktadır: “Tuldi: Er topıknı adhrı bile tuldi: Adam topu çatal değnekle vurdu. Bu, bir Türk oyunudur. Şöyle oynanır: Oynayanlardan birisi oyunun kendi tarafından başlamasını istediği zaman yukarıda anlatıldığı şekilde çatal değnekle topa vurur. Bu işte kuvvetli vuran oyuna başlamış olur; çelik çomak oyununun vurmasında dahi böyle denir” (Atalay, 1985b: 22-23; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015:240; Serbest, 2019: 107).

Oyun iki takım oluşturularak oynanır. Oyunun amacı çelik denen değneği, çomak denen uzun değnek desteğiyle yerden havalandırıp uzağa fırlatmaktır. Çelik

yaklaşık 30 cm uzunluğunda ve iki üç parmak kalınlığında olmalıdır. Çomağın ise Çeliğin iki üç katı olması gerekir. Çomak çeliğe vurmak için kullanılır. Yere küçük bir çukur kazılır. Çelik çukurun üzerine konulur. Atış yapan takım çeliği çomak yardımıyla ileriye fırlatır. Rakip takım oyuncusu da fırlatılan çeliği yakalamaya ya da elindeki çomakla vurmaya çalışır. Rakip oyuncu çeliğe vurursa ya da yakalarsa atış yapmak rakibe geçer (KK-134)

5.1.10. Gazoz Kapağı ve Taso ile Oynanan Oyunlar

Gazoz kapakları koleksiyon yapıldı. Daha sonra onları yerde birbirine vurdurarak oynanırdı. Ters çeviren kazanırdı. Gazoz kapaklarından sonra tasolar çıktı. Tasolar cips paketlerinin içinden çıkar ve biriktirilirdi (KK-132, KK-133).

5.1.11. Diğer Oyun Araçlarıyla Oynanan Oyunlar

5.1.11.1. Yağlı Kayış

Yağlı kayış oyunu, oyuncular içinden seçilen bir ebe tarafından kemer saklanır. Oyuncular ebenin sakladığı kemeri bulmaya çalışır. Bulan kişi ebe hariç diğer oyunculara ceza olarak kemerle vurmaya çalışır. Kemerden kaçır ve oyunun başladığı yere dönebilirse o oyuncu kurtulur (KK-134).

5.1.11.2. Sandalye Kapmaca

Sandalye kapmaca oyunu kalabalık oynanan oyunlardandır. Kişi sayısından bir eksik olmak üzere sandalyeler yüzleri karşıya bakacak şekilde yuvarlak bir biçimde dizilir. Oyun dışından bir kişi ya da oyuna dâhil olup ebe olarak belirlenen bir kişi müzik açar. Oyuncular sandalyelerin etrafında sandalyelere temas etmeden dans etmek şartıyla yürümeye başlarlar. Müziğe dikkat etmeleri gerekir ve bir gözleri müziğin başında duran kişidedir. Çünkü o kişi dilediği zaman müziği durduracaktır. Müzik durduğu anda herkes bir sandalye kapar. Kişi sayısına göre bir tane az sandalye olduğu için bir kişi açıkta kalır ve elenir. Elenen kişi kenara geçer. Oyunun devamında her elenen kişiden sonra bir sandalye daha azaltılır. Sona iki kişi kaldığında tek sandalye vardır ve gerilim artar. Sona gelindiğinde müzik süresi daha fazla uzatılarak oyuncular arasında heyecan daha fazla arttırılır. Müzik kesilince sandalyeyi kim kaparsa oyunu o kazanır.

Sandalyeye aynı anda oturan oyuncular olduğunda hakem devreye girer. Sandalyeye oturma alanlarına bakarak kim daha fazla yeri kapladıysa o kişi kazanır.

5.1.11.3. Çuval Yarışı

Bir grup oyuncu ayaklarından çuvaları geçirir ve karşıda belirlenen hedef çizgisine başlama çizgisinden aynı anda başlayarak ilerler. Yere düşen kaybeder. Hedef çizgisine ilk varan kazanır. Bazen de hedef çizgisinden geri dönüş yapıp başlangıç noktasına gelmeleri de beklenebilmektedir.

Çuval yarışı Eskişehir kent kültüründe yer alan oyun evlerinde uyarlanarak oynatılmaktadır.

Oyun kız erkek karışık ve kalabalık oynanmaktadır. Oyun evlerinde ise katılan oyuncuların üçerli gruplara bölündüğü görülmektedir. Geleneksel olarak büyük çuvalar kullanılır ama oyun evlerinde çocukların boyuna uygun yastık kılıfı gibi büyük keseler hazırlanmıştır. Gelenekselde dış mekânda oynanırken, oyun evlerinde iç mekânda oynandığı görülmektedir. Gelenekselde herkes aynı anda başlasa da oyun evlerinde oyuna başlamadan eğitimci tarafından tüm çocuklar üçerli üçerli karışık olarak gruplandırılır. Sırası gelen grup çuvalların içine girerek bir hedef noktasından diğer hedef noktasındaki masaya kadar düşmeden ulaşır, masaya elini vurup geri başlangıç noktasına yine düşmeden varmalıdır. Bunu başarabilen oyunu kazanır ama kazanma-kaybetme duygusu verilmemesi için diğer oyuncuların da oyunu başarıyla tamamlaması beklenmektedir. Oyuna aynı anda ve eğitimcinin başla demesiyle birlikte başlanır. Tüm oyuncuların grup grup oyunu tamamlamasıyla sona erer (KK-132).

5.1.11.4. Yumurta Yarışı

Yumurta yarışı çoğunlukla piknik, festival ve okul etkinlikleri gibi ortamlarda oynanması tercih edilen oyunlardandır. Yarışa katılacak her oyuncunun bir adet tahta kaşığı ve bir adet yumurtası bulunması gerekir. Başlama çizgisi oluşturulur. Herkes yan yana dizilir ve tahta kaşığın haznesine yumurtayı yerleştirip, çubuğunu ağzına alıp dişiyle sıkı sıkı tutar. Geri sayımla birlikte belirlenen bitiş çizgisine yumurtasını düşürmeden ilk varan yarış kazanır (KK-133, KK-135).

Yumurta yarışı Eskişehir kent merkezinde açılan oyun evlerinde de sık sık tercih edilen oyunlardandır.

Geleneksel olarak yumurta kullanılsa da oyun evlerinde pinpon topu ya da pinpon topuna benzer oyuncak yumurta ile oyun işlevini sürdürmektedir. Taşınması gereken ve taşınan yumurtaları (pinpon topu) koyabilmek için de dört adet sepet ve

masalara ihtiyaç vardır. Başlangıç noktasına ve bitiş noktasına masalar ve sepetler yerleştirilir. Oyun geleneksel olarak herkesin aynı anda dâhil olmasıyla başlar ve yumurtayı düşürmeden karşıya götürüp geri getirebilen ilk kişi oyunu kazanır. Oyun evlerinde ise bu durum değişmektedir. Oyuna başlamadan ikişerli gruplara ayrılmak gerekir. Bu ayırım eğitimci tarafından karışık olarak yapılır. Sırası gelen her iki çocuk için masaya birer sepet ve içlerine aynı sayıda oyuncak yumurta (pinpon topu) koyulur. Ellerine de birer tahta kaşık verilir. Gelenekselde tahta kaşıklar ağızda tutulurken oyun evlerinde çocukların yaşının küçük olması göz önünde bulundurularak, motor kaslarının yeteri kadar gelişmemiş olmasıyla birlikte elde tutulduğu görülmektedir. Her iki çocuk da kaşığının üzerine sepetinden bir pinpon topu yerleştirir ve birkaç metre uzakta duran diğer sepetine düşürmeden götürmeye çalışır. Eğer düşürürse tekrardan başlangıç noktasına dönerek götürür. Sepetindeki yumurtaların tamamını ilk kim karşı tarafa götürmeyi başarırsa o kazanır ama oyun evlerinde bu çocuğa yansıtılmamaktadır. Diğer çocuğun da tamamlaması beklenmektedir ve izleyen diğer oyuncu arkadaşları tarafından tezahüratla moral vermesi istenir. Diğer ikili gruplar da bu şekilde yarışır ve oyun sona erer (KK-132).

5.1.11.5. Tombala

Çocukların aileleriyle birlikte oynayabildiği kâğıt üzerinde sayıların bulunduğu bir oyundur. Kâğıt üzerinde sayılar bir poşet içerisinde taşlarda yazmaktadır. Poşetten çekilen her taş hangi kâğıtta yazılıysa onun üzerine kapatılır. Elinde tuttuğu kâğıttaki sayıların hepsini ilk kapatan kazanır (KK-172).

5.1.11.6. Dart

Duvara numaralandırılmış bir şekilde yerleştirilen tablosu vardır. Süngerimsi bir yapıdadır. Ucu iğne gibi olan oklar hedefe fırlatılır. Atışa denk gelen puanlar hesaplanır (KK-163).

5.1.11.7. El Oyunu

16. yüzyılın şairi Zati (öl. M. 1546), şiirlerinde bu yüzyılda oynanan Çevgan, Topaç, El ve Kar Topu oyunlarından bahseder. Yalnız bu yüzyılda oynanan El Oyunu elde bir şeyler saklama ve bunu bulma esasına göre oynanmaktadır (Serdaroğlu, 2006: 428-429; Çolak, 2009: 26). Zati'nin oyunlardan bahseden beyitlerinden bazıları şunlardır:

Kimse evvel zülfünün görmüş değildi boyunu

Şane ile şimdi ey ömrüm ider el oyunu (Serdaroğlu, 2006: 429; Çolak, 2009: 26).

İki karşılıklı olarak oynanır. Ebe olan kişi iki avcundan birine bir şey saklar. Karşısındaki oyuncu hangi eline sakladığını bilmeye çalışır (KK-132).

5.1.11.8. Cam Kırıklı Çukur

Toprağa bir çukur kazılır. Altın kâğıtlı çikolatalar vardır. Kâğıdı altın gibidir. O ya da öyle bir altın parlak kâğıt çukurun içine yayılarak koyulur. Üstüne cam kırığı eklenir. Onun da üstü kumla örtülür. Yolda kim gelirse “5 kuruş verersen sana içinde hazırladığımı gösteririm” denir. Kum açılır ve altın kâğıdının üzerindeki cam kırıklarının güzel görüntüsü gösterilir (KK-141).

5.2. ALETSİZ OYNANAN OYUNLAR

5.2.1. Papatya Falı

Koparılan bir papatya hem çocuklar hem de genç yetişkinler tarafından bir oyuna dönüştürülebilmektedir. Daha çok kır papatyalari tercih edilse de her çeşit papatya oyunda kullanılabilir. Oyun tek kişiliktir. Oyuncu elinde tuttuğu papatyanın ortasındaki sarısına tutunan her bir beyaz yaprağını tek tek koparır. Koparıırken önce “seviyor” ile başlar. Daha sonra “sevmiyor”, “seviyor” diye diye devam eder. Sona ne çıkarsa bahtına diye eğlenir (KK-132, KK-155, KK-135, KK-156, KK-157).

5.2.2. Uğur Böceği Uçurma

Uğur böceği kişinin üzerine konduğunda uğur getireceğine dair bir inanç vardır. Bu inanç doğrultusunda uğur böceğini eline alan kişi parmağının ucuna kondurur ve aşağıdaki tekerlemeyi dile getirir:

“Uç uç uğur böceği (2 kez)

Annen sana terlik pabuç almış (2 kez)”

Tekerlemenin sonunda eğer uğur böceği uçarsa kişinin o gününün uğurlu geçeceği düşünülür. Bu tekerleme ve inanç çocuk yaşlarda öğretilir ve çocuklar arasında uğur böceği bulunca bir eğlence olarak oynanır (KK-132, KK-135).

5.2.3. Ay Dede Oyunu

Ay Dede oyunu bir çeşit elle oynanan şaşırtmaca oyunudur. Bir tekerlemesi vardır. Karşılıklı olarak söylenen soru ve cevapları olduğu için şaşırtmacalardan ayrı bir başlıkta incelenmiştir.

Tekerleme:

“Ay dede ay dede senin evin nerede?

Eskişehir’de (değişebilir)

Eskişehir’de kimin var?

Teyzem var (değişebilir)

Teyzenin kaç çocuğu var?

Üç (Değişebilir)

Bir, iki, üç”

Tekerleme sonunda hangi elin üzerinde kalındıysa o el çıkarılır. Diğer ellerle oyuna devam edilir (KK-132, KK-133).

5.2.4. İngilizi Mingili Kukiki Oyunu

Bu oyun en az iki kişi ile oynanmaktadır. Oyunculardan biri oyunun şarkısı söylemek ve sayışmayı yapmak için ebe olarak seçilir. Ebe belirlenirken de ebe seçim sayışmacalarından yararlanılmaktadır.

Tekerleme:

“İngili mingili kukiki kukiki kukiki

Yes mi no mu nomini nomini nomini

Yes mi no mu?

Yes prenses/No pinokyo” (Biri seçilerek söylenir)

Tekerlemenin sonunda hangi yumruğun üzerinde kalındıysa o yumruk elenir. Kalan yumruklarla oyuna devam edilir (KK-132, KK-135, KK-149, KK-150).

5.2.5. Şaşırtmacalar

Şaşırtmaca oyunu iki kişiyle oynanan el oyunu çeşididir. Karşılıklı olarak eller birbirine ritmik hareketlerle vurularak oynanır. Şaşırtmaca oyununda kullanılan birden fazla tekerleme vardır. En temel tekerlemesi aşağıda yer almaktadır.

Şaşırtmacalar

Şaşırana bir ceza var

Bir sağa bir sola

Şak şak

Ters düz

Verilen tekerlemede geçen her bir mısraya göre yapılan el hareketleri aşağıdaki fotoğraflarda sırasıyla verilmiştir:

Şaşırtmacalarda yararlanılan diğer tekerlemeler ise şöyledir:

Alfabe Miki fare

Ben seni saat 10 da

3 kere a a a

Köşe başında

3 kere b b b

Çin lokantasında

3 kere a

Yemeğe davet ediyorum

3 kere b

Gelmezsen küsüyorum

Alfabe

Mektubunu kesiyorum

Eteğimin pilesi

(KK-78).

Ay çok mersi

İstanbul'un parkında

Bizim orada inersin

Yıldızların altında

Annen baban sorarsa

Ben bir oğlan sevmiştim

Ah teker patladı dersin

13-14 yaşında

Arabanın tekeri

Arabaya binersin

İstanbul'un şekeri

Hop hop altın top (KK-78).

5.2.6. Aldım Verdim

Aldım verdim oyunu daha çok her oyun başında ebe seçimlerinde ve karar verilmesi gereken durumlarda kullanılır. İki kişi karşılıklı geçer ve adım alırken bir ayağını arkada kalan ayağının parmak uçlarına değdirecek şekilde birleştirerek ilerler. İlk oyuncu aldım diyerek bir adım atar. Sıra diğer oyuncuya geçer. O da verdim diyerek ilerler. Birbirlerine yaklaştıklarında gerilim artar. Kim kimin ayağına adımıyla birlikte basarsa o kazanır. Ayrıca aradaki mesafe kısaldığında gözüyle hesaplayabilen oyuncu “Aldım verdim ben seni yendim” diyerek “yendim” kelimesiyle karşı tarafın ayağına basabilirse de yener. Eğer ki, bunu dener ve basamazsa kazanan karşı taraf olur.

5.2.7. Evet-Hayır

Evet-Hayır oyunu iki kişilik oynanan bir oyundur. İki taraf da sırayla birbirlerine peşpeşe sorular sorarlar. Burada yasaklı kelimeler “evet ve hayır”dır. Bu iki kelimeden biri ile cevap veren oyunu kaybeder. Sorular ne kadar seri sorulursa karşı taraf o kadar refleksle cevap verecektir ve evet-hayır deme olasılığı artacaktır (KK-132, KK-133, KK-134, KK-135, KK-151).

5.2.8. Kelime Türetme

Kelime türetmece en az iki kişi ile oynanmaktadır. Oyun bir kişinin kelime söylemesiyle başlar. Söylediği kelimenin son harfinden yeni bir kelimeyi diğer oyuncu söyler. İki kişilik oynanıyorsa karşılıklı olarak türeterek gidilir. Kalabalıkça sırayla oyun döner. Kelime türetemeyen elenir. Kalabalıkken daha keyiflidir. Sona kalan kişi oyunu kazanır. Kelime türetmecede bir kez söylenen kelime tekrar söylenemez. Ayrıca oyunu zorlaştırma adına bir konu sınırlandırması getirilebilir. Mesela sadece “kişi isimleri”, “hayvan türleri”, “bitki türleri”, “Şehirler” vb. bir sınırla oyun daha da zorlaşır (KK-132, KK-135, KK-155, KK-159).

5.2.9. Aç Kapıyı Bezirgân Başı

Kalabalık oynanan bir oyundur. Ebeler seçilir. Ebe seçilen kişiler kendilerin (meyve adı, sebze adı, çiçek adı gibi) isimler seçerler. Ebe olan kişiler karşılıklı bir şekilde el ele tutuşurlar. Ve bu oyunun tekerleme türünden şarkısını söylerler. Ebeler dışında kalan kişiler, ebelerin kollarının altından sıra sıra geçer. Şarkı bittiği zaman ebe olan kişiler diğer oyuncuları kollarının arasında sıkıştırır "bir sıçan, iki sıçan, üçüncüsü deliğe kaçan" der ve yakaladıkları üçüncü kişinin kulağına seçtikleri isimlerin ne olduğunu sorarlar. Üçüncü kişi seçtiği varlık adına göre o ebenin arkasına geçer. Oynayan bütün oyuncular ebelerin arkasına sıra olduğu zaman oynanan yerdeki alana bir çizgi çekilir. Ebeler arkalarındaki oyuncularla birlikte çizilen çizginin yanlarına dizilirler. İki grup oluşmuş olur ve bu oyuncular birlerini çekmeye çalışır. Çizgiyi hangi grup geçerse o oyunu kaybeder (KK-132).

Oyunun şarkı sözleri;

Aç kapıyı bezirgânbaşı, bezirgânbaşı.

Kapı hakkı ne verirsin, ne verirsin?

Arkamdaki yadigâr olsun, yadigâr olsun (KK-132).

5.2.10. Kutu Kutu Pense

Kutu kutu pense okul öncesi dönemde oynanan oyunlardandır. Bir çocuk yeni yürümeye ve konuşmaya başladığı andan itibaren ilk öğrendiği oyunlar arasındadır. Oyun en az iki kişi ile oynanmaktadır ama daha çok bir grup çocuk ile oynanır. Çünkü bir çember oluşturup el ele tutuşarak oynanır. Hem evde hem de dış mekânda oynanabilmektedir. El ele tutuşan çocuklar dönerken şu tekerlemeyi dile getirirler:

Kutu kutu pense

Elmamı yerse

Arkadaşım “.....” (Bu boşlukta bir arkadaşının adını söyler.)

Arkasını dönse” (KK-132).

Tekerlemenin sonunda ismi söylenen kişi çemberin içine dönükken dışına doğru döner ve yine el ele tutuşarak dönmeye devam eder. Sırayla hem içe hem öne oyuncuların dönmeleri tekerleme eşliğinde dile getirilerek oyun devam eder.

5.2.11. Birdir Bir

Oyunun başında bir ebe belirlenir. Ebe öne eğilerek elleriyle dizlerini tutar. Diğerleri de birkaç metre arayla sıra oluşturur. Oyuncular sırayla koşarak eğilmiş duran ebenin üzerinden ellerini sırtına bastırıp bacaklarını açarak atlarlar. Atlarken de sırayla oyunun tekerlemesi söylenir:

“Birdirbir,

İkidir iki, olur tilki,

Üçtür üç, yapması güç,

Dörttür dört, kuş gibi öt,

Beştir beş, aldım bir eş,

Altıdır altı, yaptım kahvaltı,

Yedim yedi, elim sırtına değdi, sekizim seksek,

Dokuzum durak” (KK-133).

5.2.12. Saklanbaç/Saklambaç/Sobi/Simmeç

Saklambaç gece ayrı, gündüz ayrı oynanan bir oyundur. Gecesi “görmek”, gündüzü “kaçmak” suretiyle oynanır. Gece oynanan saklambaçta, saklanan oyuncular ebeye “Gel, gel! diye bağırır ve gizlenirler. Ebe saklanan oyunculardan birini gördüğü an oyun, biter. Gündüz oynanan saklambaç oyunun da ise ebenin kaçan oyunculardan birini yakalaması gerekir. Eskiden bu Bardakçı köyünde saklambaca “sobi”, Han ilçesinde ise “simmeç” denir (Koç, 2014: 154).

Divânü Lugâti’t-Türk’te “akşamleyin çocukların oynadıkları bir oyun” (Atalay, 1985c: 243; Serbest, 2019: 108) olarak ifade edilen karagün oyunu, sadece bir yerde geçmekte olup saklambaç oyunu ile benzerlik göstermektedir (Serbest, 2019: 108).

Eski Uyurca’da “békiti bökiti” olarak adlandırılan oyunun “ata nek” olarak adlandırılan çeşitleri de bulunmaktadır. Oyun, Uygur çocukları arasında gece ve gündüz oynanmaktadır. Ayrıca oyunda hızlı hareket edilmesi gerektiğinden dolayı oyunu daha çok erkek çocuklar oynamaktadır. En çok 5-6 veya 10 kişiyle oynanan

oyunda, bir kale seçilir. Bu kale genelde ağacın etrafıdır. Oyunda çocuklar iki gruba ayrılır, bir grup saklanırken diğer grup ağacın yanındaki kalede arkasını dönüp onların saklanmasını bekler. Saklanan grubun ayak sesleri kesildikten sonra kaledeki grup saklanan oyuncuları aramaya başlar. Kaledeki gruptan biri saklananlardan birini görürse kaleye gelerek “ata nek” diye bağırır ve o kişi saklandığı yerden çıkar. Ayrıca saklanan gruptan biri de diğer gruptan önce kaleye gelirse o da “ata nek” diye bağırır. Oyun bu şekilde devam eder. En sona kalan kişi kaledeki grupta yer alanlardan biri tarafından görülürse, diğer oyunda kaleye saklanan grup geçer. Eğer kaledeki gruptan önce kaleye gidip “ata nek” diye bağırırsa kaleye yine kaledeki grup geçer (Böreyar ve Yoldaş, 1990: 87-89; Serbest, 2019: 109).

Gelenekselde oyun hem dış hem iç mekânda oynanabilmektedir ama daha çok dış mekân tercih edilmektedir. Oyun evlerinde ise iç mekân kullanılmaktadır. Oyun hem gelenekselde hem oyun evlerinde bir ebe seçilerek oynanır. Ebe duvara doğru gözlerini kapatıp saymaya başlar ve o sırada herkes bir yere saklanır. Gelenekselde ebe saymasının sonunda genellikle “önüm, arkam, sağım, solum saklanmayan sobe” derken oyun evlerinde bunun söylenmediği görülmüştür. Ayrıca gelenekselde saklanabilmek için ayrı bir alan oluşturma çabası yokken oyun evlerinde çocukların saklanabilmesi için alanda bulunan minderlerden, büyük oyuncaklardan saklanılabilecek alanlar eğitmen tarafından oluşturulmaktadır. Yine gelenekselde “çamlak çömlek patlatma” geleneğinin yani bir oyuncunun kıyafetinin başka bir oyuncuya giydirilmesiyle ebeyi kandırmacanın oyun evlerinde yapılmadığı görülmüştür. Oyun ebe saymasını tamamladıktan sonra saklanan herkesi bulmaya çalışmasıyla devam eder. Her bulduğu kişiyi ondan önce sobelemek için sayma noktasına koşar. Saklanan kişi koşarsa ve sobe derse ebeyi sobelemiş olur ve ebe tekrar ebelik yapar. Ebe herkesi sobelerse de yeni ebe seçilmesi gerekir. Oyun evlerinde oyuna eğitmenin de dahil olduğu görülmektedir. Oyuncularından kimse diğer oyuncunun yerini söylememelidir (KK-132).

5.2.13. Ay Gördüm

Ay Gördüm oyunu gece ay çıkınca oynanmaktadır. İki grup halinde oynanır. Gruplaşma sayışmacalarla belirlenir. Bir grup saklanır, diğer grup ise onları aramakla görevlidir. Gördüğü yerde bulan kişi “Ay Gördüm” diye bağırır. Özellikle köylerde

saklanmak için yıkık evler, bahçeler, sapsarın altı en çok tercih edilen yerlerdir. Köyün içi genişçe kullanılır. Oyunun tadı öyle çıkar (KK-134).

5.2.14. Yakalambaç (Yakalamaç, Yakalamaca)

Oyun kız erkek karışık ve kalabalık olarak oynanmaktadır.

Gelenekselde oyun bazen iki grup halinde, bazen de tek bir ebe ve diğer oyuncular olarak oynanabilmektedir. Eğer iki grup halinde oynanırsa bir grup ebe olarak seçilir. Diğer gruptaki oyuncuları yakalamaya çalışırlar. Diğer gruptaki oyuncular da kaçır. Yakalanan her oyuncu bir yerde herkes yakalanana kadar bekler. Tek ebeli olarak oynanırsa bir ebe belirlenir ve diğer oyuncular ondan kaçır. İlk kim yakalanırsa o ebe olur. Oyun bu şekilde devam eder (KK-134, KK-135).

Eskişehir kent merkezinde yer alan oyun evlerinde, bu oyuna bir de pilates topu eklenmektedir. Eğitimci ya da seçilen bir ebe topu sektirerek koşmaya başlar ve diğer oyuncular ondan kaçır. Ebeğin topuyla birlikte hem ilerlemeye çalışır hem de oyuncuları yakalayabilmesi gerekmektedir. Yakaladığı kişi yeni ebe olur (KK-132).

Daha sonra oyun değiştirilir ve bu sefer topunu sektirerek diğer oyuncuları yakalamaya çalışan ebe görev değiştirerek diğer oyuncularından kaçmaya başlar. Topunu sektirerek kaçmaya çalışan ebeyi ilk kim yakalarsa o ebe olur.

5.2.15. Çatlak Patlak

Çatlak Patlak oyunu en az iki kişilik oynanan bir çeşit el kızartmaca oyunudur. Oyunun iki çeşit oynanan versiyonu vardır.

Birinci versiyonu, oyuncuların ellerini avuçları yukarı bakacak şekilde üst üste koymasıyla oynanır. Bir tarafta birinin eli üstteyse diğer tarafta diğerinin eli üstte olmalıdır. Tekerlemenin her bir kelimesiyle birlikte bir oyuncu yanındaki veya iki kişiyse karşındaki oyuncunun eline vurarak ilerler. Tekerlemenin sonunda 10'a kadar sayılır ve 10 denilirken ya da tekerlemenin son kelimesi söylenirken eline vurulacak kişi elini çekebilmelidir. Çekemezse o kişi elenir. Kalan kişilerle tek kişi kalana kadar oyun devam eder. İki kişi oynuyorsa da görevi tamamlayamayan oyunu kaybeder.

Oyunun ikinci versiyonu, iki kişi oynanırken sağ eller tokalaşmadaki gibi birleşir ama sıkı tutulmaz. Tekerleme eşliğinde bir alta bir üstte bilekler çevrilerek

sürdürülür. Tekerlemenin sonunda altta kalan üsttekinin eline vurmalıdır. Karşı taraftaki oyuncu da elini çekerek vurmayı engellemelidir. Görevi kim tamamlarsa oyunu kazanır.

Tekerleme şu şekildedir:

Çatlak patlak

Yusyuvarlak

Kremalı börek, sütlü çörek

Çek dostum çek

Arabanı yoldan çek

Çek çek amca burnu kanca

Al sana benden bir tabanca

Tabancanın yarısı

Doktor beyin karısı

Bircik ikicik üççük

Dörtçük beşçik altıçık

Yedicik sekizcik dokucuk

Oncuk Mavi boncuk

Tembel çocuk (Tuğçe Özdemir).

Sonunda sadece “bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on” diye sayılarak da bitirilebilmektedir.

5.2.16. Tıp

En az iki kişi ile oynanan ama daha çok kalabalıkta tercih edilen bir oyundur. Her mekânda oynanabildiği gibi en çok sınıfta ve evde oynanır.

Çocuklardan birisi ya da çocukların yanında bulunan ve onların gürültülerini istemeyen büyükleri tarafından çocuklara bazı kötü durumlar anlatılır. Bunlardan en çok anlatılanı şudur: “Derede bir eşek ölmüş, çürümüş, kokmuş, kurtlanmış. Kim konuşursa o eşiği yiyecekmiş. 1, 2, 3 tıp” der (Yaşar, 2008: 338).

Sınıf içerisinde ise öğrenciler tarafından “Öğretmen geldi, sınıfa girdi. 1, 2, 3 tıp” diyerek oynanır (KK-132).

Tıp denildikten sonra oyuncular arasında kimsenin konuşmaması gerekir. Konuşan ilk kaybeden olur (KK-132).

5.2.17. Kör Ebe

Kör Ebe, kalabalık ve kız-erkek karışık oynanabilen oyunlardandır. Genellikle dış mekânda oynanması tercih edilse de kapalı mekânlarda da oynanabilmektedir. Sayışmacalardan yararlanarak bir kişi ebe seçilir. Ebenin gözleri görmeyecek şekilde bir bezle bağlanır. Bağladıktan sonra ebeye bir oyuncu tarafından “bu kaç, peki bu kaç” diyerek parmakla gösterilen rakamlar sorulur. Görüp görmediğini kontrol etmek için yapılır. Verdiği tepkiden görüp görmediğini ya da yalan söyleyip söylemediğini diğer oyuncular anlar. Ebe başı dönsün ve yönünü şaşırınsın diye kendi etrafında çevrilerek hızlıca döndürülür. Oyuncular ebeden biraz uzaklaşarak ebeye yakalanmamaya çalışırlar. Oyun esnasında ebenin arkasından dokunup kaçmalar, ebeye seslenip sesin geldiği yönden hemen uzaklaşmalar, ayak seslerini çok çıkartmalar gibi hareketlerle oyuna gerilim katılır. Ebenin yakalayabildiği oyuncu yeni ebe olur. Oyuna heyecan katmak için ebe gözlerini açmadan kimi yakaladığını tahmin etmesi de istenir. Oyun bu şekilde sürer (KK-132, KK-133, KK-135, KK-155, KK-161, KK-164, KK-188).

Kent kültürü bağlamında oyun evlerinde uyarlanan kör ebe oyununda ise; Bir kişi ebe seçilir ve gözleri bir kumaş ya da göz bandıyla etrafı göremeyecek şekilde kapatılır. Oyun evlerinde göz bandı kullanıldığı görülmüştür. Gelenekselde hem iç hem dış mekânda oynanabilmektedir. Oyun evlerinde ise iç mekânda oynandığı, dijital olarak müzikten yararlanıldığı ve böylelikle oyuna hareket kazandırıldığı görülmektedir. Ebenin gözleri bağlanınca görüp görmediğini anlamak için kontrol yapılır. Ebe kendi etrafında birkaç tut döndürülür. Bu sayede yön kavramını şaşırtması beklenir. Oyun başlar ve herkes ebeye yakalanmamak için kaçır. Oyun esnasında ebeye dokunup kaçabilirler ve buradayım diye seslenebilirler ama ebe kimi tutarsa yeni ebe o olur. Oyun evlerinde bir kez ebe olanın tekrar ebe yapılmadığı ve hiç ebe olmayanın yakalanana kadar oyunun devam ettiği görülmektedir. Gelenekselde ise tekrar tekrar aynı kişinin yakalandığı sürece ebe olabildiği görülmektedir (KK-132).

Oyun evlerinde körebeye bir de zil sesi çıkaran tefler de eklenebilmektedir. Oyuna yeni bir boyut ve eğiticilik kazandıran bu tefler eğitmen ya da bir ebe tarafından çalınmaktadır. Oyuna dâhil olanlardan sırayla gözleri bağlanan kişi zilin sesini takip etmektedir. Zilin sesi her durduğunda gözleri bağlı olan oyuncu olduğu yerde durmalı ve zil çalmaya başladığında sese doğru ilerlemelidir. Zili çalan kişi de her seferinde yerini değiştirmeli ve alanı kullanabilmelidir. Gözleri bağlı oyuncu zili kapana kadar oyun devam etmektedir. Oyuna dâhil olan her oyuncu tek tek oyuna bu şekilde katılmaktadır. Bekleyen oyuncuların sessiz olması istenmektedir. Çünkü zilin sesinin iyi duyulabilmesi gerekmektedir (KK-132).

5.2.18. Simit

Oyunda bir ebe belirlenir. Ebe çizerek oluşturulan bir daireye yerleşir. “Zıldır zimba bir iki üç” diyerek adımlar ve dairenin dışına tek ayak üstünde çıkar. Bütün oyun boyunca tek ayakla belli bir alanda kaçışan diğer oyuculara dokunup onları ebelemekle görevlidir. Bir oyuncuyu ebelerse ebelenen kişiye daireye ulaşmaya kadar tekmelerle ceza verilir. Daireden çıkan ebe ayağını yere basarsa o da daireye tekmelenerek ulaşmaya çalışır (KK-149, KK-184).

5.2.19. Sıcak-Soğuk

Bir kişi ebe seçilir ve mekândan dışarı çıkarılır. Oyun kapalı mekanda oynanır. Diğer oyuncular belirledikleri ve ebeye de gösterdikleri bir nesneyi saklarlar. Daha sonra ebe içeri girer. Nesneyi aramaya başlar. Nesneye yaklaştıkça sıcak denir, uzaklaştıkça soğuk denir (KK-132, KK-135, KK-150).

5.2.20. Kurt Baba

Kurt Baba oyunun yumurtalar ve anneleri vardır. Bir de kurt baba belirlenir. Kurt baba kapıyı çalar gibi yapar. Anneye yumurta istediğini söyler. Yumurtaların da kurttan gizli belirledikleri renkleri vardır. Anne ne kadar istersin diye sorar. Kurt baba bir renk söyler. O rengin sahibi koşarak kaçmaya başlar. Kaçmayı başarırsa yeni kurt baba o olur (KK-132).

5.2.21. Çarkıfelek/Şarkıfelek/Şarkılı Yerden Yüksek

Şarkılı yerden yüksek oyunu oynanırken ebe hariç tüm oyuncular yüksek bir yere çıkar. Oyuncular yer değiştirmek için seçilen bir harfle ilgili şarkı söylerler.

Eğer oyuncu şarkıyı söyleyemeden yer değiştiremezse veya ebe dokunursa ebelik o oyuncuya geçer (Koç, 2014: 154).

Şarkılı yerden yüksek oyununa Eskişehir’de daha çok “Çarkıfelek, Şarkıfelek” adları verilmektedir. Oyun genellikle sokakta oynanır ve yüksek basamaklı yer olarak kaldırım kullanılır. Oyun kalabalık ve kız-erkek karışık oynanabilmektedir. Oyunculardan bir kişi ebe olarak seçilir. Ebe zeminde kalır ve diğer oyuncular bir basamak üstte kalan kaldırıma çıkar. Hepsini yanyana dizilir. Ebenin yüzü onlara dönüktür. Ebe istediği bir harfi oyunculara söyler. Oyuncular o harfle sözü başlayan bir şarkı bulmak zorundadır. Şarkıyı bulan şarkısını bitirene kadar karşıya geçmeye başlar ve varmak zorundadır. Yarıda sözleri unutursa ya da söylemeyi keserse ebe onu yakalayabilir. Şarkısını söylerken ebe ona dokunamaz. Hiç şarkı bulamayan kişiler ebeye yakalanmadan karşıya koşmaya çalışır. Koşarken ebeye yakalanırsa yeni ebe o olur. Herkes geçmeyi başarırsa biri kaybedene kadar aynı ebeyle oyun başa döner. Yeni ebe belirlenince de yeni ebeyle baştan başlar (KK-132, KK-133, KK-135, KK-155, KK-161, KK-164, KK-188).

5.2.22. Kral

Kral oyunu için geniş merdivenli bir alan olması tercih edilir. Eğer merdiven yoksa düz geniş alanda da oynanabilir. Genellikle dış mekânda oynanır. Bir grup halinde oynanır. En az üç kişi bulunmalıdır ama genellikle daha kalabalık oynanır. Oynayacak kişiler arasından sayışmalar aracılığıyla veya gönüllülükle bir kişi ebe olarak seçilir. Ebe merdivenin bittiği yerde aşağıda ya da düz bir yerde oynanıyorsa oyuncuların karşı hizasında biraz uzakta, onlara bakarak durur. Oyunda ebenin adı “kral”dır.

Ebe oyunculara “hangi yemeği seviyorsun?”, “hangi şarkıyı seviyorsun?”, “hangi filmi seversin?”, “hangi rengi seversin?” gibi sorular üreterek yöneltir. Her turda tüm oyuncular aynı soruya cevap verir. Kral verilen cevaplar arasında oyuncuların kaçır adım öne yürüyeceğine ya da kaç basamak merdivenden aşağı ineceğine karar verir. Bu ilerleme mesafesinde en sevdiği cevaptan en sevmediği cevaba doğru azalan bir sayı söyler. En sevmediği bir cevap gelirse yerinde kal bile diyebilir. Krala en çok yaklaşan kral olmaya da en çok yaklaşmış demektir. Oyuncular hem kendi tercihlerinin kral tarafından beğenilmesine mutlu olur hem de

her adımda kral olmaya yaklaştığı için heyecanlanır. En sona doğru yaklaşıldığında oyunu kızıştırmak ve gerilimi arttırmak için kral yarım adımlar söyleyerek zamanı uzatabilir. En sonunda kralın yanına varan yeni kraldır. Eski kral yukarı çıkar ya da başlangıç noktasına geçer. Oyun bu şekilde kralların değişimiyle devam eder (KK-132, KK-133, KK-135, KK-155, KK-161, KK-164, KK-188, KK-154, KK-149, KK-150).

5.2.23. Don Ateş

Oyun bir kişinin ebe olarak seçilmesiyle kalabalık olarak oynanır. Ebeden oyuncular kaçar. Yakalanmak üzereyken don derler. Ekip arkadaşlarından biri gelip ona ateş diye dokunana kadar çözülemezler (KK-132, KK-134, KK-135).

5.2.24. Deve Cüce

Deve Cüce oyunu için en az üç kişi gerekmektedir ve genellikle daha kalabalık oynanır. Oyuncular arasından bir kişi ebe seçilir. Oyuncular yan yana ve biraz aralıklı dizilirler. Ebe oyuncularla yüzyüze kalacak şekilde karşılına geçer. Ebe “Deve ve Cüce” kelimelerini ard arda söyler ama hangi kelimeyi kaç kez söylediği belirsizdir. Oyunun şaşırtmacası da buradan gelmektedir. Mesela; “deve, cüce, cüce, cüce, deve” ya da “deve, cüce, deve, deve, deve” diye devam ettirilebilmektedir. Ebenin şaşırtma becerisine göre şekil alır. Oyuncular cüce dendiğinde yere çöker, deve dendiğinde ise ayağa kalkar. Ard arda söylenen deve-cüce kelimeleri arasında şaşırır ve deve derken cüce hareketi yapar ya da cüce derken deve hareketi yaparsa oyuncu yanar ve elenir. Tek oyuncu kalana kadar oyun devam eder. Sona kalan oyuncu oyunu kazanır ve yeni komut verecek ebe o olur. Oyun bu şekilde devam eder (KK-132, KK-135).

Oyun çocuklarda dikkat algısı geliştirmekle ön plana çıkar. Aynı zamanda bedeni hareketli bir şekilde kullanarak fiziksel gelişime de katkıda bulunur.

5.2.25. Gece Gündüz

Deve Cüce oyunu için en az üç kişi gerekmektedir ve genellikle daha kalabalık oynanır. Oturarak bir masada oynanması tercih edilmektedir. Oyuncular arasından bir kişi ebe seçilir. Ebe oyuncularla yüzyüze kalacak şekilde karşılına geçer. Ebe oyunculara “gece” dediğinde oyuncular masaya başlarını koyup uyuma pozisyonuna, “gündüz” dediğinde ise başları dik uyanık pozisyona gelirler. Tıpkı “deve cüce” oyunundaki gibi ebenin kaç kere “gece” kaç kere “gündüz” diyeceği

belirsizdir. Oyuncular ebenin ağzını iyi takip etmelidir. Şaşıran elenir ve sona tek kişi kalana kadar oyun devam eder. Sona kalan kişi yeni komut veren ebe olacaktır. Oyun bu şekilde devam eder (KK-149, KK-150).

Oyun çocuklar üzerinde dikkat gelişimine katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda ebenin ağzından çıkacak kelimeye odaklanmaları karşısındaki bireyi dinleme olgusunu da geliştirmektedir.

5.2.26. Sessiz Sinema

Sessiz sinema kız erkek karışık olarak kalabalık oynanan bir oyundur. Sessiz sinemada bir grup oyuncu otururken aralarından biri ebe olarak seçilir. Bu oyunda ebe olmada gönüllülük esas alınabilmektedir. Ebe anlatmak istediği bir dizi ya da filmi kafasında belirler. Ayağa kalkar ve oturan diğer oyunculara anlatmak üzere yönelir. Anlatmaya başlamadan anlatacağı dizi ya da filmin yerli mi yabancı mı olduğunu belirtmek için baş parmağını yukarı ya da aşağı gösterir. Aşağı gösterirse yerlidir, yukarı gösterirse yabancıdır. Kaç kelimelik bir adı olduğunu parmaklarıyla gösterir. Daha sonra kelimelerini ayırarak anlatmayı tercih ediyorsa 1. kelime diye parmağıyla tekrar işaret yapar. Hareketler hiçbir kelime ve ses kullanmadan anlatmak zorundadır. Kelime kelime ayırarak anlatıyorsa birinci kelime bir oyuncu tarafından bilindiğinde doğru olduğunu belirtmek için cepte hareketi yaparak cebini gösterir. 2. Kelimeye geçtiğini tekrar parmaklarıyla bildirir. Filmin ya da dizinin adını tek seferde anlatmak istiyorsa bu belirtmelere gerek yoktur. Oyunculardan ilk kim adı tamamlar ya da direkt bulursa o kişi yeni anlatıcı niteliğinde ebe olur (KK-145, KK-144, KK-132).

5.2.27. Kulaktan Kulağa

Kulaktan kulağa oyunu kız-erkek karışık olarak kalabalık oynanır. Oyuncular yan yana dizilir ve genellikle otururlar. Bir kişi ebe olarak seçilir. Ebe seçiminde gönüllülük esastır. Ebe dilediği bir cümleyi yanındaki arkadaşının kulağına bir kez söyleyerek başlar. Oyun kuralları ilk söylenimle ikinciye hak tanınması gibi gevşetilebilmektedir. Her kulağına fısıldanan diğerine duyduğu ve anladığı kadarını söyler. Zincir halkası gibi devam eder. Sondaki kişi sözcüdür. Sözcü en son duyardır ve duyduğunu olduğu gibi aktarır. Cümlenin en başında ne olduğu da ebeye sorulur. Ortaya komik cümleler çıkabilmektedir. Kimse nasıl değiştiği de oyuncular arasında

gölerek dile getirilir. Bu sefer sözcü kişi başa geçer ve ebe olur. Oyun bu şekilde zinciri çevirerek devam eder (KK-145, KK-132, KK-135).

Oyunu zorlaştırmak için tekerlemeler kullanılabilir.

5.2.28. ay Kahve Gazoz

ay Kahve Gazoz oyunu hem açık hem kapalı mekânda oynanabilir. Kız-erkek karışık ve en az üç kişi ile kalabalık oynanması tercih edilen bir oyundur. Oyuncular arasından sayışmalar yardımıyla bir kişi ebe olarak belirlenir. Ebe gözlerini yumacağı bir duvar bulur ve duvara yüzünü kapatarak “ay kahve gazoz” der. Diğeri oyuncular ise bu sırada ebeye uzak bir başlama noktasından hareketle ebenin duvarına doğru hareket eder. Ebe yüzünü dönmeden durmak zorundadır. Ebe “ay kahve gazoz” demeyi tamalayıp yüzünü oyunculara döndüğünde hareket eden yakalarsa o kişi başlangıç noktasına geri dönerek başlar. Hareket eden olmazsa oyun ilerlemeyle devam eder. Oyunun en sonunda ebenin duvarına elini değiren kazanır. Yeni ebe o olur. Oyun bu şekilde devam eder (KK-149, KK-150).

ay kahve gazoz kelimeleri söylenirken oyunun başında yavaş söylenirken oyunda oyuncular ebeye yaklaşıkça hızlı söylenmeye başlar. Çünkü ebe hareket edenleri yakalayabilmek ister.

5.2.29. Enden Benden Tiribo

Önce tekerlemeyle sayım yapılır. Biri ebe seçilir. Sonra seçilen ebe duvara yüzünü kapatır. “Enden benden tiribo” der. Bunu çok hızlı söyler ki arkadaki bekleyenleri hareketli yakalayabilsin. Yani kımıldayanı görmesi gerekir. Sonra arkada duranlar kendilerini şekilden şekle sokar. Böylece ebeye yakınlaşmaya çalışılır. En yakın gelen tekrar ebe deyip geri koşar ama ebe de en yakında olanı ebelemeye çalışır. Ebelerse ebelikten kurtulur (KK-79).

5.2.30. Eski Minder

Eski minder oyunu daha çok kızlar tarafından oynansa da kız erkek karışık olarak da oynanabilir. En az üç kişi gerekir. Kalabalık oynandığında daha keyifli olmaktadır. Oyunda bir kişi ebe olarak seçilir. Bu oyunda ebe olmayı herkes çok ister o nedenle sayışmacalardan yararlanarak ebe belirlenir. Ebe yere kapanarak eski minder pozisyonu alır. Diğeri oyuncular etrafında dönerek:

“Eski minder
Yüzünü göster
Göstermezsen bir poz ver
Güzellik mi
Çirkinlik mi
Ev hanımı mı
Mankenlik mi
Havuz başında heykellik mi
Yoksa fotoğrafçılık mı
Hangisi?”

diyerek oyunun tekerlemesini dile getirirler. Eski minder olan ebe saydıklarından birini gözlerini açmadan söyler. Ondan geriye doğru sayar ve gözlerini açar. Herkes söylediği rolün bir heykeli olmuştur. İçlerinden hangisi en çok beğendiyse eski minder onu seçer ve yeni ebe o olur. Oyun böyle devam eder (KK-132, KK-135, KK-149, KK-150).

Denizde yüzmek seçeneği seçilince kızlar eteklerini hemen toplar, şort gibi yapar. Yüzmeye hareketini yapar (KK-141).

5.2.31. Taş Kâğıt Makas

“Taş Kâğıt Makas” oyunu en az iki kişi ile oynanmaktadır. Oyunun adında geçen nesneler oyuncular tarafından elle taklit edilerek yapılmaktadır. “Taş” yapacaksa el yumruk olur, “kâğıt” yapacaksa el açık düz bir şekildedir, “makas” yapacaksa işaret parmağı ve orta parmak yardımıyla makas temsili yapılır. Oyuncular elleri arkada tutarak aynı anda “taş kâğıt makas” derler. Lafın hemen sonunda ellerini herhangi bir tanesinin şeklinde öne alırlar. Taş yapar makas yapanı kırar. Kırma temsili hareket yapılır. Kâğıt yapan taşı sarar. Sarma hareketi yapılır. Makas ise kâğıdı keser. Kesme eylemi gösterilir. Bu güç sıralamasına göre kaç kişi varsa en güçlü olan o eli kazanır. Oyun böyle devam eder (KK-145, KK-150, KK-149, KK-132).

Bu oyun aynı zamanda oyun başında ebe seçimi olarak da uygulanabilmektedir.

5.2.32. Ebe Saat Kaç/ Ali Baba Saat Kaç/ Tilki Saat Kaç Oyunu

Oyunun adlandırmaları “Ebe Saat Kaç”, “Ali Baba Saat Kaç”, “Tilki Saat Kaç” olarak değişebilmektedir. Üç adlandırmada da amaç aynı sadece ebe olan kişiye yüklenen rol ve sesleniş değişmektedir. Oyun en az üç kişi ile oynanmaktadır. Genellikle okulda oynanan oyunlardandır. Okulöncesi ve ilköğretim öğrencileri tarafından tercih edilmektedir.

Oyunculardan biri sayışmacalardan yararlanarak ya da gönüllü olarak tilki, Ali Baba, genel adıyla ebe olur. Diğer oyuncular ebenin karşısına tek sıra halinde dizilirler. Her oyuncu ayrı ayrı sırayla “Tilki saat kaç?”, “Ebe saat kaç?” ya da “Ali Baba saat kaç?” diye sorar. Arkası dönük olan ebenin verdiği cevaba göre, her oyuncu adım atarak ebeye yaklaşmaya çalışır. Mesela; saat yedi ise yedi adım, üç ise üç adım vb. ilerler. Ebe kendisine yaklaşan oyuncuları hareket halindeyken yakalamaya çalışır. Yakalarsa yakaladığı öğrenci ebe olur. Ebe, “yemek vakti” diye bağırdığı zaman ise herkes ebeden kurtulmak için kaçır. Ebe orada en yakınındaki kişiyi yakalayabilir. Yakalanan kişi ebe olur (KK-132, KK-149, KK-194, KK-195).

5.2.33. Uzun Eşek

Yastık olacak bir kişi seçilir ve bu kişi kendini bir duavara yaslar. Sonrasında gruplar belirlenir. Üçer kişiden iki takım oluşturulur ve önce kimin yatacağı, yani kimin eşek olacağı belirlenir. Atlayıcılar sırayla yatan oyuncuların üzerine atlamaya başlar. Birinci oyuncu atladıktan sonra diğer oyuncu bekleyemez ve hemen arkasından gelmek zorundadır. Sırayla üçü de atlar. Amaç yatan oyuncuların çökmesidir (KK-148).

5.2.34. Alaylar/Mor Menekşe Oyunu

Birçok kültürde farklı adlandırmalar ve tekerlemelerle kendine yer edinen “Alaylar (Mor Menekşe)” oyunu karşılıklı iletişimi destekleyen ve grup uyumunu öğreten oyunlardan biridir.

Bu oyunun tarihi kökenleri bilinmemektedir fakat yayılım alanından hareketle eski bir oyun olduğu söylenebilir. Oyunun mitik arka planı ve günlük yaşama yönelik

özellikleri vardır. Oyun, ismini oyunun icrasındaki atışma, söyleşme tekerlemesinden almaktadır (URL-3, 1).

Türkiye’de “Grup Yarması, Kırmaca, Kol Kırmaca, Kırmızı Beyaz” gibi isimlerle bilinmektedir (Özhan, 1997:172). Eskişehir ve çevresinde “Alaylar, Atışmaca” şeklinde adlandırmaların daha fazla bilindiği tespit edilmiştir.

Mor Menekşe oyunu Türkiye’de birçok şehirde ve Türk Dünyası’nda Irak, Azerbaycan, İran, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan, Başkurt, Altay ve Teleüt gibi sahalarda geçmişten günümüze bahar ve yaz mevsimleri ve bu mevsimlerle ilgili bağlamlarda bilinmektedir (URL-3, 3).

Alaylar Oyunu, Dış mekânda, genelde mahalle ortamında oynanan bir oyundur. En az 6 kişi ile oynanır. Bu oyunu genellikle kız çocukları oynamayı tercih etse de kız erkek karışık olarak da oynanabilmektedir. Oyunda sayışmaca tekerlemelerinden yararlanarak iki gruba ayrılmak gerekir. En çok tercih edilen Eskişehir’de “adımlama” da denilen “aldım verdim” yöntemi ile ayrılmaktır.

İki gruba ayrılan oyuncular iki grup birbirine karşılıklı bakacak şekilde kolkola girer. Aralarında biraz mesafe bırakılır. Birbirlerine doğru yürürken tekerleme söylerler. Tekerlemenin sonunda kimin adı söylenirse o karşı takımın el ele tutuşmuş zincirini kırmaya çalışır. Ekibinden oyuncu arkadaşları karşı tarafın zincirini nasıl kıracağı hakkında taktik verebilir. Zinciri kırılırsa oyuncu kendi takımının zincirine dönerek oyuna devam eder. Eğer zincir kırılmazsa karşı takımın zincirine katılır. İki ekipten birinde tek kişi kalana kadar oyun devam eder. Sona kalan, yani kaybeden kişi göbek attırılarak cezalandırılır. Oyunun tekerlemesi farklılıklar gösterebilmektedir.

1.Tekerleme

Oyunun sonunda el ele kalan zincirdeki oyuncular:

Alaylar alaylar, bizim alaylar.

Buyurun içeri işte saraylar.

Güzellere kavuştuk.

Biz elele tutuştuk (Bayrı, 1940: 46).

Der ve birlikte dolaşırlar.

Anadolu sahasında aynı zamanda düğünlerde oynanan bir oyundur. Düğünlerde söylenen tekerlemesi de farklıdır. Düğünün ortanca günü öğleden sonra oynanır. İkiye ayrılan kızlar elele tutuşarak karşı karşıya sıra olurlar. Birisi oğlan evi, diğeri kız evi olur. İlk oğlan evi kız evinden kız ister. Fakat kız evi oğlanı beğenmediğini şu yolla anlatır:

Ay alaylar a bulaylar

Soyu da bozuk alaylar

Ayna attım tavaşa

Şavkı vurduboğaza

Biz kızımızı vermeyiz

Kekik yağcı kavaza.

Bunun üzerine oğlan evi de onların kızlarını "yerer" ve avurt ettiklerini söylerler:

Ay alaylar a bulaylar

Temeli bozuk alaylar

Portakal suya düştü

Aklım başımdan kaçtı

Sizin kahpe kızınız

Karabaş bağına dolaştı (Onur ve Güney, 2002: 37).

Oyunun icrasında herhangi bir araç kullanılmamaktadır. Her mevsim oynanan bir oyun olmakla birlikte Türkiye’de Hıdırellez törenlerinde, baahar ve yaz mevsiminde ve gündüzleri oynanmaktadır (Ayvazoğlu, 2012:233; URL-3).

Alaylar Alaylar bizim Alaylar

Ne isterler ne isterler bizim saraydan

Sizin sarayda bir güzel varmış

O güzelin ismi de cismi de neymiş?

O güzelin ismi de cismi de “.....”mış.

Ak saraydan bak saraydan biz kızı alınız (KK-149, KK-150).

5.3. BÜYÜKLERİN KÜÇÜKLERE EŞLİK ETTİĞİ OYUNLAR

Çocuklara özgü oyunlardan bir bölümünü büyükler, küçükler için oynarlar. Bunlar, bir bakıma, en basit şekli ile “seyirlik” oyunlardır; seyircisi tek çocuk, aktörü onun yakınlarından bir büyüğü, anası babası, ablası. Öteki bir bölümü ise düpedüz çocuğun, tek başına ya da arkadaşları ile yarattığı ve oynadığı oyunlardır (Boratav, 2016: 273).

Büyüklerin küçükler için çıkardıkları oyunlar da çeşitlenmeler gösterirler. Sırf çocuğu eğlendirmek için, sözlü ya da hareketli oyunlara örnek olarak “vadi-kara geliyor...”, “burada bir havuzcuk...” tekerlemeleri söylenerek, çocuğun boynunu gıdıklayıp onu güldürmekle sonuçlanan iki tipi verelim. Başkaca tipler, gene çocuğu eğlendirecek sözler ve hareketlerle ona yürümeyi, konuşmayı, kendi vücudunu, çevresindeki eşyaları öğretmeyi amaç edinen oyunlardır; bir İstanbul çeşitlenmesinde, çocuğun kafasının ayrı ayrı yerlerini, şehrin ünlü mahalle adları ile gösteren oyun ya da küçüğe parmaklarını bir bir göstererek söylenen şu tekerleme gibi:

Baş parmak/ Badem parmak/ Orta direk

Gül menevşe/ Küçük Ayşe (Boratav, 2016: 273).

Çocuğa sağlık, uzun ömür, mutluluk dilekleri bildiren tekerlememsi kargış ve övgü sözleri ile onlara koşulan jestler ve mimik oyunları da bu bölüğe girer: Parmaklar açılmış olarak, çocuğun karşısında, eli oynatmak suretiyle söylenen “tel sarar oğlum (ya da “kızım”), tel sarar...”; küçüğün iki eli birbirine vurdurarak söylenen “el çırpı, el çırpı olsun...” tekerlemeli oyunları gibi (Boratav, 2016: 273-274).

Eskişehir’de ilköğretim çağındaki özellikle kız çocuklarının sokakta ve okul bahçesinde oynamayı tercih ettikleri bir oyundur. Sokakta oynayan çocukların kent kültürü etkisinde azalmasıyla birlikte unutulmaya başlamıştır (KK-132).

5.3.1. Buraya Bir Kuş Konmuş

“Buraya bir kuş konmuş” bir ebeveynin küçük çocuğuyla oynarken onu güldürmek ve dikkatini çekmek için tercih ettiği parmak oyunlarından biridir.

Ebeveyn çocuğunun elini kendi avucunun içine koyar ve çocuğun da avucunu açar. “Beş kardeş ava gitmiş” diyerek başlar. Diğer elindeki işaret parmağıyla çocuğun avucunun tam ortasını işaret ederek “buraya bir kuş konmuş” der. Çocuğun meraklı gözlerle bakması amaçlanır. Daha sonra çocuğun başparmağını tutup “Bu tutmuş”, işaret parmağını tutup “bu kesmiş”, tutup kapatarak “bu pişirmiş”, yüzük parmağını tutup “bu yemiş” diyerek hepsini tek tek avucunun içine kapatır. Geriye sadece serçe parmak kalır ve onu tutup sallayarak “bu da hani bana hani bana demiş” diye oyunu tamamlar. Sonunda çocuk gülerek tepki verir (KK-132, KK-135, KK-187, KK-188).

5.3.2. Otobüse Bindim

Ebeveynin çocuğunu yüzyüze bakacak şekilde karşısına veya kucağına oturtturarak oynadığı bir oyundur. Ebeveyn işaret parmağını oyunun tekerlemesini dile getirirken bir yandan da çocuğun altına, yanaklarına çekesine düğmeye basarcasına dokundurarak oynar. Tekerlemenin sonunda ise çocuğun burnu gerçek bir düğmeymiş gibi uzun basar ve çocuklar buna çok güler (KK-132, KK-190, KK-192).

Oyunun tekerlemesi ise şu şekildedir:

“Otobüse bindim

Düdüğüne bastım

Biipp biibiiip” (KK-132, KK-133).

Kızım küçükken onunla “otobüse bindim” oyunu oynadığımda çok güler ve tekrar tekrar oynamamı isterdi (KK-133).

5.3.3. Fış Fış Kayıkçı

Ebeveyn çocuğunu kucağına yüzyüze bakacak şekilde oturtur. Çocuğun bacakları ebeveynin iki yanına doğru ayrılır. Çocuğunun ellerini tutar ve tıpkı bir kayık çeker gibi çocuğu bir aşağı bir kendine doğru itip çekmeye başlar. Bunu yaparken de tekerlemesini söyler. Tekerlemesi şöyledir:

“Fış fış kayıkçı
Kayıkçının küreği
Hop hop eder yüreği
Akşama fincan böreği” (KK-132).

Tekerleme tamamlanınca çocuğuna sarılır. Çocuk bir aşağı bir yukarı çekilirken hem korkar hem eğlenir hem de ebeveyniyle güven duygusunu pekiştirir.

5.3.4. Ay Dede ile Yemek

Küçük çocuklara yemek yedirmek, sağlıklı beslenmeleri için her besinden tattırmak oldukça güçtür. Bu nedenle özellikle anneler türlü türlü oyunlar üreterek yemek yemeyi de oyunlaştırırlar. Böylelikle çocukne yediğinden çok ne oynadığına odaklanır.

“Ay Dede ile Yemek Yemek” oyununda anne çocuğunu balkona, terasa ya da cama çıkarır. Eğer kış mevsimiye camdan bakıyor olmaları bile yeterlidir. Çocuğuna “beraber ay dedeyle yemek yeme yarışı yapalım mı?” der ve kaşıkla sanki aya yediriymiş gibi yapar. Sonra “ay dede senden daha çok yiyor, sen de yiyip büyürsen yarın yine oynayabilirsiniz” diye oyunu hareketlendirir ve çocuk daha hevesle yemek yer (KK-132, KK-133).

5.3.5. Tel Sarar

Ebeveyn tarafından çocuk yüzyüze bakacak şekilde karşısına oturtulur ya da yüzyüze kucağa alınır. Tekerleme eşliğinde “tel sarar” dediğinde eller sarma eylemi yapar gibi sağa sola çevrilir. Hem ebeveyn hem çocuk tarafından yapılır. Soru sorma cümlesinde ise ellerle soru devinimi yapılır. Son cümlede ise ebeveyn çocuğuna sarılır. Tekerlemede kullanılan ad yerine çocuğun adı da kullanılabilir (KK-132, KK-133).

Tekerlemesi şu şekildedir:

“Tel sarar Ayşe tel sarar
Tel bulamazsa ne sarar
Komşunun çocuğunu sarar” (KK-132, KK-133).

5.3.6. Ce eee Korkutmaca

Küçük bebeklere ve konuşmaya başlayan çocuklara yapılan bir oyundur. Ebeveyn elleriyle yüzünü kapatır ve “Ceeeee” der. Yüzünü açarken de “eeeeee” diye uzatarak açar. Çocuk şaşırır, güler. Çocukta karşısındakini algılama ve iletişim kurma becerisini arttırır (KK-132).

5.3.7. Çirkin Olmaca

Daha çok 5-6 aylıktan 1 buçuk yaşına kadar olan bebeklerle oynanmaktadır. Ebeveyn burnunu ve dudaklarını yukarı çekme hareketiyle çirkinleşme taklidi yapar ve çocuğa da “çirkin ol” der. Çocuklar bu harekete hem çok güler hem de sevimli bir şekilde çirkin olurlar. Çirkin olurken de burnundan soluma sesi çıkarırlar (KK-132, KK-133).

Bu oyun bebeklerin yüz kaslarını ve mimiklerini ve taklit yeteneklerini geliştirir. Karşısındaki kişinin ne istediğini ve tepkilerini anlamasını sağlar.

5.4. BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRMESİ

Beşinci bölümde aktarılan çocuk oyunlarında, Eskişehir zengin bir birikime sahiptir. Kent merkezi bağlamında çeşitlendirilmesiyle birlikte isim değişiklikleri de görülebilmektedir. Dış mekânda oynanan oyunların sayısı daha fazladır. Eskişehir’de sokak oyun kültürü oldukça fazladır. Hala mahalle aralarında sokakta oynayarak yetişen çocuklar görmek mümkündür.

Tespit edilen oyunlar aletli ve aletsiz olarak gruplandırılmıştır. Eskişehir’de tespit edilen oyunların birçoğu kalabalık olarak oynandığı için tek başına ve birden fazla kişiyle diye bir gruplandırma yoluna gidilmesine gerek duyulmamıştır. Eskişehir geleneksel kesiminde en çok bulunabilen taş, ağaç dalı gibi temel malzemeler en çok tercih edilenler olmuştur. Kent merkezine gidildikçe aynı oyunlar üzerinde malzemelerin bağlama ayak uydurarak değiştiği görülmüştür.

Çocukların geleneksel oyunları birbirlerine aktarabilmesinde ebeveynlerin etkisi oldukça büyüktür. Anne ve babaların çocukluğunda oynadıkları oyunlar çocuklarına aktarıldığında çocuklar da arkadaşlarına öğreterek oyunun canlılığını devam ettirebilmektedir. Bu noktada çocuk ve ebeveyn ilişkisi öne çıkmaktadır.

Bazı geleneksel oyunların malzemesinde zamanla değişiklikler görülebilmektedir. Şehirleşme ve imkânlar doğrutusunda değişen ve gelişen oyunlar işlevini sürdürebilmektedir.

Bir yandan da cadde üstünde oturan, ya da sokağa çıkmaya müsait olmayan yerlerde ikamet eden ailelerin çocukları da düşünölmüştür. Oyun evleri bu noktada çok etkili olmuş ve çocukları yalnızlıktan kurtarmıştır. Sosyallik açısından düşünölen çocuklara oyun evlerinde yapay bir sokak ortamı kurulmuştur. Yani sokakta oynanan oyunlara oyun evlerinde de yer verilmektedir. Oyun evlerinde oynanan oyunlar, şehirleşme etkisinde geleneksel oyunların işlevini sürdürerek değişim göstermesine verilebilecek en belirgin örnektir.

Oyunların bu kadar etkin olması ve çocukların kendini ifade edebildiği bir dünya oluşturmaları oyun terapistliğinin doğmasını sağlamıştır. Oyun terapistliğinin bir çocukla iletişim kurabilmenin en kolay ve en etkili yollarından biri olduğu tespit edilmiştir.

ALTINCI BÖLÜM

6. DİJİTAL KÜLTÜR VE ÇOCUK

Teknolojinin insan hayatına yavaş yavaş girmesiyle birlikte en çok etkisinin görüldüğü topluluk çocuklardır. Çocuklar teknolojinin direkt içine doğarak hayata katıldıkları için hizmet edilen hedef topluluk olarak tercih edilmektedirler.

Günümüzde halk terimi tüm insanları kapsarken içinde analog dünyada büyüüp dijital dünyayla tanışan “dijital yerleşimciler”, dijital dünyaya geç adapte olan “dijital göçmenler” ve dijital dünyaya doğan ve bu dünyayla birlikte büyüyen “dijital yerliler” gruplarını da barındırır (Palfrey ve Gasser, 2016: 3-14; Sarpkaya, 2021: 164).

Küreselleşme adı altında dünyada oluşturulmaya çalışılan tek pazar anlayışında ne hikmetse, az gelişmiş toplumlar tüketici, gelişmiş ülkeler ise üretici, pazarlayan konumundadır. Küreselleşme ve kültürleşme baskısı ile kendi kültürlerinden koparılan, yozlaşan, yabancılaşan bireyler kendilerine sunulana açık hale getiriliyor. Burada yapılmak istenilen aslında aynı müziği dinleyen, aynı tip hayat tarzını benimseyen, aynı giyim tarzına sahip tek tip insan yaratma çabasıdır. Böylece ürünler her toplumda rahatlıkla alıcı bulabilmektedir. Burada pazarlayanla tüketenler hep aynı gruplardır. Bu hale gelene kadar medya ve eğitim sistemi ile yeterli çaba gösterilmiştir (Soysal, 2019: 176).

Dijital dünyanın içerisine giren birçok verinin kontrolünü sağlayabilmek gerçek dünyadaki kadar kolay değildir.

Gelenekten sapmalar, geleneksel ve bilimsel otoritelerin yerini dijital otoritelerinin almasıyla bilginin yalan/yanlış sürecine girmesidir. Bu süreçte bilgi, çoklu ortamda, çoktan çoğa paylaşılarak bilginin bağlamı koparılmakta ve otorite doğrulama yanlısına düşülmektedir (Özdemir, 2021b: 36-37).

Matbaanın yaygın olarak kullanıma girmesi ile birlikte tüm toplumsal kesimlere hitap edebilme imkânı kazanan yazılı medya bu başlangıç aşamasında çocukların dünyasında doğrudan bir etkiye sahip değildir. Zamanla çocuklara yönelik hazırlanan gazete, dergilerin varlığından ve onların sosyalleşme süreçlerine etkisinden söz edilse de okuma yazma eylemi belli bir yaş ve bilgi birikimi

gerektirdiğinden yazılı medyanın etkisi çocuklar üzerinde sınırlıdır. Dolayısıyla yazılı medya, çocukların doğrudan etkileşime girdikleri bir olgu olmaktan ziyade anne ve babaların zihin dünyalarını etkileyerek dolaylı yoldan çocukların yaşamına etki etmiştir. İşitsel ve görsel medyanın yaygınlaşması öncesinde çocuk ve yetişkin dünyası bu bağlamda birbirinden ayrılmıştır (Postman, 1995: 33; Soysal, 2019: 119).

Çocuk yüzyılında çocuklara takılan adların sayısı bir hayli fazla: Futenberg çocuğu, serüven çocuğu, masal çocuğu, sinema çocuğu, çizgi roman çocuğu, okul çocuğu, harika çocuk, radyo çocuğu, elektronik çocuk, bilgisayar çocuğu, ekran çocuğu vb. bu sıfatlandırmaların çoğunda çocuğu hafife alan anlayışın etkili olduğu söylenebilir. Hepsi de modern kültürün çocuk yaklaşımını yansıttığı halde, itiraz modern kültüre değil de çocuğa yapılıyor. Sanki bu yeni oluşumu çocuklar gerçekleştirmiş. Yetişkinlerin hiçbir katkısı yokmuş gibi kayıtsız kalınması çağımızın en büyük çocuk yanılgılarından biridir. Çocukla ilgili yaklaşımların hepsini yetişkinlerin yaptığını belirtmek gerekiyor. Medya ise bu kodlamayı kullanmaktan hoşlanıyor. Çünkü işine geliyor. Zaten hazır kalıpları kullanmak kolaylığı medyanın doğasında var. Medya kullanır, tüketir, atar ve dönüp arkaya bakmaz. Bu ise medyalara olan güvensizliğin kaynağını oluşturuyor (Şirin, 1998: 37; Soysal, 2019: 179-180).

Televizyon izleyicilerine hazır görsel imgeler sunmakta ve onlara kendi imgelerini oluşturmaları için fazla imkân vermemektedir (Mutlu, 1999, s. 122; Karakuş, 2015: 252).

Medya ve özellikle televizyon bağlamında modelleme, televizyon programlarında, özellikle dizi ve filmlerde başrol oyuncusu gibi önemli rolleri oynayan kişilik ve karakterlerin izleyiciler tarafından örnek alınması, o modele uygun davranış ve tutumların sergilenmesi ve modele benzeme çabası olarak tanımlanabilir. Modelleme, çocuk ve gençlerin sosyalleşmesi açısından önemlidir (Erjem ve Çağlayandereli, 2006, s. 16; Tozlu ve Topsakal, 2007, s. 181; Karakuş, 2015: 252).

Daha üç yaşında iken sistematik bir dikkatle televizyon izlemeye başlıyorlar. Çünkü görüntünün abecesi yoktur. Televizyon okur-yazarlık gerektirmez (Soysal, 2019: 181).

Başta geleneksel medyadan yeni medyaya taşınan bilgi, çoklu araçlar ile montajlanarak çoktan çoğa aktarılmış yeni bir bağlam oluşturarak tekrar geleneksel medyaya taşınmıştır (Özdemir, 2021b: 40). Bu durum yılbaşı, bayram vb. çeşitli toplumsal ritüellerde gözlemlenebilmektedir.

Dijital dünyadan çocuklara yansıyan kahramanlar geleneksele taşınarak somutlaşmış ve çocukların dünyasında yeni bir bağlam kazanmıştır. Bu durum gelenekselin dijitale taşınması ve orada yeni bir form kazanarak tekrar geleneksele dönüşmesi olarak da görülebilmektedir. Bugs bunny, tweety, Pepe, Niloya, Rafadan Tayfa, marsupilami vb. çizgi filmlerin çocukların hayatında kahramanlarının bir oyuncak figürüyle somutlaşarak yer alması dijitalin gelenekselde somutlaşmasına örnek olarak gösterilebilir. Keloğlan, Nasreddin Hoca, Hacivat Karagöz gibi animasyon ve çizgi filmlerin oyuncaklarının dijital versiyonuna göre kazandığı yeni forma göre oyuncaklaştırılması ise tekrar geleneksele dönüşüme örnektir.

6.1. Televizyon ve Çocuk

Televizyon teknolojinin içerisine doğan çocuklar arasında ailesinden sonra iletişimi öğrendikleri ikinci değerdir.

Televizyon izleyicilerine hazır görsel imgeler sunmakta ve onlara kendi imgelerini oluşturmaları için fazla imkân vermemektedir (Mutlu, 1999, s. 122; Karakuş, 2015: 252).

Medya ve özellikle televizyon bağlamında modelleme, televizyon programlarında, özellikle dizi ve filmlerde başrol oyuncusu gibi önemli rolleri oynayan kişilik ve karakterlerin izleyiciler tarafından örnek alınması, o modele uygun davranış ve tutumların sergilenmesi ve modele benzeme çabası olarak tanımlanabilir. Modelleme, çocuk ve gençlerin sosyalleşmesi açısından önemlidir (Erjem ve Çağlayandereli, 2006, s. 16; Tozlu ve Topsakal, 2007, s. 181; Karakuş, 2015: 252).

Daha üç yaşında iken sistematik bir dikkatle televizyon izlemeye başlıyorlar. Çünkü görüntünün abecesi yoktur. Televizyon okur-yazarlık gerektirmez (Soysal, 2019: 181).

Televizyon çocuklar üzerinde kültürel açıdan yabancılaşmasına etkisi ile dil arasındaki ilişkiye bakmak gerekir. Kültür tanımına paralel olarak gelişen yabancılaşmayla ilişkili olduğunu William Ogburn'nün geniş kapsamlı geliştirdiği teknolojik evrimcilik kuramının bir sonucu olarak kültürel gecikmeyi görmek mümkündür. Bu kuramda vurgulanan teknik gelişmeyle ahlaki ve hukuksal kurumlar arasında derin bir uçurum bulunmaktadır. Toplumlarda görülen sosyal çatışmaların ve sorunların, ahlaki ve hukuksal kurumların teknik gelişmeyle paralel gelişmemesinin bir sonucu olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Böylece toplumları birbirine bağlayan hayati bağların ortadan kalkması sonucu oluşan çözülme durumu, maddi ve manevi kültür unsurlarının toplumsal bütünlüğü sağlamakta işlevsiz kalmasından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak devreye giren televizyon belli kodları sürekli yinelemek suretiyle hafızalara yerleşmekte ve eylem, mimik ve sözcükler önce alışkanlıkları sonra da davranışları etkilemektedir (Tandaçgüneş, 2004: 201; Soysal, 2019: 180).

Televizyonun çocuklar üzerinde belli başlı etkileri vardır bunlar: Tüketim toplumu bireyleri olmalarına etkileri, cinsel kimliğin oluşmasına etkisi, karşı cinsle ilişkilere etkisi, anne baba ile olan ilişkilerine etkisi, şiddet eğilimlerine etkisi, okuma, öğrenme, düşünme, başarıya erişimine etkisi, kültürel yabancılaşmaya etkisi ve dildeki yozlaşmaya etkisi, kendi kimliğinin oluşması ve yitirilmiş çocukluğa etkisi (Büyükbaykal, 2007: 35; Soysal, 2019: 180).

Ebeveynlerin çocuklarının tüketiceği sinema filmi ve televizyon dizilerini konu, içerik ve kahraman açısından değerlendirebilmelidir. “İlk çocukluk dönemlerinden itibaren çocuklar, kendilerine model olarak seçtikleri televizyondaki kahramanların özelliklerini, günlük yaşamlarına ve oyunlarına yansıtmaya başlarlar. Film kahramanları, çeşitli davranışlarla çocuktaki saldırganlık dürtülerini harekete geçirebilir ve onu saldırgan yapabilir. Çünkü çocuklukta dürtülerini frenleme yeteneği zayıftır” (Yavuzer, 2006: 221; Soysal, 2019: 123).

Televizyon okur-yazarlığı ortaöğretimde seçmeli ders olmaktan çıkartılarak gündemi genişletilmeli, internet ve sosyal medya üzerindeki tehlikeleri de içine alacak biçimde gençlere, çocuklara okutturulmalıdır. Televizyon okur-yazarlığı hakkında ebeveynleri de bilinçlendirmek gerekir. Sağlıklı bir toplum sağlıklı bireylerin omuzlarında yükselir (Soysal, 2019: 177).

“TRT Çocuk” kanalını izlemesini izin veriyorum (KK-80).

6.1.1. Türkiye Televizyonlarında Yer Alan Çocuk Kanalları

6.1.1.1. TRT Çocuk

TRT Çocuk, hedef kitlesi sadece çocuklar olan ve çocuk merkezli yayın yapan tematik bir kanaldır. TRT Çocuk hedef kitlenin sağlıklı gelişimini desteklemek için kamu yararına faaliyetlerde bulunur. TRT Çocuk sunduğu içerik hizmetinde; genel ahlakın gereklerini, milli gelenekleri ve manevi değerleri gözetmek, Türk milli eğitiminin temel görüş, amaç ve ilkelerine uymak, kolayca anlaşılabilir, doğru, temiz ve güzel bir Türkçe kullanmak, beden ve ruh sağlığına zarar verecek hususlara yer vermemek gibi noktaları dikkate alır (URL-4).

TRT Çocuk içeriği; çocukların dünyayı kavramasına, gerilimli ve tehlikeli durumları anlayıp bunlarla başa çıkmasına yardımcı olur. Seçilen çocuk içeriği, yetişkinlerin çocukların davranış standartları hakkındaki endişe ve beklentilerini dayatmaktan ziyade çocuklara özgü ve ilişkin olmalıdır (URL-4).

Oğlum, TRT Çocuk çizgi filmleri izleyerek büyüdü. Beş yaşına geldi, başka bir kanal açmadım. Eğer çizgi film istiyor ise bizde sadece TRT açılır. Uygun çizgi filmleri orada bulabiliyorum (KK-59).

6.1.1.2. Cartoon Network

Cartoon Network (kısaltması CN, kurumsal adı The Cartoon Network, Inc.) AT&T'ye ait WarnerMedia'nın bir bölümü olan Warner Bros.'a ait bir Amerikan ücretli televizyon kanalıdır. 1 Ekim 1992 tarihinde yayın yapmaya başlamıştır (URL-5).

7-15 yaş arası çocuk ve gençlere hitabı amaçlansa da sonraları gece geç saatlerde Adult Swim kuşağıyla yetişkin ve gençlere de izlenimi amaçlanmıştır (URL-5).

Cartoon Network Türkiye, TBS Avrupa tarafından Turner Entertainment kullanılarak 1992'de yayına sokulmuş uluslararası bir çizgi film kanalı olan Cartoon Network'ün Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Azerbaycan'da yayın yapan bir koludur (URL-6).

Türkiye'de ilk olarak 7 Eylül 2007 tarihinde şifresiz yayına başlamıştır. Yayınını Cartoon Network İngiltere'den Ocak 2008'e kadar almıştır. Eylül 2007'den sonra yaklaşık 3 ay içerisinde Doğan Holding Medya Kuruluşu Cartoon Network'ün Türkiye'de yayın lisansını almış bir takım çizgi dizilerinin dublajını yapmış ve 2008'in jeneriğini Cartoon Network Europe tarafından temin etmiştir. 28 Ocak 2008 günü "Benim kanalım Türkçe, Cartoon Network Türkiye" sloganıyla Türkiye versiyonu yayınını başlatmıştır ([URL-6](#)).

Türkiye'de 2008 yılında yayına başlayan Cartoon Network, artık Türkiye'de kendi kanalını kurmuştur. Türkiye'de her yerde yayın yapmaktadır ([URL-6](#)).

Dexter'in Laboratuvarı, Johnny Bravo, Cow and Chicken, I Am Weasel, Şarkıcı Yumurtalar, Powerpuff Girls, Harvey Birdman, Attorney at Law, Time Squad, Samurai Jack, Grim & Evil, Whatever Happened to Robot Jones?, The Grim Adventures of Billy and Mandy, Evil Con Carne, Star Wars: Klon Savaşları, Megas XLR, Foster'ın Hayali Dostlar Mekanı, Pet Alien, Juniper Lee'nin Maceraları, Kamp Lazlo, Arkadaşım Maymun, Ben 10, Sincap Çocuk, Class of 3000, Out of Jimmy's Head, Chowder, Transformers Animated, Ben 10: Alien Force, The Marvelous Misadventures of Flapjack, Adventure Time, Ben 10: Ultimate Alien, Generator Rex, Regular Show, Sym-Bionic Titan, Tower Prep, The Problem Solverz , Secret Mountain Fort Awesome adlı çizgi film ve animasyonlara yer verildiği tespit edilmiştir.

Görüşülen üç okul öncesi öğretmeni, üç sınıf öğretmeni ve 23 ebeveyn, yayınladıkları çizgi filmlerde birçoğunun içerisinde şiddet ve uygunsuz içerikler barındırması sebebiyle çocuklara Cartoon Network kanalını izletmeyi tercih etmediklerini belirtmiştir.

6.1.1.3. Minika

Minika, Turkuvaz Medya Grubu'nun 2011 yılı Nisan ayında yayına başlayan ve tematik kanallarının ilkidir ([URL-7](#)).

Minika kanalı yayın hayatına tutunduktan bir süre sonra ebeveynlerin talepleri üzerine yaş gruplarına göre programlarını düzenleyerek iki kanala ayrılmıştır.

6.1.1.4. Minika Çocuk

3-8 yaş grubu çocuklar için özel olarak hazırlanmış programların yayınlandığı minikaÇOCUK 20 Ocak 2012'de yayına başlamıştır (URL-7).

Neşeli Dünyam, Maceracı Yüzgeçler, Twirlywoos, Damla'nın Dolabı, Thomas ve Arkadaşları, My Little Pony, Bob Usta, Çilek Kız, Bay Becerikli, Topsy ve Tim minikaÇOCUK ekranlarında izleyiciyle buluşan ve pedagoglarca seçilen programlardan bazılarıdır (URL-7).

Küçük yaş grubundan çocuklara hitap ettiği için eğiti ve öğretici nitelikli içerikler barındırmaktadır.

6.1.1.5. Minika Go

1 yıl süreyle yayında olan Minika kanalı “minikaGO” olarak, 7-14 yaş grubuna özel olarak hazırlanmış programları çocuklarla buluşturmaktadır (URL-7).

Koyun Shaun, Oscar Çöllerde, Thunderbirds Are Go, Sonic Boom, Tobot, Peter Pan'ın Yeni Maceraları, Sherlock Yack, İstanbul Muhafızları gibi programlar minikaGO ekranlarında yayınlanmaktadır (URL-7).

6.2. Çizgi Film ve Anismasyonlar

Çizgi film çocukların dünyasında oldukça etkilidir. Hayallerinin sınırlarını çizgi filmler aracılığıyla genişletmeye ve düşünmeye başlarlar. Çizgi film karakterleri ve onların tavırları çocuklarda kalıcı etkiler bırakır.

Çocuk evreninde kitle kültürü oluşturmadaki en etkili kitle iletişim aracının çizgi film olduğunu belirterek “yönlendirme”, “sosyalleş-tirme” ve “kitle kültürü” bağlamındaki etkileşime işaret etmektedir (Yaman ve diğerleri, 2015: 246).

1972'de Tonguç Yaşar çizgi film denemesi yapmıştır. “Amentü Gemisi Nasıl Yürüdü” adlı bu filmde Tonguç, eski hat ustalarının çalışmalarını çıkış noktası olarak almıştır. Bu filmle bir öyküyü anlatmıştır. “Amentü Gemisi” 1972'de Altın Koza Film Şenliğinde jüri özel ödülü alarak 900 filmin yarıştığı 9. Annecy şenliğinde ön elemeyi aşarak gösterilen ilk Türk çizgi filmi olmuştur (Atan, 1995: 29).

Çizgi filmlerin, toplumsal eğitim açısından faydalarına bakıldığında çok etkin bir rol üstlendiği görülmektedir. Değerler eğitimi de dâhil olmak üzere pek çok konu, bilgi, olay ve kavram çocuk programları içinde animasyon kullanılarak sunulmaktadır. Animasyonun yüklendiği bu görev, çocuğun eğitim süreci içerisindeki kişilik gelişimini istenildiği şekilde mesajlarla yönlendirebilmektedir (Kaba, 1992, s. 54; Karakuş, 2015: 257).

Çizgi filmlerdeki kültür dejenerasyonuna Türk çocukları da dâhil olmakla birlikte onlar, tamamen kendi kültürüne ait yapımlardan uzak değildir. Burada adından bahsetmediğimiz İstanbul'un Fethi, Çanakkale Zaferi vb. tarihi hadiselerin, Nasrettin Hoca, Fatih Sultan Mehmet gibi bazı tarihi şahsiyetlerin veya dini konuların işlendiği çok az sayıda Türk yapımı çizgi film de mevcuttur ancak, onları televizyon kanallarında diğerleri kadar sıklıkla görmediğimiz gibi isimleri de çocuklar tarafından neredeyse hiç bilinmemektedir. Dolayısıyla Türk kültürüne ait unsurları bünyesinde barındıran benzer yapıların olmaması çocukları, zihinlerinin “boş bir levha” gibi olduğu dönemde asıl almaları gerekenden mahrum bırakmaktadır. Böylece küreselleşme yolunda hızla ilerleyen dünyanın hızına, sinema sektörü ile daha da ivme kazandırılmaktadır (Türkmen, 2012: 143).

2000'li yıllar öncesinde Türkiye'deki bazı televizyon kanallarında sıklıkla yer alan ancak bugün televizyon ekranlarında neredeyse hiç göremediğimiz çizgi filmler içerisinde Adams Ailesi, Arı Maya, Ay Savaşçısı, Batman, Beverly Hills, Donald Duck, Hayalet Avcıları, Heidi, He-man, Kaptan Tsubasa, Monçiçiler, Richie Rich, Scooby Doo, She-ra, Sonic X, Şeker Kız Candy, Voltran, Taş Devri, Temel Reis, Tenten, Tweety, Vikingler gibi çok sayıda çizgi film yer almaktadır. Bugs Bunny, Casper, Garfield, Ninja Kaplumbağalar, Pembe Panter, Red Kit, Şirinler, Tom ve Jerry gibi bazı çizgi filmler ise dünün çocuklarına olduğu gibi bugünlüklere de seslenmeye devam etmektedir. Ben 10, Beyblade, Caillou, Cedric, Digimon, Pokemon, Sünger Bop, gibi geneli 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de bilinmeye başlanan ve günümüz çocuklarının çoğu tarafından izlenen çizgi filmler de bulunmaktadır (Türkmen, 2012: 141).

Batıdan ithal edilen çizgi filmlerde kültürel açıdan yaşanabilecek sıkıntılar mevcuttur. Bunun yanında X-Men, Lion King, Little Mermaid gibi bazı yabancı çizgi filmlerde cinsellik ve şiddet içerikli bilinçaltı mesajlar bulunmakta ve bu

mesajlar çocukların şahsiyet dengesini bozabilmektedir (Enderun, 2011; Yaman ve diğerleri, 2015: 249).

Eskişehir genç nüfus oranıyla kalabalık bir şehirdir. Bu doğrultuda çocuk nüfus oranı da yüksektir. Dijital kültürü benimseyen ve onunla birlikte değişen ve gelişen Eskişehir ilinde yaşayan çocukları çizgi film ve animasyon dünyasından ayrı düşünmek imkânsızdır. Çocuklar için faydalı olabildiği gibi tehlikelerin de içinde barındığı dijital dünyanın etkileri ebeveynler için bir sorumluluk teşkil etmektedir.

Çizgi film alanı oldukça geniş olduğundan bir sınır belirleyebilmek ve sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için, Eskişehir’de çocukların izlediği çizgi filmler anket yöntemi kullanılarak tespit edilmiştir. Bu bağlamda, 3 okul öncesi öğretmeni, 3 sınıf öğretmeni ve 22 ebeveyn aracılığıyla 175 çocuğa ulaşılmıştır. Elde edilen veriler aşağıdaki tabloda verilmiştir ve çalışmadaki başlıkları bu veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Çizgi Film ve Animasyonlar	Okul Öncesi Yaş Grubu İzleyen Öğrenci Sayısı	İlköğretim Yaş Grubu İzleyen Öğrenci Sayısı
Niloya	80	50
Pepee	75	60
Caillou	40	60
Ninja Kaplumbağalar	4	25
Dede Korkut	30	60
Yusuf’un Dünyası	18	33
Koca Ayı ve Maşa	24	43

Rafadan Tayfa	44	128
Kukuli	37	12
İbi	32	24
Sürekli Dizi-Mordecai ve Rigby'nin Maceraları	42	38
Grizzy ve Lemmingler	38	20
Maysa ve Bulut	20	42
Şirinler	20	33
Sevimli Kahramanlar	23	48
Taş Devri	8	28
Keloğlan	24	52
Nasreddin Hoca	27	46

Yapılan anket çalışmasında ebeveynlerin ve öğretmenlerin düşünceleri sorulduğunda şunları belirtmişlerdir:

Dijital dünyanın zararlı etkilerinin daha fazla olduğunu düşünerek sınırlı ve kontrollü olması gerektiğini düşünüyorum (KK-207, KK-208).

Hem Van'da hem Eskişehir'de öğretmenlik yapmış biri olarak Eskişehir'in dijital kültürde çok daha önce olduğunu ve imkanlarının daha fazla olduğunu söyleyebilirim. Bu durum çocukların kendini ifade edebilmesi ve özgüvenleri noktasında oldukça gözlenebilmektedir. Dijital kültür yararlı açıdan kullanıldığında çocuklar üzerinde özgüven oluşturmada etkilidir (KK-209).

İlköğretim çağındaki çocukların hayal dünyaları çok geniştir. Çizgi filmler hayal dünyalarına yeni boyutlar kazandırırken öğretici etkiler de bırakabilmektedir (KK-206).

6.2.1. Niloya

Niloya, tematik bir çocuk kanalında yayınlanmakta olan, okul öncesi çağı çocuklarına hitap eden ve 79 bölümden oluşan Türk yapımı bir çizgi filmidir. Çizgi film karakteri Niloya nehir kenarında, neşeli kuşların şarkı söylediği şirin bir kasabada yaşar. Bayram, düğün, doğruluk, sabır, sorumluluk, işbirliği ve zamanı planlama gibi her gün farklı temalarla ekrana gelen Niloya'ya, en yakın dostu Tospik, arkadaşı Mete, abisi Murat, dedesi, annesi, babası ve babaannesi eşlik eder. Niloya'nın, şehir hayatından uzak ama modern dünyadan kopuk olmayan bir kasabada geniş ve sıcak bir ailesi vardır (Karakuş, 2015: 260).

İçerik açısından değerlendirildiğinde okul öncesi dönem çocuklarının kişilik gelişimlerine olumlu katkıları olduğu düşünülmektedir. Dil yönünden de okul öncesi dönemi kapsayan 2-6 yaş grubu çocukların gelişimleri için uygun bir yapıdır (Karakuş, 2015: 260).

2 buçuk yaşındaki kızım Niloya çizgi filmini izlemekten çok keyif alıyor (KK-81).

Niloya oğlumun ilk izlediği çizgi filmlerden biridir (KK-59).

“Niloya” ve “Pepee” paylaşmak olgusunun üzerine kuruludur ve gelenekle çocuklukta oynanan oyunlar üzerine tasarlanmış çizgi filmlerdendir. Türk kültürünün adet, gelenek ve göreneklerini, köy hayatını anlatmaktadır. Müstakil evler, birbirine gelip giden komşular, bahçede oynanan oyunlar yer almaktadır. Renkler hep canlıdır. Yeşili ve mavi çok kullanılır. Hiç tek çocuk değillerdir. Mutlaka kardeşi ya da abisi vardır (KK-59).

6.2.2. Pepee

Pepee'yi “bizden (Türk) bir çizgi film karakteri” görme özlemi ve arzusuyla yarattıklarını dile getirmektedirler. Pepee, ismi de dâhil olmak üzere Türk kültürüne ait pek çok unsuru bünyesinde taşımaktadır. Çizgi film karakterinin

isminin Pepee olma sebebini, karakterin yaratıcısı Ayşe Şule Bilgiç Anadolu’da kekemeler için kullanılan “pepe” sözcüğünden hareketle verdiklerini, kelimenin sonuna fazladan bir “e” sesinin eklenmesinin ise marka tescili esnasında duyulan bir ihtiyaçtan kaynaklandığını ifade etmektedir. Zira pepe sözcüğü daha önce tescil edilmiş bir markadır (Türkmen, 2012: 145).

Pepee başlangıçta dört temel karakterle izleyici karşısına çıkarılmıştır. Bunlar: Şila (Pepee’nin yaşıtı bir kız çocuğu, ilerleyen bölümlerinde teyzesinin kızı olduğu ifade edilir), Zulu (bir zürafa), Köpüş (bir köpek) ve dış ses Şuşu’dur. Şuşu, Pepee’ye karşılaştığı yeni olay, olgu ve objeleri açıklayan, birtakım tavsiyelerle yol göstermeye çalışan birisidir. Bunların yanı sıra bölümlere sonradan dâhil olan anne, baba, nene, dede ve kardeş Bebe de Pepee’deki diğer insan karakterlerdir. Pepee’ye yayınlanmasından yaklaşık üç yıl sonra yeni bölümlerinde, teyze ve enişte gibi akrabalar da karakter olarak eşlik etmeye başlamıştır. Bölümlerin içeriğine göre maymun, inek, kurbağa vb. hayvanlar, Pepee’de görülen diğer karakterlerdendir (Türkmen, 2012: 145).

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan; iyi, dürüst ve adil insan olma, yardımsever, paylaşımcı, sabırlı, nazik, farklılıklara ve farklı olana saygı duyma, işbirliği yapma, karşılıksız sevme vb. değerler “ Sevgili Doktor”, “Sevgili Balıkçı”, “Seni Seviyorum”, “Sevgili Korsan”, “ Büyümek Güzeldir”, “ Özledim Seni” , “Sevgili Kaptan”, “ Pepee Yıkanmayı Çok Seviyor”,“ Paylaşmak Güzeldir” gibi bölümlerde görsel ve işitsel olarak değerler eğitimi verilmiştir. Pepee ve çizgi filmde yer alan diğer karakterler mutlu olma ve sevme gibi kavramlara sıklıkla yer vermektedir. Ayrıca “Kalbim Kırıldı”, “Bibi Eke’yi Üzünce” “ Pepee Ağlıyor”, “ Pepe’nin Dişi Hastalandı” ve “ Pepee’nin Yükseklik Korkusu” adlı bölümlerde üzölmek, kızmak ve korkmak gibi kavramlara da yer verilmiştir (Akça ve Baran, 2018: 221).

Pepee çizgi filminde yer alan Müzik türlerine ait model incelendiğinde genel olarak çocuk şarkılarına yer verildiğı gibi folklorik olarak Türk kültürüne ait şarkılarında zaman zaman bölümlerde verildiğı ayrıca bu şarkılara yer verilir iken bu yörelere ait geleneksel kıyafetlerin giyildiğı, danslarının da yapıldığı görölmektedir (Akça ve Baran, 2018: 221).

Pepee'nin gerek kıyafetlerinde, gerekse çevresinde konumlanan nesnelerin çoğunda nazar boncuğu kullandığı görülmektedir. Dahası zaman zaman bölümlerde “Maşallah” gibi Türk kültüründe nazardan koruduğu düşünülen ifadeler Pepee'nin aile üyeleri tarafından sıklıkla kullanılmaktadır (Akça ve Baran, 2018: 222).

Pepee, göğüs kısmında bulunan pantolon cebinde, her zaman bir nazar boncuğu taşımaktadır. Nazara karşı önemli bir koruyucu olduğuna inanılan nazar boncuğu motifi Pepee'yi kem gözlerden korumak isteyen yapımcılar tarafından, gerek bu inanışın kendilerindeki yansımasını gösterme gerekse Pepee'nin “küçük izleyicileri”ne nazar boncuğu ile nazardan korunma olgusunu anlatma düşüncesiyle kullandıklarını akla getirmektedir (Türkmen, 2012: 150).

Ayrıca Pepee, çizgi filminde sıklıkla Türk mutfağının güzelliklerine yer verilmektedir. “8 Saatlik Sabır Oyunu” bölümünde ev yoğurdunun nasıl yapıldığı nenesi tarafından Pepee ve Şila'ya oyunlaştırılarak öğretilmekte böylece bir taraftan da kuşaklar arası aktarım sağlanmaktadır. “Biraz Hızlı Biraz Yavaş” bölümünde arkadaşına oyun oynamak için giden başkarakterin ilk defa Çütte yemeğinin adını duyması ile birlikte unutulmaya yüz tutmuş bu yemek hakkında farkındalık uyandırılması sağlanmıştır. Bunun dışında Pepee kuru fasulye, turşu, köfte, yoğurt, gözleme (patatesli, kıymalı), makarna, çoban salata vb. Türk mutfaklarında sıkça pişirilen yemekleri sevmekte, farklı bölümlerde oyunlar oynarken, konuşurken Anadolu coğrafyasında sıkça bulunan domates, salatalık, elma, reyhan vb. meyve, sebze ve bitkileri hakkında ifadelere de yer vermektedir (Akça ve Baran, 2018: 222).

Bebe, Pepee'ye Batı kültüründe olduğu ve pek çok çizgi filmde karşımıza çıktığı gibi ismi ile değil, abi diye hitap eder. Babası oğluna alışık olunan bir şekilde, “Koçum!”, nenesi ise “Kerata!” diye seslenir, uyanınca günaydın demek gerektiğini öğretir. Anne küçük kızını konuşmaya teşvik etmek için onunla, “Ne güzel konuşuyorsun, dilli bebek seni!” şeklinde konuşur. Pepee, Bebe kendisini şaşırtınca ona, “Allah seni Bebeeee!” diyerek seslenir. Bebe, yürümek için attığı ilk adımlarında anne, baba, nene ve dedesi tarafından teşvik edilir. Aile bireyleri Bebe'yi yürümeye yüreklendirmek için etrafında daire oluşturarak “Aferin, Maşallah!” vb. teşvik ve koruma sözcükleriyle motive etmeye çalışır (Türkmen, 2012: 148).

Pepee'nin en sevdiği türkü "Hanım Ey", dedesinin en sevdiği halk oyunu Trakya karşılaması, babasının horondur (Türkmen, 2012: 149).

Pepee, sadece halk müziğine ilgi duymaz, Anadolu coğrafyasının özelliklerini öğrenmek için halk arasında hemen herkesin bildiği bazı şarkılardan istifade eder. Ilgaz Dağını, "Ilgaz Anadolu'nun Sen Yüce Bir Dağsın" şarkısı ile öğrenmesi bunun bir örneğidir (Türkmen, 2012: 150).

İlk çıktığı zamanlarda çocuğum o kadar çok Pepee izliyordu ki, çok çektim bu çizgi film den diye anabilirim (KK-82).

Pepe oğlumun ilk izlemeye başladığı çizgi filmlerden biridir (KK-59).

6.2.3. Caillou

Caillou sözcüğü Fransızcada "çakıl taşı" demektir ve bu sözcük "saçsız baş" anlamında da kullanılır. Dizideki Caillou karakterinin saçı yoktur. Dizinin yapımcıları bu konu hakkındaki soruları resmî sitesinde şöyle yanıtlamışlardır: Kitaptaki Caillou karakterinin yaşı, çizgi dizidekinden daha küçüktür ve bebeklerin saçları gür değildir. Diziye yapılan uyarlamada da aslı bozulmamış ve bu yüzden yaşı büyümesine karşın Caillou karakteri televizyona saçsız olarak aktarılmıştır (URL-49).

İlk çıktığı zamanlarda çocuğum o kadar Caillou çok izliyordu ki, çok çektim bu çizgi film den diye anabilirim (KK-82).

6.2.4. Ninja Kaplumbağalar

Küçükler kategorisinde yer alan çocuklara kültür aktarımı için, bazı Batı ülkelerinde çizgi filmlerin kullanıldığını görmek mümkündür. Ninja Kaplumbağalar adlı çizgi film, bu amaca hizmet eden birtakım özelliklere sahiptir (Atan 1995: 38). Çizgi filmin ismi ve içeriği Japon Ninja kültüründen esintiler taşımaktadır. Film kahramanlarının isimleri için Rönesans'ın önemli aydınlarına/ressamlarına ait adların seçilmesi, kahramanların en sevdiği yiyeceğin pizza olması vb. hususlar, Batı kültürüne ait kodların çocuklara aşılmasını; çocuklarca öğrenilip benimsenmesini kolaylaştırmaktadır. Ancak kod aşılması, sadece bu kültürün içerisinde yaşayan çocuklarla sınırlı kalmamakta; çizgi filmi

izleyen hemen her milletten çocuğun bu kültürel kodları tanınması ve bir ölçüde almasıyla etki alanını genişletmektedir. Çizgi filmin Türkiye’de yayınlanması, bu etki alanına Türk çocuklarını da dâhil etmektedir. Yukarıda adını zikrettiğimiz çizgi filmlerin tamamı yabancılara aittir ve izleyicileri çizgi filmde verilen kültürel kodları, bunların kendilerine ait olup olmadığını anlamadan/ayırt edemeden almaktadır (Türkmen, 2012: 143).

6.2.5. Dede Korkut Hikâyeleri

Dede Korkut Hikâyeleri çizgi filmi, 5 Temmuz 2012 tarihinde yayınlanmaya başlamıştır. Eğitim amacıyla yayınlanan bir çizgi filmidir. Hafta sonu iki gün yayınlanmaktadır. Başkahraman Dede Korkut'tur. Diğer kahramanlar ise Bamsı Beyrek, Şökli Melik, Boğaçhan, Aybüke, Basat (Orman Çocuğu), Uruz, Aruz, Tepegöz ve Balçiçek'tir. Her bölüm yaklaşık 12-13 dakika sürmektedir (Yaman ve diğerleri, 2015: 250).

Dede Korkut, on iki hikâyede toplam on sekiz defa ortaya çıkmaktadır. Her hikâyenin sonunda ortaya çıkarak dua etmesi rolüyle Dede Korkut anlatıcı görevinde ön plana çıkmaktadır. Nitekim bu metinlerle alakalı incelemelerde, Dede Korkut tipi ile ilgili yorumlarda dikkati çeken ilk düşünce hikâyelerin anlatıcısı olduğu biçimindeki ifadelerdir (Günay, 1998; Yaman ve diğerleri, 2015: 246-247).

Dede Korkut üç defa ad koymak için, iki defa da elçilik- arabuluculuk yapmak için sahnede görülmektedir. Bir defa Bayındır Han'a akıl verir. Bir defa da kendisi yoktur, kopuzundan bahis vardır. Bunların dışında Kazılık Koca Oğlu Yigenek boyunda ortaya çıkması rüyada görülmek suretiyle olur. Yigenek rüyada gördüğü Dede Korkut'u aksakallı olarak tasvir eder ve ondan öğüt alır (Ergin, 1989; Yaman ve diğerleri, 2015: 247).

Dede Korkut, her hikâyenin sonunda istek ve dilek dualarında bulunur. Bu kalıplaşmış dualar, Yömvireyimhanum hitabından sonra başlar. Bu dualarda Eski Türk inançlarından Gök Tanrı inancı, atalar kültü (ana, baba) ve tabiat kültürünün (dağ, ağaç, su) izlerine rastlanır. Ayrıca bu dualarda İslam diniyle ve millî değerlerle ilgili unsurlarla da karşılaşılmaktadır (Güzel, 2008; Yaman ve diğerleri, 2015: 247).

Dede Korkut Hikâyeleri'nde başkahramanın yardımcılarını iki grupta değerlendirmek mümkündür. Bunlardan biri Dinî-mitolojik yardımcılar, ikincisi gerçek kişiler ve varlıklardır. Bu hikâyelerde kahramanın yardımcıları arasında kadınlar da önemli bir yer tutmaktadır. Bunun yanında doğumun dua ve dileklerle olması, ad verme ritüelinde Dede Korkut veya bir veli zat tarafından kutsanması, yaralandığı zaman devasını Hızır Aleyhisselam'ın haber vermesi gibi motifler çemberi, kahramanı sıradan ve basit bir kişilik olmaktan çıkarır, ona mistik bir geri plan katar. Dinî-mitolojik motifler Gök Tanrı inanış sistemi içinde gökten inen ışık, gök börü, eşler olarak ortaya çıkmakta ve kahramanın Gök Tanrı tarafından seçilmiş kişi olduğunu desteklemektedir (Köksel, 2012; Yaman ve diğerleri, 2015: 247)

Diğer yandan Dede Korkut'ta tutsaklık utanç verici bir durum olarak algılanır. Bir bey oğlu için babası veya ağabeyi tutsak iken yaşamak, yemek içmek, evlenmek, gerdeğe girmek ahlâkî anlayışla örtüşmez. Tutsaklık, oğuz toplumu için kanayan bir yara gibidir. O yaranın sağlanması ancak tutsağın kurtarılması ile mümkündür (Karakaş, 2013; Yaman ve diğerleri, 2015: 247).

Dede Korkut Hikâyeleri mahiyet itibarıyla, Oğuzların inanç, ahlâk gibi manevî değerlerle, günlük yaşantılarındaki özellikleri açıkça verilmektedir. Dede Korkut Hikâyeleri'nin en önemli özelliklerinden biri de Alpler devri Anadolu'sunun bütün zevk ve ahlâk hususiyetlerini en göze çarpar bir şekilde yansıtılmasıdır (Köprülü, 1984; Yaman ve diğerleri, 2015: 247-248).

Bu hikâyelerde çocuklar daha küçük yaşta at binmek, kılıç kullanmak, ok atmak gibi yiğitlik ve savaşçılık konusunda yeterli bir hazırlığın yanında, toplumsal yapıyı düzenleyen kuralları da öğrenirler. Toplumun her ferdi adeta çocukların yetiştirilmesi için yine toplum tarafından görevlendirilmiş gibidir (Koca ve Uğurlu, 2010; Yaman ve diğerleri, 2015: 247). Ayrıca Oğuz toplumunun sosyal, ahlâkî, mukaddes değerleri belirlenmiş, Oğuz delikanlılarının yetişkin olmak ve toplum üyeliğine kabulü için bu değerleri tanınması, kendini ispat etmesi ve bunlarda istikrar göstermesi tavizsiz bir şart olarak talep edilmiştir. Bu şartları yerine getiren kişiler, alp olarak nitelenmiş, sıradan insanlardan ayrılmış, toplum tarafından ödüllendirilmiş, ad, san, servet ve statü sahibi edilmiştir (Duymaz, 1999: 207).

Dede Korkut Hikâyeleri'nde, Türk töresinin mahiyetinde yer alan şerefli ve onurlu insan tipi, çocuğa da yansıtılmıştır. Türk'ün töre kitabı olan Dede Korkut hikâyelerinde, bir temsilci olarak görülen çocuğa, aile ve toplum tarafından sonsuz bir güven vardır. Ailenin ve toplumun bu güven adımı, çocuğun gelişim sürecini hızlı ve sağlıklı bir şekilde tamamlamasında etkili bir rol oynar. Ayrıca aile ve toplum çocuğa güvendikçe, çocuk da kendine güvenir ve kendi başına iş yapabilme yeteneği kazanarak topluma faydalı bir kişi haline gelir (Yalçın ve Şengül, 2004: 211).

Dede Korkut Hikâyeleri'nde ezilen çocuk örneğini Tepegöz teşkil etmektedir. Tepegöz, ezilen insanın topluma olan düşmanlığını yansıtan bir tiptir. Bu tip, daha doğmadan garip bir nesne içindeyken Oğuz beylerince tekmelenir, taşlanır ve ezildikçe de büyür. Tepegöz, ezilerek ve şiddete maruz kalarak doğduğu için her zaman şiddeti bilinçaltında beslemiştir. Tepegöz'ün şiddet sebebi, Tepegöz pay alamadığı varlık dünyasından bu sefer öç almaya kalkışmaktadır (Korkmaz, 2000; Yaman ve diğerleri, 2015: 248). Tepegöz'ün varlık dünyasından alamadığı pay, aslında sevgidir. Bu yüzden aileden ve çevreden sevgi payını alamayan çocukların topluma karşı olan eğilimi, her zaman nefret duygusu içermektedir ve bunun en güzel örneğini de Tepegöz teşkil etmektedir (Yalçın ve Şengül, 2004: 214).

Dede Korkut çizgi filmde özellikle Türk aile değerleri içinde yer almayan değerlere hiç yer verilmemiştir. Anne/babayı, atayı küçümseyici mesajlara da yine hiç yer verilmediği göze çarpmaktadır (Yaman ve diğerleri, 2015: 255).

Çizgi dizideki karakterler az da olsa problemlerini doğaüstü güçler kullanarak çözmektedir. Dede Korkut, Deli Karçal'ın elini havada dondurarak onu et-kisiz hale getirmiştir. Ayrıca yüzüğün mucizevî gücü olduğuna inanılmaktadır. Bunun dışında önemli sayılabilecek bölümde batıl inanç içeren iletilere rastlanmıştır. Örneğin 'peri'nin varlığı önemli bir yer tutmaktadır (Yaman ve diğerleri, 2015: 259).

Yabancı medeniyetlere ait unsurlara rastlanmaması bu çizgi film açı-sından oldukça olumludur. Türk kültürüne ait unsurlar sık sık karşımıza çık-maktadır. Her bölümde kahramanlar millî kıyafetleri giymekte, Türklere has olan ok, yay, at ve otağ unsurlarını kullanmaktadır. Çizgi filmde, evlenen kahraman obada otağının yerini geleneksel bir yöntem olan ok atma ile belirlemektedir. Düğünde pilav, kavurma, turşu gibi birçok Türk yemeğine yer verildiği gözlenmiştir. Ayrıca davul

zurna eşliğinde hep birlikte halay çekilmekte, millî kültür-folklor unsurlarına yer verilmektedir. Kahramanlardan biri (Dede Korkut) ise bir bölümde kopuz-saz çalmaktadır. Bu olumlu taraflarının yanında İslam medeniyetine ait sadece bir unsura yer verilmesi (Dede Korkut'un Bamsı Beyrek için kız isteme sahnesi) çizgi filmin bir eksikliğidir (Yaman ve diğerleri, 2015: 260).

Dede Korkut çizgi filmi en çok ebeveynler tarafından beğenilmektedir. Çünkü Türk kültürünü çalışan anneler bir şekilde çocuklarına tam yansıtamadıklarını, eksik kaldıklarını düşünerek dijital ortamda çocuklarının hem eğlenerek hem de öğrenerek vakit geçirmesinden çok memnun olmaktadır.

6.2.6. Yusuf'un Dünyası

Yusuf'un Dünyası her bölümde başka bir başlıkla yayınlanır. Başlıklar İslamiyet temellidir ve içerikte de İslamiyet hakkında başlığa bağlı öğütler içerir.

Çocukların 5-6 yaşına geldiklerinde izledikleri bir çizgi filmidir. Bu ve bunun gibi Çizgi filmler hem kültürel anlamda öğreti işlevini görmekte, hem de çocukların basit bir dille İslami temel bilgilere sahip olmasına yardımcı olmaktadır. Kardeşliği, arkadaşlığı, anne ve baba saygısını, hayvan sevgisini, birey olarak yardımlaşmanın önemini içermektedir (KK-83).

6.2.7. Maşa ile Koca Ayı

Masa ile Koca Ayı'da, büyümesi ve yaramaz hallerinden kurtulması için orman yakınındaki bir eve bırakılmış bir çocuk olan Maşa ve Ayı anlatılmaktadır. Maşa çok yaramaz, başı dertten bir iki bölüm hariç hiç kurtulmaz. Ayı onu bir aile şefkatiyle sahiplenip gündüzleri onunla ilgilenir. Bütün gün yaramazlık yapan Maşa geceleri evine gidip uyur. Bir de Daşa diye kuzeni vardır. Aynı yaşta oldukları düşünülmektedir. Arada gelip Maşayı kontrol eder. Maşa'nın yaşadığı evin bahçesinde birkaç hayvan vardır. Onlardan biri de domuzdur. Domuza bir anne şefkatiyle yaklaşmaktadır. Onu besleyip gezdirip sevgi gösterir (KK-86).

Çocuklar üzerindeki etkilerine örnek olarak: Çocuğun, sesleri taklit etmeye başladığı dönemde maşanın çıkardığı Sesleri taklit edebilmesi verilebilir. Ambulans sesi “fiyu fiyu” gibi... Kelimelere geçildiğinde ise hem kelime öğrenip hem doğru yerde kelime kullanmayı kolayca öğrenmesini sağlayabilmektedir. Mesela;

ebeveynler bir şeyler yiyip içerken ya da çocuğun ilgisini çekmeyen bir şeylerle uğraşırken çocuğun ebeveyne gidip coşkuyla "ben de ben de ben de" diye tepki vermesi söylenebilir” (KK-86).

“4 buçuk ve 2 buçuk yaşlarında bir oğlum ve bir kızım var. Sürekli Koca Ayı ve Maşa izliyoruz. Çocuklarla beraber ebeveynler olarak biz de ezberledik” (KK-84).

“İki yaşındaki torunum Koca Ayı ve Maşa izleyerek kahvaltı yapmaktadır” (KK-85).

6.2.8. Rafadan Tayfa

Rafadan Tayfa çizgi filminde türk kültüründen değerlere her bölümde farklı farklı başlıklarla yer verildiği görülmüştür. Özellikle kültürel yemekler, danslar ve gelenekler üzerinde durularak çocukların kültürel kazanımına katkıda bulunur. Yer verirken aynı zamanda tıpkı bir eğitim programı gibi öğretir.

Rafadan Tayfa çizgi filmi İstanbul'un bir mahallesinde geçer. Orada hala sürdürülen eski nesil çocukluklar anlatılır ama bu sefer biraz daha hayal gücü ile bilime ışık tutulmaktadır. Bu çizgi filmde daha büyük bir yaş gurubu vardır. Yardımlaşma ve doğanın önemi vurgulanmaktadır. Filmleri de yapılmıştır: “Dehliz Macerası” ve “Göbekli Tepe”dir. Yetişkinlerin de izlemeyi tercih edebileceği bir çizgi filmidir. Kötü bir söz ya da onur kırıcı bir cümle yer almamaktadır (KK-59).

Çocukların en çok izlediği çizgi filmlerden biri Rafadan Tayfa’dır (KK-81, KK-87).

“Oğlumla birlikte ben de Rafadan Tayfa izlemekten çok keyif alıyorum ve her yaşa hitap edebilen bir çizgi film olduğunu düşünüyorum” (KK-88).

6.2.9. Kukuli

Kukuli çizgi filmi internet üzerinde “Kukuli” kanalı içerisinde yayınlanır. Kukuli bir maymundur. Her bölümün bir başlığı vardır. Başlıklar o günün öğretisini yansıtır. Herhangi bir nesne, olay, davranış başlık olabilmektedir.

“2 buçuk yaşındaki kızım Kukuli çizgi filmini izlemekten çok keyif alıyor. Onun eğlenmesi ve ev ortamında iken sosyalleşip bir şeyler öğrenebilmesi, kendisini ifade etmeye çalışması için izlemesini tercih ediyorum” (KK-81).

6.2.10. İbi

İbi çizgi filminde İbi ile Tosi karakterleri yer almaktadır. Çocukları farklı bir keşfe çıkarmak ve bu keşif içerisinde öğrenmenin, çabalamanın, araştırmanın keyfini vurgulamaktadır. Masallara da yer verilir. Olay örgüsünde bir harita vardır ve harita yardımıyla yola çıkılır. Yoldaki maceralar çizgi filme konu olur.

Çizgi filmde İbi diye bir kızın hayatını ve patpat yemişi yiyip büyüyen, uçabilen bir kaplumbağayı anlatır. Daha çok matematiğe, bilime ve deneye dayalı serüven çizgi filmidir (KK-59, KK-87).

6.2.11. Sürekli Dizi-Mordecai ve Rigby'nin Maceraları

Çocuklar biraz büyüdülerinde Cartoon Network'te yayınlanan ve "youtube"ta da verilen Sürekli Dizi diye çizgi film var, onu izlemeyi tercih etmektedirler. Mordecai ve Rigby'nin maceralarını anlatır (KK-82).

6.2.12. Grizzly ve Lemmingler

Grizzly ve Lemmingler Antoine Rodelet ve Josselin Charier tarafından yaratılmış bir Fransa Komedi Animasyon televizyon dizisidir. Fransa'da 10 Ekim 2016'da Amerika'da 3 Nisan 2017'de Türkiye'de ise 23 Nisan 2018 tarihinde yayınlanmaya başlanmıştır (URL-8).

30 aylık bebeğim Grizzly ve Lemmingler'i izlemektedir (KK-86).

6.2.13. Maysa ve Bulut

Maysa ve Bulut çizgi filminde yaşanan maceralar ve olaylar vardır. Ana karakterler bu olayı yaşadktan sonra yan karakter olan dedenin yanına gelir. Dede çizgi filmde hikâye anlatıcısıdır ve o bölümde yaşanan maceraların üzerine uygun bir hikaye anlatır, öğüt veren mesajlarla çizgi filmin bölümü tamamlanır.

Maysa ve Bulut çizgi filminde çadır içinde ve göçebe bir hayat yaşayan ailelerin ortamı anlatılmaktadır (KK-59).

Türk kültüründe hikaye ve masal anlatımının oldukça azaldığı bir dönemde çizgi filmlere taşınarak anlatımın dijitale taşınmasının bir örneğidir.

6.2.14. Şirinler

Şirinler çizgi filminde mavi mavi bir sürü şirin ve içlerinde bir adet şirine vardır. Hayali karakterlerdir. Beyaz şapkaları vardır. Bir de çok korktukları Gargamel onlarla aynı köyde yaşar. Tek amacı şirinleri bir gün yakalayabilmektir. Minik ama zeki şirinler her seferinde kaçmayı başarırlar (KK-133, KK-144).

6.2.15. Sevimli Kahramanlar

Sevimli Kahramanlar bir çizgi dizi serilerinden oluşan içinde birçok çizgi filmi barındıran bir çizgi karakter dünyasıdır. İçerisinde Bugs Bunny, Tazmanya Canavarı, Tom ve Jerry, Duffy Duck, Tweety ve Sylvester, Casper yer almaktadır.

Bugs Bunny bir tavşandır ve zeki bir karakterdir. En zor durumlarda bile hayatını kurtarmayı başarır. Birçok çocuğa havuç yemeyi sevdirmiştir.

Tazmanya Canavarı çok hızlı hareket eden bir canavar karakteridir.

Tom ve Jerry jedi ve faredir. Doğanın kanunu olarak kedi sürekli fareyi yemeye çalışsa da hep fare kurtulmanın yolunu bulur. Bulamadığında da kedi ona kıyamaz. Aslında vicdanı ve sevgiyi de burada çocuklara aşılarmaktadır.

Tom ve Jerry gibi iki temel karakteri olan filmlerde öğrencilerin en fazla Jerry'yi model alırken, ikinci karakter olan 'Tom' daha sonraya kalmıştır. Diğerleri kategorisinde ise Barby, Keloğlan, Gillbert, Pepe ve ayıcığın kardeşi model olarak benimsenmiştir (Oruç ve diğerleri, 2011: 315).

6.2.16. Taş Devri

Taş Devri çizgi filmi çocuklara taş devri dönemini mizahi bir bakış açısıyla aktarmaktadır. Çizgi filmde araba bile karakterlerin ayaklarıyla ilerlemektedir. Çocuklara aile yapısını doğru bir şekilde aktarır (KK-133).

6.2.17. Keloğlan

Keloğlan sözlü kültür ürünlerinden dijitale doğru evrilerek bir şekilde canlılığını ve aktarımını koruyabilen Türk kültürünün değerlerindendir. Sinema filmine kadar uyarlanan Keloğlan çizgi film versiyonlarıyla da çocukların ilgisini her nesilde çekebilmeyi başarmaktadır.

Türk masal anlatı geleneği içerisinde kendine dürüstlüğü, mertliği, cesareti, yardımseverliği, cömertliği ve kurnazlığıyla yer edinmiş bir masal kahramanı vardır.

Bu kahramanın adı Keloğlan'dır. Keloğlan her daim zorlukların üstesinden gelmeyi başaran müşterek Türk zekâsının temsilcisi bir masal kahramanıdır. Keloğlan bir masal kahramanı olmasına rağmen sanki gerçek hayattan çıkmışçasına canlı ve gerçektir. Başlangıçta beceriksiz, tembel biri gibi bir izlenim sergilerken, olayların gelişmesiyle kurnaz, cesur ve becerikli olduğu ortaya çıkar ve sonunda mutluluğa ulaşır. Yoksul bir karı kocanın veya yoksul bir kadıncağzın oğlu veyahut da yaş bir kadının torunu olarak masallarda karşımıza çıkan Keloğlan, yaşının küçüklüğüne rağmen yaşından ve boyundan, halinden ve tavırlarından hiç de umulmayan keskin bir zekânın ve akla gelmeyecek kurnazlıkların ve de hilelerin yardımıyla düşmanlarını alt edebilmekte, kötülük yapanları cezalandırabilmektedir. Adalet ve hakkaniyetin savunucu ve ezilmişlerin sesi olarak masallarda zalimlerle, adaletsizliklerle mücadele etmektedir.³³ İşte bu masal kahramanının başından geçen olayları konu edinen masallara da Türk masal anlatı geleneği içerisinde “Keloğlan Masalları” adı verilmektedir (Bayraktar, 2014: 29).

TRT Çocuk kanalında yeniden güncellenerek hayat bulan Keloğlan çizgi filmi, sözlü gelenekteki Keloğlan masallarıyla kurgusu itibariyle benzerlik gösterse de, bazı yönleriyle de çizgi filmde birçok açıdan farklılıklar gözlemlenmektedir. Sözlü gelenekteki anlatmalarında Keloğlan'ın doğumu, bebekliği ve babası hakkında bilgi verilmezken, Keloğlan çizgi filminde kahramanımızın dünyaya gelişi, bebekliği ve babası hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Keloğlan çizgi filminde, yaşlı ve çocukları olmayan bir çiftin duası ve de bir su perisinin sihri ile Keloğlan dünyaya gelmektedir. Yine çizgi filmde, Keloğlan dünyaya geldikten kısa bir süre sonra babası hastalanır ve ölür. Yaşlı annesiyle bir başına kalan Keloğlan'ın maceraları bundan sonra başlar. Ayrıca, sözlü gelenekteki masallarda Keloğlan masal başından itibaren 14-18 yaş arası bıyıkları henüz terlemeye başlamış bir genç olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat Keloğlan çizgi filminin ikinci bölümünden itibaren kahramanımız 12-14 yaşlarında bir çocuk olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözlü gelenekteki anlatmalarında evliliği düşünebilecek bir olgunlukta ve düşüncede olan kahramanımız, çizgi filmde ilköğretim yaşlarında ve de zamanının büyük çoğunluğunu arkadaşlarıyla oyun oynayarak geçiren biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber çizgi filmde Keloğlan, sözlü gelenekteki masallarda olduğu gibi kılık kıyafetini aynen korunmuştur. Gömleği, yeleği, şalvarı, ayağında çarığı ve sırtında bir sopaya bağlanmış azığıyla Keloğlan'ın görüntüsü çizgi filmde

de herhangi bir güncellemeye gerek duyulmadan muhafaza edilmiştir (Bayraktar, 2014: 46).

Keloğlan Masalları dijital kültürde çizgi dizi ve animasyon olarak yeni nesil çocuklar tarafından bir kahraman olgusunda izlenilmeye devam etmektedir. Gözlemlenen çizgi filmlerin her bölümünde ayrı bir başık olduğu ve bir kahramanlık içerdiği görülmüştür.

Keloğlan, doğru, dürüst, akıllı, sakar ve iyi bir kel çocuktur. Babası vefat ettiğinden annesi, konuşan kirpisi, eşiği Karakaçan ile birlikte yaşamaktadır ve Balkız'a âşıktır. Bir masal kahramanı olan Keloğlan ve arkadaşları köylerinde yaşarken aksilikler onların peşini bırakmamaktadır. Yaşanan aksilikleri her defasında zekâsı ve arkadaşlarının yardımı ile çözmeyi başarır. Keloğlan ve arkadaşları sorunları çözerken eğlenceli yollar bulmaktadır. Çizgi filmdeki kahramanlar; Bilge Can Dede: Keloğlan'a bir şeyler öğreten bilge insan, Balkız: Sarı saçlı Keloğlan'ı seven arkadaş, Kara: Keloğlan'ın iyi futbol oynayan, sinirli ve hareketli arkadaş, Sivri: Keloğlan'ın arkadaşı olup köyde çalışır ve balık tutmayı seven karakter, Örgülü: Turuncu saçlı biraz çekingen arkadaş, Sinek: Keloğlan ile rekabet etmeyi seven çocuk, İnatçı: Sinek'e plan kurmasında yardımcı olan kişi, Tomurcuk: Sinek'in arkadaşı ve Balkız'la dalga geçen karakter, Huysuz: Parayı ve altını seven serseri, Uzun: Huysuzun arkadaşı saf karakter, Çirkin Cadı: Güçlerini geri kazanmaya çalışan ve Bilge Can Dede'yi sevmeyen cadı, Kara Vezir: Her yerde adamları olan ve cadıya yardım eden kötü karakter, Mucit: Kara Vezir'e icatlar yapan kişi (URL-51) olarak verilmiştir.

Keloğlan çizgi filmi çocukları hem geleneksel kültürün içerisinde tutmakta hem de dijital dünyayla sağlıklı bir şekilde kaynaştırmaktadır. Çocukların benliğini oluşturmada yön gösterici ve uygun niteliktedir. Çabalamanın, sabretmenin ve iyiliğin önemi sık sık vurgulanmaktadır (KK-132, KK-133, KK-135).

6.2.18. Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu

Nasreddin Hoca sevimli, sempatik, yardım sever, paylaşımcı, var olanla yetinmesini bilen, medrese eğitimi görmüş, kadılık yapmış biridir (Sağlık 2003: 59-64). O, beyaz sakalı, cübbesi, eşiği ve kavuğu ile zihnimize kodlanmıştır (Uçan 2018: 1139).

Nasreddin Hoca çizgi filmde fıkralardaki tiplemesine uygun olarak aktarılmaktadır. Bu aktarım çocukların Nasreddin Hoca kültürüne görsel destekle birlikte sahip olmasını sağlamaktadır. Eskişehir kent kültüründe neredeyse yok olmuş olan sözlü ürünlerden fıkralar çizgi filmler aracılığıyla bu şekilde yaşatılabilmekte ve merak uyandırmaktadır (KK-132).

6.3. ÇOCUKLAR İÇİN HAZIRLANAN DİZİ VE PROGRAMLAR

Çocuklar için hazırlanan dizi, programlar ve filmler sınırlı sayıdadır. Eskişehir’de görüşme sağlanan okul öncesi ve ilköğretim çağındaki çocukların verileri göz önüne alınarak en çok tercih edilenlere çalışmada yer verilmiştir.

6.3.1. Sihirli Annem

Sihirli Annem, 2003-2012 yılları arasında yayımlanan, Gamze Özer tarafından oluşturulan Türk yapımı çocuk ve fantastik türdeki televizyon dizisidir (URL-11).

İlk karısı ölünce çocukları Cem ve Ceren ile yaşayan Sadık, peri olduğunu bilmediği Betüş ile evlenir. Daha sonra Betüş gibi peri olan kimsesiz Çilek’i de evlatlık alırlar. Ancak çilek ilk günlerde babasının yaptığı bir sihir nedeniyle konuşamaz. Yalnızca bir kişiyle konuşmasına olanak vardır. Çilek de Betüş e konuşmayı tercih eder. Bir sabah uyandığında çilek herkesle konuşmaya başlar. Kızlarının fani ile evlenmesini asla kabullenmeyen Dudu sürekli onlara karşı sihirler yapar. Eda evlenmediği sıralarda duduya yardım eder. Ancak evlendiğinde dudunun edaya da sihir yaptığını anlayınca eda da duduyu engellemeye çalışır. Kızlarının babası olan Taci’de bir fanidir, ama kıskançlıktan dolayı duduyu onu zamanında köpeğe çevirmiştir. Dizide, Dudu’nun çevresi ile verdiği büyük sihir mücadelesi ve şirin aile hikâyesi anlatılıyor. Dudu damadının patronlarına âşık olur (URL-12).

Sihirli Annem dizisi yayın döneminin üzerinden kaç yıl geçerse geçsin eskimeyecek gibi bir izlenim vermektedir. Çocukların internet üzerinden ve televizyonda verilen tekrar yayınlarından yoğun bir talep göstererek izledikleri görülmektedir. Özellikle yemek yerken, ödev molası verildiğinde youtubeta aracılığıyla en çok izlenen çocuk dizileri arasındadır (KK-132, KK-133, KK-135).

6.3.2. B c r Cadı

Yoksul bir ailenin kızı olan Zeliş annesi ile birlikte yaşamaktadır. Mahallede herkes birbiriyle akraba kardeş gibidir. Zeliş'in annesi şehriye çalıştığı fabrikadan iftira sonucu atıldığı için işsizdir. K fteci Abbas ile aralarında gizli bir aşk vardır. Abbas'ın en büyük belalı s da Zabıta Enver'dir. Zeliş iyi huylu sevgi dolu bir ocuk olduğu için, bir gün uykusunda melek tarafından doğaüstü bir güçle ödüllendirilir. Bu g   na insanlara daha fazla iyilik yapması için verilmiştir. Bu gücüne önceleri şaşıran Zeliş, daha sonra küçük gösterilerle çevresindeki insanların hayatlarının akışında bazı değişiklikler yapar (URL-13).

“B c r cadı gibi burnumu oynatabilir miyim diye denemeye çalışırdım” (KK-146).

B c r cadı yayın dönemi olarak daha eskide kalan bir ocuk dizisidir. 90'lı yıllarda doğan çocukların yoğun bir taleple izlediği diziye şimdilerde 90'lı yılların ebeveynleri çocuklarına izletmektedir. B c r cadı televizyonda tekrar olarak az verilen bir dizidir. İnternet ortamında ise kayıtları tekrar aılarak tercih edilebilmektedir. Sosyal medya ortamında ise çok bahsedilmemektedir. Ebeveynler çocuklarıyla vakit geçirirken beraber izlemeyi tercih ederler (KK-132, KK-133, KK-135).

6.3.3. Ruhsar

Ruhsar televizyon dünyasında hem yetişkinlere hem de çocuklara hitap edebilecek, ahlaki değerlere uyan ve hayal dünyasını geliştirebilen bir dizidir.

Ruhsar, 1998 - 2001 yılları arasında Kanal D'de yayınlanmış fantastik tarzda bir aile dizisi. Dizi Ruhsar ve Mazhar adında iki insanın ölümsüz aşklarını ve başlarından geçen tuhaf olayları anlatır (URL-14).

Mazhar ile Ruhsar daha yeni evlenir. Ama evliliklerinin daha ilk günlerinde Ruhsar inadı için kendini arabanın önüne atar. Ve ne yazık ki ölür. Ama her şey öldüğü zaman başlayacaktır (URL-14).

Ruhsar'ın ölümüyle dizide cennet-cehennem olgusundan cennete yer verilmiştir ve cennetin göçün üstünde olduğu imgesi vurgulanmıştır. Ruhsar ölünce cennete gitmiş ve orada karşılayan görevli bir meleği temsil etmektedir.

Ruhsar öldükten sonra dünyada her yağmur yağdığında kocası Mazhar'ın yanına gidebilmektedir. Ölünün tekrar dünyada görülmesi olayı Türk kültüründe hortlak olarak adlandırıldığı için Mazhar, Ruhsar'ı ilk gördüğünde çok korkmuştur. Ruhsar dünyada sadece Mazhar'a görünebilmektedir.

Ruhsar'ın her yağmur yağdığında dünyaya gelebilmesi gökle yeryüzü arasında bir köprü olarak kurulmuştur.

Ayrıca dizide Mazhar'ın annesi ve kız kardeşi Türk kültüründe yer alan tipik gelin-kaynana modelidir. Mazhar'a yeni eş bulmak için ellerinden geleni yaparlar. Zamanında Ruhsar'ı da hiç sevmedikleri için hep kötü anarlar. Onlar Ruhsar'ı göremese de Ruhsar onları görüyor ve duyuyordur. Ruhsar'ın özel güçleri vardır ve zaman zaman onları korkutur (KK-132).

Ruhsar kıskanç kadın tipindedir. Bir ölü bile olsa Mazhar'ı kimseyle paylaşmak istemez (KK-133).

Ruhsar dizisinin şarkısı eski izleyenleri tarafından hala dillerdedir ve bu şarkı aracılığıyla yeni nesilde de merak uyandırmaktadır. Çocuklar internet ortamında bölümleri izlemeyi tercih edebilmektedir (KK-132).

6.3.4. Selenia

Selenia iyilik ve kötülük olgusunun en belirgin bir şekilde çocuklara verildiği bir televizyon dizisidir. Yayın döneminin sona ermesinden sonra da hem tekrar yayınlar olarak hem de internet ortamında verilen yayınlarıyla izlenmeye devam eden bir yapımdır.

Selenia bir iyilik perisidir. Hikâye; 3 küçük kız Selin, Leyla, Nazlı'nın onu hapis tutulduğu bir kalemin içerisinden kurtarmasıyla başlar. İyilerin ve kötülerin amansız mücadelesi arasında kalan bu üç kız aynı zamanda kendi hayatlarındaki zorluklarla da başa çıkmak zorunda kalırlar. Pek çok zaman yardımlarına koşan ise Selenia'dır. Kızlar Selenia'yı kalemin içerisinden çıkarınca Selenia onları özel çocuklar olarak kılar ve onlara özel güçler verir. Bu güçler kızların yaşlarıyla sınırlıdır. Zor durumda kaldıkları zaman el ele tutuşup 3 kere Selenia'nın ismini söylemeleri yeterlidir. Ayrıca Selenia'nın en büyük düşmanı Hades'tir (URL-15).

Her hafta yüce Honos adlı biri iyilik ve kötülüğün fazlalığına göre gizli odanın anahtarını verir. SELENA adı Selin `in SE`si Leyla`nın LE`si ve Nazlı`nın NA `sı ile oluşmuştur (URL-15).

Selin hayvanlarla konuşabilir, Leyla eşyaları hareket ettirebilir, Nazlı ise hızlı koşabilir. Bu güçler Selana tarafından kızlara zor durumda kullanabilmeleri için verilmiştir (KK-132).

Kardeşlik olgusunu, birlikteliğin verdiği gücü çocuklara aşılamaktadır. Hayal dünyasını genişletir (KK-135).

6.3.5. Bez Bebek

Bez Bebek dizisi yayın sürecini tamamlamış olmasına rağmen gösterilen yoğun taleple birlikte televizyonda tekrarlarıyla verilmeye devam etmektedir. İnternet aracılığıyla oldukça talep vardır.

Bez Bebek Dizisinin ana karakteri olan Nana, bir oyuncaktır. Dizinin adından da anlaşılacağı üzere bez bir bebektir. Kendisinin daha önceki sahibi olan Makbule onu kaybetmiştir ve kendisi de oyuncaklar dünyasına gelmiştir. Burada yüz yıl boyunca yaşayan Nana, yüzüncü yılındaki doğum gününde bir dilek diler. Bu dileği, insanların yanına, insan olarak geri dönmektir. Böylece, Makbule ile tekrardan vakit geçirebilecektir. Bunu zorla da olsa onaylayan oyuncaklar konseyi, Nana'yı dünyaya gönderir. Ancak Nana'nın dikkat etmesi gereken iki sorun vardır: Birincisi, her gece tekrardan bez bebek olmaktadır. İkincisi ise kendisi de insan olmak isteyen Şoker adında bir oyuncağın, Nana'yı bu durumdan vazgeçirmek ve kendisi onun yerine geçmek için yapmadığını bırakmıyordur (URL-16).

Çocuklar üzerinde oyuncaklarla bağ kurma noktasında etkisi vardır. Çocukların oyuncaklarına kıymet vermesi ve hırçın davranışlarda bulunarak oyuncaklara zarar vermemesi yönünde şiddetin zararlarını da aşılamaktadır (KK-132, KK-135).

Dizide bulunan çocukların okul ortamına da yer verilmesiyle çocukların okulda sosyalleşme olgusuna da değinilmektedir (KK-133).

6.3.6. Susam Sokağı

Susam Sokağı kostümlü karakterlerden okuşan bir çocuk programıdır. Yapımı 90'lı yıllara dayanmaktadır. TRT Çocuk kapsamında tekrar yayınları verilmekte ve izlenmektedir.

“Susam Sokağı'nı izlerken çok küçüktüm. Teyzemlerin televizyonu renkli, bizim televizyon siyah beyazdı. Bir gün teyzemlere gittik. Orada Susam Sokağı'nı izledim. Eve gelince birden ağlamaya başladım. Ağlama sebebim ise teyzemlerin televizyonunda Susam Sokağı'nda kuş kırmızı renkliydi ama bizim televizyonumuzda niye renkli değildi diyeydi. Bütün gece ağladım. Ertesi gün babam renkli televizyon alıp gelmişti” (KK-146).

6.3.7. Teletabiler

Sabah erken saatlerinde televizyonda yayınlanan ve yayın süreci bittikten sonra da tekrarlarıyla devam eden bir çocuk programıdır. İnternet üzerinden de bölümleri izlenmeye devam etmektedir.

Program, arka planda kuş sesleri duyulan tavşanların yaşadığı çimenli, çiçekli bir manzarada gerçekleşir. Dört Teletabi'nin ana sığınağı, zemine yerleştirilmiş ve tepedeki bir delikten veya kubbenin ayağındaki özellikle büyük yarım daire biçimli bir kapıdan erişilen 'Tubbytronic Superdome' olarak bilinen bir toprak evdir. Teletubbies, Voice Trompet ve grubun antropomorfik mavi elektrikli süpürgesi ('Noo-Noo') gibi bir dizi garip mekanizma ile birlikte var olur. Gösterinin renkli garip ortamı, bebeklerin dikkat sürelerine hitap etmek ve zihnin farklı bölümlerinin kilidini açarken aynı zamanda küçük çocukları hayatta beklenebilecek geçişler konusunda eğitmek için özel olarak tasarlanmıştır (URL-17).

Tinky Winky ilk Teletabi karakteridir. Teletabi'lerin en büyük olanıdır ve mor kumaş'la kaplıdır. Kafasında bir üçgen anteni bulunur. Onun için her zaman yanında taşıdığı kırmızı çantası çok önemlidir. Dipsy ikinci Teletabi'dir. Onun anteni düz bir yeşil çubuktur ve "Dipsy" olarak adlandırılır. Dipsy Teletabi'lerin en inatçı olanıdır ve bazen Teletabi'lerle grup görüşmesine birlikte gidileceği zaman onları reddeder. Şapkasını çok sever. Laa-Laa üçüncü Teletabi'dir. O sarı renklidir ve kıvrık anteni vardır. O şarkı söylemeyi ve dans etmeyi sever ve genellikle diğer Teletabbie'lere dikkat ettiği görülmektedir. Büyük bir topu vardır, onu çok sever. Po dördüncü ve son Teletabi'dir. O Teletabiler'in en küçük ve en genç olanıdır,

kırmızıdır ve sabun köpüğü üflemek için kullanılan bir sopa şeklinde bir anteni bulunur. Scooter'ına binmeyi çok sever. Noo-noo evdeki elektrikli süpürgeci. Teletabiler'in koruyucusu ve kâhyasıdır, uzun bir burnu vardır. Noo-noo bir girişimci, yerde kalan döküntüleri ve kırıkları burnu ile temizler (URL-17).

Eskişehir'de çocukluk anılarını saklayan birçok bireyin oyuncakları arasında teletabi plastik bebeklerine rastlamak mümkündür. Ayrıca teletabilerin göbeğinde ekran olması çocukların da oyun oynarken canlandırma yapmasına ve hayal dünyasını geliştirmesine olanak sağlamaktadır (KK-132, KK-134).

6.3.8. Adam Olacak Çocuk-Bariş Manço

Adam Olacak Çocuk, çocuklara yönelik bir söyleşi programıdır. Bariş Manço programlarda, katılan çocuklarla söyleşi yapar, öğütler verir, oyuncaklar dağıtır, şarkılar söylerdi. Ayrıca programa, ünlü şarkıcı ve sanatçıları da davet eder, eğlenceyi arttırırdı (URL-18).

Söyleşilerin sonunda çocuklar muhakkak şarkı da söylerlerdi. "10 puan 10 puan 10 puan", "Dişlerini fırçala, ıspanağını ye, arabada arka koltukta otur, teybin kırmızı kayıt düğmesine basma" gibi Bariş Manço'nun meşhur söz ve öğütleri, Adam Olacak Çocuk'ta hayat bulmuştur (URL-18).

Eskişehir'de yetişkin kesime çocukluğu sorulduğunda en çok akıllara gelen programlardan biridir. Çocuklarla nasıl iletişim kurulması gerektiği, onların fikirlerinin nasıl dinlenildiği konusunda örnek teşkil edebilecek bir programdır. Bu nedenle ebeveynler nadir de olsa çocuklarına internet üzerinden değişiklik aradıklarında izletebilmektedirler (KK-133).

6.3.9. Zaboo Mafoo

Hayvanların kullandığı çizgi filmler çocukları farklı bir dünyaya sürüklediği için ilgi çekmektedir. Zaboo Mafoo da hayvanlarla renkli bir dünya sunarak maceraların içine sürüklemektedir.

Zoboomafoo, Amerika'da yayınlanmış bir çocuk belgesel programıdır. Program 25 Ocak 1999 ile 28 Nisan 2001 tarihleri arasında yayınlanmıştır. 2 sezonda toplam 65 bölümü vardır. Programı Chris Kratt ve Martin Kratt sunmuştur. Programda bir de Zaboomafoo (kısaca Zaboo) adında bir sıfaka lemur karakter yer almaktadır (URL-19).

Her bölüm doğanın kurallarının değiştiği ve Kratt Kardeşler'in vahşi hayvanları ziyaret etmek ve onlarla oynamak için geldiği "Hayvan Buluşma Merkezi" denen yerde başlar. Hayvan Buluşma Merkezi'ne geldiklerinde Kratt Kardeşler pencereye yanaşır ve Zaboomafoo'yu çağırır. Zaboomafoo Hayvan Buluşma Merkezi'ne geldiğinde ona mango dilimi, nohut, tatlı patates gibi yiyecekler verirler ve Zaboomafoo bunları yedikten sonra, döner tablada Zaboomafoo diye bağırıp, gerçek bir lemurken kukla bir lemura döner. Arkada plandaki bir müzikle gelen “Bu kim olabilir?” bölümünde Zaboo gördüğü bir hayvanı anlatır ve Kratt Kardeşler bu hayvanın ne olduğunu tahmin eder. Program boyunca Kratt Kardeşler bazı hayvanların belli bir özelliğini anlatır ve o hayvanlar Hayvan Buluşma Merkezi'nde bulunurlar. Programda Zaboo arada Zaboooland'de başından geçen bir olayı anlatır. Programın bitmesine yakın Kratt Kardeşler Hayvan Buluşma Merkezi'nden ayrılırlar ve o günkü hayvanları daha tanıtabilmek için Hindistan, Afrika gibi yerlere gider ve oradaki bahsi geçen hayvanı bulup tanıtırlar. Program Animal Friends Song (Hayvan Dostları Şarkısı) ve Kratt Kardeşler'le Zaboomafoo'nun bir hayvanı dost edinip demesiyle biter (URL-19).

Yaş olarak okul öncesi dönemden itibaren izlenebilse de daha çok ilkokul dönemi çocukları tarafından tercih edilmektedir (KK-135).

6.4. Youtube ve Çocuk Kanalları

YouTube hem çizgi filmler ve animasyonlar hem de ebeveynlerin çocuklarıyla çektiği videoların paylaşım alanı olmasıyla geniş bir hizmet alanına sahiptir. Eskişehir’de ebeveynlerle yapılan görüşmeler doğrultusunda dijitalde en çok tercih edilen uygulamaların başında youtube gelmektedir. YouTube’tan çizgi film izleme, özel kanallara abone olarak izleme, eğitici çocuk videoları izleme gibi etkinlikleri ebeveynlerin gözetimi altında gerçekleştirilmektedir. Masal, ninni gibi sözlü edebiyat ürünleri yaygın olarak YouTube üzerinden açılmaktadır. YouTube tek başına çocukların eline bırakılmamaktadır. Çünkü yetişkin içeriklere ulaşımın çok kolay olduğu bir alandır.

“Çocuğum bir dönem YouTube’taki çocuk videolarına merak sarmıştı. Ebeveynlerin çocuklarıyla birlikte çekip yayınladığı, saçma sapan diye nitelendirebileceğim kanallar yer almaktadır. Videolara genellikle yorum yazabilme özelliğini kapatırlar. Hatta en son karşıma çıkan bir kanal vardı. Çocuklar için

oldukça uygunsuz, verimsiz ve saçmaydı. Çok şikâyet almış. Yabancı başlıklarla arama yapıldığında karşılaşılabilmektedir. Arama başlıkları o şekilde düzenlenmiş. Aklıma gelince şu an bile sinirleniyorum. En son çözümü Youtube’u kaldırmakta buldum” (KK-59).

“30 aylık bebeğim youtube aracılığıyla fare videosu izlemeyi çok sevmektedir” (KK-86).

YouTube'un filtrelenmiş bir sürümü olan YouTube Kids, çocukların ilgi alanlarını keşfederken daha güvenli ve yaşlarına uygun bir deneyim yaşamalarını sağlamak için tasarlanmıştır (URL-20). Çocuklara daha güvenli bir ortam sunmak amacıyla tasarlanan YouTube Kids, çocukların yeni içerikleri ve heyecan verici ilgi alanlarını kendi başlarına keşfetmelerini hem daha kolay hem daha eğlenceli hale getirirken ebeveynler ile bakıcıların bu yolculuklarında onlara rehberlik etmesini kolaylaştırır (URL-21).

YouTube Kids'de sunulan videoların ailelere uygun içerikler olması için çok çalışılmaktadır. İnternetteki en genç kullanıcıları korumak için mühendislik ekibinin oluşturduğu otomatik filtreler, gerçek kişiler tarafından yapılan incelemeler ve ebeveynlerden alınan geri bildirimlerin bir karışımı kullanılmaktadır (URL-21).

YouTube Kids uygulamasında çocuklarınızın deneyimini özelleştirebilen bir dizi ebeveyn denetimi bulunur. Çocuklarınızın izleyebileceği içerikleri belirleme, ekran başında kalma süresini kontrol etmek için zamanlayıcı ayarlama, videoları ya da kanalları engelleme gibi birçok işlemi ve daha fazlasını yapılabilmektedir. Uygulamanın dışında çocuklarla açıkça konuşmaya yardımcı olacak kaynaklar mevcuttur. Çocuklarla konuşarak internette akıllı kararlar almalarına ve sağlıklı dijital alışkanlıklar geliştirmelerine yardımcı olunabilmektedir (URL-22).

YouTube Kids'de pek çok farklı konuyu ele alan sayısız video paylaşılır. Bu videolar, çocukların dünyayı keşfetmesine, yeni bilgiler öğrenmesine ve eğlenmesine yardımcı olur. Her ailenin tercihi farklıdır. Bu nedenle YouTube Kids'de bilimsel deneylerden tekerlemelere ve hulahop çevirme tekniklerine kadar her konuda video bulunur.

YouTube Kids, mobil ve tableten oyun konsolu ve TV'ye kadar tüm cihazlarınızda çalışır (URL-23).

Ebeveynler “Youtube Kids” izlenmesine izin verdiğini belirtmektedir (KK-80).

Birçok ebeveynin çocuğuna kanal açtığı ve beraber oynadığı oyunları youtube üzerinden paylaştığı görülmektedir. Bazen de çocukların kendilerine kanal açtığı tespit edilmiştir. Bu kanallar ebeveynlerin kontrolü altında olmalıdır.

6.4.1. Tatita Oyun Kâşifi Kanalı

Eskişehir’de tarih öğretmenliği yapan Ayşe Gümüş tarafından yürütülen youtube kanalında geleneksel oyunlar ve geleneksel oyuncaklar öğretici nitelikte görsellerle ve örneklerle desteklenerek aktarılmaktadır. Geleneksel oyunların aktarımının dijitalle taşınması yeni neslin geleneksel oyunlara merak duyabilmesi adına bir girişimdir.

6.5. Çocuk Mobil Uygulamaları

Çocuk üzerinde 3-4 yaşına gelene kadar olumsuz etkileri olduğu için telefon uygulamaları kullanmasına izin verilmemektedir. O yaşa gelene kadar ebeveynin elindeki telefonla az da olsa çizgi film, çocuk şarkısı gibi içerikler için izletilebildiği görülmüştür. Çocuk mobil uygulamaları yeni nesil ebeveynlerin vazgeçilmezleri haline gelmiştir. Gün içerisinde çalışan ebeveynler akşam telefondan uygulamayı açarak çocuğunu mutlu etmeye çalışırlar. Bu sayede hem dinlenebildiklerini hem de çocuklarıyla vakit geçirebildiklerini dile getirirler.

Çocuk mobil uygulamaları Eskişehir’de görüşülen ebeveyn, sınıf öğretmenleri ve okul öncesi öğretmenleri ile belirlenmiştir. Öğretmen ve ebeveynler TRT Çocuk Kütüphanesi’nin oldukça faydalı olduğunu öne sürmektedirler.

6.5.1. Çocuktube

“Mobilde “Çocuktube” diye bir uygulama bulup yüklemiştim. Çocuklar için çok güzel ve uyumluydu. Yaş ilerledikçe oradaki çizgi filmlerden ziyade oynadıkları oyunların videolarını izlemeye başlamaktadırlar. Bu uygulamada yer alan “Sese Gel

Çocuk” programında ise en sevdiğim özellik argo kelime kullanılmamasıdır" (KK-59).

6.5.2. TRT Çocuk Kütüphanesi

TRT Çocuk Kütüphanesi çocuğun ulaşmak istediği çizgi film, oyun ve sözlü edebiyat ürünlerinin bir arada bulunduğu müzik eşliğindeki videolarla desteklenen bir uygulamadır. Eskişehir’de ebeveynlerin en çok tercih ettikleri uygulama olduğu tespit edilmiştir. Çünkü içerik bakımından çocukların gelişimine katkıda bulunan ve olumsuz öğeler içermeyen bir uygulama olduğu belirtilmiştir.

6.5.3. Cartoon Network Mobil Uygulamaları

Cartoon Network; “Boomerang Oyun Zamanı, Gumball Muhteşem Parti Oyunu, Yap ve Yarış 2, Toon Kupası 2021, Süper Slime Ben, Cartoon Network OyunKutusu, Parti Koşusu, Free Fur All, Alien Experience: A.G, Monkey Mania, Omnitrix Kahramanı, Teeny Titans, Powerpuff Yourself, Oyun Zamanı, Kafadan Atlama, Tam Gaz, Bloons Adventure Time, Süper Slime Saldırısı, Adventure Time Run, Boomerang All Stars, Yap ve Yarış” uygulamalarından oluşmaktadır.

Boomerang Oyun Zamanı küçük çocukların en sevdikleri çizgi karakterlerine hayat verebilecekleri, her şeyin bir arada olduğu bir uygulamadır. Çocukların oyunlar oynayabileceği, komik videolar izleyebileceği, şirin hayvanlarla vakit geçirebileceği, çizim ve boyama yaparak yaratıcılıklarını ifade ederken aynı zamanda sevdikleri klasikleşmiş Boomerang karakterleriyle iletişim kurabileceği güvenli ve yaşlarına uygun bir yerdir (URL-24). Tom ve Jerry, Scooby Doo, Yeni Sevimli Kahramanlar, Grizzy ve Lemmingler, Muhteşem Mike, Taffy, Bunnacula, Yabba Dabba Dinozorlar, Mr Bean, Happos Ailesi, Dorothy ve Oz Büyücüsü çizgi karakterleri yer almaktadır (KK-132).

Gumball Dünyası mekânlarından ilham alarak parti konseptinde masa oyunu planında aile, arkadaşlar ve rakiplerle oynanabilmektedir. Oyun tahtası boyunca diğer oyuncularla yarış ve bitiş çizgisine ilk varan kişi olmaya çalışılır, bu sırada iş birliği ve rekabet gerektiren mini oyunlarda da beceriler sınanabilmektedir (KK-132). Gumball Muhteşem Parti Oyunu arkadaşlarla gerçek bir parti verirken ya da tek başına oynanabilir ve hepsi için tek bir cihaz yeterlidir. Cihazı elden ele dolaştırıp sırayla zar atarak oynanır. Her mini oyunda aynı anda dörde varan kişi oynayabilir,

bunun için her oyuncu cihazın bir köşesinin kontrolünü alır. Tek kişi oynarken mini oyunların hep bilgisayara karşı oynanır (URL-25). Gumball Muhteşem Parti Oyunu'nda dört farklı oyun tahtası vardır. Atılan her zarın zafer veya yenilgi demek olabileceği, dolambaçlı ve dallı budaklı yollarda ilerlenmesi gerekmektedir. Her tahtanın kendine özgü numaraları ve aşılacak engelleri vardır. Oyun tahtasının isimleri ise şu şekildedir: Perili Ev, Elmore, Gökkuşluğu Fabrikası, Boşluk (URL-25).

6.6. Dijital Oyunlar

Bir ekran üzerine bağlı kalarak oynanan oyunların genel adı dijital oyundur. İlk olarak atariler, daha sonra el atarileri ve daha sonra da bilgisayarlar devreye girmiştir. Sürekli gelişim halinde olan dijital oyunların kontrolü de oldukça zorlaşmıştır.

Bağlamlar arası farklılıklar çocukların oyun dünyalarında köklü değişiklikler meydana getirmektedir. Oyun ve oyuncak sanayinin ortaya çıkmasıyla birlikte geleneksel çocuk oyunları hızla değişmeye ve dönüşmeye başlamıştır (Özdemir, 2017: 453-490; Özdemir, 2021: 103).

Geleneksel çocuk oyunları bu sektörlerin hammadde kaynağına, çocuklar da tüketicilerine dönüşmüştür. Günümüzde oyun ve oyuncak alanı kültürel yaratıcı endüstrilerin tasarım merkezli en önemli sektörlerden biri haline gelmiştir. Konsol oyunları ile başlayan elektronik oyunlar bugün sanal-dijital oyunlara dönüşerek diğer toplum kesimlerinin yanında özellikle çocukları geleneksel oyun dünyasından uzaklaştırmaya başlamıştır. Araştırmaların büyük bir bölümü bu tür oyunların çocuklar üzerindeki etkilerine odaklanırken geleneksel çocuk oyunları ve kültürü üzerindeki etkisini dikkate alınmamışlardır. Oysa “oyunları değişen çocukların kültür ve kimliği de değişir.” Yaşam ve kültür, dolayısıyla nesiller oyunla değiştirilmekte ve dönüştürülmektedir (Özdemir, 2021: 103).

21. asrın insanı ve toplumu öncelikle sanal dijital bağlamda, kültürel ve yaratıcı endüstriyel uygulama ve içeriklerle doğal olarak da akıllı araçlarla (akıllı telefon vb.) biçimlendirilmektedir. Çocuklar söz konusu değişim ve dönüşümün hedef kitesidir. Bu kitle de öncelikle oyun ve oyuncaklar üzerinden ayarlanmakta ve biçimlendirilmektedir. Geleneksel çocuk oyunları, ilgili sektörlerin aktörleri

açısından öncelikle değersizleştirilmesi, ötelenmesi ve belirsizleştirilmesi gereken geçmişe ait ürünlerdir (Özdemir, 2021: 103).

Medya çocukların oyun dünyasını değiştiren ve dönüştüren temel dinamiklerin başında gelmektedir. Gazete ve dergilerle başlayan bu etki zamanla radyo, sinema, televizyon ve internet ile hızlanmış ve yaygınlaşmıştır. Çocuklar özellikle televizyon ve internetin etkisiyle zamanlarının önemli bir bölümünü geleneksel çocuk oyunlarından uzakta geçirmeye başlamışlardır (Özdemir, 2021: 107).

Oyun, farklı disiplinlerin ilgi alanına giren bir aktivitedir. Ludoloji, dijital oyunları inceleyen bir araştırma alanıdır. Latince kökenli bir kelime olan ludik, ludus ve ludere kelimelerinden türetilmiştir. Ludus, “ciddi olmayan”, “gibi yapma” anlamlarının karşılığıdır (Yengin, 2012: 101; Karahisar, 2013: 107).

Dijital dünyada oynanan oyunlara bilgisayar oyunu gibi bir adlandırma kullandığımız zaman bu sadece bilgisayarda oynanan oyunları karşılayacağı için konsol, atari gibi diğer oyun platformlarını içermeyecektir. Bilgisayar oyunları kendi içinde konularına ve oynanışlarına göre türlere ayrılmaktadır. Bu durum, alt türlerin sınıflandırılması gibi bir problemi de karşımıza çıkarmaktadır. Ayrıca aynı anda hem konsol hem bilgisayar için üretilen oyunlar da vardır. Oyunların en belirgin ortak özelliği olarak dijital olmaları söylenebilir. Bu sebeple dijital oyun adlandırması kapsayıcı bir adlandırmadır (Sarpkaya, 2021: 188). Dijital dünyada konsol ya da bilgisayar gibi bir adlandırmaya gidildiğinde gelişimin önü sınırlandırılmaktadır. Çünkü kullanılan araçlar teknolojinin gelişmesiyle birlikte değişebilmekte ve eskinin yerini başka bir araç alabilmektedir. Eskiden konsolla oynanan atarilerin günümüzde tıpkı bir cep telefonu gibi minik bir el aracı haline getirilmesi buna bir örnektir.

Dijital oyunların ticari olarak piyasa sürülmesi 1940’larda gerçekleşmiş ve sonraki yıllarda büyük bir ilerleme yaşayarak küresel bir pazar haline gelmiştir. Son yirmi yılda da dünyada oldukça popüler bir alan haline gelmiştir. Bugün Hollywood ve film endüstrisinin ürettiği her şeye rakip haline gelen prodüksiyon ve reklam bütçeleri ile önemli bir eğlence mecrası olmuştur. Bir popüler kültür ürünü olarak ortaya çıkan ve küresel olarak dünyadaki bütün bireyleri etkisi altına alan video

oyunlarının, etkilerinden kaçınmak ve uzak durmak neredeyse imkânsız bir hal almıştır (Steinberg, 2011: 7; Biricik ve Atik, 2021: 452).

Erken dönemde, modern oyunların gelişiminin ilk prototipleri sırasıyla 1958 ve 1962’de ortaya çıkan “Tennis for Two” ve “Spacewar” oyunlarıdır. Her iki oyun da ABD’de kamu araştırma merkezlerinde geliştirilmiş ücret-siz oyunlar olup, sırasıyla 1971 ve 1972’de Atari tarafından pazara sürülen “Computer Space” ve “Pong” isimli ilk nesil salon konsol oyunlarının ilham kaynağı olmuştur. Atari ABD’deki ilk oyun şirkettir ve zirve noktasında pazarın %80’ine egemen olmuştur. ABD’den sonra dünya oyun pazarına giren ilk ülke 1978’de geliştirilen ikinci nesil konsol oyunu olan “Space Invaders” ile Japonya olmuştur (Ankara Kalkınma Ajansı, 2016: 7).

Atari oyunları endüstrisi 1978 yılında Taito adlı şirketin Space Invaders oyununu piyasaya sürmesi ile Altın Çağına girmiştir. Bu başarı onlarca şirketi piyasaya girmesi için ikna etmeye yetmiştir. 1979’da Atari şirketi Asteroids adlı oyunu piyasaya çıkarmıştır. 1979’da renkli atari oyunları daha popüler olmaya başlamıştır ve 1980’de PacMan gibi oyunlar piyasaya çıkmıştır (Aksel & Sarı, 2020).

1979 yılında kurulan Activision firması bağımsız dijital oyun geliştiricisi ve dağıtıcısı olarak ilk olma özelliğini taşımaktadır. 1980’lerde oyun bilgisayarları, avuç içi LCD oyunlar ve ilk çevirim içi oyunlar ortaya çıkmıştır. (...) 1990’lara gelindiğinde video oyun endüstrisi ciddi ilerleme kat etmiştir (Irmak& Erdoğan, 2016: 128-137).

2000’lere gelindiğinde atariler yerini bilgisayar oyunlarına bırakmaya başlamıştır. İnternet kullanımının henüz çok yaygınlaşmadığı bu dönemde bilgisayarlar çoğunlukla oyun oynamaya yarıyordu. Günümüzdeki gibi çok fazla oyun üretilmediği için alınan bir oyun çok uzun yıllar oynanıyordu. 2000’lerin ilk popüler oyunu Nintendo ile gelen The Legend of Zelda: Ocarina of Time olmuştur. 2000’den sonra oyun endüstrisinde büyük değişiklikler yaşanmıştır (Usta, 2009; Baldemir, 2021: 141).

Özellikle 2010 sonrası cep telefonlarında yaşanan gelişmeler ve mobil cihaz teknolojilerinin ciddi oranda gelişmesiyle mobil oyunculuk da büyük ölçüde artış

göstermiştir. Konsol cihazlara kıyasla daha kullanışlı ve işlevsel olan cep telefonları herkesçe kullanıldığı için mobil oyun ve oyunculuk pazarı son yıllarda büyüme göstermiştir. Mobil oyun sektörü ile ilgili yapılan araştırmalarda 2020 itibarıyla küresel oyun pazarının 159 milyar dolara ulaştığı belirtilmiştir. Mobil oyuncu sayısı 2,7 milyar olarak belirlenirken bu sayının 2023 yılında 3 milyarı geçmesi beklenmektedir. Özellikle 2019 sonlarında başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi evlerde kalmayı zorunlu hale getirirken evde vakit geçirmek zorunda olan insanların en çok yöneldiği şey mobil oyunlar olmuştur (Baldemir, 2021: 142).

Türkiye’de dijital oyunların tarihi 1980’lerin ortalarında başlamaktadır. Türkiye’de dijital oyun denilince akla gelen öncü isimlerden Mevlüt Dinç’in 1985 ve sonrasındaki çabaları (Yenituna, 2017: 169-171; Sarpkaya, 2020: 192) ve diğer geliştiriciler tarafından hazırlanıp yayınlanmış, 1986-1989 arasına tarihlenen Keloğlan, 1992 tarihli Hançer, 1994-1996 arasına tarihlenen İstanbul Efsaneleri: Lale Savaşçıları gibi oyunlar Türk yapımı dijital oyun tarihinin 2000 öncesi ilk evresini oluşturmaktadır (Sarpkaya, 2020: 192).

Dijital oyunların dünyadaki ilk örneklerinden çeyrek asır sonra Türkiye’de bilinen ilk dijital oyun örnekleri görülmeye başlamıştır. 1985’te Mevlüt Dinç adlı oyun geliştiricisinin öncü çalışmaları, 1986’da yayınlanan Keloğlan, 1992’de yayınlanan Hançer, 1994’te yayınlanan İstanbul Efsaneleri: Lale Savaşçıları gibi oyunların ardından 2000’den sonra Koridor, Pusu, Hükümrân Senfoni, Kabus 22, Kaptan-ı Derya Barbaros Hayrettin Paşa, İstanbul Kıyamet Vakti, Mount and Blade, Umaykut ve Uruz: Er Kişinin Dönüşü gibi oyunlarla birlikte günümüze kadar uzanan belli bir seviyede dijital oyun/video oyunu dünyasından bahsetmek mümkündür (Sarpkaya, 2020: 192-196).

Elektronik oyunlar ilk dönemlerde çeşitli oyun düzeneklerine ve mekanlarına bağlı olarak oynanabilmekteydi. Jetonlu oyun konsolları, zamanla yerini atarilereve bilgisayar oyunlarına bırakmıştır. Bugün ise akıllı telefonların da etkisiyle tüm gün çevrimiçi olarak elektronik oyun oynamak mümkün hale gelmiştir. Geçmişte geleneksel oyuna dalmış çocuğu sokaktan getirmek güçken bugün elektronik oyuna gömülmüş çocuğu odasından sokağa çıkarmak zorlaşmıştır (Özdemir, 2021: 109).

Küresel oyun alanını yaratan ve bu alanın oluşmasını sağlayan yeni medya, geniş kitlelerin birbirleriyle iletişim ve etkileşim içine girmelerine olanak sağlamıştır. Yeni medyanın interaktif yapısı sayesinde dünyanın bir ucundan diğerine yayılan dijital oyunlarda birlikte çevrimiçi oynama, bir grup oluşturma, bir gruba karşı zafer kazanma ya da yenilgiye uğrama görülmektedir. Tüm bunlar yaşanırken, oyuncular çevrimiçi olarak kızgınlık, mutsuzluk, mutluluk ve hayal kırıklığı gibi duygularını birbirlerine ifade etmektedirler. Öncesinde sadece bilgisayardan tek oyunculu olarak, yani bilgisayar- insan olarak oynanan oyunlar, internetin evlere hatta avuç içine sığan telefonlara kadar girmesiyle insan ve insan toplulukların bir ağ etrafında birlikte oynadıkları dijital oyun türüne dönüşmüştür (Biricik ve Atik, 2021: 452).

Dijital oyunlar, bilgisayar tabanlı oyun oynamak için internet bağlantısı olan bir bilgisayar, konsollar, tabletler, cep telefonu veya internet bağlantısı olmaksızın bu araçlarla oynanabilen oyunları ifade etmektedir. Bu oyunlar tek başına bir oyuncu tarafından oynanabildiği gibi çok oyunculu çevrimiçi rol yapma (MMPORG) oyunlarına kadar uzanmaktadır. MMPORG’da aynı anda bir milyondan fazla oyuncunun birlikte oyun oynadığı başlangıcı ve sonu belli olmayan, oyuncuların sürekli değiştiği evrimsel bir ortam anlamına gelen oyun türüdür (OECD, 2005: 9; Biricik ve Atik, 2021: 452).

Dijital oyunlar/video oyunları dünyası günümüzde çok sayıda “insan/oyuncu” ve çok sayıda “metin/ürün”le birlikte, kendine has bir yaratım, icra, aktarım, yapı, içerik ve işlev karakteristiğine sahiptir. Bu karakteristik, içinde hem “video”yu ve bununla bağlantılı olarak “dijital”i hem de “oyun” kavramını barındırır. Dijital oyun, dijital ve video temelli olmasıyla teknolojik, oyun olmasıyla kültürel bir meseledir (Sarpkaya,2021: 156).

Dijital oyunların geleneksel oyunlardan ayıran özellik ise mobil cihazlara yani bu yeni medya türlerine oyunun eklemlenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dijital oyunlar küresel bağlamda bireyin gündelik yaşantısı içerisinde tükettiği kültürel ürünlerin en önemlilerinden birisi haline gelmiştir. Her yaştan insan gündelik hayatlarının bir bölümünü bu oyunlara ayırmaktadır (Binark, 2008: 2; Biricik ve Atik, 2021: 452).

Yeni medya ortamları özellikle oyun kavramını, oyun araçlarını ve ortamını yeniden şekillendirmektedir. Dijital oyunların içerikleri dijital ara yüzlere göre tasarlanarak oluşturulmaktadır. Bu oyunlar; geleneksel oyun özelliklerini dijital mecralara aktarmakta ve geleneksel anlamda oynanan çocuk oyunları ortadan kaybolmaktadır (Yengin, 2010: 131; Biricik ve Atik, 2021: 453).

Kent merkezinde geleneksel ortamın sağladığı rahatlığın bulunamaması, çocukların geniş bir alana sahip olamaması, çocukları dijital dünyanın özgürlüğüne yöneltmektedir. Çevrimiçi oyun ortamlarının da dahil olmasıyla birlikte çocuklar kendini hem ifade edebilmekte hem de oyunu sürdürebilmektedir. Bu durum çocuklarda tembellik oluşturabilmektedir. Oysa geleneksel oyunlar incelendiğinde en dikkat çeken özelliklerden biri fiziksel aktivite ve iletişimde kullanılan beden dilidir.

Televizyon icadı ve çocuğa yönelik programların bu sihirli kutuda oynatılması ile birlikte çocuk, sokağa ayırdığı zamanın bir kısmını öteleyerek “çizgi dizilere” ilgi duymaya ve zamanının bir kısmını bu tür programlara ayırmaya başlamıştır. Ama sokak ve oyun her zaman çocuk için vazgeçilmez bir eğlence olarak çocuk hayatında varlığını devam ettirmiştir. Ancak yirminci yüzyılın en büyük icatlarından biri olan bilgisayar ve devamında gelen genel ağ (internet), çocuk oyunlarını dönüştüren başat araç olmuştur. Bu bağlamda çocuk oyunları varlığını sanal dünyaya taşımıştır. İnternet siteleri aracılığıyla çocuk hayatına giren bu oyunlar, sınırsız sayıda oyunu “bir tık ötede” çocuğun hizmetine sunmuştur (Mezkit, 2012: 138).

Sokaktan kovularak eve kapatılan çocuk, bu albenisi yüksek oyun sitelerine karşısında adeta büyülenmiştir; çünkü çocuk, artık istediği oyunu “bir tık ötede” bulabilmektedir. Oyun için ayrıca arkadaşlara da ihtiyacı yoktur. Oyun içinde arkadaştan; oynanacak materyale kadar kurallardan; süre sınırlamasına kadar her şey kurgulanmış durumdadır. Çocuğa sadece komut vermek kalmıştır. Oyunun tek hâkimi olan çocuk, oyunu dilediğinde yönlendirebilmektedir. Oyun sitelerinin ekonomisine katkısı da bazı sitelere ücretli üyeliklerle sağlanmaktadır. Üye olan çocuk, adını oyuncu hanesine yazdırıp en yüksek puanı alma idealine doğru ilerlemektedir; bunun sebebi bütün çocukların kendi ismini en iyi oynayanlar sıralamasında görmek istemesidir. Çocuğun, değişmeyen “oyunda lider olma” isteği

de bu yarışma şeklinde ilerleyen puan toplama süreci ile karşılanmaktadır (Mezkit, 2012: 138).

Çocukların geleneksel oyunlarında animasyon ve dizi kahramanlarının adlarına, popüler sanatçıların isimlerine ve müzik eserlerinden unsurlara rastlanması, bu açıdan dikkat çekicidir. Nitekim Barış Manço'nun "Arkadaşım Eşek, Düriye, Çıt Çıt Çedene, Lambaya Püf De ve Ayı" adlı şarkılarının nakarat bölümlerinin çocuklarca oyun şarkısı haline getirildiği belirlenmişti (Özdemir, 2006: 398-399; Özdemir, 2021: 108).

Sanal ve dijital oyun dünyasında farklı yaşlardan dolayısıyla kuşaklardan insanlar birlikte oyun oynayarak bütünleşmektedir. Elektronik oyunda bireyin yaşı ve cinsiyeti belirsizleşmiş, seçilen oyuncu tipi/rolü/kimliği daha önemli hale gelmiştir. Hatta bugün dil ve mekân gibi sınırlılıkların aşılmasıyla farklı uluslardan ve kuşaklardan insanlar sanal-dijital oyun bağlamında bir araya gelebilmektedir. Bu nedenle internet sosyal medya ile birlikte sanal ve dijital oyunların 21. Asrın başında temel kültürel değişme dinamiği haline geldiği ileri sürülebilir (Özdemir, 2021: 111).

Dijital oyun oynayan araçların, çocuklarda daha çok ebeveynlerinin cep telefonları olduğu ifade edilebilir. Çünkü toplumunun genelinde diğer dijital araçlara sahiplik bir lüks olarak görülebilenken, cep telefonları ihtiyaç olarak her bireyin sahip olduğu araçlardandır. Çocuklarda kız ve erkek olarak cinsiyet ayrımının geleneksel oyunlarda olduğu gibi dijital oyunlarda da aynı şekilde tezahür ettiğini ifade etmek mümkündür (Biricik ve Atik, 2021: 466).

İnternet bağımlılığı ve dijital oyun bağımlılığı çoğu zaman birbiri ile paralel olarak ilerlemektedir. Bu anlamda, davranışsal bağımlılıklar kategorisinde bulunan internet bağımlılığı ve dijital oyun bağımlılığı arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır (Günüç, 2015; Baldemir, 2021: 140).

Dijital oyunların sosyal ve psikolojik etkilerine ilişkin çalışmalarda oyunlar genellikle bağımlılık, şiddet eğilimi ve şiddete karşı duyarsızlaşma, akademik performans düşüklüğü, ruhsal rahatsızlıklar, anti-sosyal kişilik gibi olumsuz etkiler üzerinden ele alınmaktadır. Ancak dijital oyunlarda kullanılan ayrımcı dil ve nefret içerikleri ile bu içeriklerin yaratabileceği olumsuz etkiler genellikle gözden

kaçmaktadır. Oysa dijital oyunların hem üretim hem de tüketim boyutunda ayrımcı dile ve nefret içeriklerine sıklıkla rastlanmaktadır. Oyunların senaryo ve görsel tasarımlarında kullanılan öğelerle cinsiyetçi, homofobik, zenofobik, militarist ve ırkçı egemen değerler yeniden üretilirken, oyuncular da oyun içi sesli, görsel ve metin içerikli paylaşımlarla, seçtikleri kullanıcı ve avatar isimleriyle, avatar görselleriyle bu yeniden üretim sürecine dahil olmaktadır (Öztekin ve Öztekin, 2020: 540-541).

Sosyal ortamlarda dijital oyuncular arasında kendilerine has bir dil oluşmuştur. Bu dil canlılığını sürdürmekle birlikte dijital geliştikçe gelişmektedir. Oluşan bu dil bir kültür oluştururken bir yandan da Türk diline zarar vererek yabancılaşmaya doğru sürükleyebilmektedir.

Dijital oyunlar halk bilgisi ürünleri için bir tür dijital arşiv görevi de görmektedir. Dijital oyunlar dünya çapında halk bilgisine dair çok sayıda veriyi içeren bir tür folklor arşivine dönüşmüştür ve birçok dijital oyun türü kurgusal evrenlerinde ve içeriklerindeki dünyalarında halk bilgisi ürünlerinden faydalanmaktadır (Chakraborty, 2018: 2-6; Sarpkaya, 2021: 165). Dijital ortamda oluşturulan oyun karakterlerinin hareket sınırlılıklarından kostümlerine kadar bir çok detayda halk kültürüne ulaşmak mümkündür.

Mitlerin ve dinsel ritüellerin kaynaklarından zaman içinde kültür hayatının büyük faaliyetleri doğmuştur: düzen ve hukuk, ticaret ve endüstri, sanat ve zanaat, bilim ve iletişim. Tüm bunlar köklerinin bir kısmını oyunsal eylem alanından almaktadır (Huizinga, 2006).

Dijital oyunların birçok türünde mitolojinin yoğun etkisi görülmektedir. Mitoloji ve mitler halk biliminin meselesidir. Dijital oyunların mitik unsurlar ve anlatılar içeren örnekleri doğrudan doğruya halk bilimi öğelerini içermektedir. Dijital oyunlar; oyun ve oyuncu ilişkisi ile bağlam, kültür aktarımı ile işlev ve mitik unsurlar ve anlatıları bünyesinde barındırmasıyla içerik özellikleri bakımından doğrudan doğruya halk biliminin araştırma alanı hâline gelmektedir (Sarpkaya, 2020: 189).

Özellikle 2000’li yıllarda dijital oyunlar üzerine akademik çalışmalar yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu çalışmalar göstermiştir ki dijital oyunların tür sınıflandırmaları ve bu sınıflandırmalara dâhil olan oyun sayıları ve çeşitliliği son derece artmış; bu oyunların strateji, aksiyon ve benzeri türlerinde halk bilgisi ürünleri kendilerine yer bulmuştur. Dijital oyunların üretici, metin ve oyuncu üçgeninin her bir noktasında halk bilgisi kendisini göstermiştir. Bu da halk bilgisi ürünlerinin dijital sunumunun bir türünü oluşturmuştur (Sarpkaya, 2020: 185-186). Sürekli güncellenen ve yenilenen dijital oyunlar çocukların yaşantılarında herhangi bir olgudan çabuk sıkılma duygusunu doğurmaktadır. Dijital dünyanın hızı ve hazır sunuluşu çocukların düşünme yapısını ve yaşantısını etkilediği gözlemlenmiştir.

Bu oyunlar çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmalar genelde oyunların oynandığı teknik altyapı veya oyunların içerik veya oynanış tekniklerine göre yapılmıştır. Bir tasnife göre dijital oyunlar “pc (kişisel bilgisayar oyunları), konsol oyunları, devasa çevrim içi oyunlar, mobil oyunlar, sosyal oyunlar” şeklinde türlere ayrılmaktadır (Büyükbaykal ve Abay Cansabuncu, 2020: 7; Sarpkaya, 2021).

Dijital oyunculuk, son 10 yıldır revaçta olan, bu sektörde oyun oynayarak da para kazanılabilesinin yolunun da açılmasıyla popüler olan bir kavramdır (URL-26). Kent kültüründe çocukların meslek algısı eğlenerek çalışabilme olgusuna evrilmiştir. Geleneksel kesimin önceliği para iken kent kültüründe yetişen çocukların kendini özgür hissedebildiği ve eğlendiği bir alanda olma isteği daha yaygın olarak görülmektedir. Bu düşünce çerçevesinde erken yaşta para kazanabildikleri ve özgürlüklerinden ödün vermeleri bir alan olarak dijital oyunlarla yayıncılık karşılıklarına çıkmaktadır.

Dijital Oyuncu yani “gamer”, kısaca dijital oyunları amatörce ya da profesyonelce olması farketmeksizin bu oyunları oynayanlara denir. Bazı çok oyunculu (multiplayer) oyunlarda yapılan ödüllü müsabakalarla, oyun kitlesi içerisinde bir takım profesyonel turnuvalar organize edilmektedir. Bu günümüzde bir spor olarak kabul edilmektedir. Bu spora espor denilmektedir. Ve bu sporu icra eden kişilere de esporcu denilmektedir. Bunu eski zamanlardan örnek vermek gerekirse, eskiden top oynayıp futbolcu olmak istiyor diye kızılıp eve tıkmaya çalışılan

çocuklar, şimdi esporcu olmak için evden dışarı çıkmıyor ve bilgisayar başından kaldırılmaya çalışılıyor (URL-26).

Esporcu olmak, bazı bilgisayar oyunlarının profesyonel liglere katılan profesyonel oyuncular tarafından oynanmasıdır. Bir oyunun Espor olabilmesi için profesyonel ligi olması gerektiği söylenmektedir. Fakat hala hangi oyunları espor kategorisindeki oyunlara girdiği konusu tartışmalıdır (URL-26).

Görüşülen kaynak kişiler tarafından dijital oyunlar şu şekilde değerlendirilmektedir:

“Başkasına göre çok olabilir ama ben gündüzleri toplamda iki saat dijitalde oyun oynamasına izin veriyorum. Bu süre yazın daha azalmaktadır. Hatta istediği oyunları kendisi bulur. Babası da oyunları yüklemekte ve incelemekte yardımcı olur. Akşamları da bir saat mobil oyunlara izin verilir. Fazlası uygun olmaz. Çünkü telefonun şarjı anca o kadar gitmektedir ve çocuk için de yeterlidir. Teknoloji çağında çocuğu teknolojiden koparabilmek ve dijitali inkâr edebilmek imkânsızdır” (KK-59).

Eskişehir’de 3 okul öncesi öğretmeni, 3 ilköğretim sınıf öğretmeni desteğiyle çocuklara anket çalışması yapılmıştır. Bu verilere ek olarak lise ve üniversite çağındaki genç yetişkinler ve ebeveynlerle de dijital üzerine derleme yapılmış ve anket soruları da yönlendirilmiştir. 255 kişilik anket çalışması sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Oyun anketine yetişkinler de sayı olarak dâhil olmuştur. Yetişkinlerin oynadığı oyunların çocukluk dönemlerinden gelen oyun bağımlılığından ya da alışkanlığından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Çocukluk zamanlarında oynamış olduğu ve günümüzde aktifliğini devam ettiren oyunlar da sorularak, anket çalışmasında çocukların ya da kendilerinin en çok oynadığı dijital oyunlar sorulmuştur. Yetişkin bireylerin de bazı oyunları oynadığı ve çocuklarına da eşlik ettikleri anket çalışması ve gözlem çalışmaları içerisinde tespit edilmiştir.

Dijital Oyunlar	Oyunu Oynayan Çocuk Sayısı	Oyunu Oynayan Genç Yetişkinler Sayısı
Atari, Tetris ve Sanal Bebek	20	50
Sims Oyunu	88	65
GTA Oyunu	57	52
Street Fighter Oyunu	53	42
Zuma	10	41
Candy Crush	50	70
Cody Cross	12	25
Sneak/Yılan	38	70
Kelime Oyunu	17	32
Pubg Oyunu	150	72
Counter Strike	94	63
Age Of Empires	61	43
E-Spor	78	57
Sanal Gözlükler	49	46
Roblox	132	32

6.6.1. Atari, Tetris ve Sanal Bebek Oyunları

Bilgisayar döneminden hemen önce dijitalin yavaş yavaş çocukların hayatına dâhil olduğu döneme eşlik eden ilk oyunlardan biri tetristir. Tetrisler elde kumanda gibi hazırlanan mini ekranlı bir oyun aracıdır. Pil ile çalışır. Oyun içerisinde geometrik şekillerden oluşturulmuş şekiller mevcuttur. Bunlar yukarıdan aşağıya

doğru düşerken birbirini tamamlaması görevi size düşer. Üst üste tamamlayamadan yığılma meydana gelirse oyun kaybedilir (KK-132, KK-133).

Tetris döneminde bir de sanal bebekler ortaya çıkmıştır. Sanal bebekler özellikle kız çocuklarının uzun yıllar boyunca gözdesi olmuştur. Sanal bebek gelecek nesilde hayata girecek olan “Sims” oyunun bir nevi temeli gibi görülebilir. Sanal olarak hayat verilen bir bebek avuç içi kadar bir cihaz ve ekranında yaşatılmaktadır. Acıkınca, uykusu gelince sesler çıkaran cihazla kız çocukları ilk annelik iç güdüsüyle sorumluluk duygusunu tatmıştır (KK-133).

90’lar çocuklarının vazgeçilmez oyunları atarilerdir. Her çocuğun karne hediyesi olan atariler çocukları sokak oyunlarından koparmaya başlayan oyunlardır denilebilir. Atari televizyona bağlanan bir oyundur. Cihazı televizyona bağlanır ve cihazının üzerinde kaset girişleri vardır. Oynanmak istenen oyunların kasetleri satın alınır. Atarinin bir de el konsolu ve tabancası vardır. Tabanca sadece vurmali oyunlarda kullanılır ve en çok hatırlanan vurmali oyunu kuş vurmadır. El konsolu ise tüm oyunlarda oynamak için gereklidir. Ataride unutulmayan en önemli oyun “Mario”dur. Mario levellerden oluşan bir oyundur. Prensese kurtarabilmek adına “Mario” karakteri levelleri atlayıp en son level olan prensesi ateşler içindeki alandan kurtarır. 90’lar çocukları diye adlandırılan neslin aralarında o zamanlar en çok konuştukları muhabbetlerden biri prensesi kaç kez kurtarabildiğidir. Bu bir başarı unsuru olarak görülmektedir (KK-132, KK-133).

6.6.2. Bilgisayar Oyunları

6.6.2.1. The Sims Oyun Serisi

2000 yılında Will Wright tarafından tasarlanan ve Maxis tarafından piyasaya sürülen ve EA tarafından dağıtımı yapılan serinin ilk oyunu olan The Sims, kısaca gerçek hayatın, öznelerin, mekanların, faaliyetlerin ve ilişkilerin simülasyonu olarak ifade edilebilir. The Sims, 1991 yılında Oakland yangınında evini ve mal varlığının çoğunukaybeden oyun tasarımcısı Wright’ın hayatını yeniden inşa etme deneyimini dijital ortama taşıyarak oyunlaştırma fikriyle doğmuştur. The Sims oyun serisi aslına bakılırsa herhangi bir tanımlanmış hedefe veya nihai sonuca sahip olmayan sandbox türündeki bir oyun olarak tanımlanmaktadır (Cansever ve Poyraz, 2021: 125).

Oyunun tasarımcısı Wright'ın “sanal bebek evi” metaforu The Sims piyasaya sürüldüğünde bir pazarlama stratejisi olarak sıklıkla kullanılmıştır (Cansever ve Poyraz,2021: 126).

Sim'ler, doğumdan ölüme kadar uzanan 7 yaşam evresine sahiptir. Bu 7 yaşam evresi: bebek, yürümeye yeni başlayan çocuk, çocuk, genç, genç yetişkin, yetişkin ve yaşlı olarak sıralanabilir. Her yaş grubunun kendisinden beklenen görev, sorumluluk, beklenti ve rolleri vardır. Oyundaki bu yaşam döngüsü içerisinde sıradan gündelik hayatlarını yaşayan Sim'ler ve bulundukları yaş grubuna ait sorumluluklarını yerine getirirler. Ayrıca sanal öznelerin yaşamlarının yaş gruplarına göre ayrılmasının oyuncu tarafından denetlenebilirliği ve yönetimselliği kolaylaştırdığı söylenebilir. TS4 oyununda herhangi bir amacın veya hedefin yer almadığı söylene de oyunun amacının öznelerin uyku, yemek gibi yaşamsal ihtiyaçlarını karşılanması, iyi ilişkiler kurması, işe girip para kazanması, işinde terfi etmesi, yeteneklerini geliştirmesi gibi süreçlerin kontrolü ve düzenlenmesidir. Yani amaç Sim'lerin “en iyi şekilde” yaşatılması olarak ifade edilebilir. Bu durum oyundaki başarı durumu olarak okunabilir (Cansever ve Poyraz, 2021: 131).

Sims oyununda hayatın geçiş evrelerinden doğum ve ölüm olgusu da işlenmektedir. Hamilelik annenin karnında bir kutlama gibi havai fişeklerle simgelenmiştir. Doğumda ise simler gülüşerek bebeği karşılarlar. Bebek gerçek hayattaki gibi oyun bilgisayarda yüklü olduğu sürece büyüme gösterir. Oyun içerisinde karakterlerin beslenmesine, uykusuna dikkat edilmezse hastalanma ve ölüm gerçekleşir. Ölüm evin bahçesine kurulan bir mezarlık ile simgelenir. Ruhlar da oyunda yansıtılmıştır. Bu çocuklar için olumsuz bir durumdur. Ruhlar bazen evin içinde gezerek ev halkını korkutabilmektedir. Bu nedenle oyuncu ailenin evini değiştirebilir (KK-132, KK-135, KK-149, KK-150).

6.6.2.2. GTA Oyun Serisi

Grand Theft Auto, resmi kısaltması ile GTA, oyun programcısı David Jones ve Mike Dailly, Dan ve Sam Houser kardeşler ile oyun tasarımcısı Zachary Clarke tarafından yaratılan video oyunu serisidir. İlk olarak Rockstar North (eski adıyla DMA Design) tarafından Birleşik Krallık'da geliştirilmiş ve Rockstar Games

tarafından yayımlanmıştır. Serinin adı büyük otomobil soygunu anlamına gelen “grand theft auto” teriminden gelmektedir (URL-27).

Seride geçen hayali mekânlar Amerikan şehirlerinden esinlenilerek tasarlanmıştır. Oyunlar oyuncuların hikâyede ilerleyebilmek için görev yapabildikleri, bununla birlikte aksiyon-macera, sürüş, rol yapma, gizlilik ve yarış elementlerini de içeren serbest dünya üzerine odaklanmıştır. Serinin konusu genellikle Amerikan kültürünün komedi ile eleştirisi olsa da yetişkinlere yönelik doğası ve şiddet teması ile tartışmalara neden olmuştur. Oyunların konusu suç dünyası içerisinde farklı nedenlerle yükselmeye çalışan farklı ana karakterlere odaklıdır. Yan karakterler genellikle ana karaktere ya da onun örgütüne ihanet eden veya ana karakterin ilerlemesini yavaşlatan karakterlerden oluşmaktadır (URL-27).

Her oyunu oyuncuları büyük bir şehirde taklitçi ya da suça ortak olmayı ve oyunun verdiği yönergeler aracılığıyla organize suç dünyasında yükselmeye çalışan bir birey olmasını sağlar. Oyuncu yeraltı dünyasındaki önemli kişiler ve büyük idoller (örn: Mafya babası) tarafından hikâyenin ilerleyişine göre çeşitli görevler almaktadır. Adam öldürme ve bazı ağır suçlar olağandır. Taksi kullanma, sokak yarışı yapma, otobüs kullanma ya da helikopter ve uçak kullanmayı öğrenme gibi aktiviteler (aynı zamanda görev olabilen) eklenmiştir. Grand Theft Auto III ve sonraki oyunlarında daha fazla seslendirme, radyo istasyonu ve Amerikan kültürünü yansıtan müzikler kullanılmıştır (URL-27).

Grand Theft Auto serisi gerçek dünyanın kurgulanmış ve farklı zaman dilimlerindeki yerlerinde geçer. Serinin New York’dan esinlenilerek tasarlanan Liberty City, Miami’dan esinlenilerek tasarlanan Vice City, Los Angeles’dan esinlenilerek tasarlanan Los Santos, San Francisco’dan esinlenilerek tasarlanan San Fierro, Las Vegas’dan esinlenilerek tasarlanan Las Vanturas ve Kaliforniya’dan esinlenilerek tasarlanan birçok şehri, kırsal alanı, dağlık alanı ve kasabayı içinde bulunduran San Andreas eyaletinde geçmektedir. İlk oyundaki San Andreas eyaletinde yalnızca San Francisco’dan esinlenilmiştir. Eklenti paketleriyle oyun şehri Londra üzerine inşa edilmiştir (URL-28).

GTA oyununun çocuklar üzerinde olumsuz etkileri mevcuttur. Oyunda görev yapmak gibi bir amaç olsa da çoğu oyuncu bu görevi anlamak ve uygulamak yerine

oyun içinde araba hırsızlığı, insan dövme, insan ezme, polisleri peşine takıp kaçmaya çalışma gibi özelliklerini kullanarak eğlendiğini düşünmektedir (KK-132).

6.6.2.3. Street Fighter Oyun Serisi

Street Fighter oyun serisinin dördüncü oyunu olan Street Fighter IV, Capcom firması tarafından 2008 yılında yayınlanan bir dövüş oyunudur (URL-31). Bu serinin ismini andığımız bu oyununda oyunda seçilip oynanabilen dövüşçüler arasına Hakan isimli bir Türk yağlı güreşçi de dâhil edilmiştir. Hakan, oyundaki ilk Türk karakterdir ve oyuna bir yağlı güreşçi olarak katılır, bu oyundaki amacı da kendi ürettiği yağları dünya çapında tanıtmaktır (URL-32).

6.6.3. Mobil Oyunlar

Mobil platformlar ve akıllı telefonlar için üretilmiş olan ve bu platformlarda oynanabilen oyunları kastetmektedir. Genellikle telekomünikasyon teknolojilerindeki ilerlemelere bağlı olarak oyunlarda farklılaşmalara gidilmektedir (URL-33).

6.6.3.1. Zuma

Bilgisayardan internetsiz olarak oynanan oyunlardandır. Renkli topları bir kurbağa figürüyle dönerken vurabilmek gerekir.

6.6.3.2. Candy Crash

Belli bir dönem popüleritesinin oldukça yüksek olduğu oyunlardandır. Telefonda yüklenen bir uygulaması vardır. Her level atlanıldığında zorlaşır. Renkli kutucukları bir arada toplayıp yok etmek amaçtır.

6.6.3.3. Cody Cross

CodyCross oynunu çengel bulmaca gibi oynanır (KK-146).

6.6.3.4. Sneak/Yılan Oyunu

Cep telefonlarında ilk oynanan oyundur. Sanal bir yılan vardır ve yeme ilerleyerek oynanır. Hem her yenildiğinde yılan büyür. Ekrana sığmaz hale geldiğinde yılan kendi kuyruğuna değerek ölür. Daha büyümeden de bir şekilde kuyruğuna değilirse yanılır (KK-44, KK-48).

6.6.3.5. Kelime Gezmece

Kelime gezmece oyununda oyunun verdiği harflerle kelime türetilir. Level atlanan bölümlerden oluşur. Her level birden fazla bölümü içerir. Her level atlayışta Dünya kültüründe yer edinen yerlere ait kartlar açılır. Bir yandan da kültürel zenginlik kazandırır (KK-132, KK-133, KK-135, KK-146).

6.6.3.6. Minecraft Oyunu

Minecraft hayatta kalma, zorlayıcı, yaratıcı, macera ve izleyici olmak üzere beş tipten oluşan bir oyundur. Oyuncuların karakteri vardır. Oyuncu karakterlerin yanında bir de yaratıklar yer almaktadır (KK-132).

Okul öncesi çocuklar ve ilköğretim çağındaki çocuklar tarafından tercih edilmektedir.

6.6.3.7. Bimi Boo Oyunları

Mantık gelişimi için yapbozlar, sayıları öğrenme oyunları, dikkat ve algı geliştirici oyunlar, 2-5 yaş arası çocuklar için eğitici oyunlardan oluşmaktadır (KK-132).

Okul öncesi çocuklarda eğlenirken öğrenme amacıyla oynatılmaktadır (KK-135).

6.6.4. Çevrim İçi Oyunlar

Çevrimiçi oyunlar kent merkezinde yetişen çocukların yalnızlaşmasına engel olarak sanal bir sosyal ortam oluşturmaktadır. Eskişehir’de gelişen kent merkezi ve dijital çağıın olanaklarının fazla olmasıyla çevrimiçi oyunlara gösterilen talep yoğunudur. Okul öncesi, ilköğretim, lise çağındaki çocukların çevrimiçi oyunları hayatlarının bir parçası haline getirdikleri görülmektedir.

Genel olarak çok oyunculu oyunlar (multi-player games), çok sayıda oyuncunun belirli bir ağ ve sunucu üzerinden aynı anda oynayabildiği oyunları kapsamaktadır. Bununla birlikte son dönem içerisinde giderek popülerlik kazanan bir tür olan MMO (massive multiplayer online- devasa çok oyunculu çevrimiçi) oyunlar ise on binlerce kullanıcının aynı anda bireysel ya da takımlar oluşturarak oynayabildiği oyunları içermektedir. Bu oyunlar aynı zamanda oyun içerisinde bireylerin sosyal etkileşimlerine olanak da tanımaktadır (URL-33).

Çoklu ya da sosyal olarak oynanan oyun anlamına gelmeyip popüler sosyal medya araçları üzerinden oynanan ve insanların birbirleri ile oyun içi etkileşim kurabildikleri oyun türüdür (URL-33).

6.6.4.1. Pubg Oyunu

Kullanıcılarının yaş aralığı en geniş olan çevrimiçi oyunlardan biri Pubg'dir. Okul öncesi dönemden oynamaya başlayan çocukların yıllarca oynamaya devam ettiği görülmektedir. Birçok yetişkin tarafından da oynanmaktadır. Eskişehir'de sosyal medya üzerinden gruplar oluşturularak ekip savaşları yapılmaktadır. Pubg aynı zamanda tıpkı bir sosyal medya hesabı gibi aile ve arkadaş kavramlarını oyunda belirleme özelliğine sahiptir. Bu özellik aracılığıyla sürekli oynanan kişiler listenin en üstünde yer alır.

2012 yılına gelindiğinde Suzanne Collins'in beyazperdeye uyarlanan ve başrolünde Jennifer Lawrence'ın oynadığı "The Hunger Games" (Açlık Oyunları) filmiyle önemli bir adım daha atılmıştır. Bu filmde kıyamet sonrası distopik bir dünyada yaşayan panem halkı karnını doyurabilmek için köleler gibi dövüştürölüp ve sağ kalmaya zorlanmıştır. Bu film de tek başına bir fikir olmamakla beraber popüler oyunlara ilham vermiştir. Pubg oyunu ortaya çıkmadan önce çok fazla oyun üretilmiştir ve çok ciddi oynanma rakamlarına ulaşmıştır (Özenç & Keskin, 2019: 36-40; Baldemir, 2021: 145).

PUBG oyunu aksiyon/savaş ve First Person Shooter (FPS) türünde ve birden fazla oyuncuyla eş zamanlı oynanan (multiplayer) bir oyundur. Oyunda çeşitli modlar ve haritalar bulunmaktadır. Singleplayer (tek oyuncu) modunda her oyuncu bireysel olarak oyunu kazanmaya çalışırken, Duo modunda oyuncular iki kişilik takımlardan squad modunda ise dört kişilik takımlardan oluşmaktadır. Oyundaki her karakter eşit özelliğe sahiptir. Karakterler hiçbir insani nitelik taşımazlar, hiçbir belirgin özellikleri yoktur. Bu durum oyunun adında da vurgulanmaktadır. Orijinal adı Playerunkown's BattleGround olan oyunu "Bilinmeyen Oyuncunun Savaşı" olarak Türkçeleştirmek mümkündür (Gül, 2019: 460).

Oyun içerisinde hali hazırda 4 farklı harita bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve en temel arazi bölgesi olan aynı zamanda yeryüzü şekilleri bakımından da oldukça zengin olan Erangel adası haritasıdır. Bu harita kıyamet sonrası distopik bir dünya

hayaliyle oluşturulmuştur Rus topraklarından esinlenilerek 1950’li yıllara ait Sovyet mimari yapısına sahip binalar görülmektedir. Mimari yapının yanı sıra geniş arazileri ve aynı zamanda barındırdığı malzeme miktarı da haritada önemli bir yer tutmaktadır. Nehrin bitişindeki doğu şehri Yasnaya Polyana, en doğuda Mylto Power, güneydeki adanın ortası olarak adlandırılan Sosnavka Military Base, son olarak şehrin güney yakası olan Georgopol. Şehrin güney yakası haritadaki en ideal iniş bölgesidir. Haritanın tam ortasında bulunan Pochniki ise herkesin tercih ettiği en kalabalık yer olduğu için risklidir. Haritada kırmızı araba sembolü ile gösterilen yerler garajları göstermektedir. Sarı araba sembolü ise arabaların yerini göstermektedir. Mavi çapa sembolü teknelerin yerini göstermektedir (URL-34).

Oyundaki ikinci harita; Orta Amerika’dan esinlenilerek hazırlanan aynı zamanda bir çöl haritası olan Miramar haritasıdır. Bu haritada çalı, ağaç vb. yapılar bulunmadığı için gizlenmek oldukça zordur. Bu sebeple kamuflej giysilerin kullanımı bu haritada önemli bir stratejidir. Erangel haritasına kıyasla Miramar haritası daha geniş ve eğimsiz bir yapıya sahiptir. Bu haritada loot (ekipman toplama/yağma) için en elverişli bölgeler, en kuzeydoğu noktada bulunan Campo Militar, güneybatı köşesindeki adanın batı kısmında bulunan Prison, haritanın en orta noktasında yer alan San Martin bölgesinin hemen doğusundaki Hacienda Del Patron’dur. Bu sebeple uçaktan iniş için en iyi noktalarda bu yerlerdedir. Bu haritada sarı araba sembolü ile gösterilen yerler araba olma olasılığı yüksek yerlerdir. Turuncu araba sembolü ile gösterilen yerler arazi araçlarının bulunduğu yerlerdir. Mavi çapa sembolü teknelerin olduğu yerleri göstermektedir (Özenç & Keskin, 2019: 59-60; Baldemir; 2021: 146).

Oyunun üçüncü haritası ise Güneydoğu Asya ormanlarından esinlenilerek oluşturulmuş daha düşük Yüz ölçümüne sahip Sanhok haritasıdır. Bu haritada daha az yapı bulunurken bitki örtüsü oldukça yoğundur bu da kamuflej stratejisine kolaylık sağlamaktadır. Bu haritanın en çok tercih edilen ve loot açısından en zengin bölgeleri Paradise Resort ve Boot Camp bölgeleridir. Bu haritanın en kazançlı bölgesi güneydoğu köşesinde yer alan Docks limanıdır. Diğer bir zengin bölge ise hem تنها olmasıyla hem de geniş bir cephane yelpazesi sunması sebebiyle ortak kısımlarda yer alan Quarry’nin vadi bölgesidir (URL-35).

2019 başlarında son hali oluşturulan dördüncü harita ise Vikendi haritasıdır. Bu harita çoğunlukla karlı bir görünüme sebep olduğu için daha çok Akdeniz ve İskandinav adalarından ilham alınarak oluşturulmuştur. Bu harita aynı zamanda kar/kış haritası olarak da bilinir. Bu harita hem yeni oluşundan hem de bazı optimizasyonları tam olarak çalışmadığı için pürüzsüz ve işlevli bir oynayı sağlayamamıştır (Özenç & Keskin: 2019: 62; Baldemir, 2021: 146).

Oyun bir uçak yolculuğu esnasında başlamaktadır. Oyunun amacı adaya düşen yüz oyuncu içinden hayatta kalan son kişi veya takım olmaktır. Oyunun senaryosuna bakıldığında son derece sade bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Genellikle dijital oyunlarda oyunculara; dünyayı fethetmek, rehineri veya prensesi kurtarmak gibi kahramanlık gerektiren birtakım görevler verilmektedir. PUBG’de ise durum farklıdır. Oyunda bir hikâye veya “kutsal amaçlara sahip” karakterler yoktur. Her tur (round) oyuncuların uçaktan paraşütle adaya inmesiyle başlar ve adada tek bir kişi kalınca sona erer. Oyunu kazanan oyuncu hiçbir ödül almaz. Oyunu kazanan oyuncunun ekranında oyun istatistiklerinin yanında ironik bir şekilde “hadi iyisin çorba parası çıktı” yazısı yer alır. Oyuncular savaşır ama bu savaş, ne uğruna olduğu belli olmayan bir savaştır (Gül, 2019: 460).

Pubg evreninde seçilen tek bir oyun haritasında; solo (tek), duo (çift) ve squad (dörder kişilik takımlar) halinde oynanabilen ölüm maçı – hayatta kalma oyunudur. Bu oyunda oyuncular solo’ya karşı squad veya duo, duo’ya karşı solo veya squad gibi farklı şekillerde oynamaktadır. Oyuncular oynayacakları haritaya belirli bir rotada ilerleyen bir uçaktan istedikleri zaman paraşütle atlayarak iniş yapmaktadır. Tüm oyuncular oyuna malzemesiz ve kıyafetsiz başladığı için iniş yaptıkları bölgenin bolca malzeme ekipman, silah ve cephane bulundurması ve başka oyuncuların az tercih ettiği ilk dakikadan çatışma ve saldırı olmayacak bir yer olması tercih edilmektedir (URL-36).

PUBG oyununda her oyuncunun bir stratejisi vardır. Kimisi saklanarak sona kadar gelmeyi ister, kimisi vurularak kazanmaktan yanadır. Vurduğu adam sayısı da oyundaki gücü arttırmaktadır. Girilen harita oyunun taktiklerini de değiştirir. Giyilen kıyafet alanda gizlenilebilecek şekilde olmalıdır. Kıyafetler için belli bir miktar para ödenebildiği gibi ücretsiz olanlar da kullanılabilir. (KK-149, KK-150, KK-132).

6.6.4.2. Counter Strike Oyunu

Counter Strike oyunu genelde paintball tarzında savaş ve strateji oyunudur. Haritalar vardır. 2 grup şeklinde ayrılır. Bunlar counter-strike ve terörist olarak ayrılmadır. Çevrimiçi veya bot dediğimiz oyunun kendi otomatik atadığı çevrimiçi olmayan şeklinde iki türü vardır. “Raund” olarak yani level level oynanır. Level kısıtı ve süre kısıtı da vardır. Amaç iki takım oyuncularının birbirini öldürmesidir. Oyuna ilk başta belli bir para verilir. Bu para ile silah ve donanım satın alınır. Her silahın özellikleri farklıdır. Terörist takımında 2 bölgede bomba kurması yetkisi verilir. Eğer bomba kurulursa diğer takım oyuncularının bombayı belli bir süre içerisinde imha etmesi gerekir. Eğer edemez ise takım kazanır ve yeni bir raund başlar. Kazanan takıma otomatik olarak daha fazla para gelir ve daha iyi donanım sağlanabilir. Bir oyuncu her adam öldürdüğünde de para kazanır. Oyun genellikle 8 vs 8 şeklinde oynanıyor. Ortalama bir oyun da 20 veya 30 raound olur. Oyunun kuralına göre takımlar orta raoundda yer değiştirebilir. Bir oyun ortalama 1-2 saat arasında sürer (KK-145).

6.6.4.3. Age Of Empires Oyun Serisi

Dijital oyunlarda Türk kültürüne ve tarihine yer verilen oyunlardan biri Age Of Empires oyun serisidir. Hem görsel hem de içerik olarak oyunda tespitler bulunmaktadır.

İlk olarak 1997 yılında Ensemble Studios tarafından yapıp Microsoft tarafından piyasaya sürülen bu gerçek zamanlı strateji oyunu konusunu tarihten ve farklı medeniyetlerin tarih ve kültür unsurlarından almaktadır (URL-29). Bu serinin 1999 yılında piyasaya sürülen Age of Empires II: The Age of Kings adlı oyununda seçilip oynanabilen medeniyetler arasında Türkler vardır. Her medeniyetin ürettiği bir anıt ve özel birim vardır ve Türklerin anıtı Selimiye Camii, özel birimi ise yeniçerilerdir (URL-30).

Age of Empires oyunu strateji ve savaş oyunudur. Online veya botlara karşı oynanabilir. İlk başta devlet ve harita seçtirir. Devletler genelde eski zamanlarda olur. Örneğin; Persler, Türkler, İngilizler, Çinliler gibi. Irklar kendine özel yine savaşçı üretme yeteneği vardır. Oyun ilk başta size bir ana bina ve birkaç işçi verir. Üretim yapabilmek için odun, taş, yemek ve altın kazanmanız gerekir. İlk olarak işçileri avlanması için veya tarım yapması için haritada ana binanın yanına işçilerin

gönderilmesi gerekir. İşçi ürettikçe nüfus artacağı için oyuncudan ev yapması istenir. Eğer yeteri kadar envantere sahipse yavaş yavaş ordu oluşturmaya veya binalar kurması gerekir. Örneğin; kale veya kule gibi. Harita genellikle kapalı olur. Bir asker, işçi veya ordu ile haritada gezerek keşif yapması gerekir. Amaç, diğer devletlerin ana binalarını yıkmaktır. Oyunda düşman veya dost olarak devlet seçilebilir. Böylelikle takım oyununa dönüşebilir. Dost devletlere zarar vermez ve aynı zamanda onlara askeri destek yapılabilir. Oyunun süresi seçilen devlet sayısına değişebilir. Ortalama 1-2 saat oynanır (KK-145).

6.6.4.4. Roblox

Roblox içerisinde birden fazla oyunu barındırmaktadır. Çevrimiçi oynama özelliğiyle birlikte çocuklarda sanal ortamda sosyalleşmeyi sağlamaktadır.

Eskişehir’de ilköğretim çağı çocukları arasında oldukça ilgi görmektedir. eğitici ve eğlendirici oyunlar içeren birden fazla oyundan oluşmaktadır.

Roblox’ta her oyuncunun bir karakteri vardır. Bu karakter istenilen şekilde giydirilir ve istenilen oyunun içerisine yerleştirilebilir. Eklenen arkadaş listesinde oyunda aktif durumda olanlarla sesli sohbet ederek oynanır (KK-164).

6.6.5. E-Spor Oyunlar

Yine son dönem içerisinde çevrimiçi oyunların hızla popülerleşmesi ile birlikte giderek büyüyen bir sektör haline alan ve uluslararası turnuvaları da düzenlenen, takım oluşturularak oynanan bilgisayar oyunu yarışmalarına verilen isimdir (URL-37).

Elektronik spor (diğer adlarıyla e-Spor veya eSpor), organize video oyunu yarışmalarına verilen isimdir. Oyunlar, genellikle profesyonel oyuncular arasında profesyonel organizasyonlar ile düzenlendiğinde bu ismi alır. Elektronik sporlarda en çok rastlanan oyun türleri strateji oyunları, dövüş oyunları, birinci şahıs nişancı oyunları ve spor oyunlarıdır. League of Legends Dünya Şampiyonası, The International, Evolution Championship Series ve Intel Extreme Masters gibi turnuvalar canlı yayınlanır ve oyunculara altı haneli miktarlara kadar önemli para ödülleri sağlar. e-Spor karşılaşmalarında yer alan oyunculara “siberatlet” denir. Profesyonel oyuncular için çoğunlukla başlama yaşı 16-17 iken, oyuncular ortalama

24 yaşında geldiklerinde sektörden ayrılmaktadırlar. Ancak bu bir kural değildir (URL-50).

Oyun yayınları açarak para kazanalar vardır. Yayın açmada kullanılan ortamlardan en çok bilineni “Twitch yayınları”dır. Açılan yayınlar daha kaydedilir ve daha sonra youtube gibi uygulamalara yüklenir. Bu işe başlamak isteyenler için eğitim niteliğindedir (KK-132).

6.7. Sanal Gözlükler

Teknolojinin ve oyunun hızını kesmeden ilerlediği çağda sanal gözlükler izlenen film, animasyon veya oyunu 360 derece dönebilen üç boyutlu bir şekilde algılamamızı sağlayan teknolojik bir yapıya sahiptir. Bu sayede oyuncu veya izleyici sanal dünyanın içerisinde olduğunu hissederek.

Sanal gözlük aracılığıyla film, animasyon ve çizgi filmlerde izlenen ortamda filme uygun olarak hazırlanan materyallerle destekleme sağlanır. Mesela bir korku içerikli film açılmışsa, oturan koltuğa böcekler sarkabilen sistemler kurulabilir. Bir oyunun içerisindeyken ise mesela, okçuluk oyununda kendini ok atma alanında hisseden oyuncunun eline yaya benzer bir oyuncak verilmektedir. Bunun sayesinde oyuncu kendini daha da oyuna kaptırabilmektedir.

Eskişehir’de izleme üzerine kurulan birçok sanal gözlük noktası vardır. Alışveriş merkezlerinin içerisinde bile bulabilmek mümkündür. Talebin çocuklar üzerinde yoğunlaştığı sanal gözlükler yetişkinler tarafından da tercih edilmektedir.

Eskişehir içersine bir de oyun üzerine kurulan sanal gözlük merkezi bulunmaktadır. Bu merkezde yer alan oyunların içerisinde “okçuluk” gibi Türk geleneğine yer verilen oyunlar vardır. Kent merkezinde deneyimini elde edebilmenin zor olduğu kültürel değerler dijitalin sunmuş olduğu sanal gözlükler aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir (KK-132, KK-135).

6.8. Bölüm Sonu Değerlendirmesi

Altıncı bölüm olan Dijital kültür Türkiye’de halk bilim alanında yapılan çalışmalarda sahası çok yeni olan bir kavramdır. Konunun içeriğine ve kapsamına değinmeden önce dijital kültür kavramına ve çocukla olan ilişkisine yer verilerek konuya girilmiştir.

Dijital kültür verilerinin belirli bir sınırlandırmayla verimli bir sonuca varılabilmesi için anket yönteminden yararlanılmıştır. Sınıf öğretmenleri, okul öncesi öğretmenleri ve ebeveynlerle anket yapılarak elde edilen veriler doğrultusunda çalışmada yer alacak başlıklar belirlenmiştir.

Çocuklar algılamaya başladıkları ilk andan itibaren televizyon, bilgisayar, tablet vb. aletlerin etkisi altında kalarak kültürel birikimi oradan da almaya başlamaktadır. Aileden gördükleriyle birlikte bağdaştıran çocuk kendi kültür ortamını şekillendirir. Çocukların kültürel belleği ve geleceği yorumlanabilmesi için izlenen çizgi filmler ve diziler, kullanılan telefon uygulamaları ve oynanılan dijital oyunlar gözlemlenmelidir. Yapılan gözlemlerden sonra bu çalışmada görüşme ve anket yöntemleriyle yorumlar yapılmış ve etkileri üzerinde durulmuştur.

Dijital kültürün çocuklar üzerindeki en eski yerleşimi çizgi filmler ile başlamıştır. Son dönemde oyunlar ile birlikte sınırları kontrol edilemeyen bir hale gelmiştir. Böyle bir durumda eğitimcilerin daha çok üzerinde durması gerektiği bir mesele halinde kültürde gelişmeye devam etmektedir.

Dijital çocuk oyunları diğer tez çalışmalarında değinilmeyen bir alandır. Bu çalışmayla birlikte dikkat çekeceği ve diğer çalışmalara bir başlangıç olacağı düşünülmüştür. Dijital kültür kavramına ve çocukla olan ilişkisine yer verilerek konuya girilmiştir.

YEDİNCİ BÖLÜM

7.TOPLUMSAL ETKİNLİKLER VE ŞÖLENLERDE ÇOCUK

7.1. Çocuk ve Dans

Çocuklara Türk kültürünün dansı anaokulu döneminden itibaren okullarda verilmektedir. Her çocuk yetenekle doğmayabilir ama dansın içerisinde canlılığını koruyan kültürel hareketleri kavrayacaktır. Sözel olarak da dansların türküleri ile bir bütünlük kazanır.

Eskişehir yöresinde kadın oyunları iki ya da dört kişiyle değişerek oynanır. Oyunlar karşılama özelliği gösterir ve kaşıkla oynanır. Oyunların ezgilerine söz de eşlik eder. Bazı oyunlarda diz ve omuz vurmaları rastlanır. Yöredeki kadınlar, düğün, kına geceleri ve kendi aralarında toplandıkları diğer zamanlarda oynarlar (Koç, 2014: 83).

Eskişehir yöresi erkek oyunları kaşıkla oynanan zeybeklerdir. Yere diz vurma ve karşısındakine sırt vurma gibi bölümler vardır. En az iki kişiyle oynanır ve bu sayı ikinin katları şeklinde çoğalır. Oyuna eşlik eden ezgilerin bazıları sözsüzdür. Oyunların ezgileri bağlama, klarnet, zurna ve davulla çalınır (Koç, 2014:, 84).

Okullarda milli bayramlara hazırlık niteliğinde geleneksel halk danslarının eğitimi antrenörler eşliğinde çocuklara verilir. Antrenörler çocuklara hem geleneksel türküleri, hem cinsiyet olgusu etrafında geleneksel tavrı, hem de dansı iç içe tutarak çocuğa aktarır. Çocuk fark etmeden bağlam merkezli içinde bulunduğu toplumu hissederek öğrenir.

Eskişehir kadın danslarında, kadınların duruşları özgüvenlidir ve kollar açık bir şekilde oynanır. Bu duruş ilköğretim çağındaki çocuklara öğretilmeye başlar. Dans aracılığıyla Eskişehir kadınının geleneksel tavrını öğrenen çocuk aynı zamanda özgüven oluşturmaya da başlar (KK-132).

Eskişehir erkek danslarında diğer yörelere göre daha hareketli zeybekler yer alır. Erkeklerin mimikleri özgüvenli ve heybetli bir duruş sergilemelidir. Hareketlerin ve sahnedeki yerin durağan olmadığı bir oyun sistemi vardır ve bu da Eskişehir erkeklerinin hareketli ve çalışkan olduklarını gösterir. İlköğretim çağındaki çocuğa

bu beden dili öğretildiğinde Eskişehir geleneksel kültüründe erkek tavrını öğrenir ve özgüvenini geliştirir (KK-132).

Dansla oyunla iç içedir. Bu sandalye kapmaca gibi dansın da içinde yer aldığı oyunlarda Eskişehir’de yöresel müziklerden yararlanılabilmektedir. Özellikle “kaval havası” ve “çiftetelli” en çok tercih edilen müziklerdendir.

7.2. Hıdırellez

Hıdırellez Türk Dünyası tarafından kutlanan bir yaz bayramıdır. Asırlardır süregelen inanışlar çerçevesinde şekillenmiştir. Hıdırellez günü yazı müjdeleyerek evlere bereket, hastalara şifa, yalnızlara deva, evsizlere ev getirecek olan Hızır’ın geleceğine inanılır. Bir rivayete göre de Hıdırellez gecesi Hızır ve İlyas’ın bir gül ağacının dibinde buluştuğu söylenmektedir. Bu nedenle o gün dilenen dilekler gül ağacının dibine gömülür ve ertesi gün alınıp suya atılır.

Kimi İslam kültürü araştırmacıları, Hızır’ın doğanın yenilenmesiyle ilişkili bir bitki tanrısı olarak görülmesi fikrine karşı çıkmıştır. Ancak bu karşı çıkışın, “Hızır’ın bitkiler yerine ve hatta daha fazla sularla ilişkili olarak sunulması” yönündeki argümanı pek yersizdir. Zira yaşam veren su, anne karnı, verimlilik, doğanın çevrimi ve üreme birbirlerinin yerine geçen ilk imgelerdir. Bu ise Hızır’ın verimlilikle ilişkisini, başka kültürlerden gelsin ya da orijinal İslam öğretisi olsun-kesin biçimde göstermektedir (Halis, 2020: 57-58).

Hıdırellez günü çocuklar ateş yakar ve dilek dileyerek üzerinden atlar (KK-144).

Hıdırellez günü çocuklar dileklerini kâğıda resmeder. Diledikleri renklere boyarlar. Hızır’ın çocukların duasına vesile olmaya daha çabuk geleceğine inanılır (KK-138, KK-139).

Eskişehir’de Hıdırellez akşamları kanlıkavak parkı ve çevresinde ateşler yakılır. Diğer parklarda ve mahallelerde de yakılıyor olsa da kanlıkavak parkı en kalabalık kutlamanın olduğu alandır. Hıdırellez akşamlarında birlik beraberlik oluşturulur. Kimse kimseyi tanımasa bile ateş yakılırken ve atlarken sosyalleşme ve kaynaşma ortamı oluşur. Dilekler hatırlatılır. Darbuka, klarnet, bağlama gibi enstrümanlarla parka gelen müzisyenlerle şarkılar söylenir, dans edilir (KK-132, KK-133, KK-134, KK-135).

“Bir Hıdırellez akşamında ateşten atlarken ayağıma yanan lastiğin içinden bir tel dolanmıştı. O tel beni ateşin içine düşürdü. Hemen üzerimdeki ateş söndürüldü ama hissettiğim korkunun tarifi yoktu. Aynı zamanda dilek dileğim için ateşin içine düşmüş olmak bana dileğimin hayırlı olmadığını hissettirdi” (KK-132).

Hıdırellez akşamları yakılan ateşlerden biri çocuklar için özellikle küçük yakılır. Küçük ateş olacağı için lastik değil kütük parçaları kullanılır. Evde bulunan gazeteler eklenir. Okul öncesi dönem çocukları ebeveynleriyle birlikte bu ateşten atlarken, ilköğretim dönemindeki çocuklar arkadaşlarıyla el ele tutuşup şarkı söyleyip dilek dileyerek atarlar (KK-132).

7.3. Yağmur Duası

Yağmur duası geleneksel kesimde hala varlığını sürdüren bir gelenektir. Her yıl mayıs ayında yağmur duasına çıkılır ve yağmur taklit edilerek dua edilir. Yağmuru taklit etmekten en çok keyif alanlar ise çocuklardır.

Çocuklar buldukları eşeği, yemenilerle alaca bulaca ipek örtülerle iyice süsleyip yüzünü tuhaf bir şekilde boyarlar ve başına da bir gelin teli takarlar. Çocuklar, aşağıdaki sözleri belirli bir ahenkle söyleyerek evleri dolaşırlar. Ev sahipleri de üzerine bir tas su serpeler:

“Eşek gelin olur mu?

Yer yağmursuz durur mu?

Yer yarılmış yaş ister,

Ufacıklar aş ister.

Yağmur yağ, ekin bit

Tarlada çamur

Teknede hamur

Öküzlere ömür

Ver Allahım ver

Sellice sulluca

Bin yağmur”

Son iki dize yüksek sesle söylenir. Bu sözler her evin önünde birkaç kez tekrarlanır (Arsunar, 1955: 14-15; Özdemir, 2006: 272).

Eskişehir Akgüney (Rahmiye) köyünde; çocukların özellikle yağmur duasına çıkmasının sebebi çocukların ağladığında yağmur yağacağına

inanılmasıdır. Köyün ortasında bulunan havuza çocuklar atılarak ağılatılır (Koç, 2019: 98).

Yağmur duasında çocuklar yetişkin insanlarla birlikte dua meydanına giderler. Elleriyle yağmuru taklit ederek duayı tamamlarlar (KK-132).

Eskişehir yağmur duasında her yıl değişmeyecek bulgur pilavı, ayran, yufka, tatlı verilir. Dua sonrası yiyecek dağıtımında çocuklar görevlendirilir.

Eskişehir’de hemen hemen her yıl gerçekleştirilen yağmur duası sırasında yağmurun yağdığı gözlenmiştir (KK-132).

7.4. Ramazan Ayı

Ramazan ayı ve kutsallığı küçük yaşlardan itibaren çocuklara ebeveynler tarafından öğretilir. Ramazanda yapılan Hacivat Karagöz gölge oyunları ve mani atışmaları mahallelerde çok olur ve bu etkinliklere ailecek gidilir. Çocuklar bu etkinliklerde program yürütücüsü tarafından gerektiğinde sahneye davet edilir. Bildikleri şarkı tekerleme, mani ile etkinliklere dâhil olan çocuklar kendini toplumun bir parçası olarak hissederek hem özgüven kazanır hem de kültürel olarak toplumu algılar.

Ramazan ayı gelince çocuklar tenekelerden davullar yaparak ya da yoğurt kovalarını boyunlarından ipe bağlayarak davulcu taklidiyle dışarı çıkar. Çocuk şarkıları eşliğinde gezerler (KK-151, KK-152, KK-153, KK-154).

Ramazan ayında küçük çocukların oruç ibadetine heveslendiği ve böylelikle “çocuk orucu” kavramının kültüre yerleştiği görülmektedir. Halk arasında geçen “çocuk orucu” sabahtan öğle vaktine kadar arada bir şey yememeyi kapsamaktadır. Çocuk orucu sahur vaktini öğrenen çocuğun sorumluluğu öğrenerek aile bireylerine eşlik etme ve sabrı öğrenmesine destek olmaktadır (KK-132, KK-133).

7.5. Dini Bayramlar

Çocukların kültürleşmesi ve toplumda kendine yer edinebilmesi adına kazanım sağladıkları ritüellerden biri de dini bayramlardır. Dini bayramlar inançlar etkisinde kültürü şekillendirmektedir. İslam inancında iki çeşit dini bayram vardır. Bunlar Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı’dır.

Ramazan ve kurban bayramlarının ortak özelliklerinden biri de toplu eğlencelere vesile olmalarıdır. Kasaba ve şehirlerde, özellikle çocuklar ve gençler,

bayram yerlerinde buluşup eğlenirler. Bayram yeri aynı zamanda küçük bir panayır görüntüsü kazanır; satıcılar çeşitli şeyler (yiyecekler, süs eşyaları, oyuncaklar...) satarlar; salıncaklar, dönmedolaplar kurulur. Salıncak, sade dinlik bayramların değil, başka bayramların da (özellikle bahar bayramlarının) önemli bir ögesidir. Bazı toplulukların eğlencelerinde salıncığın simge değeri (yerden göğe yükselme, gökle birleşme isteği) açıkça belirtilmiştir (Boratav, 2016: 238).

Ramazan Bayramı çocukların dilinde “Şeker Bayramı”dır. Eski yıllara bakıldığında çocukların bayram sabahı kapı kapı gezerek şeker ve harçlık topladığı bilinmektedir. Günümüzde az da olsa sürdürülen bir gelenektir. Şehirleşme ve komşuluktan uzaklaşarak yabancılaşan toplumlarda çocukların kapı kapı bayramlaşması da tehlikeli olarak görülmektedir (KK-133).

7.6. 23 Nisan-19 Mayıs-29 Ekim Resmi Bayramlar

Resmi bayram kutlamalarının en etkin elemanları çocuklardır. Her resmi bayramda çocuklara göre planlamalar yapılır ve onları taçlandıracak görevler verilir. Çocuğa sorumluluk duygusu bayram hazırlıklarında aşılır. Çocuk üzerine verilen görevi benimser ve bayram vaktine kadar düzenli bir şekilde hazırlanır. Bazı çocuklara bireysel görevler verilebildiği gibi bayramlarda çoğu görev ekip bilincini oluşturacak nitelikte birlik beraberlik içindedir.

Şehir ve kasabalarda bir şenlik havası içinde kutlanan ulusluk bayramların (30 Ağustos, Cumhuriyet Bayramı, kurtuluş bayramları), askeri geçişler, fener alayları vb. “resmi” gösterilerinde geleneklik tek öge, seymenler, zeybekler vb. gibi bugün artık yaşamayan eski kuruluşlar temsilcilerinin özel kıyafetleriyle katılmalarıdır. Ama, bu bayramlar vesilesiyle, resmi gösteriler bittikten sonra, kimi yerlerde gece geç vakitlere kadar, işçilerin, esnafların kendi aralarında, hükümet ya da belediye meydanında düzenledikleri eğlenceler, bu şenliklere öteki bayramların yerli renklerini verir (Boratav, 2016: 239).

Eğlenceler, en çok davul takımlarının katılması ile canlandırılan oyun toplantılarıdır. Anadolu kasabalarında, her yerin kendi oyunları oynanmasına karşılık, İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerde toplantılara yurdun çeşitli bölgelerinden gelmiş kimseler katıldığı için, ayrı ayrı kümelerin, ayrı ayrı oyun gösterileri ile eğlentiler bir türlü “halk dansları festivali” görüntüsü alır (Boratav,

2016: 239-240). Resmi bayramlara hazırlanarak sahneye kültürel kıyafetlerle çıkan çocuğun özgüveni gelişir ve kültürünü sahiplenme güdüsü oluşur. Resmi Bayramlarda yurt dışından gelen misafirler de ağırlanabilmektedir. Gelen misafirler de kendi yöresel danslarını sergiler ve kültür şöleni oluşur. Çocuklar dil olarak iletişim kuramasa da müzik ve dansla dilin kazandırabileceğinden çok daha fazla kültür kaynaşmasını elde etmektedirler.

Ulusluk bayramlarda da birçok yerlerde resmi törenlerden sonra, bayram yeri diye nitelendirebileceğimiz çayırlarda güreşler, koşular ve başka çeşit yarışmalar düzenlenir. Yarışmaların bir özelliği, “ciddi”lerinin yanında “güldürücü”lerinin yer almasıdır; yumurta yarışı, çuval yarışı, eşek koşuları gibi (Boratav, 2016: 240). Bu yarışmaların düzenlenmesindeki temel amaç kültürel varlıkları yeni nesile tanıtarak yaşatmaya devam edebilmektir. Bazı değerler sadece bayramlar etrafında sergilenmekle sınırlı kalırken bazıları ise yeniden aktif hale gelebilmektedir.

7.7. BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRMESİ

Son bölüm olan yedinci bölümde şölenler ve etkinliklerdeki çocukların konumuna, yaptıklarına ve üzerlerindeki etkilere yer verilmiştir. Şölen ve etkinliklere değinmeden hemen önce çocuğun dansla olan ilişkisine değinilmiştir.

Şölenler içerisinde çocuğu danstan ayrı düşünmek imkânsızdır. Kültürel aktarımın bedensel yollarından biri dandır. Dans çocuk yaşlarda bireye bazen bir eğitimle bazen de gözlemle aktarılmaktadır.

Hıdırellez geleneği çocuklar için dilek dilemekten çok kalabalığın verdiği coşkuyla oyun ortamı sunan bir gündür. Çocuğa atfedilen tozpembelik olgusuyla en çok çocukların duası kabul olur inancı vardır. Bu inanç doğrultusunda yetişkinler dileklerini çocuklara dileyebilmektedir.

Yağmur duası Eskişehir’de kent kültüründe sürdürülmeyen bir gelenektir. Eskişehir köylerinde devam ettirilen ve kente göçen köy insanın da günübirlik katılarak dâhil olduğu bir ritüeldir.

Ramazân ayı geleneksel kesimden kent kültürüne doğru gidildikçe kişisel bir olgu olarak görülmeye başlamıştır. Eskişehir geleneksel kesim incelendiğinde oruç tutanlara karşı çocukların bile saygı göstererek yanında bir şey yemediği gözlenirken, kent kültüründe ibadetin kişisel olduğu öne sürülerek bireyselleşen bir değişim

vardır. Eskiden geleneksel kesimde çocukların ramazan aylarında davulculuğu özenerek bunu bir oyun haline dönüştürüp davul çalarak kapı kapı gezdikleri, mani okudukları tespit edilmiştir.

Kent kültürü bağlamında dini bayramların kültür aktarımındaki rolü oldukça azalmıştır. Bu azalmada akrabalar arası iletişimin kopması ve “ziyaret” geleneğinin önemini yitirmesi etkindir.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, toplumsal etkinlikler aracılığıyla çocukta milli ve kültürel bir bilincin oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Bu bilinç sayesinde kültürel değerlerin sürdürülmesi adına hevesli bir yaklaşım göstererek uygulamalı bir şekilde dans veya oyunla kendini ritüelin içinde yaşarken bulur. Her yeni neslin tekrar ederek ritüeli yaşatması diğer değerlerin korunabilmesine de aracılık etmektedir. Ritüeller kilit bir taş gibi koruyuculuk sağlar. Kent kültüründe değişen ve gelişen bir etkiyle ritüeller yaşatılmaya devam etmektedir.

SONUÇ

Bir toplumun düzenini sağlayan aile yapısıdır. Aile yapısının temel taşı da çocuktur. Çocuk etrafında oluşan halk bilimsel inançların doğuşu da “çocuksuzluk” olgusuna dayanmaktadır. 2000’li yıllara kadar çocuk folkloru araştırmacılar tarafından odaklanılan bir alan olmasa da son zamanlarda birçok halk bilimsel değerin temelinin çocuğa dayandığı görülmüştür. Bir birey topluma karışmadan ve kendi rolünü üstlenmeden önce bir bebeklik evresi ve çocukluk evresi geçirmektedir. Özellikle 0-5 yaş aralığında kültürel bir bellek oluşturan çocuk yaşamı boyunca çizeceği yolunu şekillendirmekte ve renklendirmektedir. Bu noktada aile yapısı ve bağlam devreye girer. Çocuk doğduğu ortama bir sıvı gibi girer ve girdiği yerin şeklini alır. Bu bir oya gibi de düşünülebilir. İşlemek ve çeşitlendirmek o dönemde ailenin elindedir. Aile de kendi kültürel belleğinde işlenen değerleri çocuğuna yansıtır. Çocuklar taklit ederek öğrenir ve birçok olayı simgeleştirir, resmeder. Bir çocuğun kültürel birikimi ve yaşadığı toplumun kültürü çizdiği resimden bile anlaşılabilir. Türkiye’de her çocuğun ilk çizdiği resimlerden biri bacası tüten üçgen çatılı bir ev ve dağların ardından batan güneştir. Şehirleşme hayatında her ne kadar binaların arasında sıkışılrsa da her çocuğun aileden gelen kültürel belleğinde yatan köy hayatı ve huzurun temsili doğa yatmaktadır. Kültürün taşınabilmesi ve gelecek nesillerde yaşatılabilmesi ilk olarak ailede başlar. Çocuk bir araçtır.

Hazırlanmış olan çalışmada çocuk “doğum, hastalık, sözlü kültür, maddi öğeler, oyun, dijital oyun, şölenler” kapsamında incelenmiştir. Çalışmaların yoğun bir kısmı derleme yöntemiyle hazırlanmıştır. Derlemeler hem dijital ortamda hem de yüzyüze yapılarak pandemi döneminde oluşan zorluklar biraz olsun önlenmeye çalışılmıştır. Çocuk, halk biliminde ve diğer bilim dallarında araştırma alanı olarak henüz belli bir sınırlandırmaya sahip değildir. Kavram olarak çok geniş bir pencereden bakma imkânı sunan çocuğun sınırları genişletilebilmektedir. Bu çalışmada da, hazırlanan diğer tez çalışmalarına ek olarak dijital oyun ve şölenlerle çocuk bölümleriyle sınırlandırmanın çitlerinin genişletilebilmesi adına adım atılmıştır. Hazırlanacak yeni çalışmalara yeni bir bakış açısı sunabileceği düşünülmektedir. Çocuk yenileşmeyi en hızlı yutan ve benimseyen bir varlıktır. Yetişkin bir bireyden önce zihni her şeye açık olan çocuktur ve kültürel zenginliklerin en çok çeşitlendiği konulardan biridir. Toplumun zincirinin orta noktasıdır. Batıdan gelen kültür teknolojiyle birlikte hızla kültüre yerleşmektedir.

Ebeveynlerin çocuklara olan düşkünlüğü ve ekonomik bağlantılarla birçok kültürel modanın ilk girişiminin de çocukla bağdaştığı görülmüştür.

Bir kadın, evlilikle hayatın önemli bir geçiş evresinin içindeyken bile düğün merasiminin içerisine yatakta bebek döndürmek gibi dinsel büyüsel işlemler aracılığıyla çocuğu temsil eden işlemler etrafında şekillendirilmektedir. Evlilik aracılığıyla ilk beklenen haber hamileliktir. Çocuk Türk toplumunda kutsanmış ve olmazsa olmaz bir olgu olarak görülmektedir. Bu inançla birlikte çocuğu olmayan kadına karşı olumsuz bir bakış açısı vardır. Ata erkil toplum yapısının etkisiyle erkekte kusur aranmamakta ve kadın geleneksel kesimde oldukça dışlanmaya maruz kalarak lanetli olarak görülmektedir. Bu bakış açısının şehirleşme ve bilinçlenmenin doğrultusunda geride kaldığı görülmüş ve toplum tıp bilimine yönelerek kusuru sadece kadında aramamaya başlamıştır. Gelenekseldeki tepkilere bakıldığında kadına “tohumuz”, “lanetli”, “meyvesiz ağaç” gibi adlandırmalarla aşağılayıcı ve toplumda yeri olmayan bir yaklaşım yer almaktadır. Eskişehir il, ilçe ve köyleri değerlendirildiğinde köylerin de şehir yaşantısından ve bakış açısından çok uzak olmadığı görülmüştür. Köy insanı da bilinçlenmiş, kültürel değerlere hem sahip çıkıp hem de mantıksal çerçevede doğruluğunu irdeleyebilmektedir. Bu durumda teknolojinin etkisi büyüktür. Akıllı cep telefonları ve televizyonlar köyle kent insanını birbirine bağlamış ve kültürel zinciri tutmuştur.

Halk inanışlarının temelinde dini inançlar yatmaktadır. Çoğu zaman kültür dinle harmanlanmış ve öyle halka karışmıştır. Bu nedenle birçok kültürel uygulamanın türbe ve yatırlar gibi dinle kutsanmış olgularla çevrelendiği görülür. Hamile kalmak isteyen kadınların Eskişehir il, ilçe ve köyleri olmak üzere türbe ve yatır inancının kültürel bir zenginlikle yaşatıldığı tespit edilmiştir. Birçok mahallede yer alan kutsanmış mekânları en çok tercih edenler ise çocuk isteyen kadınlardır. Yaradandan olan beklentisini türbe ve yatırlarla somutlaştırmış ve bununla kalmayıp, oyuncak bebek ve bebek resimleri gibi simgeleştirmelerle, dinsel büyüsel işlem uygulayarak kuvvetlendirmiştir. İçselleştirmeyi arttırmak adına daha önce orada ettiği dua aracılığıyla çocuğu olduğuna inanan kadınlar, bunu dilden dile dolaştırır ve başkasına da sebep olsun diyerek yaymak ister. Bazı türbelere olan yoğun eğilim anlatılan hikâyeler doğrultusunda oluşmuştur. Ayrıca çocuğu olan kadınlar türbenin vesile olduğuna inanarak orada yatan zatın ruhuna ve doğan çocuğa kurban adamakta, türbenin bulunduğu mahallenin fakirlerine dağıtmaktadır. Bunu

gerçekleştirmezse çocuğunun başına bir felaket geleceğine inanır. Kurbanı bir şükür ve Allah’a borcu olarak görür. Türbenin temsilini daha da içselleştirenlerin, doğan çocuğunun adını, türbedeki yatan kişinin adını koymayı tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu durumun Eskişehir’de oldukça yaygın olduğu görülmüştür.

Doğanın gücü şamanlıktan beri etkisini sürdürmekte ve günümüze kadar etkisini hiç azaltmadan taşınmaktadır. Hamile kalamayan kadınlar yelpazesinde de kendine bir yer bulmuş ve dini inançlarla da kuvvetlendirilme yoluna gidilmiştir. “Ebegümeci” gibi bitkiler ile hazırlanan buhara oturma ve sonrasında dua etme gibi yöntemlerle kadınların hamile kalma yolundaki engelleri kaldırmaya çalıştığı tespit edilmiştir. Bilimsel olarak da bazı bitkilerin rahime ve kadınsal rahatsızlıklara iyi gelebildiği bilinmektedir. Ayrıca şifa ocaklarına giderek göbek çektiren, karnına masaj uygulatan, okutan üfleten kadınlar da görülmüştür. Eskişehir bu anlamda değerlendirildiğinde geleneksel bilgiye sahiptir ama uygulamaya gelindiğinde sayının azaldığı, inancın olmadığı tespit edilmiştir. En çok söylenen “eskiden ebeler yaparmış, şimdi kalmadı, tehlikeli, en iyisini doktor bilir, biz Allah’tan isteriz o da verirse” gibi cümlelerdir. Her bir uygulama günümüzde uygulanmasa bile kültürel birçok alt yapıyla donatıldığı için geleceğe taşınabilmesi önemlidir. Birçok uygulamanın günümüzde tıp bilimine ışık olduğu, araştırmalara kapı açtığı ve doğrusuyla yanlışıyla değerlendirilebildiği bilinmektedir. Hala üzerinde çalışılmamış birçok geleneksel hamile kalma yolundaki tedavinin de yeni bir çözüme ışık olup olmayacağı bilinmemektedir. Bu nedenle hazırlanan bu çalışma sadece kültürel bir hazine ve anımsatma olarak kalmayacaktır. Farklı bilim dallarına da bakış açıları oluşturması hedeflenmiştir.

Hamile kalan kadın toplumda ilk günden itibaren farklı bir konuma girer. Hamileye yaklaşım korumacıdır ve hamile kadın zayıf görülmektedir. “İki canlı” algısıyla yediğinden içtiğine, ağzından çıkandan düşündüğüne kadar her şeye dikkat etmeli ve iki kişiymiş gibi davranmalıdır. Geleneksel kesimde hamile kadının neye baktığına kadar önem verilmiş ve neye çok bakarsa çocuğunun ona benzeyeceğine inanılarak her türlü etkiye dikkat etmesi beklenmektedir. Hamile kadın etrafında şekillenen dinsel büyüsel işlemlerin Eskişehir kent merkezine bakıldığında hem inanmıyorum deyip hem de içsel bir korkuyla uygulandığı görülmektedir. Mesela, hamileyken canın bir şey çektiğinde yemezsen çocuğuna bir şey olur, sakat doğar gibi inancın gerçek olmadığına inandığını dile getiren kadınların “ya olursa” gibi

annelik içgüdüsünün gelmesiyle uyguladığı tespit edilmiştir. Burada da atalardan taşınan kültürel belleğin iç ses olarak devreye girdiği söylenebilir. Gelenekselden taşınan bilgi inanç olarak zayıflamış ama bireyin içine şüphe düşürecek kadar da etkindir.

Hamile kadın etrafında şekillenen kent folkloru Eskişehir bağlamında değerlendirildiğinde zenginleşen ve zenginleşmeye devam eden bir çizgidedir. Batıdan gelen çocuğa dair birçok kültüre hemen kucak açan şehirler arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun Eskişehir'in yeni kültüre kapılarının açık olduğu ve ona bir bağlam açtığı düşünülebilir. Kent folklorunda görülen hamilelerde “cinsiyet partisi”, “baby shower (bebek geliyor) partisi”, “doula (doğum uzmanı)”, “doğum odası” gibi etkinliklerin yaygın olduğu ve birçok çeşitlenmeyle kültüre yerleştiği görülmüştür. Burada henüz kendine bir anlam kazandıramayan “baby shower” dikkat çekmektedir. Tam manasıyla Türkçe kelime karşılığı kazanamamış ve uygulansa da içselleştirilmesi tamamlanmamıştır. Bunun sebebi ise “doğmamış çocuğa don biçilmez” atasözünün karşılığıdır. Yani henüz dünyaya gelmeyen çocuğun kutlamasının hayır getirmeyeceği inancı dilde olmasa da zihinde bir yerlerde yatmaktadır. Doula ise hamile kadının gelenekseldeki art ebesi olarak değerlendirilmiş ve doulalar tarafından da bu bakış açısıyla benimsenerek yapılmaktadır. Hazırlanan bu çalışmada duolaya yer vererek, henüz bir meslek olarak görülemeyen ve Türkiye için çok yeni olup Eskişehir’de kendine popüler bir yer kazandıran doula kavramının, gelecek yıllarda meslek olarak alınmasında vesile olabileceği de düşünülmüştür. Cinsiyet partileri değerlendirildiğin de Eskişehir kent merkezinde çocuğun cinsiyetini renklendirmeyele simgeleştirmeden kaçınıyoruz, mavi erkeğin pembe kızın diye bir şey olmamalı denilse de cinsiyet partilerinde renkler ana tema olarak kullanılmaktadır. Bu durum kent folklorunda uzaklaşmaya çalışılan toplumsal cinsiyet olgusuyla tezat bir duruma düşürmektedir. Buna bir çözüm olarak cinsiyet partileri düzenleyen organizasyon firmalarının uygulamada yaratıcı bir yeniliğe giderek, işlevin aynı ama yapının değiştiği bir kazanım sağlanması beklenilebilmektedir.

Doğum yapan kadın etrafındaki inanışlar geleneksel bakış açısının en kalın zincirle bağlandığı noktadır. Çünkü lohusa kadın bilimsel olarak da fiziken oldukça zayıf bir dönemdedir. İnanışlar etrafında bir ağ gibi örülerek hem şamanik hem de dini olgularla donatılmıştır. Eskişehir bu anlamda geleneksel bilgisini diri tutmakta,

modernleşmeyle bu bilgiyi kaynaştırmaktadır. Batıdan aldığı birçok yeni kültürel geleneği de geleneksel bilgisiyle süslediği görülmüştür. Batıda doğum odalarının süslenmesi Türkiye’de lohusa şerbetinin içilmesiyle birleşmiş ve alınması gereken bardağına kadar şekillenerek gelenekselleşmiştir.

Kırk basması, tuzlama, ballama, kırk banyosu gibi gelenekler ise köy yaşantısına gidildiğinde hala yaşantısını sürdürmektedir. Kent merkezi bakımından incelendiğinde de kırk basmaları birer hikâye gibi dillendirilmektedir. Kentli kadın tarafından “yaşanması mümkün değil, mümkün olan sadece halisülasyondur” diye savunmaya geçilmektedir. Tuzlamaya ve ballamaya kent merkezinde oldukça kapalı bir tepki verildiği görülmüştür. Bu durumun sağlık söz konusu olduğunda Eskişehir kültüründe çok çabuk silinmeye hazır olduğu söylenebilir. Kırk banyosu inancı geleneksel kesimde oldukça etkindir. Hemen hemen her köyde aynı tip uygulamayla donatıldığı tespit edilmiştir. Kent merkezinde ise yeni bir parti, kutlama gibi görülerek “baby spa” merkezlerinde konsept adı altında uygulandığı görülmüştür. Aile büyükleri yani yaşlı kesim olarak adlandırılan bireyler tarafından garipsense de bir şekilde uygulamaya devam edilmesi ve yenileşmeye açık tutulması da kültürün yaşaması için bir ışıktır. Eskişehir ebeveynleri çocuk sağlığına verdiği önemi burada da kültüre dâhil ederek baby spanın çocuk üzerindeki sağlıksal etkisi nedeniyle kırk banyosunda burayı tercih ettiğini belirtmektedir. Kırk banyosu spa seanslarının başlangıç seromonisi gibi görülerek çocuğun anne karnından çıkıp hayatla kaynaşmaya başladığı bir geçiş evresi gibi görüldüğü düşünülebilir. Altı ay kınası gibi bir uygulamanın da Eskişehir’in geleneksel yapısında yer almadığı tespit edilmiştir. Altı ay kınası Eskişehir kültürüne sosyal medya paylaşımlarından bir özenme içgüdüleriyle dâhil olup yayılmıştır. Hatta erkek annelerinin de özenip yaptığı dile getirilmektedir. Baby spa merkezlerinin kültürün yenileşmesinde yeni bir bağlam oluşturduğu düşünülebilir. “altı ay kınası”, “diş hediği”, “kırk banyosu”, “doğum günü” gibi birçok etkinliğin bu merkezlerde gerçekleştirilmesi bunun bir yansımasıdır. Bu bakış açısıyla birlikte baby spa işletmecilerinin amaçları genişletilebilir ve merkezleri kültürel bağlam merkezi olarak konseptlerle donatılabilir. Böyle bir projeyle halk bilimcilere tıpkı bir iç mimar gibi yeni bir iş kapısı açılabilir ve kültürel değerlerin yaşatılarak modernize edilmesi sağlanmış olur.

Çocuk hastalıkları ve halk hekimliği alanında Eskişehir, geleneksel bilgiyi tıpkı bir elekten geçirir gibi aklına yatan yerlerini alarak kültürel ve işlevsel anlamda

yaşatmaya devam etmektedir. Tiksinilen malzeme ve uygulamaya sahip bilgiler zamanla kendini geçmiş bilgi olmaya bırakmıştır. Bitkilerle ve dinsel işlemlerle taçlandırılan bilgiler ise anneler arasında dillendirilerek doktor uygulamasının yanına takviye olarak sürdürülmektedir. Şifa ocaklarına bakıldığında ise 21. Yüzyılda artık el alan yeni neslin çok nadir olduğu, tercih edilmediği ve inanılmadığı tespit edilmiştir. Genç nesil tarafından bir hurafe olarak görülmektedir. Ocaklı kişilerin kent merkezlerinde kurulan bir merkez bina, konferans, ritüelleşen etkinlikler gibi projelerle, modern dünyanın bitki uzmanları, enerji uzmanları ile biraraya gelerek ortak bir görüşle buluşturulması sağlanabilir. Böylelikle ocaklı kişilere karşı sadece hurafeden oluştukları inancı ve ön yargısı kırılabilecektir. Bitkilerle ve enerjiyle ilgilenen alanın uzmanı kişilere de metafizik açısından yeni bir bakış kazandırır.

Çocuk etrafında şekillenen maddi kültür öğeleri bakımından Eskişehir’de verinin oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Başka şehirlerde görülen beşiğin kutsanması gibi ritüellere yer verilmemekle birlikte sadece ekonomik düzeye göre şekillenen eşyalar mevcuttur. Eskişehir’de bu konuda değinilebilecek en önemli özellik çocuğun ihtiyaçlarının daima ön planda tutulduğu bir çizginin belirgin olmasıdır. “Yemedim, yedirdim, giymedim giydirdim” cümlesi tam da bu şehir için söylenmiştir denilebilir. Eğitim ve yiyecek malzemeleri ise bu önceliğin ilk sıralarında yer alanlardır. Geleneksel anlamda ise hala salıncakla bebek uyutmanın sürdürüldüğü, hatta bazı bebeklerin salıncak olmadan uyuyamadığı görülmektedir. Bebekler üzerine nazar değmesin diye okunurken bir yandan da nazarlık, nazar boncuğu gibi temsili nesneler takıldığı tespit edilmiştir. Hatta nazarlıkların yenidoğan altınlarıyla bir iğnede takılarak bebeğe hediye edildiği görülür. Altın, bozuk para gibi madeni eşyaların da aynı zamanda nazarı çektiği düşünüldüğünde birleştirilmesinde de alt yapısal bir etkisinin olduğu söylenebilir. Emzik kullanımı ise olmazsa olmazlardandır. Bebeklerde pişiğe karşı pudra kullanımı, bebek yağları oldukça yaygındır. Geleneksel kesimde ise kişisel bakımda bebekler zeytinyağıyla yağlanmaktadır. Alan araştırmasında en çok dillendirilen ise bebek ihtiyaçlarının her şeyden daha pahalı olduğudur. Bu nedenle çocuk doğurmanın ve yetiştirmenin yakınılması Eskişehir’de oldukça fazladır.

Eskişehir saha çalışmasında derleme yapılırken en çok zorlanılan bölümün sözlü kültür olduğu söylenebilir. Veri olarak günümüze taşınması oldukça azalan sözlü kültür öğeleri yok olma riskiyle karşı karşıya kalmıştır ve çoğu yok olarak

yitirilmiştir. En çok karşılaşılan cümle “Babaannem/anneannem anlatırdı ama nereden hatırlayayım?” olmuştur. Yeni nesile soru yöneltildiğinde ise birçoğunun dinlemekten sıkıldığı, çok isterse oyunlu ve müzikli bir şekilde dijital ortamdan da dinleyebileceği, gerek duymadığı dillendirilmiştir. Okullarda sözlü kültür ürünleri üzerine değinen eğitimcilerin de var olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun arttırılmasıyla birlikte öğrencilerin ilgisini ve dikkatini çekmek adına sözlü kültür ürünleri sınıf veya konferans ortamlarında müzikle birleştirilerek, canlandırmalar yapılarak, yeni bir boyutla öğrencilerin odağına doğru çekilebilir. Geleneksel masalların dijital ortamda yeni nesile ayak uydurduğu ve güncellendiği de görülmektedir. Kültürün yozlaşmasına ve tamamen değişmesine yönelik bir algıya sebep olsa da bir şekilde sürdürülebilir bir olgu olduğunun da karşılığıdır. Çağa ayak uydururken kültürel değerler kelimelerle oynanarak aynı mesajla aktarılabilir.

Çocuk Oyunları bakımından incelendiğinde Eskişehir’in hem geleneksel oyunlara hem de yeni oyunlara açık olduğu söylenebilir. Oyun her yerde inancıyla yediden yetmişe herkesin anlatırken bile oynayarak canlandığı görülmüştür. Oyunlar anılarla ve çocuklukla içselleştirilen bir eğlencedir. Her yaşta yüz güldürdüğü ve oyun oynayan çocuğa da kıyamama olgusunun gelişmiş olduğu belirlenenler arasındadır. Geleneksel oyunlar kent merkezinde yaşatılırken oldukça zorlanılsa da son zamanlarda yapılan çalışmalara alan dışından bireylerin de ilgi göstererek yeniden canlandırmaya el uzattığı görülür. Hemen hemen her evde bir oyuncak koleksiyoncusuna rastlamak Eskişehir ilinde sıradanlaşmış bir durumdur. Yeni nesil için ebeveynlerin oyuncak seçiminde cinsiyet ayırımına gitmediği ve bu durumdan kaçındığı görülürken çocukların bir süre sonra cinsiyet ayırımına neden olan oyuncakları tercih ettiği tespit edilmiştir. Oyunlar geleneksel kesimde evin önünde, sokakta, çimlik alanda rahatlıkla oynanırken şehir yaşantısında bunun en büyük problem olduğu görülür. Eskişehir aktif bir şehir olmakla birlikte bu konuda belediyelerin ve özel kurumların aracılığıyla “oyun evleri” kavramının öncülerindendir. Oyun evlerinin Eskişehir’de oldukça tercih edilen bir yer, çocuğunu sokakta oynatamayan ebeveynler için mucizevi olarak algılandığı görülmüştür. Aynı zamanda evlere tıkılan çocuklar sosyalleşmede problem yaşamaktadır. Oyun evlerine dâhil olan ve düzenli giden çocukların tıpkı sokakta oynayan çocuklar gibi kaynaştığı izlenimlerle belirlenmiştir. Oyun evi kreşlerden ayrı bir kavramdır ve kreşe destek olarak ayrıca tercih edilebilir. Kreş eğitici bir olguyken oyun evi eğlence ve

sosyalleşme amaçlıdır. Eskişehir’de kurumsal ve kurumsal olmayan firmaların yanında belediyeler tarafından da ücretsiz olarak oyun evleri sürdürülmektedir. Oyun evi işletmecilerinin birçoğunun aynı zamanda oyun terapistliği yaptığı belirlenmiştir. Çocuklar için hem eğitici oyunların hem de kültürel oyunların birarada bulunduğu ve bunlara ek oyun terapistliği eğitime sahip bir işletmeciyile daha büyük bir çocuk merkezi projesi düşünülebilir. Bu proje kapsamında çocuk gelişimciler ve pedagoğlardan destek alınarak oyunlar ve etkinlikler yaş gruplarına göre salonlara da ayrılmalıdır. Çocuk simülasyon salonlarında oyun eşliğinde canlandırmalar kültürel değerlerle donatılarak terapistler tarafından çocukların da gözlemi sağlanabilir.

Türkiye’de beş tane oyuncak müzesi bulunmaktadır. Eskişehir’de yoktur. Bu durum Eskişehir için bir eksiktir. Derleme çalışmalarında oyuncak müzesi oluşturulabilecek bir alt yapının mevcut olduğu tespit edilmiştir. Kaynak kişilerin de bu konuda hevesli olduğu ve düşüncelerinin bulunduğu öğrenilmiştir. Gelecek yıllarda yerel yönetimlerin de desteğiyle bir proje hazırlanması önerilebilir. Oyuncak müzesinde aynı zamanda simülasyon ve seslendirmelere yer verilerek kültürel taşınmada etkin bir anlayış sağlanabilir.

Dijital kültür ve çocuk bölümünde Eskişehir kent merkezinin dijital dünyanın yerlisi olarak adlandırılması yanlış olmayacaktır. Eskişehir’de çocuğun dijital dünyası araştırma konusu ele alınırken sınırlandırabilmek için anket yönteminden yararlanılmıştır. Dijital dünya sürekli yenilenen ve gelişen bir ortamdır. Araştırmanın yapıldığı zaman diliminde popülerliği var olan ve geniş zaman dilimlerinde popülerliğini koruyan veriler üzerinde durulmuştur. Verilerin türk kültürünü taşıyabilmek hususunda katkılarına dikkat çekilmiştir. Yemek yedirilen bebeklerde özellikle çizgi filmin eşlik ettiği, çocuk oyalamaya çalışıldığında ilk olarak telefonda video açıldığı, çocuk uyutulduğunda bile kamera sistemleriyle kontrol edildiği bir düzen tespit edilmiştir. Çocuklu ailelerin televizyonda sadece çocuk kanallarına maruz kaldığı ve çocuğuyla birlikte her çizgi filme ve programa hâkim olduğu belirlenmiştir. Ebeveynler kanal ve çizgi film konusunda da oldukça seçicidir. Türk kültürünü yansıtan yapımları çocuklarına sevdirmeye çalışanlar da oldukça fazladır. Dijital dünyada en çok karşılaşılan sorun ise dijital oyun bağımlılığıdır. Her yaş grubundan çocuğun birarada çevrimiçi olarak da oynayabildiği dijital oyunlar arasında yararlı olanlar ve kültürel olarak zenginleştirilmiş olanlar da vardır ama olumsuz etkileri de ön plandadır. Bu nedenle

çocuk yetiştirme kültüründe Eskişehir’de en çok tablet, bilgisayar ya da akıllı telefonların ödülle-cezayla ilişkilendirilmesi örnek verilebilir. Yaşatılmasında zorluk çekilen sözlü kültür ürünleri dijital oyun ve çizgi filmlere taşınmaya başlamıştır ve bunun arttırılması gerekir. Öğrenme ortamının da çekirdeği artık dijital dünyadır. Ondan kopmaktansa onu bağlama uyarlamayı öğrenmek gerekir. Alınması gereken mesajlar, öğütler, gelenekler, olgular dijital oyun dünyasına taşınarak bireyselleşen çocukların kültürden kopuk yetişmesi önlenabilir.

2022 yılı ve sonon yıl değerlendirildiğinde hayal dünyasına, sihirli dünyalara yönelik yapımlara televizyonlarda artık yer verilmediği görülmektedir. Bunun sebebinin çocuğu gerçekte olmayan olgularla olumsuz etkilediği düşüncesidir. Oysa halk kültüründe sözlü ürünlere bakıldığında çocuklar efsane ve masallarla büyüyerek hayal dünyalarının gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Son yıllarda önceden yayınlanan yapımların tekrar “youtube” uygulamasıyla gündemde olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit doğrultusunda bu konuya pedagogların bakış açısından değinilmeli ve eleştirdikleri konular üzerinden değerlendirmeler yapılarak yeni projelere yer verilmelidir.

Son bölüm olan toplumsal etkinlikler ve şölenler ise çocuklar için her nesil heyecan duyulan günler olmuştur. Eskişehir’de her yaş grubundan bireye çocukluğuna dair soru yöneltildiğinde mutlaka dini ve resmi bayram günleri anılara değinmektedir. Türk toplumu için ritüelleşen günlerin önemi ve manası büyüktür. Birlikteliği ve atalar ruhundan gelen bağları hatırlatır. Tekrar eden ama tamamlama içgüdüleriyle dolduran bir düzendir. Bu ritüellerin çocuklar etrafında oyunlaştırılarak taçlandırılması da kültürel değerlerin taşınabilmesinde en büyük araçtır.

Doğada her şey birbirini taklit eder. Dans da bir taklittir ve çocukluktan başlar. Bebekler ilk yürümeye başlamasıyla birlikte ev içinde dans figürleri yaptığı da görülür. Aslında çocuk gördüğünü taklit ederek bedensel gelişimini tamamlamaktadır. Okul sürecinde ise ekip bilincinin etkisiyle dansı birleştirip bayramlara farklı bir değer katmaktadır. Eskişehir çocukların dansa yönelimi açısından hem gelenekselde hem de kent merkezinde gelişmiş bir noktadır. Batıdan gelen danslara da Türk kültürünün danslarına da farklı pencerelerden bakarak anlamlandırmayı, benimsemeyi seven Eskişehir eğitimcileri çocuk gelişiminde

dansın ayrılmaz bir parça olduėunu dűşűnűr. ocuk dans festivalleri ve yariřmaları dűzenlenmektedir.

Eskiřehir ocuk folkloru kapsamında sınırların geniřletilebileceėi bir veriye sahiptir. Bu veriler doėrultusunda kűltűrel deėerler hızla geliřen çaėa ayak uydurularak unutulmadan yařatılabilir. Üniversitelerde halk bilim alanında okutulan “ocuk folkloru” ortaokul ve liselerde de ders olarak okutulmalıdır. Kűltűrel deėerlerinin bilincinde olan nesil yenileřen dűnyaya adapte olurken bilincini ve űzűnű kaybetmeden yol almayı bařarabilecek ve kűltűrűn tařıyıcısı olmaya devam edecektir. Hazırlanan bu çalıřmanın ve bundan sonra yapılacak olan çalıřmaların kitaplařtırılarak her kesime ulařabilmesiyle de yazılı olarak ifadenin temelleri atılabilecektir. Fikir uygulamanın temelidir. Fikirin aracılardan birinin de hazırlanan bu çalıřma olabileceėi dűřűnűlmektedir.

KAYNAKLAR

1. YAZILI KAYNAKLAR

- Acıpayamlı, Orhan (1962). Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Adet ve İnanmalar. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi c.:20, 1-2, Ocak-Haziran,
- Acıpayamlı, Orhan (1974). Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Aça, Mehmet (1997). Türk Destanlarındaki Aşırme (Yerikleme) Motifinin Destan Kahramanları Üzerindeki Etkisi ve Hayvan Ata (Ecdat) İnancıyla Olan Bağlantısı. Milli Folklor, 52, 93-100.
- Aça, Mehmet (2001). Türk Halk Geleneğindeki Doğum Sonrası Uygulamalara Bir Örnek: "Tuzlama". Milli Folklor, Kış, 7/52, 93-100.
- Aça, Mehmet (2005). Türk İnanış ve Düşünüş Sistemlerinde Meyve. Fikret Türkmen Armağanı, İzmir, 11-12.
- Aça, Mehmet ve Yolcu, Mehmet Ali (2019). Halk Bilgisinin İnanış Temelli Temsilleri. Halk Bilimi El Kitabı, (Ed.: M. Aça), Ankara: Nobel Yayın.
- Aça, Mehmet ve Yolcu, Mehmet Ali (2019). Hayat Çemberi: Geçiş Dönemleri/Yaşam Krizleri ile İlgili Halk İnanışları. Halk Bilimi El Kitabı, (Ed.: M. Aça), Ankara: Nobel Yayın.
- Aça, Mustafa ve Özgen, Mutlu (2021). Geçiş Dönemleri, Kutlamalar, Bayramlar, Törenler ve Çocuk. O Piti Piti Karamela Sepeti Çocuk Folkloru Kitabı, (Ed.: Nursel Uyanıker ve Berna Ayaz), Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Akça, Pekşen, Raziye ve Baran, Gülen (2018). Çizgi Filmlerin Türk Kültürüne Ait Özellikler Açısından İncelenmesi: "Pepee Örneği". Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 8/17, 215-224.
- Akçiçek, Eren (1989). Türk Halk Hekimliğinde Sarımsak. Türk Halk Hekimliği Sempozyum Bildirileri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 9-32.
- Aksel, Neslihan ve Sarı, Enver (2020). Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Oyun Bağımlılığı, Öz Denetimi ve Sosyal Eğilimleri. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 10(2), 436-444.

- Albayrak, Canan (2007). “Anadolu’da Kybele-Attis Kültü”. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- And, Metin (2019). Oyun ve Bügü-Türk Kültüründe Oyun Kavramı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ankara Kalkınma Ajansı (2016). Dijital Oyun Sektörü Raporu. <https://www.ankaraka.org.tr/archive/files/yayinlar/ankaraka-dijital-oyun-sektoru.pdf>, 12.05.2022.
- Ardahan, Faik ve Altunpınar, Mehmet (2018). Oyun ve Oyun Kültürü. (Ed.: Faik Ardahan), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Artun, Erman (2004). Türk Halk Edebiyatına Giriş. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Atalay, Besim (1998a). Divanü Lügati’t Türk Tercümesi (Cilt I). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, Besim (1998b). Divanü Lügati’t Türk Tercümesi (Cilt II). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, Besim (1999a). Divanü Lügati’t Türk Tercümesi (Cilt III). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, Besim (1999b). Divanü Lügati’t Türk Tercümesi (Cilt IV). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atan, Uğur (1995). Animasyonun Kültür Aktarımındaki Yeri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Ayhan, Aydın (1996). Balıkesir Halk Hekimliğinde Sağaltma Ocakları ve Usulleri, III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kogngresi Bildirileri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 247-263.
- Baldemir, Hilal (2021). Dijital Oyun Bağımlılığının Yeni Yüzü Olarak Pubg Mobile. Journal of Communication Science Researches, 1/2, 139-153.
- Başaran, Uğur ve Öztürk, Yadigar (2021). Sünnet Daveti ve Davetiyeleri Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme. Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 4 (7) , 25-44.

- Başçetinçelik, Ayşe (2009), Adana Halk Kültüründe Doğum-Evlenme-Ölüm, Altın Koza Yayınları, Adana.
- Bay, Yalçın ve Bay, Neslihan (2020). Çocuk Oyunlarından Örnekler: Türk Dünyası ve Komşu Ülkelerden. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.
- Bayat, Ali Haydar (1982). “Osmanlı İmparatorluğu Türkiye’inde Saray Dışı Sünnet Merasimleri”, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. Ankara, C.4, s. 11-20.
- Bayat, Fuzuli (2021). Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bayat, Fuzuli (2022). Türk Şaman Metinleri Efsaneler ve Memoratlar. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Baykal, Ebru (2008). “Osmanlılarda Törenler”. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Bayraktar, Zülfikar (2014). Geleneğin Güncellenmesi Bağlamında Masaldan Çizgi Filme Keloğlan Tipi Üzerine. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 49 (49) , 19-51.
- Beydili, Celal (2003). Türk Mitoloji Ansiklopedik Sözlük. (Çev. : Eren Ercan), Ankara: Yurt Kitap Yayınları.
- Biricik, Zeynep ve Atik, Abdulkadir (2021). Gelenekselden Dijitale Değişen Oyun Kavramı ve Çocuklarda Oluşan Dijital Oyun Kültürü. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 9/1, 445-469.
- Boratav, Pertev Naili (2016). 100 Soruda Türk Folkloru. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Boyras, Şeref (1994). “Surnâme-i Humayunda Folklorik Unsurlar”. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri:Erciyes Üniversitesi.
- Cansever, Ayten B. ve Poyraz, Emel (2021). Dijital Oyunlarda Biyopolitik Söylem ve Anlatı: "The Sims 4" Örneği. Intermedia International E-journal, 8 (14), 117-137.
- Çobanoğlu, Özkul (2021). Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Çolak, Faruk (2009). Geleneksel Kayseri Çocuk Oyunları ve Halkbilimsel İncelenmesi. Konya: Kömen Yayınevi.
- Çoruhlu, Yaşar (1999). Türk Mitolojisinin ABC'si. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Dağı, Fahri (2020). Türk Halk Anlatılarında Halk Hekimliği. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Delaney, Carol (2018). Tohum ve Toprak.(Çev: Selda S, Aksu B.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demir, Necati (2019). Anadolu'dan Türk Çocuk Oyunları. İstanbul: H Yayınları.
- Dilçin, Dehri (2000). Edebiyatımızda Atasözleri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, XII 2000: XIII.
- Dundes, Alan (1998). Halk Kimdir?. (Çev: Metin E.). Milli Folklor, 37 (Bahar): 139-153.
- Duymaz, Ali (1999). Dede Korkut Kitabında Alplığa Geçiş Ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme. İkinci Uluslararası Dede Korkut Kollokyumu, Yayınlandığı yer: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Dr. Himmet Biray özel Sayısı, 205-217.
- Eliade, Mircea (1991). Kutsal ve Dindışı. Ankara: Gece Yayınları.
- Ercan, Akbaş, Ceren (2020). Türk Dünyası Atasözlerinde Mitolojik İzler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergin, Muharrem (1989). Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ergun, Pervin ve Alptürker, Gündüz, İmran (2017). Çocuksuzluk Sağaltımında Satılma Ritüeli– Ritüelin Tarihsel Bağlamı ve Metaforik Dili, 29/115, 79-90.
- Ersoy, Ruhi (2007). Kadın Kamlar'dan Göçerevli Türkmenler'de “Ebelik” Kurumu'na Dönüşüm. Türkbilig, 13, 60-71.
- Fedakâr, Pınar (2011). Çizgiyi Aşanlar: Cille Türk Mitolojisinin Çizgi Filmde Kullanılması ve Çizgi Filmle Aktarılması. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 11(1), 107-119.

- Girmen, Pınar (2012). Eskişehir Folklorunda Çocuk Oyunları ve Bu Oyunların Yaşam Becerisi Kazandırmadaki Rolü. *Millî Folklor*, 24/ 95, 263-273.
- Gökşen, Cengiz ve diğerleri (2017). Türk Fıkra Kültürü. (Ed.: Kürşat Öncül ve Songül Çek). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gökyay, Orhan Şaik (2006). Dedem Korkudun Kitabı. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Gözsüz, Şebnem (Haz.) (2016). Türk Ninnilerinden Seçmeler. İstanbul: Maviçatı Yayınları.
- Gül, Mehmet, Uzun, Recep Nur ve Çebi, Mehmet. (2018). “Türk Kültürlerindeki Geleneksel Oyunlar ve Sporlara Yüzeysel Bir Bakış”. *Turkish Studies*, S. 13/26, s. 655-671.
- Gül, Mehmet E. (2019). Kültür Endüstrisi Ürünü Olarak Dijital Oyunlar: Playerunknown’s Battlegrounds (Pubg) Oyunu Örneği. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 5 (2), 448-465.
- Güngör, Harun (2016). Türk Bodun Bilimi Araştırmaları. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Güvenç, B. (2000). İnsan ve Kültür. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Halis, Göktuğ (2020). Anadolu’da Batıl İnanış, Ritüel ve Mit. İstanbul: A7 Kitap Yayıncılık.
- Hançerlioğlu, Orhan (1984). İslam İnançları Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Huizinga, Johan (2018). Homo Ludens-Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Değerlendirme. (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Irmak, Yalçın, Aylin ve Erdoğan, Semra (2016), Ergen ve Genç Erişkinlerde Dijital Oyun Bağımlılığı Güncel Bir Bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi*.27(2):128-137.
- Işık, Caner (2017). Türk Kültür Mirasında Bir Kült Olarak Hz. Fatma. *Mevlânâ Düşüncesi Araştırmaları Derneği-Sufi Araştırmaları*, 16, 17-33.
- İnan, Abdülkadir (1972). Manas Destanı. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- İnan, Abdülkadir (2017). Tarihte ve Bugün Şamanizm-Materyaller ve Araştırmalar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnayet, Alimcan (2010). Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmavuz/ Celmoğuz. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Kadirzade, Kadir (2000). Çocukların Doğulması İle Bazı Adetler, İnançlar ve Türk Halkları Arasında Etnik Elakeler. Türk Kültürü, Kasım, 38/451, 668-675.
- Kalafat, Yaşar (1999). Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kalafat, Yaşar (2005). Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının izleri. Ankara: Babil Yayıncılık.
- Kalafat, Yaşar (2007a). Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları-I. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Yaşar (2007b). Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları-I-Türk Halk İrfanında Kurt, Ankara: Lalezar Yayınevi.
- Kaplan, Yunus ve Poyraz, Yakup (2010). Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Oyunlar. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 151-175.
- Karaaslan, Mehmet (2010), Kaşkay Türklerinde Geçiş Dönemleri Doğum Evlenme Ölüm, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Van.
- Karahisar, Tüba (2013). Türkiye'de Dijital Oyun Sektörünün Durumu. Proceedings Book, 107.
- Karakaş, Ayhan (2015). Osmaniye Halk Hekimliğinde Ocaklar ve Bunlara Bağlı Uygulamalar. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 12 (32) , 320-336.
- Karakaya, Habibe (2019). Eski Türk Mitoloji ve Destanlarına Göre Türklerde Anahanklık'ın (Anaerkillik) ve Şamanizmle İlişkisi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

- Karakuş, Neslihan (2015). Okul Öncesi Döneme Hitap Eden Tema İçerikli Çizgi Filmlerin Değerler Eğitime Katkısı Yönünden Değerlendirilmesi Niloya Örneği. Değerler Eğitimi Dergisi, (Aralık), 12/30, 251-277.
- Kızılkaya, Emre (2010). Bilgisayar Oyunlarında İdeolojik Söylem ve Anlatı. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Koç, Adem (Ed.) (2014). Eskişehir'in Somut Olmayan Kültürel Mirası, Eskişehir: ESOGÜ Yayınları No:238.
- Koç, Adem (2016). Şifa Ocaklarında Kozmogoninin Kültürel Sürekliliği. Milli Folklor, 28/108, 173-186.
- Koç, Adem (2019). Kemik ve Dal: Eskişehir'de Kutsal Ziyaret Mekanları. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kolot, Berna (2017). Geçiş Dönemi Âdetlerinde Mitolojik Unsurlar / Demirci (Trabzon-Akçaabat) Köyü Örneği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Köymen, Niyazi (1970). Çocuk Hastalıklarında Folklor-Batıl İnanç-İlkel Tedavi. İzmir: Karınca Matbaacılık.
- Kuzey, Muharrem (2007). Kur'an ve Sünnette Nazar. Yayımlanmamış Tez, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Lvova, E. L., Oktyabrskaya, I. V., Sagalayev, A. M. ve Usmanova, M.S. (2013): Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri, İnsan ve Toplum. (Çev. Metin ERGUN). Konya: Kömen Yayınları.
- Mazaheri, Ali (1972). Ortaçağ'da Müslümanların Yaşayışları. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Meral, Hüray (1992). Kıbrıs Türk Toplumunda Doğum, Evlenme ve Ölüm İle İlgili Adet ve İnanışlar. KKTC: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mezkit, Gülperi (2012). Mekânsal Değişim Bağlamında İnternete Taşınan Çocuk Oyunlarının Kaybolan İşlevleri Üzerine Bazı Tespitler. Folklor/Edebiyat, 18(72), 135-144.

- Öncül, Kürşat (2019). Kültürleşme Açısından Türk Kültüründe Sünnet. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7 (20) , 123-129.
- Özdemir, Mehmet (2007). Selam İle Düğün Çağırma Geleneğinden Davetiye Kültürüne Kültürel Ekonomik Bir İnceleme. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Özdemir, Nebi (2006). Türk Çocuk Oyunları Cilt 1. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özdemir, Nebi (2006). Türk Çocuk Oyunları Cilt 2. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özünel, Ölçer, Evrim (2017). Masal Mekânında Kadın Olmak. Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Polat, Kemal. Beşikten Mezara Kırgız Türklerle-rinde Gelenek ve İnanışlar. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Sağlık, Şaban (2003). "Nasrettin Hoca'nın Türk Dünyasının Ortak Şahsiyeti Olarak Maske ve Ruh'taki Görünüşü". *İlmî Araştırmalar*, (15),53-70.
- Sakaoğlu, Saim (1996). Manas Destanı ve Anadolu Geleneğinde Kısır Kadının Doğum Yapması. *Erciyes Dergisi*, 225, 5-7.
- Sarpkaya, Seçkin (2020). Dijital Oyun ve Mitoloji: Dijital Oyunlardaki Türk Mitolojisi Unsurları Üzerine Bir İçerik Analizi. *Mitoloji Araştırmaları II*. (Ed.: İbrahim Gümüş), Çanakkale: Paradigma Akademi. 185-201.
- Sarpkaya, Seçkin (2021). Dijital Oyun/Video Oyunu Folkloru Üzerine Bir Yöntem Denemesi. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 4 (6) , 155-172 .
- Serbest, Kamile (2019). Divânü Lugâti't-Türk ve Uygur Türklerinde Çocuk Oyunları. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 2019/13, 101-114.
- Sever, Mustafa (2016). Mersin ve Yakın Çevresinde Halk İnançları ve Halk Hekimliği. Ankara: Barış Kitap.
- Soylu, Sıtkı (1975). Albasması, Kırk Basması ve Kırktan Çıkma. *Türk Folkloru Araştırmaları Dergisi*, 308, 7264.
- Soysal, Murat (2019). Geleneksel Medyada Çocuk ve İletişim. (Ed.: Ali Murat Kırık), İstanbul: Çizgi Kitabevi.

- Sözeri, Tankut (2014). Mistik/Gizil Simgeler Gelenek ve Kavramlar. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Süleymanova, Leman (2015). Türk Dünyası Çocuk Oyunlarının Kıyaslamalı İncelenmesi (Azerbaycan, Türkiye, Başkirt Türklerinin Örneklerine Dayanarak). I. Uluslararası Türk Dünyası Çocuk Oyun ve Oyuncakları Kurultayı Bildirileri.
- Sümer, Faruk (1985). Eski Türklerde İsim Koyma Geleneğinde Adsız. Türk Edebiyatında ve Folklorunda Yeni Görüşler I, Ankara.
- Ocak, Ahmet, Yaşar (2000). Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri.İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oğuz, Öcal (2018). Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?, Geleneksel Yayınları: Ankara.
- Onat, Güliz (2021). Farkındalıkla Emzirme Süt Arttırma ve Doğum. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Onur, Bekir ve Güney, Neslihan (Yay. Haz.) (2002). Türkiye’de Çocuk Oyunları: Derlemeler. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Oruç, C., Tecim, E. ve Özyürek, H. (2011). Okul Öncesi Dönem Çocuğunun Kişilik Gelişiminde Rol Modellik ve Çizgi Filmler. Ekev Akademi Dergisi, 15(48), 303-319.
- Öger, Adem (2012). Uygur Türklerinin Doğum Âdetleri. Electronic Turkish Studies, 7(1).
- Ölçer, Evrim (2005). “Kan” Olgusunun Soyun Devamlılığı Bağlamındaki Dönüştürücülüğü. Millî Folklor, 17, 65, 40-45.
- Örnek, Sedat Veyis (2015). Geleneksel Kültürümüzde Çocuk. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Örnek, Sedat Veyis (2017). Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Örnek, Sedat Veyis (2018). Türk Halkbilimi. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

- Özdemir, Nebi (1997). Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Çocuk Oyunlarının HalkBilimi Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, Mehmet (2017). Selam ile Düğün Çağırma Geleneğinden Davetiye Kültürüne Kültürel Ekonomik Bir İnceleme. 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara: 241-261.
- Özdemir, Nebi (2006). Türk Çocuk Oyunları Cilt-I. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özdemir, Nebi (2021). Çocuk Oyunları ve Doğa. O Piti Piti Karamela Sepeti Çocuk Folkloru Kitabı, (Ed.: Nursel Uyaniker ve Berna Ayaz), Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Özhan, Mevlüt (1997). Türkiye’de Çocuk Oyunları Kültürü. Ankara: Feryal Matbaası.
- Özkan, Fatma, Özkan, İsa (2017). Karapapak Terekeme Türklerinin atasözleri ve deyimleri. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum. 6(17) 547-562, 2017:547.
- Öztekin, Hülya ve Öztekin Ahmet (2020). Dijital Oyunlarda Nefret Söylemi ve Ayrımcı Dil: Agar.io Örneği. TurkishStudies -Social, 15(1), 533-558.
- Taş, Hülya (2002). Bursa İli ve Çevresinde Doğum ve Çocukla İlgili Gelenek-Görenek ve İnançlar”. Bursa Halk Kültürü, I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (4-6 Nisan) Bildiri Kitabı. Cilt: 2: 573-580.
- Tatar, Recep S. (2016). Doğum-Yaşam-Ölüm Üzerine Hurafeler. İstanbul: Su Yayınevi.
- Tatlılıoğlu, Durmuş (1999). Türkmenistan’da Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili İnanç ve Uygulamalar. Akademik Araştırmalar Dergisi, 2, 13-32.
- Töret, Büyükokutan, Aslı (2019). Mansur Baba Soyundan Gelen Bir Şifa Ocağı: Şah Pabucu, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 92, 127-142.
- Türk, Vahit (1998). Kazak Halk Kültürü ve Edebiyatından Örnekler. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Bahar, 5, 121-139.
- Türkmen, Nilgün (2012). Çizgi Filmlerin Kültür Aktarımındaki Rolü ve Pepee. CÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık, 36/2, 139-158.

- Türkoğlu, Hüseyin (2016). Geçmişten Günümüze Çocuk Oyunları. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Uçan, Bahadır (2018). "Türk Çizgi Filmlerinde Kültürel Kodlamalar". Journal of International Social Research, 11(55), 1134-1144.
- Üstünoğlu, Kerime (2010). Giresun'da Yaşatılan Sacayağından Geçme Geleneğinde 'Sacayağı' ve 'Üç' Ne Anlatıyor? Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, 52, 181-194.
- Winnicott, Donald W. (2021). Oyun ve Gerçeklik. (Çev.: Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.
- VanFleet, Rise ve Sywulak, Andrea E (2018). Çocuk Merkezli Oyun Terapisi. (Çev.: Hanife Uğur Kural), İstanbul: Apamer Yayınevi.
- Yalçın, Süleyman K. ve Şengül, Murat (2004). Dede Korkut Hikâyeleri'nin Çocuk Eğitimi Açısından Öne Sürdüğü Değerler ve Ortaya Çıkarmak İstedığı Tip Üzerine Bir Değerlendirme. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2), 209-223.
- Yaman, Erkan, Bayburtlu, Fatma İ., Tekir, Betül ve Kırman, Sümeyye (2015). Dede Korkut Çizgi Filminde Yer Alan Değerler. Değerler Eğitimi Dergisi, 13 (29), 245-26.
- Yaşar, Halide (2008). Balıkesir ve Yöresinde Çocuk Folkloru Ürünleri Üzerine Derlemeler ve İncelemeler. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir.
- Yıldırım, Dursun (1999). Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Yıldız, Naciye (1995). Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, Ayfer (2015). Buket Uzuner'in "Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları Su" Adlı Romanı Hakkında Bazı Tespitler. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3/10, 101-122.

Yolcu, Mehmet Ali (2014). Türk Kültüründe Evliliğe Bağlı Tabu ve Kaçınmalar. Konya: Kömen Yayınları.

Yolcu, Mehmet Ali (2021). Halk Hekimliği, Etnografya ve Çocuk. (Ed.: Nursel Uyaniker ve Berna Ayaz), O Piti Piti Karamela Sepeti-Çocuk Folkloru Kitabı. Çanakkale: Paradigma Akademi.

Yoloğlu, Güllü (1999). Türklerin Aile Merasimi. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Ziya Gökalp (2018). Küçük Mecmua Yazıları. (Haz.: Ali Duymaz), İstanbul: Ötüken Neşriyat.

2. SÖZLÜ KAYNAKLAR

KK-1: Filiz Yiğit Sarı, 1993, Eskişehir-Odunpazarı, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 24.12.2021.

KK-2: Asu Can, 1960, İstanbul. Görüşme Tarihi: 15.11.2021.

KK-3: Selda Ergün Eşik, 1976, Bilecik-İnhisar. Görüşme Tarihi: 15.11.2021.

KK-4: Selen Yıldırım, 1995, Sivas-Kangal, Terzi. Görüşme Tarihi: 14.10.2021.

KK-5: Zeynep Güner, 1979, Eskişehir, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 18.12.2021.

KK-6: Arzu Kural, 1971, İstanbul, Peyzaj Teknikeri. Görüşme Tarihi: 16.12.2021.

KK-7: Suna Ergin, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 01.12.2021.

KK-8: Yağmur Akbardak Topçu, 1992, Eskişehir, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 01.12.2021.

KK-9: Nurgül Arslan Özcan, 1984, Bolu-Göynük, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 02.09.2021.

KK-10: Fatma Fıstık, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 15.11.2021.

KK-11: Kadriye Akça, Eskişehir, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 15.11.2021.

- KK-12:** Hatice Gülmez, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 16.12.2021.
- KK-13:** Burcu Tunçel, 1986, Eskişehir, diğer bilgilerini vermek istemiyor, Görüşme Tarihi: 16.12.2021.
- KK-14:** Elif Kaymaz, Eskişehir, Lise Mezunu, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 18.12.2021.
- KK-15:** Fatma Yüceayvaz, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 12.01.2022.
- KK-16:** Çiğdem Yalçın, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 12.01.2022.
- KK-17:** Melike Öz Demir, 1995, Eskişehir, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 15.01.2022.
- KK-18:** Özlem Aydoğan, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 18.01.2022.
- KK-19:** Serpil Gündoğar, 1976, Adana-Ceyhan, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 20.02.2022.
- KK-20:** Yasemin, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 20.02.2022.
- KK-21:** Emine Atak, Kütahya, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 20.02.2002.
- KK-22:** Yağmur Akbardak Topçu, 1992, Eskişehir, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 20.02.2022.
- KK-23:** Filiz Sarı, 1993, Eskişehir-Odunpazarı, Üniversite Mezunu, Anestezi Teknikeri. Görüşme Tarihi: 10.02.2022.
- KK-24:** Ferište Varlıgün, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 10.02.2022.
- KK-25:** Nazife Karyağdı, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 11.03.2022.

- KK-26:** Nuray Sinal, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 11.03.2022.
- KK-27:** Zeliha Tepekaya, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 11.03.2022.
- KK-28:** Yasemin Yalçın, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 19.03.2022.
- KK-29:** Nuriye Şen, Bursa, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 19.03.2022.
- KK-30:** Hatice Saygı, Seyitgazi, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 19.03.2022.
- KK-31:** Yurdağül Kayacık, Eskişehir, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 19.03.2022.
- KK-32:** Sevinç Garibova, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 19.03.2022.
- KK-33:** Bahriye Oktay, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 26.03.2022.
- KK-34:** Cansu Tekin, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 26.03.2022.
- KK-35:** Fadime Gündoğdu, 1993, Eskişehir, Ortaokul Mezunu, Memur. Görüşme Tarihi: 26.03.2022.
- KK-36:** Zeynep Ulucan, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 26.03.2022.
- KK-37:** Aslı Önen, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 27.03.2022.
- KK-38:** Sevgi Başıyigit, Lise Mezunu, Güzellik Uzmanı. Görüşme Tarihi: 27.03.2022.
- KK-39:** Fatma Orakçı, Eskişehir, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 27.03.2022.
- KK-40:** Emine Camus, Eskişehir, Üniversite Mezunu. Görüşme Tarihi: 27.03.2022.

- KK-41:** Filiz Tombak, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 27.03.2022.
- KK-42:** Hatice Karamanlı, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 27.03.2022.
- KK-43:** Emine Manay, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 27.03.2022.
- KK-44:** Ecem Rana Şahin, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 30.03.2022.
- KK-45:** Emine Can, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 30.03.2022.
- KK-46:** Nazlı Sarı, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 30.03.2022.
- KK-47:** Eda Güleç, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 30.03.2022.
- KK-48:** Hatice Yıldız, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 30.03.2022.
- KK-49:** Elvan Erkoç Bozkurt, 1973, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Hemşire. Görüşme Tarihi: 30.03.2022.
- KK-50:** Zeynep Tuna, Üniversite Mezunu, Öğretmen. Görüşme Tarihi: 30.03.2022.
- KK-51:** Hayriye Sönmez, 1971, Eskişehir. Görüşme Tarihi: 01.04.2022.
- KK-52:** İlknur Yıldırım, 1990, Eskişehir-Mihalıççık, Lise Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 01.04.2022.
- KK-53:** Gülay Kumelek, 1982, Eskişehir, Lise Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 01.04.2022.
- KK-54:** Nurhan Altok, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 01.04.2022.
- KK-55:** Süheyla Şaşmaz, 1986, Samsun, Üniversite Mezunu, Satış Danışmanı. Görüşme Tarihi: 01.04.2022.
- KK-56:** Canan Astarıcı, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 01.04.2022.

- KK-57:** Tuğba Arslan, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 03.04.2022.
- KK-58:** Melike Çetiner, 1990, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Öğretmen. Görüşme Tarihi: 03.04.2022.
- KK-59:** Dilek Esen, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 03.04.2022.
- KK-60:** Şerife Savcı, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 03.04.2022.
- KK-61:** Nilgün Turunç, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 03.04.2022.
- KK-62:** Sebahat Kırız, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 03.04.2022.
- KK-63:** Nuray Büyükkör, 1991, Eskişehir, Ortaokul Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 03.07.2022.
- KK-64:** Gülşen Umur, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 05.04.2022.
- KK-65:** Döne Gökçe, 1985, Afyon, İlkokul Mezunu, Temizlik Personeli. Görüşme Tarihi: 05.04.2022.
- KK-66:** Nermin Çatal Şahin, Kütahya, Üniversite Mezunu, Sosyolog. Görüşme Tarihi: 05.04.2022.
- KK-67:** Zemin Üçok, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 05.04.2022.
- KK-68:** Bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 05.04.2022.
- KK-69:** Deniz Başcı, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 05.04.2022.
- KK-70:** Gülseren Şen, 1964, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Emekli. Görüşme Tarihi: 05.04.2022.
- KK-71:** Beyhan Köken, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 05.04.2022.

- KK-72:** Gülcan Kuş, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 05.04.2022.
- KK-73:** Birsen Oğuz Başkut, İnönü, Sınıf Öğretmeni. Görüşme Tarihi: 05.04.2022.
- KK-74:** Başak Ataman, 1989, Eskişehir, Lise Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 06.04.2022.
- KK-75:** Nilüfer Aydoğan, 1978, Eskişehir, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 06.04.2022.
- KK-76:** Ayşegül Tarhan, Erzurum. Diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 06.04.2022.
- KK-77:** Ayşe Dağlı, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 06.04.2022.
- KK-78:** İnci Ünal, 1985, Eskişehir, Lise Mezunu. Görüşme Tarihi: 06.04.2022.
- KK-79:** Zeynep Kargı, 1962, Eskişehir, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 06.04.2022.
- KK-80:** Serpil Anılır, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 06.04.2022.
- KK-81:** Selvin Rasimoğlu, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 06.04.2022.
- KK-82:** Neriman, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 06.04.2022.
- KK-83:** Nesrin Soysal, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 06.04.2022.
- KK-84:** Emine Aytekin, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 02.05.2022.
- KK-85:** Gülfiye İkreli, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 02.05.2022.
- KK-86:** Emine Sevim Yıldız, 1990, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 02.05.2022.
- KK-87:** Hülya Işık, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 02.05.2022.
- KK-88:** Seher Aras, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 02.05.2022.

- KK-89:** Döne Tangören, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 02.05.2022.
- KK-90:** Gönül Yıldırım, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 02.05.2022.
- KK-91:** Esma Çavdar, 1966, Eskişehir-Mihalgazi-Alpagut Köyü, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 02.05.2022.
- KK-92:** Betül Alkaya, 1981, Eskişehir, Öğretmen. Görüşme Tarihi: 02.05.2022.
- KK-93:** Neriman Altay, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 02.05.2022.
- KK-94:** Serpil Kara, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 02.05.2022.
- KK-95:** Gamze Ekmekçi, diğer bilgilerini vermek istemiyor. Görüşme Tarihi: 02.05.2022.
- KK-96:** Meltem Güney Duran, 1974, Eskişehir, Lise Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 05.05.2022.
- KK-97:** Hüma Gülay Tuncay, 1983, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Öğretmen-Aile ve Ergen Danışmanı. Görüşme Tarihi: 02.05.2022.
- KK-98:** Tuba Awliya, 1980, Eskişehir, Üniversite Mezunu. Görüşme Tarihi: 02.05.2022.
- KK-99:** Gülsüm Ege, Eskişehir. Görüşme Tarihi: 02.05.2022.
- KK-100:** Dudu Atasayar, Eskişehir-Mahmudiye. Görüşme Tarihi: 02.05.2022.
- KK-101:** Arzu Tekbay, Eskişehir. Görüşme Tarihi: 04.05.2022.
- KK-102:** Sevcan Teker, Eskişehir-Mahmudiye, Lise Mezunu. Görüşme Tarihi: 04.05.2022.
- KK-103:** Nurten Işıkbay, 1970, Eskişehir, Lise Mezunu. Görüşme Tarihi: 04.05.2022.
- KK-104:** Nuran Özker, 1979, Eskişehir. Görüşme Tarihi: 04.05.2022.

- KK-105:** Nilgün Uysal Duman, 1972, Eskişehir, Lise Mezunu. Görüşme Tarihi: 04.05.2022.
- KK-106:** Esra Davran Kurt, 1992, Eskişehir-Çifteler, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 04.10.2021.
- KK-107:** Fatma Ilıca, 1956, Eskişehir-Mihalgazi-Karaoğlan, Okula gitmemiş, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 04.10.2021.
- KK-108:** Adile Adam, 1960, Eskişehir-Mihalgazi-Karaoğlan, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 07.10.2021.
- KK-109:** Emine Kocukçusoy, 1938, Erzurum-Bayındır Köyü, İlkokul Mezunu. Görüşme Tarihi: 07.10.2021.
- KK-110:** Ayşe Karbölen, 1948, Eskişehir-Mollaoğlu Köyü, İlkokul Mezunu. Görüşme Tarihi: 08.10.2021.
- KK-111:** Nurten Çetin, 1966, Eskişehir-İnönü-Aşağıkuzfındık Köyü, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 04.10.2021.
- KK-112:** Güllü Sürücü, 50 yaşlarında (bilmiyor), Ağrı-Popos. Görüşme Tarihi: 04.10.2021.
- KK-113:** Hasan Sürücü, 1943, İlkokul Mezunu. Görüşme Tarihi: 04.05.2022.
- KK-114:** İsminin yazılmasını istemiyor, 1953, Eskişehir-Mihalıççık-Yalınkaya Köyü, Okula gitmemiş. Görüşme Tarihi: 04.05.2022.
- KK-115:** Kıymet Taşçıçek, 1941, Alpu-Özdenk, İlkokul Mezunu. Görüşme Tarihi: 04.05.2022.
- KK-116:** Rabia Aksi, 1961, Eskişehir-Ataban, İlkokul Mezunu. Görüşme Tarihi: 04.05.2022.
- KK-117:** Resmiye Cambaz, 1944, Eskişehir-İnönü-Dutluca Köyü, İlkokul Mezunu. Görüşme Tarihi: 04.05.2022.
- KK-118:** Mehmet Aksi, 1957, Eskişehir-Mihalgazi-Karaoğlan, Ekmek Ustası. Görüşme Tarihi: 04.05.2022.

- KK-119:** Halil İbrahim Çeliker, 1972, Eskişehir-Mihalgazi-Karaoğlan Köyü, İlkokul Mezunu. Görüşme Tarihi: 04.05.2022.
- KK-120:** Atike Çukur, 1957, Eskişehir-Mihalıççık-Otluk Köyü, Okula gitmemiş. Görüşme Tarihi: 04.05.2022.
- KK-121:** Mustafa Çevik, 1941, Eskişehir-Sarıcakaya-İğdir Köyü, İlkokul Mezunu. Görüşme Tarihi: 07.05.2022.
- KK-122:** Yusuf Ulusal, 1947, Eskişehir-Mihalgazi-Karaoğlan Köyü, İlkokul Mezunu. Görüşme Tarihi: 07.05.2022.
- KK-123:** Gönül Çifter, 1966, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 07.05.2022.
- KK-124:** Fati Telli, 1964, Eskişehir-Avdan Köyü, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 07.05.2022.
- KK-125:** Dursun Memiş, 1965, Kırşehir, İlkokul Mezunu. Görüşme Tarihi: 07.05.2022.
- KK-126:** Ali Topçu, 1939, Eskişehir-Alpu-Bahçecik Köyü, İlkokul Mezunu. Görüşme Tarihi: 07.05.2022.
- KK-127:** Mustafa Gökçe, 1958, Eskişehir-Alpu, Lise Mezunu. Görüşme Tarihi: 07.02.2022.
- KK-128:** Emine Çimen, 1935, Eskişehir-Sarıcakaya-İğdir Köyü, Okula gitmemiş. Görüşme Tarihi: 07.02.2022.
- KK-129:** Kezban Günen, 1941, Eskişehir-Sarıcakaya-İğdir Köyü, İlkokul Mezunu. Görüşme Tarihi: 07.02.2022.
- KK-130:** Ayşen Bıçak, 1982, Eskişehir, Lise Mezunu. Görüşme Tarihi: 07.02.2022.
- KK-131:** Mehmet Okar, 1936, Bulgaristan, Okula gitmemiş. Görüşme Tarihi: 07.02.2022.
- KK-132:** Tuğçe Özdemir, 1996, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Yüksek Lisans Öğrencisi. Görüşme Tarihi: 07.02.2022.

- KK-133:** Hediye Hale Özdemir, 1975, Eskişehir, İlkokul Mezunu, Terzi. Görüşme Tarihi: 07.02.2022.
- KK-134:** Rahmi Özdemir, 1964, Eskişehir-Çifteler-Çatmapınar Köyü, Ortaokul Mezunu, Emekli Memur-Terzi. Görüşme Tarihi: 07.02.2022.
- KK-135:** Buse Özdemir, 2002, Eskişehir, Üniversite Öğrencisi. Görüşme Tarihi: 07.02.2022.
- KK-136:** Sebahat Erdil, 1951, Sivas, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 07.02.2022.
- KK-137:** Sami Serdar Erdil, 1986, Eskişehir, Lise Mezunu, İşçi. Görüşme Tarihi: 07.02.2022.
- KK-138:** Savaş Erdil, 1970, Eskişehir, Ortaokul Mezunu, İşçi. Görüşme Tarihi: 07.02.2022.
- KK-139:** Pınar Gamze Erdil, 1997, Eskişehir, Üniversite Mezunu. Görüşme Tarihi: 07.02.2022.
- KK-140:** Berkay Erdil, 2002, Eskişehir, Lise Mezunu, Telefon Tamircisi. Görüşme Tarihi: 07.02.2022.
- KK-141:** Melahat Yanar Ağıç, 1954, Sivas, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 07.02.2022.
- KK-142:** Aynur Yanar Taktaklar, 1965, Sivas, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 07.02.2022.
- KK-143:** Hatice Sarı, Sandıközü, 1969, İlkokul, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 17.11.2021.
- KK-144:** Nilgün Erdil, 1986, Eskişehir, Lise Mezunu, Doğalgaz çizimcisi. Görüşme Tarihi: 07.02.2022.
- KK-145:** Semih Saydam, 1994, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Endüstri Mühendisi. Görüşme Tarihi: 07.02.2022.
- KK-146:** Hasene Saydam, 1989, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Peyzaj Mimarı. Görüşme Tarihi: 07.02.2022.

KK-147: Sıla İlhan, 1993, Erzurum, Üniversite Mezunu, Yüksek Kimya Mühendisi.
Görüşme Tarihi: 07.02.2022.

KK-148: Talat Kurt, 1990, Eskişehir-Çifteler, Üniversite Mezunu, Memur. Görüşme
Tarihi: 09.02.2022.

KK-149: Büşra Atılğan, 1995, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Çağrı Merkezi
Elemanı. Görüşme Tarihi: 09.02.2022.

KK-150: Gülşah Atılğan, 1998, Eskişehir, Üniversite Mezunu. Görüşme Tarihi:
09.02.2022.

KK-151: Şengül Atılğan, 1973, Eskişehir, Ortaokul Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme
Tarihi: 09.02.2022.

KK-152: Yusuf Atılğan, 1968, Eskişehir, Ortaokul Mezunu, Esnaf. Görüşme Tarihi:
09.02.2022.

KK-153: Şükran Saydam, 1970, Eskişehir-Çalkara Köyü, İlkokul Mezunu, Ev
Hanımı. Görüşme Tarihi: 09.02.2022.

KK-154: Merve Adıgüzel, 1995, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Mühendis. Görüşme
Tarihi: 09.02.2022.

KK-155: Ayşenur Ünlüer, 1994, Eskişehir-Kızılınler Köyü, Üniversite Mezunu,
Öğretmen. Görüşme Tarihi: 09.02.2022.

KK-156: İsmiini vermek istemiyor, 1996, Eskişehir, Üniversite Mezunu. Görüşme
Tarihi: 09.02.2022.

KK-157: Gizem Büşra Sönmez, 1997, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Bankacı.
Görüşme Tarihi: 09.02.2022.

KK-158: Ayşe Gümüş, 1978, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Öğretmen. Görüşme
Tarihi: 09.02.2022.

KK-159: Umay Gümüş, 2014, Balıkesir, Öğrenci. Görüşme Tarihi: 09.02.2022.

KK-160: Nilüfer Gürdoğan, 1984, Bursa, Ortaokul Mezunu, Apartman Görevlisi.
Görüşme Tarihi: 09.02.2022.

KK-161: Ayşenaz Gürdoğan, 2013, Eskişehir, Öğrenci. Görüşme Tarihi: 09.02.2022.

- KK-162:** Alper Gürdoğan, 2010, Eskişehir, Öğrenci. Görüşme Tarihi: 09.02.2022.
- KK-163:** Şevki Gürdoğan, 1984, Eskişehir-Mihalıççık, İlkokul Mezunu, Apartman Görevlisi. Görüşme Tarihi: 09.02.2022.
- KK-164:** Miray Gülce Erdil, 2013, Eskişehir, İlkokul öğrencisi. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-165:** Arkın Büyükdıygular, 1980, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Sosyal Bilgiler Öğretmeni. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-166:** Esra Açıbay, 1981, Ankara, Eskişehir, Lise Mezunu, Öğitmen. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-167:** Şengül Özalpay, 1989, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Rehber Öğretmen. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-168:** Özben Belen 1984, Ermenek/Karaman, Üniversite Mezunu, Kurum Müdürü. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-169:** Dilruba Taşcıoğlu, 1985, Üniversite Mezunu. İşletme Sahibi. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-170:** Tuğba Yıldız, 1990, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Oyun Terapisti. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-171:** Hatice Özçelik, 1959, Konya, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-172:** Merve Taktaklar, 1991, Eskişehir, İnsan Kaynakları Sorumlusu. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-173:** Gamze Öcal, Kırıkkale, 1993, Üniversite Mezunu, Acil Tıp Teknisyeni. Görüşme Tarihi: 02.09.2021.
- KK-174:** Sanem Yeles Akpınar, Eskişehir, 1988, Üniversite Mezunu, Oyuncu. Görüşme Tarihi: 18.04.2021.
- KK-175:** Nilüfer Ayhan, Niğde, 1985, Üniversite Mezunu, Endüstri Mühendisi ve Doula. Görüşme Tarihi: 14.04.2021.

- KK-176:** Lorens Arslan, Uccle/Belçika, 1969, Üniversite Mezunu, Kişisel Gelişim Uzmanı ve Doula. Görüşme Tarihi: 09.02.2021.
- KK-177:** İlayda Işık, Eskişehir, 1998, Üniversite Mezunu, Hemşire ve Doula. Görüşme Tarihi: 09.05.2021.
- KK-178:** Mihriban Kaplan, Eskişehir, 1997, Üniversite mezunu, İşletme sahibi. Görüşme Tarihi: 21.02.2022.
- KK-179:** Esra Şahin, Kayseri, 1986, Üniversite mezunu, İşletme sahibi. Görüşme Tarihi: 16.02.2022.
- KK-180:** Ecem Yağmur Şentürk, Eskişehir, 1993, Üniversite öğrencisi, İşletme sahibi. Görüşme Tarihi: 18.02.2022.
- KK-181:** Zübeyde Berrak Yılmaz, Zonguldak, 1987, Üniversite mezunu, İşletme sahibi. Görüşme Tarihi: 18.02.2022.
- KK-182:** İrem Gündüz, Kütahya, 2000, Üniversite mezunu, Organizatör. Görüşme Tarihi: 17.03.2022.
- KK-183:** Gülden Özçelik, 1990, Eskişehir, Lise Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-184:** Onur Dömez, 1994, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Mekatronik Mühendisi. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-185:** Büşra Özdemir, 1997, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Kimyager-Öğretmen. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-186:** Muzaffer Özdemir, 1962, Eskişehir-Çifteler-Çatmapınar Köyü, İlkokul Mezunu, Polis Emeklisi. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-187:** Zikriye Özdemir, 1969, Eskişehir, Ortaokul Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-188:** Leyla Büşra Bağlan, 1995, Eskişehir-Türkmentokat Köyü, Üniversite Mezunu, Mühendis. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-189:** Halenur Bağlan, 2001, Eskişehir-Türkmentokat Köyü, Üniversite öğrencisi. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.

- KK-190:** Fundagül Kalem Gürbüz, 1996, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Röntgen Teknikeri. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-191:** Hülya Karbölen, 1972, Eskişehir-Mollaoğlu Köyü, Aşçı. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-192:** Bilgilerini vermek istemiyor, 1984, Eskişehir. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-193:** Semra Karhan, Eskişehir, Lise Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-194:** Melike Yıldırar Çetiner, 1990, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Öğretmen. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-195:** Mihriye Özdemir, 1959, Eskişehir, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-196:** Halime Doğan, 1960, Aşağılıca, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.
- KK-197:** Hayriye Keser, 1940, Karakaya-Emirdağ, İlkokul, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 27.10.2021.
- KK-198:** Münevver Saraç, 1942, Eskişehir-Doğanay Köyü, Okur-Yazar değil, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 27.10.2021.
- KK-199:** Fikriye Ünal, Gürleyik, 1953, İlkokul Mezunu, Görüşme Tarihi: 22.10.2021.
- KK-200:** Kezban Kara, 1940, Zeyköy, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 10.11.2021.
- KK-201:** Fatma Seçkin, 1956, Zeyköy, İlkokul, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 10.11.2021.
- KK-202:** Seydi Ay, 1966, Eskişehir-Seyitgazi-Kümbet, Emekli Memur. Görüşme Tarihi: 16.05.2022.
- KK-203:** Gül İpek Eryılmaz, 1964, Eskişehir-Han-Hankaraağaç, İlkokul, Ev Hanımı. Görüşme Tarihi: 02.11.2021.

KK-204: Esra Şahin, 1986, Kayseri, Üniversite Mezunu, İşletme Sahibi. Görüşme Tarihi: 12.02.2022.

KK-205: Gülnaz Demir, 1956, Sivrihisar-Kınık Köyü, okula gitmemiş. Görüşme Tarihi: 22.05.2022.

KK-206: Deniz Özdemir, 1986, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Sınıf Öğretmeni. Görüşme Tarihi: 30.05.2022.

KK-207: Ayşe İlhan, 1971, Manisa, Üniversite Mezunu, Okul Öncesi Öğretmeni. Görüşme Tarihi: 30.05.2022.

KK-208: Tuğba Çavdar, 1978, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Okul Öncesi Öğretmeni. Görüşme Tarihi: 30.05.2022.

KK-209: Nazik Yeşildağ, 1996, Eskişehir, Üniversite Mezunu, Sınıf Öğretmeni. Görüşme Tarihi: 30.05.2022.

3. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

URL-1: <https://www.gencklavye.com/himbil-nasil-oyanir/>. 15.04.2022.

URL-2: <http://ilkokullar.blogspot.com/2012/07/ilkokul-oyunlar.html>. 15.04.2022.

URL-3:

Sarpkaya, Seçkin (13.03.2022). Mor Menekşe Oyunu.Etnopor Geleneksel Sporlar ve Oyunlar Ansiklopedisi,1-4,<https://encyclopedia.worldethnosport.org/spor-detay/mor-menekse-oyunu>, 12.05.2022.

URL-4: <https://www.trtcocuk.net.tr/hakkimizda>. 11.05.2022.

URL-5: https://tr.wikipedia.org/wiki/Cartoon_Network. 11.05.2022.

URL-6: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Cartoon_Network_\(T%C3%BCrkiye\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Cartoon_Network_(T%C3%BCrkiye)). 11.05.2022.

URL-7: <https://www.minikago.com.tr/hakkimizda>. 12.04.2022.

URL-8: https://tr.wikipedia.org/wiki/Grizzy_ve_Lemmingler. 12.04.2022.

URL-9: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Arabalar_\(film\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Arabalar_(film)). 12.04.2022.

URL-10: https://tr.wikipedia.org/wiki/Oyuncak_Hik%C3%A2yesi. 14.04.2022.

- URL-11:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Sihirli_Annem. 05.05.2022.
- URL-12:** https://www.turkcebilgi.com/sihirli_annem. 05.05.2022.
- URL-13:** <https://www.sinematurk.com/film/7842-bucur-cadi/>. 05.05.2022.
- URL-14:** <https://www.turkcebilgi.com/ruhsar#post>. 17.05.2022.
- URL-15:** [https://www.turkcebilgi.com/selena_\(dizi\)](https://www.turkcebilgi.com/selena_(dizi)). 17.05.2022.
- URL-16:** <https://bez-bebekk.blogspot.com/2020/01/bez-bebek-dizisinin-konusu-nedir.html>. 18.05.2022.
- URL-17:** <https://tr.wikipedia.org/wiki/Teletabiler>. 12.03.2022.
- URL-18:** <https://www.barismancomix.com/televizyon/adamolacakcocuk.php>. 15.03.2022.
- URL-19:** <https://tr.wikipedia.org/wiki/Zoboomafoo>. 20.04.2022.
- URL-20:** <https://www.youtube.com/kids/safer-experience/>. 20.04.2022.
- URL-21:** https://www.youtube.com/intl/ALL_tr/kids/. 22.04.2022.
- URL-22:** https://www.youtube.com/intl/ALL_tr/kids/parent-resources/. 21.04.2022.
- URL-23:** https://www.youtube.com/intl/ALL_tr/kids/fun-everyscreen/. 30.03.2022.
- URL-24:** <https://apps.cartoonnetwork.com.tr/app/boomerang/boomerang-oyun-zamani>. 30.03.2022.
- URL-25:** <https://apps.cartoonnetwork.com.tr/app/gumball/gumball-muhtesem-parti-oyunu>. 30.03.2022.
- URL-26:** <https://tolga-ozturk.com/dijital-oyun-ve-dijital-oyunculuk-kavramlari/>. 30.03.2022.
- URL-27:** [https://tr.wikipedia.org/wiki/Grand_Theft_Auto_\(seri\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Grand_Theft_Auto_(seri)). 02.04.2022.
- URL-28:** <https://www.tech-worm.com/grand-theft-auto-gta-nedir-nasil-bir-oyundur/>. 02.04.2022.
- URL-29:** [https://tr.wikipedia.org/wiki/Age_of_Empires_\(video_oyunu\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Age_of_Empires_(video_oyunu)). 02.04.2022.

- URL30:**https://tr.wikipedia.org/wiki/Age_of_Empires_II:_The_Age_of_Kings.
16.04.2002.
- URL-31:** https://en.wikipedia.org/wiki/Street_Fighter_IV. 13.04.2022.
- URL-32:** [https://tr.wikipedia.org/wiki/Hakan_\(Street_Fighter\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Hakan_(Street_Fighter)). 13.04.2022.
- URL-33:**<https://www.ankaraka.org.tr/archive/files/yayinlar/ankaraka-dijital-oyun-sektoru.pdf> . 13.04.2022.
- URL-34:**<https://www.perdigital.com/oyun-dunyasi/pubg-mobile-haritalari>.
18.04.2022.
- URL-35:** <https://pubgmap.io/tr/>. 08.04.2022.
- URL-36:** <https://www.pubgmobile.com/tr/home.shtml>. 08.04.2022.
- URL-37:**<https://www.ankaraka.org.tr/archive/files/yayinlar/ankaraka-dijital-oyun-sektoru.pdf>. 08.04.2022.
- URL-38:** <https://www.gencklavye.com/himbil-nasil-oynanir/>. 10.04.2022.
- URL-39:**<http://ilkokullar.blogspot.com/2012/07/ilkokul-oyunlar.html>. 19.04.2022.
- URL-40:** “Konum Eskişehir’in Tarihsel Gelişimi” PDF.
<https://docplayer.biz.tr/60184772-Konum-eskisehirin-tarihsel-gelisimi.html>. 16.05.2002.
- URL-41:** <https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/isilik/#nedenleri>. 18.05.2022.
- URL-42:**<https://www.saglikocagim.net/kzamk-hastalg-nedir-kzamk-belirtileri/>.
14.05.2022.
- URL-43:**<https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/pamukcuk/?ysclid=l3diyb2i58>.
14.05.2022.
- URL-44:**<https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/cocuklarda-kabizlik/?ysclid=l3dj5jnm5#nedenleri>. 14.05.2022.
- URL-45:** <https://www.begonya.com/goz-agrisina-ne-iyi-gelir/>. 14.05.2022.
- URL-46:**<https://www.bilgiustam.com/difterikuspalazi-hastaligi-nedir-tedavi-yontemleri-nelerdir/>. 14.05.2022.

URL-47:https://www.anneysen.com/bebek/makale/yenidogan-senden-iyi-olmasin-bebegini-korumada-cok-iyi-bingildak-hakkinda-bilmen-gereken-hersey_2200. 14.05.2022.

URL-48: <https://www.webanne.com/bingildak-nedir.html>. 14.05.2022.

URL-49: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Caillou>. 12.05.2022.

URL-50: https://tr.wikipedia.org/wiki/Elektronik_spor. 15.05.2022.

URL-51: <https://www.cizgifilm.tv/keloglan>. 15.05.2022.

URL-52: <http://www.eskisehir.gov.tr/tarihce>. 15.05.2022.

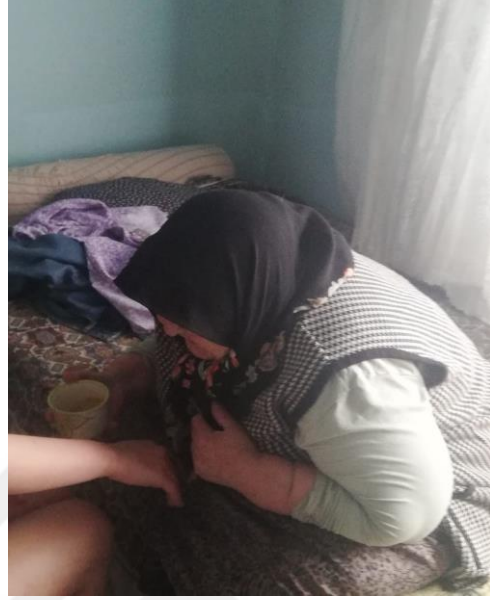

EKLER

EK 1. FOTOĞRAFLAR

Yağmur duasında taklit yapan bir çocuk

Bulgur bezemesi yapan bir şifa ocağı

Saklanan bilye koleksiyonu

Boyanmış aşık kemikleri

Aşık kemiğinden yapılan bir anahtarlık

Ramazanda çocukların çaldığı bir davul

Tahtadan yapılan bir oyuncak araba

Mangala/Köçürme oyununun örneği

Kukla tasarımında yapılmış bir atlama ipi

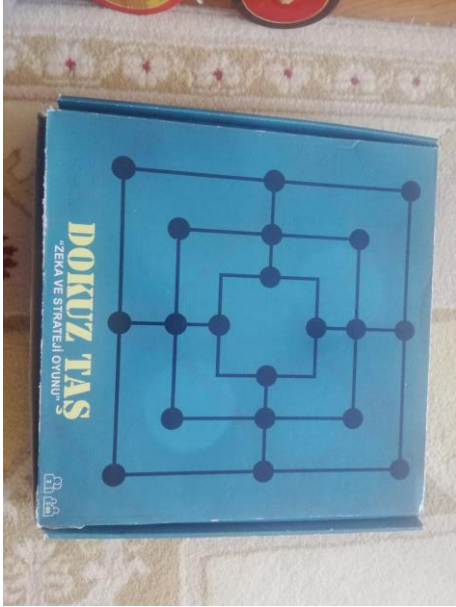

Mangala oyununa Anadolu sahasından bir örnek

El yapımı oyuncak bebek

Dokuz Taş Oyunu

Topaç

Baby Spa Merkezinde kırklama küveti

Çocuk jimnastik salonu

Baby Spa merkezlerinde kırk banyosu için hazırlanan tepsi

Oyuncak bebeğiyle evcilik oynayan çocuk

Oyuncaklar

Altı ay kınasını evde gerçekleştiren anne ve kızı

Oyun evlerinde Yağ Satarım Bal Satarım Oyunu

Oyun evlerinde Yumurta Taşıma Oyunu

Oyun evlerinde Çuval Yarışı Oyunu

Çocuk giyim kuşam örnekleri

Altı ay kınası için giydirilmiş bir bebek

Nazar için kurşun dökme

Doğum günü ile bir kutlanan altı ay kınası

Geleneksel halk dansları kostümleri

Sünnet çocuğu ve kardeşi

Dijital Tayfa ekibi

Günümüzde hala satışı devam eden “Tetris”

EK. 2. DERLEME SORULARI

Çevrede çok sık masal anlatan var mı?

Çocuklar için anlatılan masallar nelerdir?

Çocuklara anlatılan masalların özel bir mahiyeti var mıdır?

Çocuklara hangi tür masallar anlatılmaktadır?

Çocuklara anlatılan fıkralar var mıdır? Varsa ne tür fıkralardır ve anlatılma maksatları nelerdir?

Çevrede bir ninni söyleme geleneği var mıdır?

Yöredeki ninniler; dilek ve temenni, sevgi, övgü veya yergi, şikâyet, üzüntü ve öfke, ayrılık, gurbet, çocuğa bazı şeyler vaat, tehdit ve korkutma gibi konulardan en çok hangi konuları içerir?

Tekerlemeler genelde nerelerde, ne zaman, kimler tarafından söylenir?

Masal anlatırken hangi tekerlemeler söylenir?

Yağmur yağdırmak için söylenen tekerlemeler var mı?

Oyun ve çeşitli faaliyetlerde söylenen tekerlemeler var mı?

Ebe seçiminde hangi tekerlemeler söylenir?

Oyuncu seçimi sırasında hangi tür tekerleme veya sayışmacılar söylenir?

Ne tür bilmece, hangi durumlarda, kimler tarafından söylenir?

Çocuklar için hangi alkış, kargış ve okşamalıklar söylenir?

Hamile kalmamak için ne gibi pratikler uygularsınız?

Hamile kaldıktan sonra düşürmek için ne gibi pratikler uygularsınız?

Hamile kalmak isteyen, kalıp kalmayacağını anlamak için ne yapar?

Çocuğu olmayanların hamile kalmak için yaptıkları uygulamalar ve inanışlar nelerdir?

Doğacak çocuğun güzel olması için yapılan uygulama ve inanışlar nelerdir?

Bunların dışında çocuğun fizik yapısına olumlu ya da olumsuz yönde etkileyecek uygulamalar, kaçınmalar ve inanışlar nelerdir?

Doğacak çocuğun huyunu etkileyeceği düşünülen davranışlar, kaçınmalar, uygulama ve inanışlar nelerdir?

Doğacak çocuğun cinsiyetini anlamak için yapılan uygulama ve inanışlar nelerdir?

İkiz doğum yapacağı nasıl anlaşılır? Bununla ilgili inanmalar nelerdir?

Doğacak çocuğun kız/erkek olması isteniyorsa ne tür uygulamalar yapılır? İnanışlar nelerdir?

Aşerme nedir? Bu dönemle ilgili inanışlar, uygulama ve kaçınımlar nelerdir?

Çocuğun yatağı nasıldır?

Doğum odası neresidir? Bu odada doğum için neler bulundurulur?

Doğum güçleşirse ne tür uygulamalar yapılır?

Çocuktan sonra gelen son'a ne ad verilir? Ne yapılır?

Göbek kordonu nasıl kesilir? Uzunluk veya kısalığı ile ilgili inanışlar nelerdir?

Göbeği kesildikten sonra çocuğa ne gibi geleneksel işlemler yapılır? Yıkama, tuzlama, giydirme...

Çocuk ilk defa kimin kucağına verilir?

Çocuğu ilk defa kucağına alan kişi ne tür uygulamalar yapar? İlgili inanışlar nelerdir?

Yeni doğan çocuğa ilk defa ne zaman süt verilir?

Çocuğa ne zaman ad verilir?

Ad verme işleminde ne tür uygulamalar yerine getirilir?

Doğup da yaşamayan çocukların yaşamasını sağlamak için yapılan uygulama ve inanışlar nelerdir?

Kırklama ne zaman ve nasıl yapılır?

Kırklama yapılmadan önce ne gibi tehlikeler söz konusudur? Bunlara karşı ne gibi önlemler alınır?

Kırk basması inancı nedir ve nasıl önlenir?

Al basması inancı var mıdır?

Lohusanın sütü olmazsa çocuğa kimler süt verebilir?

Beşik nasıl olmalıdır?

Salıncak nasıl olmalıdır?

Çocuk beşik, salıncak, yatak, giysi, takı ve yemek için kullanılan eşyalar şekli nasıldır?

Çocuğun ilk olarak tırnağı ne zaman kesilir?

Çocuğa takılan takılar ve etrafında oluşan inanışlar nelerdir?

Kız/erkek çocuğun saçı ilk defa ne zaman kesilir?

Çocuğun ilk dişi çıktığında bunu ilk defa gören çocuğa ne yapar?

Çocuğun ilk dişi çıktığında ne tür uygulamalar yapılır?

Çocuğun yürümesi gecikince ne gibi işlemler yapılır?

Konuşması geciken çocuğa ne gibi işlemler yapılır?

Hangi yaş grubundaki çocuklar hangi oyuncaklarla oynamaktadır?

Oyuncaklar nereden temin edilmektedir?

Oyuncak yapan varsa, hangi oyuncaklar nasıl yapılır?

Kız/erkek çocukları hangi yaşlarda hangi oyunları oynarlar?

Çocuğun terbiyesi nasıl verilir?

Topla oynanan oyunlar nelerdir?

İple oynanan oyunlar nelerdir?

Sokakta oynanan çocuk oyunları nelerdir?

Evde oynanan çocuk oyunları nelerdir?

Çevrenizde hangi çocuk oyunlarını oynuyorsunuz?

Çocuk oyunlarında eş seçimini nasıl yapıyorsunuz?

Oyunlarda şarkı söylüyor musunuz?

Yağmur yağdırmak veya herhangi bir şeyi kutlamak için oyunlar oynuyor musunuz?

Büyüklerin oynamanızı yasakladığı oyunlar var mı?

Büyüklerle birlikte oynanan çocuk oyunları var mı?

Oyunlarda hangi araçları kullanıyorsunuz?

Oyunun sonunda ceza veya mükâfat var mı?

Çocuğun okula başlaması ile ilgili gelenekler var mıdır? Nelerdir?

Çocuklarla ilgili yasaklar nelerdir?

Sünnet ne demektir? Niçin yapılmaktadır?

Sünnet hangi yaşlar arasında yapılır?

Sünnet töreni nasıl yapılır?

Sünnet gününde yapılanlar nelerdir?

Sünnet çocuğu giydirilirken ne gibi geleneksel uygulamalar yapılır?

Sünnet işleminin kolaylıkla yapılması için ne gibi geleneksel uygulamalar yapılır?

Sünnette çocuğa getirilen hediyeler nelerdir?

Çocuklar hangi yaşta hangi işleri öğrenir ve yaparlar?

Çocuğunuz hastalandığında nasıl tedavi ettirirsiniz?

Çocuğa nazar değdiğinde hangi uygulamalar yapılır?

Çocuğa nazar değmesin diye hangi uygulamalar yapılır?

Çevrenizde şifalı sular var mıdır? Çocuklar hangi durumlarda şifalı sulara götürölür?

Çocuk için gidilen adak ve dilek yerleri var mıdır?

Çocuk için hazırlanan veya alınan kıyafetler nelerdir?

Çocuk hangi yaşta nasıl beslenir?

Çocuklara günde kaç öğün yemek yedilir?

Çocuklara iştah açıcı neler yapılır?

Yukarıdaki temel sorular ve daha fazlası her yaştan, her cinsiyetten, her köy ve mahalleden insana yöneltlmıştır. Derlemenin sonunda tüm veriler değlendirilerek çalışmaya dâhil edilecek ve sunulmuştur. Aynı mahalle veya köyden birden fazla insana ulaşarak daha doğru bilgilere ve tecrübeler ulaşlmıştır. Her bölümün derlemesinin ve değlendirilmesinin sonunda geleceğe nasıl aktarılabilir ve unutulmaması nasıl sağlanabilir veya gelecekte nasıl sürdürülebilir diye odaklanılarak sonuca ulaşmak hedeflenmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Tuğçe Özdemir

Lisans Eğitimi:

2014-2015 Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

2015-2016 Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yatay Geçiş)

2016-2017 Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Farabi Programı)

2017-2018 Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Mezun)

2014-2021 Eskişehir Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Sosyoloji Bölümü (Mezun)

Yüksek Lisans Eğitimi:

2019- Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tez Başlığı: Eskişehir Çocuk Folkloru

Yüksek Lisans Tez Danışmanı: Doç. Dr. Aslı Büyükokutan Töret

Ulusal Bilimsel Toplantılarda Sunulan ve Bildiri Kitaplarında Basılan Bildiriler:

Özdemir, Tuğçe (2021). “Muttalıp Köyü (Eskişehir) Düğünlerinde Giyilen Geleneksel Kadın Giysileri”, 2. Motif Uluslararası Genç Halk Bilimciler ve Türk Dünyası Kongresi Bildiri Kitabı. 19-21 Şubat 2021.

Özdemir, Tuğçe (2021). “Eskişehir’de Güvercin Yetiştirme Kültürü”, Motif Vakfı Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu-2 Bildiri Kitabı. (s.113-133). 16-18 Nisan 2021.

Dergilerde Yayınlanan Makaleler:

Özdemir, Tuğçe (2021). Eskişehir’de Güvercin Yarışlarının Halk Bilimsel İncelenmesi. YAZIT Kültür Bilimleri Dergisi, 1(2), 181-207. DOI: 10.29228/yazitdergisi.53925.

Büyükokutan, Töret, Aslı ve Özdemir, Tuğçe (2021). Kentli Kadının Doğum Sürecindeki Destekçisi: Doula. Türk Kültürü. 2021/2, 59(14), 2, 121-135.

Projeler:

“Geleneksel Tedavi Yöntemleri Bağlamında Eskişehir İlindeki Halk Ocakları Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme” adlı “202019010” kodlu BAP destekli araştırma projesi, proje araştırmacısı.

